รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

Weaving and Textile Design of the Ubon City Court

ผู้วิจัย : ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ และคณะ

โครงการนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

Weaving and Textile Design of the Ubon City Court

ผู้วิจัย : ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ และคณะ

โครงการนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗

กิตติกรรมประกาศ

รายงานโครงการวิจัยฉบับนี้ สำเร็จสมบูรณ์ไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรมและคณะผู้บริหาร ในการจัดสรรทุนวิจัยแก่โครงการวิจัยในครั้งนี้ ในด้านการพัฒนาคุณภาพงานวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้ อาจารย์กุลวดี เจริญศรี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี โดยเฉพาะอาจารย์สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ ที่ได้ให้ข้อแนะนำการแก้ไขงานวิจัยในการปรับปรุงการวิเคราะห์วิจัยหลักฐานผ้าทออย่างเป็นระบบ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ฝ่ายคลังข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรมทุกๆ ท่าน ที่ให้คำแนะนำในการปรับปรุงวิธีการดำเนิการวิจัยที่ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมมีส่วนร่วม

ในด้านภูมิปัญญาการทอผ้าและการย้อมสีธรรมชาติต้องขอขอบพระคุณ คุณมีชัย แต้สุจริยา คุณประคอง บุญขจร คุณอุษา ศิลาโชติ คุณอัมรา กุก่อง คุณขนิษฐา ลาพรหมมา และคุณเตือนใจ แก้ววงศา ตลอดจนช่างทอผ้าทุกๆ ชุมชนที่ได้แบ่งปันความรู้ ประสานงานและให้ความร่วมมือในการจัดเวทีชุมชนเพื่อที่จะขอขึ้นทะเบียนเพื่อปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง ขอขอบพระคุณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี บ้านคำปุน หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล อาจารย์บุญชัย ทองเจริญบัวงาม รวมทั้งวัดศรีอุบลรัตนารามและวัดเลียบ ขอขอบคุณ คุณเชาวนี เหล็กกล้า ภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ที่อนุเคราะห์ภาพถ่ายผ้าทอเมืองอุบลฯ ขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัย อาจารย์จุฑาทิพย์ นามวงศ์ คุณปราโมทย์ จรุงทวีเวย์ ที่ช่วยบันทึกข้อมูล ขอขอบคุณ นายมงคล บุญเสนอ และนักศึกษาสาขาสิ่งทอและแฟชั่นที่ร่วมช่วยกันจัดทำกราฟิกลายผ้า

การลงพื้นที่ในการดำเนินการจัดเวทีชุมชน ผู้วิจัยขอขอบคุณความร่วมมือร่วมใจเครือข่ายงานวิจัยในจังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุปิยา ทาปทา และผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนา ชินนาค จากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี และเพื่อนอาจารย์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีทุกท่านๆ ที่ให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์ ที่ได้ช่วยถ่ายภาพเก็บข้อมูลในชุมชนต่างๆ ขอขอบพระคุณกำลังใจจากอาจารย์ปู่ธวัช-คุณย่า บุปผา คณิตกุล อาจารย์เพ็ญพรรณ สิทธิไตรย์ คุณแม่นภาพร สมานชาติและดวงวิญญาณคุณพ่อจรูญ สมานชาติ ช่วยให้งานวิจัยผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ด้วยดี

การดำเนินการเก็บข้อมูลผ้าโบราณซึ่งได้ดำเนินการมาล่วงหน้าก่อนนี้หลายปีได้รับความอนุเคราะห์จากปราชญ์ผู้เป็นทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ คือ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล และ ดร.สุนัย ณ อุบล ที่ล่วงลับไปแล้ว และเหนืออื่นใดงานวิจัยสำเร็จไปได้ด้วยดีคงด้วยพรจากดวงวิญญาณของเจ้านายเมืองอุบลฯ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช เจ้าพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา หม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา และเจ้านายเมืองอุบลฯทุกๆ ท่าน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิชัย สมานชาติ

หัวหน้าโครงการ/ผู้วิจัย

Abstract

Title: Weaving and Textile Design of the Ubon City Court

Researcher: Asst.Prof. Dr. Sitthichai Smanchat, Ms. Juthathip Namwong, and

Mr. Pramote Charungtaveevet

Institute: Ubonratchathani University, Thailand

E-mail: thaitextile.chai@gmail.com

Among Isan traditional textiles in Thailand, we noticed that weaving and textile design of the Ubon city court is outstanding. In this paper, we concerned about the traditional textiles and intangible cultural heritage of the Ubon city textiles in Thailand. The objectives of this study are (1) to collect information of "weaving and textile design of the Ubon city court" for intangible cultural heritage of the Ubon city textiles in Thailand, (2) to evoke weaver communities to concern about the preservation of intangible cultural heritage of the Ubon city textiles, and (3) to get a cultural report for the registration of the intangible cultural heritage of the Ubon city textiles.

After the investigation of the Ubon city textile samples from national museums, collectors, and textile productions, we found 6 kinds of traditional clothes, i.e., (1) 'Yearabub-laos' (Ubonratchathani brocade), (2) 'Pha Sin' of various patterns, (3) 'Hua-sin'/ Waist bands of Ubon city court tubular skirts, (4) 'Teen-sin'/ hem parts of Ubon city court tubular skirts, (5) 'Phrea-khid' /blankets, (6) 'Phrea-sai-eain' / loincloth. We also found other local cloths for the commoners.

After cultural heritage meetings with weaver communities, we can evoke them to concern the preservation of their intangible cultural heritage of the Ubon city textiles. We also can get this cultural report for the registration of the intangible cultural heritage of the Ubon city textiles.

Furthermore, we found that the inter-married of Ubon city court members and Siamese/Thai royal family (Bangkok) made the inter-combination design for their textiles. The Ubon city textile heritage also remind us of the association between the Ubon city court members and other ethnic groups that lived in the same area.

Keywords: Weaving, Textile Design, Ubon City Court, Intangible Cultural Heritage

บทคัดย่อ

หัวข้อวิจัย : การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

ผู้วิจัย: ผศ. ดร. สิทธิชัย สมานชาติ, นางสาวจุฑาทิพย์ นามวงษ์, และ นายปราโมทย์ จรุงทวีเวทย์

สถาบัน: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

อีเมล์ : thaitextile.chai@gmail.com

ในบรรดาผ้าทออีสานตามแบบประเพณีในประเทศไทย เราได้ข้อสังเกตว่า “การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ” มีความโดดเด่น ในโครงการวิจัยครั้งนี้ เราตระหนักถึงผ้าทออันเป็น “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ” โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้ (๑) เพื่อรวบรวมข้อมูลการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ ในประเทศไทย (๒) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนช่างทอผ้า ได้ตระหนักถึงการ “สงวนรักษา” มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ (๓) เพื่อได้มาซึ่งเอกสารรายงานที่จะใช้ในการยื่นเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ

หลังจากการค้นคว้าตรวจสอบหลักฐานตัวอย่างผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ จากทั้งคลังสะสมของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จากนักสะสมส่วนบุคคล จากแหล่งผลิตผ้าทอเมืองอุบลฯ เราได้พบผ้าทอตามแบบประเพณีนี้จำนวน ๖ ประเภทคือ (๑) “ผ้าเยียรบับลาว” (ผ้ายกเมืองอุบลราชธานี) (๒) “ผ้าซิ่น” แบบต่างๆ ของเจ้านายเมืองอุบลฯ (๓) “หัวซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ (๔) “ตีนซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ (๕) “แพรขิด” (๖) แพรไส้เอี่ยน/แพรไส้ปลาไหล/แพรอีโป้ ซึ่งเราก็พบผ้าอื่นๆ ด้วยสำหรับสามัญชน

หลังจากการจัดเวทีชุมชนมรดกทางวัฒนธรรม ช่วยให้เราสามารถกระตุ้น ให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกในการ “สงวนรักษา” มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ ซึ่งเราก็สามารถได้รายงานวิจัยที่จะเป็นเอกสารประกอบในการยื่นเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ

นอกจากนี้เราพบว่า การแต่งงานระหว่างสมาชิกของเจ้านายเมืองอุบลฯกับเจ้านายจากราชสำนักสยาม/ไทย (กรุงเทพฯ) ทำให้เกิดการผสมผสานการออกแบบสำหรับลวดลายผ้า มรดกศิลปะสิ่งทอของเมืองอุบลฯ ยังทำให้เรารำลึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯกับกลุ่มชนเผ่าต่างๆที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

คำสำคัญ : การทอผ้า การออกแบบลวดลายผ้า เจ้านายเมืองอุบลฯ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ
บทคัดย่อ (อังกฤษ/ ไทย)

บทที่ ๑ บทนำ
๑.๑ หลักการและเหตุผลที่ต้องจัดเก็บข้อมูล ๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ ๔
๑.๓ ขอบเขต/วิธีการดำเนินการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล ๔

บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๗

บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย ๑๔

บทที่ ๔ ภูมิหลังด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลฯ ๒๑
๔.๑ ภูมิหลังด้านโบราณคดีและชุมชนของพื้นที่ เมืองอุบลฯ ๒๑
๔.๒ ประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลฯ ๒๔
๔.๓ สภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่ ๓๕
๔.๔ การกระจายตัวหรือปรากฏตัวของการทอผ้าและ
การออกแบบลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๓๘
๔.๔.๑ ภูมิศาสตร์และขอบเขตเมืองอุบลฯ ๓๘
๔.๔.๒ จุดภูมิศาสตร์ของแหล่งสืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๔๑
๔.๕ ชุมชน กลุ่มคน ที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๕๐

บทที่ ๕ ภูมิปัญญาการทอผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ๕๖
๕.๑ ชื่อที่ปรากฏในท้องถิ่น ๕๖
๕.๒ ภูมิปัญญากระบวนการผลิตและอุปกรณ์การทอผ้าเมืองอุบลฯ ๕๖
๕.๒.๑ เส้นใย ๕๖
๕.๒.๒ สีย้อมธรรมชาติ ๖๒
๕.๒.๓ เทคนิคการทอผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ๖๖
๕.๒.๔ เครื่องทอผ้าและอุปกรณ์ ๘๔
๕.๓ กระบวนการจัดการองค์ความรู้ ๙๐
๕.๔ การจัดการแหล่งผลิต ๙๒

บทที่ ๖ ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ : เอกลักษณ์
วิวัฒนาการและการฟื้นฟู ๙๕
๖.๑ ผ้าเยียรบับลาว ๙๖
๖.๒ ผ้าซิ่นแบบต่างๆ ของเจ้านายเมืองอุบลฯ ๑๓๓

๖.๒.๑ ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ ๑๓๕
๖.๒.๒ ผ้าซิ่นหมี่คั่น ๑๓๖
๖.๒.๓ ผ้าซิ่นหมี่รวด ๑๓๖
๖.๒.๔ ผ้าซิ่นทิวมุก ๑๓๗
๖.๒.๕ ผ้าซิ่นทิว ๑๓๙
๖.๒.๖ ซิ่นไหมก่อม ๑๔๑
๖.๓ ผ้าหัวซิ่น แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๑๖๓
๖.๔ ผ้าตีนซิ่น แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๑๗๒
๖.๕ ผ้าแพรขิด ๑๙๘
๖.๖ ผ้าแพรไส้ปลาไหล ๒๑๐

บทที่ ๗ คุณค่างานช่างฝีมือดั้งเดิมและการสืบทอด
การทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบล ๒๒๐
๗.๑ คุณค่างานช่างฝีมือดั้งเดิม ๒๒๐
๗.๒ การถ่ายทอดและสืบทอด ๒๒๔

บทที่ ๘ การสงวนรักษา ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๒๖
๘.๑ การดำเนินงานของผู้วิจัยกับชุมชน ๒๒๖
๘.๒ แผนงานในการสงวนรักษา (การอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่) ๒๓๔

บทที่ ๙ บทสรุปและข้อเสนอแนะ ๒๔๗
๙.๑ สรุปผลการวิจัย
๙.๑.๑ สรุปผลด้านข้อมูล ๒๔๗
๙.๑.๒ สรุปผลด้านการสร้างจิตสำนึก ๒๔๙
๙.๒ ข้อเสนอแนะ ๒๕๒
๙.๓ ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ ๒๕๒
๙.๔ ตัวบ่งชี้ด้านการส่งเสริมและพัฒนาการวิจัย ๒๕๗

การมีส่วนร่วม ของชุมชน ๒๕๘
๑. การประชุม ปฏิบัติการทีมวิจัย ๒๕๘
๒. การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๒๕๙
๓. การลงพื้นที่เก็บข้อมูล ๒๖๐
๓.๑ การจัดเวทีประชุมกลุ่มย่อย ๒๖๐
๓.๒ การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล ๒๖๑
๓.๓ การเวทีการพัฒนาแกนนำเยาวชน ๒๖๖
๓.๔ การจัดเวทีคืนข้อมูลให้ชุมชน ๒๖๘
๓.๕ การร่วมสังเกตการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๘

๓.๖ การติดตามงาน ๒๗๑
๓.๗ การจัดเวทีเครือข่าย ๒๗๒
๓.๘ การวิเคราะห์ข้อมูล ๒๗๓
๓.๙ การเขียนรายงาน ๒๗๔

บรรณานุกรม ๒๗๕

อักขราภิธานศัพท์

ภาคผนวก

- ใบแสดงความยินยอม
- แบบบันทึกข้อมูลรายงานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ข้อมูลผู้ให้ข้อมูล (ชื่อ-นามสกุล/ที่อยู่ ทั้งหมด)
- ข้อมูลผู้เก็บข้อมูล (ชื่อ-นามสกุล/ที่อยู่ ทั้งหมด)
- ประวัติคณะผู้วิจัย

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ ๑-๑	พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕	๒
ภาพที่ ๑-๒	พระบรมฉายาลักษณ์ รัชกาลที่ ๕ ทรงพระอักษร	๒
ภาพที่ ๔-๑	ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี	๒๑
ภาพที่ ๔-๒	ภาพหินแกะสลักนูนต่ำเป็นภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ พร้อมด้วย พระลักษมีที่ลำโดมใหญ่ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี	๒๒
ภาพที่ ๔-๓	ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ในเมืองอุบลฯ ในภาพการแต่งกายของ กลุ่มชาติพันธุ์กูย	๒๒
ภาพที่ ๔-๔	ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ในเมืองอุบลฯ ในภาพชาวบ้าน ใช้คุ (ตระกร้าสานลงชันกันน้ำรั่ว) วัฒนธรรมที่สืบทอดอยู่ในกลุ่มชาติพันธ์กูย	๒๓
ภาพที่ ๔-๕	ภาพเก่า นกหัสดีลิงค์ ในงานพระศพที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ใช้ตามธรรมเนียมของ เจ้าฟ้าเมืองเชียงรุ้งฯ ที่แสดงถึงการสืบเชื้อสายจากเจ้าปางคำ	๒๔
ภาพที่ ๔-๖	ภาพแสดงการอพยพ ตั้งถิ่นฐานของสายตระกูลเจ้านายเมืองอุบลฯ	๒๕
ภาพที่ ๔-๗	ภาพพิมพ์ของฝรั่งเศส บันทึกงานขึ้นครองราชย์ของเจ้าเมืองอุบลฯ	๒๖
ภาพที่ ๔-๘	พระราชโองการแต่งตั้งพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เป็นเจ้าเมืองอุบลฯ	๒๗
ภาพที่ ๔-๙	พระแก้ว สมบัติของเจ้านายเมืองอุบลฯ	๓๐
ภาพที่ ๔-๑๐	พระมาลา หมวกยศของเจ้าเมืองอุบลฯ	๓๐
ภาพที่ ๔-๑๑	เสื้อเข็มขาบพระราชทานสำหรับเจ้าเมืองอุบลฯ	๓๐
ภาพที่ ๔-๑๒	พานหมากพูล ของเจ้าเมืองอุบลฯ	๓๐
ภาพที่ ๔-๑๓	รูปปั้นหุ่นจำลอง พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) ในงานสักการะท้าวคำผง	๓๑
ภาพที่ ๔-๑๔	ตราประทับ เจ้าเมืองอุบลฯ	๓๒
ภาพที่ ๔-๑๕	พระรูป พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร	๓๓
ภาพที่ ๔-๑๖	พระรูป พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพประสิทธิประสงค์	๓๓
ภาพที่ ๔-๑๗	ภาพถ่ายหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา	๓๔
ภาพที่ ๔-๑๘	ภาพถ่ายเข็มกลัดรูปหม่อมบุญยืน	๓๕
ภาพที่ ๔-๑๙	พระรูป หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช	๓๕
ภาพที่ ๔-๒๐	ภาพถ่ายในรัชสมัย รัชกาลที่๕ การแต่งกายสตรีลูกหลานเจ้านาย เมืองอุบลฯ	๓๖
ภาพที่ ๔-๒๑	ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ เมืองอุบลฯ มีพื้นที่ครอบคลุมจังหวัดอุบลราชธานี ในอดีตเดิมเป็นจังหวัดที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันได้แบ่งพื้นที่เป็น จังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญ	๓๘
ภาพที่ ๔-๒๒	แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี การกระจายตัวของผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ	๓๙
ภาพที่ ๔-๒๓	บ้านคำปุน แหล่งสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ	๔๑
ภาพที่ ๔-๒๔	คุณมีชัย แต้สุจริยา ผู้ออกแบบและพัฒนาผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้เป็นตัวแทน ประเทศไทยไปร่วมงาน ASEAN Textile Exhibition ณ กรุงจาการ์ต้า ประเทศ อินโดนิเซีย	๔๒
ภาพที่ ๔-๒๕, ๔-๒๖, ๔-๒๗, ๔-๒๘	ศาลาการเปรียญวัดประจำหมู่บ้านหนองบ่อ ทางเดินหมู่บ้าน และศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาหม่อนไหม	๔๓
ภาพที่ ๔-๒๙	การเก็บข้อมูลและจัดเวทีชุมชน บ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี	๔๔

ภาพที่ ๔-๓๐ การทอผ้าหัวจกดาว ๔๔
ภาพที่ ๔-๓๑ การเก็บข้อมูลผ้าหัวจกดาว ผ้าแพรขิด ผ้าขาวม้าเชิงขิด ณ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่ออำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๔๔
ภาพที่ ๔-๓๒, ๔-๓๓, ๔-๓๔, ๔-๓๕, ๔-๓๖, ๔-๓๗ ภาพรวม การจัดเวทีชุมชน บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๔๕
ภาพที่ ๔-๓๘ หอไตรหนองขุหลุ (ซ้าย) ภาพที่ ๔-๓๙ อนุสาวรีย์พระอมรดลใจ (สุริยวงษ์-อ้ม) (ขวา) ๔๖
ภาพที่ ๔-๔๐, ๔-๔๑, ๔-๔๒, ๔-๔๓ ภาพรวมการมีส่วนร่วมของชุมชน ศูนย์สตรีผ้าไหม หมู่บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ที่ยังคงสืบทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๔๗
ภาพที่ ๔-๔๔, ๔-๔๕ ภาพรวมการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ที่ยังคงสืบทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๔๘
ภาพที่ ๔-๔๖, ๔-๔๗ การเก็บข้อมูลชุมชน ณ ศูนย์สตรีผ้าไหม หมู่บ้านปะอาว ๔๙
ภาพที่ ๔-๔๘ ชุมชนทอผ้า บ้านคำปุน ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ ๕๐
ภาพที่ ๔-๔๙ ชุมชนทอผ้า บ้านหนองบ่อ ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ ๕๑
ภาพที่ ๔-๕๐, ๔-๕๑ ตัวแทนชุมชนทอผ้า บ้านลาดสมดี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ ๕๒
ภาพที่ ๔-๕๒, ๔-๕๓ ชุมชนทอผ้า บ้านบอน ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ ๕๓
ภาพที่ ๔-๕๔, ๔-๕๕ ตัวแทนชุมชนทอผ้า บ้านปะอาว ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียน ๕๔
ภาพที่ ๕-๑ เส้นใยไหมดิบที่สาวแล้ว บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๕๖
ภาพที่ ๕-๒ จ่อเลี้ยงไหม จังหวัดอุบลราชธานี ๕๖
ภาพที่ ๕-๓ แปลงปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม ศูนย์หม่อนไหม จังหวัดอุบลราชธานี ๕๘
ภาพที่ ๕-๔ การคัดเลือกพันธุ์ไหม ที่สมบูรณ์เพื่อไว้ผสมพันธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี ๕๙
ภาพที่ ๕-๕ ไหมสาวใยรอบตัวเป็นรัง ใน “จ่อ” ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่มีโครงสร้างจักสานไม้ไผ่ ที่ช่วยในการโยงใยช่วยในการทำรังของหนอนไหมได้ดีขึ้น ๕๙
ภาพที่ ๕-๖ การให้ใบหม่อนเป็นอาหารแก่หนอนไหม ๖๐
ภาพที่ ๕-๗ วงจรชีวิตไหม การเปลี่ยนแปลงจาก ไข่ มาเป็นหนอน เป็นดักแด้ และผีเสื้อ ๖๐
ภาพที่ ๕-๘ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ หญิงชาวอีสานนั่งสาวไหม ปี พ.ศ. ๒๔๔๙ ๖๑
ภาพที่ ๕-๙ การสาวไหมจากรังไหมที่ต้มน้ำอุ่นไว้ในหม้อ ๖๑
ภาพที่ ๕-๑๐ เส้นไหมพื้นเมืองที่กวักทำไจแล้ว ๖๑
ภาพที่ ๕-๑๑ เส้นไหมที่ด่อง หรือฟอกกาวไหมออกแล้ว เส้นจะนิ่ม สัมผัสลื่นมือ ๖๒
ภาพที่ ๕-๑๒ ต้นคราม ๖๓
ภาพที่ ๕-๑๓ เส้นไหมย้อมคราม ๖๓
ภาพที่ ๕-๑๔ เส้นไหมย้อมสีจากครั่ง จังหวัดอุบลราชธานี ๖๔
ภาพที่ ๕-๑๕ ไม้เขหรือแกแล และไหมย้อมจากไม้เขหรือแกแล ๖๔
ภาพที่ ๕-๑๖ มะเกลือใช้ย้อม จะให้สีดำ ๖๕
ภาพที่ ๕-๑๗ การย้อมสีไหมจากมะเกลือ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๖๕
ภาพที่ ๕-๑๘ การทอหัวซิ่น ลายจกดาว ที่ใช้การทอแบบการมัดปมเส้นพุ่งพิเศษด้านบน ซึ่งสะดวกในการมัดปม ๖๖

ภาพที่ ๕-๑๙ เราสามารถสังเกตเทคนิคการจกของ “หัวจกดาว” โดยดูจากเส้นพุ่งพิเศษ ที่ไม่ต่อเนื่องด้านในของผืนผ้า ๖๖
ภาพที่ ๕-๒๐ หัวซิ่นที่ทอเทคนิค จก ลวดลาย “ดอกแก้วทรงเครื่อง” ๖๗
ภาพที่ ๕-๒๑ หัวซิ่นที่ทอเทคนิค จก ลวดลาย “ดาว” หรือเรียกว่า “หัวจกดาว” ๖๗
ภาพที่ ๕-๒๒ ผ้าทอเทคนิคขิด ๖๘
ภาพที่ ๕-๒๓ ผ้าขิดตีนซิ่น ตัวอย่างผ้าจากคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล ๖๘
ภาพที่ ๕-๒๔ ตีนซิ่นลายปราสาทผึ้ง ฝีมือแม่สมหมาย ช่างทอบ้านหนองบ่อ ๖๙
ภาพที่ ๕-๒๕ ตีนซิ่น ฝีมือแม่สมหมาย ช่างทอบ้านหนองบ่อ ๖๙
ภาพที่ ๕-๒๖ การมัดลำหมี่ตามจังหวะลวดลาย ฝีมือ ช่างทอบ้านคำปุน ๖๙
ภาพที่ ๕-๒๗ การค้นลำหมี่ แยกเป็นลำๆ ก่อนนำไปมัดลาย บ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี ๗๐
ภาพที่ ๕-๒๘ การมัดลวดลายไหมมัดหมี่ เพื่อเตรียมทอเป็นผืนผ้า บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ๗๐
ภาพที่ ๕-๒๙ แม่อุษา ศิลาโชติ ช่างฝีมือบ้านหนองบ่อทอผ้ามัดหมี่ ๗๑
ภาพที่ ๕-๓๐ การทอผ้ามัดหมี่คั่นลายปราสาทผึ้ง ๗๑
ภาพที่ ๕-๓๐ ภาพเปรียบเทียบ ภาพถ่ายเก่า ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ตัวปราสาทผึ้ง และผ้ามัดหมี่คั่นลายปราสาทผึ้ง ซึ่งเป็นลวดลายเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่เมืองอุบลฯ ๗๒
ภาพที่ ๕-๓๑ ภาพเปรียบเทียบ ภาพสิมวัดแจ้ง คันทวยไม้แกะลายนาค และผ้ามัดหมี่คั่นลายขอนาค หรือนาคน้อย ซึ่งแสดงความสัมพันธ์กันทางศิลปะและใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน ๗๓
ภาพที่ ๕-๓๒ ภาพเปรียบเทียบ รูปร่างตัวพังพอน และผ้ามัดหมี่คั่นลายจอนฟอน (พังพอน) ซึ่งเป็นสัตว์ท้องถิ่น ๗๓
ภาพที่ ๕-๓๓, ๕-๓๔ ผ้าซิ่นทิวหัวจกดาว ๗๔
ภาพที่ ๕-๓๕ ภาพลายเส้นการตีเกลียววนซ้าย และวนขวา ๗๕
ภาพที่ ๕-๓๖ เส้นไหมที่ควบเกลียวสีอ่อนและสีเข้มเข้าด้วยกัน ๗๕
ภาพที่ ๕-๓๗ ช่างทอผ้า บ้านคำปุน กำลังควบเส้นไหม ๗๖
ภาพที่ ๕-๓๘ ผ้าซิ่นไหมก่อม หรือไหมเข็นก้อม เมืองอุบลฯ ๗๖
ภาพที่ ๕-๓๙, ๕-๔๐ ผ้าซิ่นแล้ และผ้าซิ่นแล้หัวจกดาว ๗๗
ภาพที่ ๕-๔๑, ๕-๔๒ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ผ้าเยียรบับลาว” เก็บรักษาไว้ที่ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (สูญไปกับเหตุการณ์เพลิงไหม้ปี พ.ศ. ๒๕๕๓) ๗๘
ภาพที่ ๕-๔๓ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ผ้าเยียรบับลาว” เก็บรักษาไว้ที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๗๘
ภาพที่ ๕-๔๔ ผ้ายกเมืองอุบลฯ การฟื้นฟูของคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ๗๙
ภาพที่ ๕-๔๕ ผ้ายกเมืองอุบลฯ งานออกแบบของคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ใช้ตะกอแนวดิ่งเก็บลายทอไว้ช่วยในการทอผ้า ๗๙
ภาพที่ ๕-๔๖, ๕-๔๗, ๕-๔๘, ๕-๔๙ การทอผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ที่ประยุกต์ใช้เทคนิคการ “เกาะ/ล้วง” ผสมผสานในการทอผ้ายก เป็นผลงานการประยุกต์และฟื้นฟูลายผ้าโบราณ ของคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน ๘๐
ภาพที่ ๕-๕๐, ๕-๕๑ การทอผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ ณ บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ๘๑

ภาพที่ ๕-๕๒ กราฟแผนการทอผ้าด้วยเทคนิคการเหยียบ แบบ ๔ ตะกอ เพื่อทอผ้าสี่ตะกอ (ผ้าสี่เขา) ๘๓
ภาพที่ ๕-๕๓ ตัวอย่างผ้าที่ทอด้วยการค้ำเพลา หรือเหยียบตะกอ ๘๓
ภาพที่ ๕-๕๔ ผ้าผะเหวด ของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่มีหลักฐานกระบวนการทอผ้า
ภาพหญิงนั่งกวักไหมอยู่บนเรือนชาน ๘๔
ภาพที่ ๕-๕๕ หญิงช่างทอผ้า บ้านคำปุน นั่งกวักไหม ๘๔
ภาพที่ ๕-๕๖ เครื่องทอผ้าแบบขาตั้งแบบไท-ลาว จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
อุบลราชธานี ๘๕
ภาพที่๕-๕๗ เครื่องทอผ้าแบบขาตั้ง ที่ประยุกต์จากแบบของเขมร บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ๘๖
ภาพที่ ๕-๕๘ ภาพหญิงกำลังนั่งเข็นฝ้ายหรือควบไหม ฮูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๘๗
ภาพที่ ๕-๕๙ ช่างทอกำลังใช้อุปกรณ์ควบเส้นไหม บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ๘๗
ภาพที่ ๕-๖๐, ๕-๖๑ อักคอนไหม ที่แกะสลักเป็นหัวพญานาค ๘๘
ภาพที่ ๕-๖๒ แปรงหวีหูก ไว้หวีเครือเส้นยืน ๘๘
ภาพที่ ๕-๖๓ หลักค้นเส้นยืน บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ได้อนุรักษ์เครื่องมือทอผ้าเอาไว้ ๘๙
ภาพที่ ๕-๖๔, ๕-๖๕ กระสวยแบบเรือ ๑ หลอดและกระสวยแบบ ๒ หลอด ๘๐
ภาพที่ ๕-๖๖ กระสวยแบบเรือ ๑ หลอด แกะลายตกแต่งสวยงาม ของบ้านคำปุน ๘๑
ภาพที่ ๖-๑ นิทรรศการผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ของ ดร.สุนัย ณ อุบล ณ ลานคำหอม
พระตำหนักภูพาน จังหวัดสกลนคร ที่มีการจัดแสดงผ้าแทบครบทุกประเภท ๙๕
ภาพที่ ๖-๒ แผนภาพ แสดงหลักฐานพัฒนาการ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคแรก ๙๗
ภาพที่ ๖-๓ แผนภาพ แสดงหลักฐานพัฒนาการ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๑) ๙๘
ภาพที่ ๖-๔ แผนภาพ เปรียบเทียบหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ
ยุคที่สอง (แบบที่ ๑) ๙๙
ภาพที่ ๖-๕ ตัวอย่างผ้าเยียรบับลาวโบราณ มรดกผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ
ของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล ปี ๒๕๕๑ ๑๐๐
ภาพที่ ๖-๖ แผนภาพ แสดงหลักฐานเปรียบเทียบการผสมเทคนิคการทอ ผ้าเยียรบับลาว
เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๒) ๑๐๐
ภาพที่ ๖-๗ ตัวอย่างผ้าโบราณ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๒)
พบเป็นผ้าห่อคัมภีร์ วัดศรีอุบลรัตนาราม ๑๐๑
ภาพที่ ๖-๘ ตัวอย่างผ้าโบราณ ผ้าเยียรบับลาว และผ้าเยียรบับลาว
ที่ฟื้นฟู ออกแบบโดย นายมีชัย แต้สุจริยา ๑๐๒
ภาพที่ ๖-๙, ๖-๑๐, ๖-๑๑ คุณมีชัย แต้สุจริยา กับผลงานผ้าเยียรบับลาว
ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้สำเร็จ ๑๐๓
ภาพที่ ๖-๑๒ ภาพถ่ายโบราณ เจ้านายฝ่ายหญิง เมืองอุบลฯ ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕
ที่นุ่งผ้าซิ่นคล้ายกับผ้าโบราณ ที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ๑๓๓
ภาพที่ ๖-๑๓ ภาพถ่ายหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา เจ้านายฝ่ายหญิง เมืองอุบลฯ นุ่งผ้าซิ่น
ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ๑๓๔
ภาพที่ ๖-๑๔ พระรูปหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช เจ้านายฝ่ายหญิง เมืองอุบลฯ ๑๓๕
ภาพที่ ๖-๑๕ ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ ของหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช
ในคลังมรดกของ หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล ๑๓๕

ภาพที่ ๖-๑๖ ฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี หญิงนุ่งผ้าซิ่นแบบซิ่นหมี่คั่น ๑๓๖
ภาพที่ ๖-๑๗ ซิ่นหมี่คั่นลายผาสาทเผิ่ง (ปราสาทผึ้ง) ลายตุ้ม ลายคลองเอี้ย ๑๓๖
ภาพที่ ๖-๑๘ ผ้าซิ่นหมี่รวด (ซ้าย) และภาพที่ ๖-๑๙ ผ้าซิ่นหมี่รวด ต่อหัวจกดาว (ขวา)
บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ๑๓๗
ภาพที่ ๖-๒๐ ภาพถ่ายเจ้านายเมืองอุบลฯ นุ่งซิ่นทิวมุก ญาแม่พลับ ญาแม่พริก (ซ้าย)
ภาพที่ ๖-๒๑ ผ้าซิ่นทิวมุก ต่อหัวจกดาว จากคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (ขวา) ๑๓๘
ภาพที่ ๖-๒๒ นางคำปุน สีใส ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมด้านศิลปะผ้าทอ ๑๓๘
ภาพที่ ๖-๒๓ ซิ่นทิวมุกจกดาวที่บ้านคำปุน ได้ฟื้นฟูมรดกผ้าทอแบบเจ้าเมืองอุบลฯ ๑๓๘
ภาพที่ ๖-๒๔ ฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
แสดงหลักฐานผ้าซิ่นทิวที่สตรีชาวเมืองอุบลฯนุ่ง ๑๔๐
ภาพที่ ๖-๒๕ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ซิ่นทิวหัวจกดาว” บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๑๔๐
ภาพที่ ๖-๒๖ ฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง แสดงหลักฐานผ้าซิ่นมับไม/ซิ่นสีไพล ที่สตรีชาวเมืองอุบลฯนุ่ง ๑๔๑
ภาพที่ ๖-๒๗ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ซิ่นสีไพล” ฝีมือช่างทอผ้า จังหวัดอุบลราชธานี ๑๔๑
ภาพที่ ๖-๒๘ ตัวอย่าง ผ้าซิ่นแล้ บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ๑๔๒
ภาพที่ ๖-๒๙ ภาพขนาดใกล้ ผ้าที่หมับไม (ควบเส้น) ๑๔๒
ภาพที่ ๖-๓๐ ภาพรวมการเปรียบเทียบ วิวัฒนาการ หัวซิ่นลายจกดาว เมืองอุบลฯ ที่เกี่ยวพันกับ
ลายหินดาว ลายดาวบนกลองมโหระทึก ลายดอกแก้ว (ดอกพิกุล)
จักสานสร้อยตัวลายดอกแก้ว ๑๖๔
ภาพที่ ๖-๓๑ ภาพรวมเปรียบเทียบ ตีนซิ่นลาย “กระจับย้อย” กับ “กระจับควาย”
ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะประยุกต์จากลายเชิงผ้าเบี่ยงของชาวภูไท ในท้องถิ่น
ลุ่มแม่น้ำโขง ๑๗๔
ภาพที่ ๖-๓๒ ภาพรวมเปรียบเทียบ ตีนซิ่นลาย “ดอกก้านของ” กับ “ดอกปีบ” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ
น่าจะประยุกต์จากลายที่สัมพันธ์กับตีนซิ่นเดิมของราชสำนักล้านช้าง แต่เรียกขาน
ด้วยพืชท้องถิ่น ๑๗๘
ภาพที่ ๖-๓๓ ภาพรวมเปรียบเทียบ ลวดลาย “กรวยเชิง” กับ “ตีนตวย” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ
น่าจะประยุกต์จากลายที่ราชสำนักสยามใช้ เป็นสัญลักษณ์แบ่งแยกฐานานุศักดิ์
มาใช้ในความหมายเดียวกัน ๑๘๕
ภาพที่ ๗-๑, ๗-๒, ๗-๓ ภูมิปัญญาการสืบทอด “ผ้าเยียรบับลาว”
โดยนายมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน ๒๒๐
ภาพที่ ๗-๔: ภูมิปัญญา “ผ้าตีนตวย” และ “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” เมืองอุบลฯ
และภาพที่ ๗-๕:รายละเอียดลวดลาย “ตีนตวย” ๒๒๑
ภาพที่ ๗-๖, ๗-๗ ภาพบทความในนิตยสารสกุลไทยของผู้วิจัยที่แสดงหลักฐาน
ความสัมพันธ์ของฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมืองกับผ้าทอเมืองอุบลฯ ช่วยส่งเสริมคุณค่า
ผ้าทอและการท่องเที่ยว ๒๒๒
ภาพที่ ๗-๘ พิพิธภัณฑ์วัดบ้านปะอาว จัดแสดงผ้าทอเมืองอุบลฯ ช่วยส่งเสริมคุณค่าผ้าทอ
และการท่องเที่ยว ของชุมชนและสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผ้าทอของชุมชน ๒๒๓
ภาพที่ ๘-๑ กิจกรรม การมีส่วนร่วมจากชุมชน ผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี ๒๒๖

ภาพที่ ๘-๒, ๘-๓ กิจกรรม งานเปิดบ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
มีนักศึกษามาขอความรู้เรื่องการทอผ้าไปจัดทำรายงาน และมีคนรักผ้าจากชมรม-
อนุรักษ์ผ้าไทยทั่วประเทศมาร่วมงานจำนวนมาก ๒๒๗
ภาพที่ ๘-๔, ๘-๕, ๘-๖, ๘-๗, ๘-๘ กิจกรรม งานเปิดบ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ
จังหวัดอุบลราชธานี มีชุมชนบ้านหนองบ่อ มาฟ้อนกลองตุ้ม
มีกลุ่มคนรักผ้าไทยมาร่วมงานถ่ายภาพเผยแพร่ผ่าน Facebook ๒๒๘
ภาพที่ ๘-๙, ๘-๑๐ กิจกรรม เสวนาและนิทรรศการ “คุณค่าผ้าทอ เมืองอุบลฯ”
โดยความร่วมมือกับ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัด
อุบลราชธานี โดยมีตัวแทนชุมชนมาร่วมทั้ง กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มทอผ้าฝ้าย
และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ ๒๒๙
ภาพที่ ๘-๑๑, ๘-๑๒, ๘-๑๓, ๘-๑๔, ๘-๑๕, ๘-๑๖ การนำเสนอ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับผ้าทอแบบ
เจ้านายเมืองอุบลฯ ในการประชุมวิชาการระดับประเทศ “ท้องถิ่นอีสาน ในบริบท
อาเซียน” ที่จัดโดยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ ณ โรงแรมริมปาว
จังหวัดกาฬสินธุ์ ๒๓๐
ภาพที่ ๘-๑๗, ๘-๑๘, ๘-๑๙, ๘-๒๐ กิจกรรมการจัดสัมมนา กับทางสำนักศิลปวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี โดย ดร.กิติรัตน์ สีหบัณฑ์ ได้จัดโครงการ
สัมมนา เรื่อง “ผ้าทอเมืองอุบลฯ การอนุรักษ์และพัฒนา” ๒๓๑
ภาพที่ ๘-๒๑ หน้าสื่อออนไลน์ Facebook: Chai Smanchat ประชาสัมพันธ์ นิทรรศการถาวร
ผ้าทอเมืองอุบลฯ ในพิพิธภัณฑ์วัดบ้านปะอาว ๒๓๒
ภาพที่ ๘-๒๒, ๘-๒๓ เยาวชนชายเผยแพร่การนุ่งโสร่ง คาดผ้าแพรปลาไหล
เยาวชนหญิงเผยแพร่การนุ่งซิ่นตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ เบี่ยงผ้าแพรขิด
ในสื่อออนไลน์ Facebook ๒๓๒
ภาพที่ ๘-๒๔, ๘-๒๕ เยาวชนและช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ ร่วมกันศึกษาผ้าทอโบราณ
ณ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ อุบลราชธานี เยาวชนช่วยแม่ๆ ช่างทอผ้าคัดลอกลายผ้า ๒๓๓
ภาพที่ ๘-๒๖ เยาวชนและช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ ร่วมกันศึกษาผ้าทอโบราณเพื่อหาแนวทาง
ประยุกต์ออกแบบลวดลายผ้าของตนเอง ณ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี ๒๓๓
ภาพที่ ๘-๒๗ ครอบครัวบ้านคำปุน แต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ อันงดงามเป็นเอกลักษณ์
ของผ้าไหมบ้านคำปุน ๒๓๔
ภาพที่ ๘-๒๘, ๘-๒๙ โรงเรียนม่วงสามสิบ ร่วมกับช่างทออาวุโส จัดหลักสูตรการเรียนทอผ้า
ให้แก่นักเรียน ๒๓๕
ภาพที่ ๘-๓๐, ๘-๓๑, ๘-๓๒, ๘-๓๓, ๘-๓๔, ๘-๓๕ วัดไชยมงคล จัด “งานจุลกฐิน” โดยมีชุมชน
ช่างทอผ้าบ้านหนองบ่อและอื่นๆ เข้าร่วมกิจกรรมทอผ้าเอาบุญ สาธิตการสาวไหม
รวมทั้งการฟ้อนกลองตุ้มของเยาวชนที่แต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ ๒๓๖

ภาพที่ ๘-๓๖, ๘-๓๗, ๘-๓๘, ๘-๓๙, ๘-๔๐, ๘-๔๑ กลุ่มมูนเมือง โดยนายมีชัย แต้สุจริยา ร่วมกับ เทศบาลนครอุบลราชธานี จัดขบวนอัญเชิญพระแก้วบุษราคัม ณ วัดศรีอุบลรัตนาราม และ จัดพิธี “สรงน้ำพระแก้วบุษราคัม” โดยมีชุมชนบ้านคำปุนและกลุ่มคนรักผ้าทอเมืองอุบลฯ ร่วมแต่งกายผ้าไทยในงาน ๒๓๗
ภาพที่ ๘-๔๒, ๘-๔๓, ๘-๔๔ นิตยสารคิดฮอด และหนังสือพิมพ์ไทยโพสท์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การฟื้นฟู ผ้าเยียรบับลาว ผ้าทอเมืองอุบลฯ ของคุณมีชัย แต้สุจริยา แห่งบ้านคำปุน ๒๓๘
ภาพที่ ๘-๔๕, ๘-๔๕ เผยแพร่ภาพการแต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ ในFacebook ส่วนบุคคล ของคุณอนงค์ ปลูกเจริญ และคุณบังอร สุวรรณลีลา ทั้งสองเป็นผู้ช่วยอุปถัมย์ ผ้าทอของเมืองอุบลฯ มายาวนาน ๒๓๙
ภาพที่ ๘-๔๖, ๘-๔๗ งานสักการะท้าวคำผง จัดเริ่มขบวนจาก วัดหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๔๐
ภาพที่ ๘-๔๘ งานสักการะท้าวคำผง ที่ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (เสื้อพระราชทานสีเหลือง) ได้เป็น ผู้ริเริ่มให้ภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันจัดงานขึ้น ที่อนุสาวรีย์ท้าวคำผง ทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๔๐
ภาพที่ ๘-๔๙, ๘-๕๐ การถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะท้าวคำผง ณ อนุสาวรีย์ บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๔๑
ภาพที่ ๘-๕๑ ผู้วิจัย ผู้อำนวยการ สำนักวัฒนธรรมจังหวัดฯ และคณะฯ มาร่วมถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะท้าวคำผง ณ อนุสาวรีย์ บริเวณทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๔๒
ภาพที่ ๘-๕๒ ผู้วิจัยและทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ มาร่วมถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะท้าวคำผง ณ อนุสาวรีย์ บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๔๒
ภาพที่ ๘-๕๓, ๘-๕๔, ๘-๕๕, ๘-๕๖, ๘-๕๗, ๘-๕๘ กองทุนเครือข่ายแห่งบุญหม่อมเจียงคำอนุสรณ์ ทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ หน่วยราชการ และเอกชน ร่วมถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะหม่อมเจียงคำ ณ วัดสุทัศนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๔๓
ภาพที่ ๘-๕๙, ๘-๖๐, ๘-๖๑ ขบวนการแต่งกายแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ด้วยการประสานงานของ อำเภอคำล่า มุสิกา ใน งานสักการะพระธาตุพนม จัดขึ้น ณ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๒๔๔
ภาพที่ ๘-๖๒, ๘-๖๓ ต่าย อรทัย น้องร้องค่ายแกรมมี่โกลด์ ได้นำชิ่นหัวจกดาว ต่อตีนตวย เอกลักษณ์ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มานุ่งในการรับเสด็จสมเด็จ พระเทพรัตนราชสุดาฯ ณ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร ๒๕๕๗ ๒๔๕
ภาพที่ ๘-๖๔ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำจังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ผ้าทอเมืองอุบลฯ ๒๔๖
ภาพที่ ๙-๑ ป้ายไวนิล โครงการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ในการเสนอขอประกาศขึ้นทะเบียนฯ ๒๔๗
ภาพที่ ๙-๒ ภาพการเปรียบเทียบ มัดหมี่คั่น ลายปราสาทผึ้ง ที่ช่างทอประยุกต์มาจากรูปทรง “ปราสาทผึ้ง” ที่ชาวเมืองอุบลฯ กับหลักฐานภาพถ่ายงานบุญนี้ ๒๔๘

ภาพที่ ๙-๓ ภาพรวมการจัดเวทีชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกของชุมชน กลุ่มช่างทอผ้าชาวเมืองอุบลฯ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีช่างทอผ้าเข้าร่วมกิจกรรมเวทีชุมชน โดยมีตัวแทน การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และพัฒนาชุมชนมาร่วมกิจกรรมด้วย ๒๕๐
ภาพที่ ๙-๔ ภาพรวมกิจกรรมของคณะผู้วิจัย กับตัวแทนช่างทอผ้าและผู้ผลิตผ้าจากชุมชนต่างๆ จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกันเสวนาในกิจจกรรม “การสร้างสรรค์คุณค่า ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี ๒๕๑
ภาพที่ ๙-๕ ภาพรวมกิจกรรมของผู้วิจัยในการร่วมจัดกิจกรรม “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพัฒนาทักษะอาชีพ วัสดุท้องถิ่น และความคิดสร้างสรรค์ เพิ่มคุณค่าผ้าทอเมืองอุบลราชธานี” ที่ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี ๒๕๑
ภาพที่ ๙-๖, ๙-๗ ผู้วิจัยและคณะ ต้อนรับหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม นำคณะสื่อมวลชน มาสำรวจความพร้อมของชุมชนผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๕๒
ภาพที่ ๙-๘ ผู้วิจัย และคุณมีชัย แต้สุจริยา ในงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ๒๕๓
ภาพที่ ๙-๙ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ศาสตราจารย์ ดร. อภินันท์ โปษยานนท์ เยี่ยมชมการสาธิตผ้าทอเมืองอุบลฯ โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา ให้การต้อนรับและมอบ “ผ้ากาบบัว”ซึ่งเป็นตัวอย่างผ้าทอเมืองอุบลฯให้แก่ท่านปลัดกระทรวงฯ ในโอกาสงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ๒๕๔
ภาพที่ ๙-๑๐ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ศาสตราจารย์ ดร. อภินันท์ โปษยานนท์ มอบใบประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าทอเมืองอุบลฯ ให้แก่คุณมีชัย แต้สุจริยา ตัวแทนชุมชน ๒๕๔
ภาพที่ ๙-๑๑ คณะตัวแทนชุมชนผ้าทอเมืองอุบลฯ และผู้วิจัย ในงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ๒๕๕
ภาพที่ ๙-๑๒ คุณมีชัย แต้สุจริยา สาธิตภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ ในงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ๒๕๕
ภาพที่ ๙-๑๓ ตัวแทนชุมชน (นางอมรา กุก่อง นางขนิษฐา ลาพรหมมา และนางอุษา ศิลาโชติ) รับมอบใบประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ผ่านวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี ๒๕๖
ภาพที่ ๙-๑๔ ภาพรวมพิธีมอบใบขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ผ่านวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีเครือข่ายคนรักผ้าเมืองอุบลฯ มาร่วมแสดงความยินดี อาทิ นายมีชัย แต้สุจริยา ผศ.ร.อ. วราวุธ ผลานันต์ ผศ. กาญจนา ชินนาค ผศ. ดร. สุปิยา ทาปทา ร่วมกับชุมชนและผู้วิจัย ๒๕๖
ภาพที่ ๙-๑๕ คณะผู้วิจัยและชุมชน บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ และผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ร่วมกันเสนอขอขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage ๒๕๗

ภาพที่ ๙-๑๖ คณะผู้วิจัยและชุมชน บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ และผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ร่วมกันเสนอขอขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage ๒๕๗
ภาพที่ ๑๐-๑, ๑๐-๒ กิจกรรม การมีส่วนร่วม เปิดเวทีชุมชน การเตรียมขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับช่างทอผ้า ๒๕๘
ภาพที่ ๑๐-๓ นางประคอง บุญขจร ผศ.กาญจนา ชินนาค (ขวา) และนางอุษา ศิลาโชติ (ซ้าย) ยืนข้างผู้วิจัย ในกิจกรรม การประชุมกลุ่มย่อย เวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่บูรณาการกับงานวิจัยของ ผศ.ดร.สุปิยา ทาปทา ๒๖๐
ภาพที่ ๑๐-๔ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึก ดร. บำเพ็ญ ณ อุบล ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๑
ภาพที่ ๑๐-๕ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล หม่อมหลวง ภูมิใจ ชุมพล ทายาทสายหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา ๒๖๒
ภาพที่ ๑๐-๖ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นายมีชัย แต้สุจริยา ผู้สืบสานผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๒
ภาพที่ ๑๐-๗ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๒
ภาพที่ ๑๐-๘ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางผลา ณ อุบล และทายาท สายหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา ๒๖๓
ภาพที่ ๑๐-๙ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางขนิษฐา ลาพรหมมา บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ๒๖๓
ภาพที่ ๑๐-๑๐ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางอัมรา กุก่อง บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ๒๖๓
ภาพที่ ๑๐-๑๑ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางเตือนใจ แก้ววงศา บ้านปะอาว จังหวัดอุบลราชธานี ๒๖๔
ภาพที่ ๑๐-๑๒ ภาพที่ ๑๐-๑๓ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ผ้าทอเมืองอุบลฯ โดยอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี และ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล อดีตรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มาร่วมช่วยประสานงาน ๒๖๖
ภาพที่ ๑๐-๑๔ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ๒๖๗
ภาพที่ ๑๐-๑๕ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ภาพที่ ๑๐-๑๖ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๗
ณ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี
ภาพที่ ๑๐-๑๗ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๗
ภาพที่ ๑๐-๑๘ กิจกรรม คืนข้อมูลเวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๘
ภาพที่ ๑๐-๑๙ กิจกรรม คืนข้อมูลเวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๙
ภาพที่ ๑๐-๒๐ กิจกรรม คืนข้อมูลเวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒๖๙
ภาพที่ ๑๐-๒๑ กิจกรรม สังเกตการทอผ้าและออกแบบลายผ้ากับช่างทอผ้าอาวุโส ณ บ้านหนองบ่อ ๒๗๐

ภาพที่ ๑๐-๒๒ กิจกรรม สังเกตการทอผ้าและออกแบบลายผ้า ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นางอุษา ศิลาโชติ นำชมและสาธิตภูมิปัญญาการทอผ้า ๒๗๐
ภาพที่ ๑๐-๒๓ กิจกรรม ติดตามความพร้อมในการขอขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage ผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ โดยมี อาจารย์สุดสวาท สงปรีดา มาร่วมสังเกตการณ์และช่วยต้อนรับสื่อมวลชน ๒๗๑
ภาพที่ ๑๐-๒๔ กิจกรรม ติดตามความพร้อมในการขอขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage ผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ บ้านคำปุน โดยนายมีชัย แต้สุจริยาและคณะช่างทอผ้า ได้ช่วยต้อนรับและให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน ข้อมูลการออกแบบผ้าทอและภูมิปัญญาในการทอผ้าที่บ้านคำปุน ได้มีการฟื้นฟู ทั้งผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว และผ้าเยียรบับลาว ๒๗๒
ภาพที่ ๑๐-๒๕ กิจกรรม เวทีเครือข่าย ด้วยกิจกรรมสัมมนา “การสร้างสรรค์คุณค่าผ้าทอเมืองอุบลฯ” ๒๗๓
ภาพที่ ๑๐-๒๖ กิจกรรม เวทีเครือข่าย ด้วยกิจกรรมสัมมนา ผู้วิจัย นางอุษา ศิลาโชติ และนางประคอง บุญขจร ๒๗๓
ภาพที่ ๑๐-๒๗ ข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ การเตรียมความพร้อมของชุมชนผู้สืบทอดผ้าทอเมืองอุบลฯ ๒๗๔

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ หลักการและเหตุผล

ประเทศไทยประกอบด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้า ผ้าทอมือนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและหลักฐานแสดงถึงภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานที่สำคัญของอารยธรรมมนุษยชาติ ผ้าทอมือเป็นสื่อกลางของแบบแผนประเพณีและสัญลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ เป็นวัตถุอยู่กับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งกระบวนการผลิตผ้าทอมือนั้นแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาและสร้างความภาคภูมิใจให้ชุมชน

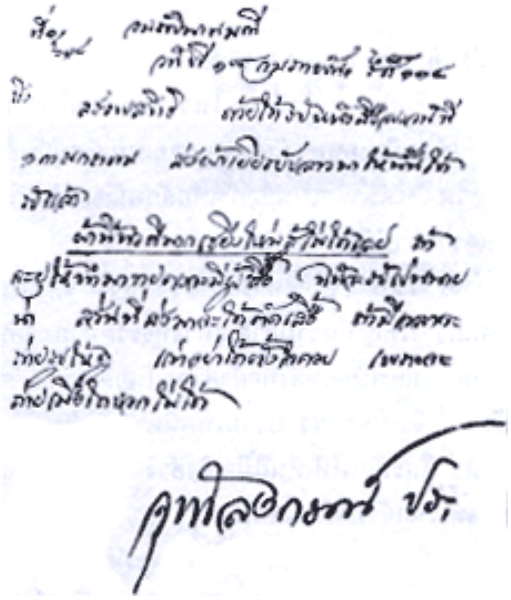
สำหรับประเทศไทย “ผ้าทอมือ” ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตามรูปแบบวัฒนธรรมที่มีหลักฐานของการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน การผลิตผ้าทอมือส่วนใหญ่ยังคงอยู่และสืบสานกันในรูปของงานหัตถกรรมครอบครัว ซึ่งนับเป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบของ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (Intangible Cultural Heritage) อาทิ ภูมิปัญญาในการเลี้ยงไหม การสาวไหม การย้อมสีธรรมชาติ ทักษะวิธีการใช้อุปกรณ์ทอผ้า ทักษะการทอผ้า การออกแบบลวดลายที่มีสัญลักษณ์เฉพาะชุมชน การใช้เทคนิควิธีการสร้างลวดลายผ้าทั้งก่อนทอและในขณะที่ทอผ้า เป็นต้น ในปัจจุบันคาดว่าน่าจะมีช่างทอผ้าในชนบทหลายพันคน ที่สืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอมืออันหลากหลายตามลักษณะวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมต้องยอมรับว่าเป็นมรดกของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม กลุ่มชน และปัจเจกชน ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตสงวนรักษา ธำรงไว้ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีเอกลักษณ์เด่นชัดด้วยรูปแบบผ้าทอตามแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ นับเป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนชาวเมืองอุบลฯ ได้สืบทอดและผู้ถือครอง ได้มีเจตนาในการจะขอขึ้นทะเบียนเพื่อการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

เมืองอุบลฯ ได้รับการสถาปนาเป็นเมืองในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ นับเป็นเมืองสำคัญชายแดนเขตจำปาศักดิ์ที่ราชสำนักธนบุรีและรัตนโกสินทร์ให้ความสำคัญหลายด้าน ประกอบกับกลุ่มเจ้านายเมืองอุบลฯเองก็มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติกับเจ้านายในราชสำนักจำปาศักดิ์อย่างแน่นแฟ้น โดยการแต่งงาน เจ้าเมืองอุบลฯ คนแรกได้เจ้าคำโชน หลานเจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์ มาเป็นชายา และต่อมาก็มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กับกลุ่มเจ้านายระดับข้าหลวงต่างพระองค์จากราชสำนักสยาม จึงทำให้คนในกลุ่มเจ้านายเมืองอุบลฯ ฯ มีความภูมิใจที่จะรักษาสถานภาพไว้โดยเฉพาะ เพื่อให้มองเห็นได้ถึงความแตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป ซึ่งเห็นได้จากเสื้อผ้า การแต่งกาย (สุนัย ณ อุบลและคณะ, ๒๕๕๑)

“เมืองอุบลฯ” ในอดีตนั้นคือพื้นที่ปัจจุบันของจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร และจังหวัดอำนาจเจริญ เมืองอุบลฯ มีชื่อเสียงมานานด้านการทอผ้า ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชหัตถเลขา ชมเชยความงดงามของผ้าเยียรบับลาวจากเมืองอุบลฯ ที่ส่งมาทูลเกล้า ฯ ถวายผ่านกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์

ผู้สำเร็จราชการมณฑลอีสานในขณะนั้น ซึ่งปรากฏในพระราชหัตถเลขาตอบเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ.114 ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ความว่า

ภาพที่ ๑-๑: พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕,
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุ

ภาพที่ ๑-๒: รัชกาลที่ ๕ ทรงพระอักษร,
ที่มาภาพ: คลังสะสมของผู้วิจัย สิทธิชัย สมานชาติ

จากหลักฐานพระราชหัตถเลขา สามารถถอดความ ตามตัวอักษรได้ดังนี้

"ถึง สรรพสิทธิ ด้วยได้รับหนังสือลงวันที่ 13 มกราคม ส่งผ้าเยียรบับลาวมาให้นั้นได้รับแล้ว ผ้านี้ทอดีมากเชียงใหม่สู้ไม่ได้เลย ถ้าจะยุให้ทำมาขายคงจะมีผู้ซื้อ ฉันจะรับเป็นนายหน้า ส่วนที่ส่งมาจะให้ตัดเสื้อ ถ้ามีเวลาจะถ่ายรูปให้ดู แต่อย่าตั้งใจคอยเพราะจะถ่ายเมื่อใดบอกไม่ได้

จุฬาลงกรณ์ ปร.

จากข้อความในพระราชหัตถเลขาได้แสดงถึงการได้รับเกียรติอย่างสูงจากราชสำนักสยามที่ยกย่องฝีมือการทอผ้าของชาวเมืองอุบลฯ ถือเป็นความภูมิใจของชาวจังหวัดอุบลราชานี จึงได้จัดแสดงพระราชหัตถเลขานี้ ไว้ในห้องจัดแสดงผ้าทอเมืองอุบลฯ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานีจนถึงทุกวันนี้

ในส่วนหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณของผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ส่วนใหญ่ที่สามารถสำรวจพบได้ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล และเครือญาติสายสกุลต่างๆ ได้รวบรวมนำมามอบให้จัดแสดงไว้ในห้องผ้าทอเมืองอุบลฯ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี บางส่วนลูกหลานทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ และผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า รวมทั้งผู้ถือครอง ได้เก็บรักษาผ้าโบราณเหล่านี้เป็นอย่างดีด้วยตระหนักว่าเป็นมรดกสิ่งทอที่ล้ำค่า

ส่วนของผู้สืบทอดการทอผ้าในปัจจุบันนั้น ชุมชนหลักคือ บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ ที่พยายามฟื้นฟูผ้าทอโบราณคือผ้าเยียรบับลาว ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่พยายามยกระดับคุณภาพผ้าจนดีเลิศสมดังที่ผ้าทอเมืองอุบลฯได้เคยได้รับคำชมไว้ในพระราชหัตถเลขา ชุมชนบ้านหนองบ่อ และชุมชนบ้านปะอาว อำเภอเมือง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในภูมิศาสตร์ของศูนย์กลางชุมชนดั้งเดิมของเมืองอุบลฯ ในอดีต จึงมีการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองอุบลฯ อาทิ ซิ่นหมี่ลายปราสาทผึ้ง หัวซิ่นจกดาว ผ้าแพรขิด ผ้าแพรไส้ปลาไหล ส่วนชุมชนบ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล และชุมชนบ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่สืบทอดการทอผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ผ้าซิ่นตีนตวย ผ้าซิ่นทิวมุก ผ้าซิ่นทิว โดยมีชุมชนทอผ้าอีกหลายชุมชนที่ยังคงร่วมสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแบบพื้นบ้านไว้ได้อีกหลายชุมชน

นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือจากทางวัดและพระภิกษุสงฆ์ ในการอนุรักษ์ผ้าโบราณของเมืองอุบลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมรดกตกทอดมาในรูปแบบของ “ผ้าห่อคัมภีร์” ได้แก่ วัดศรีอุบลรัตนาราม วัดบ้านปะอาว ซึ่งได้จัดแสดงผ้าโบราณเหล่านี้ในอาคารพิพิธภัณฑ์ของวัด ส่วนมรดกผ้าโบราณของวัดเลียบ นั้นได้จัดอนุรักษ์ไว้ในตู้เก็บรักษาคัมภีร์โบราณ

ในส่วนเอกสารงานวิชาการเรื่องเกี่ยวกับผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้นก็ได้นำมาช่วยสนับสนุน โดยส่วนข้อมูลผ้าแต่ละชนิดจำเป็นจะต้องมีการค้นคว้าวิเคราะห์หลักฐานผ้าโบราณเพิ่มเติมทั้งในด้านสัญลักษณ์ของลวดลายผ้า เทคนิควิธีการทอ สถานภาพผู้ใช้ผ้าในอดีต การรับและการส่งอิทธิพลของลวดลายผ้าที่เป็นมรดกสิ่งทอทางวัฒนธรรมนี้อย่างละเอียด รวมทั้งการรวบรวมรายชื่อช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญงานด้านต่างๆ อีกด้วย

ดังนั้นการจัดเวทีอย่างมีส่วนร่วม ในการรวบรวมภูมิปัญญาการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้า ร่วมกับชุมชนผู้ถือครองและสืบทอดการทอผ้าเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอตามแบบผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นนอกจากจะได้ข้อมูลผ้าในด้านต่างๆแล้ว ก็ยังจะเป็นการช่วยกระตุ้นให้เกิดความเข้าใจต่อการขึ้นทะเบียนเพื่อปกป้องและคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่ตนเองได้สืบทอดสงวนรักษาไว้ต่อจากบรรพบุรุษที่ได้วางรากฐานทางวัฒนธรรมของชาวเมืองอุบลฯ ทำให้เกิดความสุขและความภาคภูมิใจในวิถีชีวิตของตน ทั้งชุมชนช่างทอผ้า นักออกแบบลายผ้า กลุ่มผู้ใช้ผ้า กลุ่มผู้ถือครองผ้า กลุ่มทายาทสกุลต่างๆ ที่สืบเชื้อสายจากเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมในการเรียนรู้และรักษาภูมิปัญญาไว้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการขอขึ้นทะเบียนเพื่อปกป้องและคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage)

๑.๒ โจทย์วิจัย

(๑) จะมีวิธีการ/กระบวนการอย่างไร เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าทอเมืองอุบลฯ อะไรคือแก่น อะไรคือเปลือก อะไรคือปัจจัยเกี่ยวข้องโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(๒) จะมีวิธีการ/กระบวนการอย่างไร ในการกระตุ้นสำนึกของเจ้าของวัฒนธรรมให้มาร่วมกันปกป้องคุ้มครองและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ อันเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อรับใช้คนในชุมชน/เจ้าของวัฒนธรรม โดยการรื้อฟื้นและสืบทอดนั้น จะต้องมีองค์ประกอบทั้งในส่วนที่เป็น “รูปแบบ” และ “คุณค่าและความหมาย” ของภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีเอกลักษณ์ลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

๑.๓ วัตถุประสงค์ (การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล)

๑. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ ความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าทอเมืองอุบลฯ กับชุมชนผู้สืบทอดและผู้ถือครอง ซึ่งจะได้นำไปใช้ประกอบการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ

๒. เพื่อให้กระบวนการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ ผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีเอกลักษณ์ลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งจะช่วยกระตุ้น “ชุมชน” ชาวเมืองอุบลฯ ให้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาการทอผ้า และให้เกิดจิตสำนึกที่จะมีการสร้างกิจกรรม “สงวนรักษา” ภูมิปัญญาการทอผ้าให้สืบทอดต่อไปในบริบทที่เหมาะสม

๓. เพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่งเอกสารรายงานเพื่อที่จะเตรียมไว้ประกอบในการยื่นเสนอขอขึ้นทะเบียน “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (Intangible Cultural Heritage) ของผ้าทอเมืองอุบลฯ ทั้งในระดับประเทศไทยและของโลก

๑.๔ ขอบเขต/วิธีการดำเนินการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยได้กำหนดขอบเขต/วิธีการดำเนินการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอเมืองอุบลฯ ไว้ดังนี้

(๑) ขอบเขตพื้นที่ โครงการจะดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ ๑ จังหวัด ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย คือ จังหวัดอุบลราชธานี เพราะเป็นจังหวัดที่พื้นที่มีชุมชน/หมู่บ้าน ที่เดิมขึ้นอยู่กับเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะจังหวัดอุบลราชธานียังคงสามารถสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีเอกลักษณ์ลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯไว้ได้ โดยในพื้นที่ยังมีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ และคณะวิจัยมีเครือข่ายกับกลุ่มชุมชนผู้สืบทอดและถือครองภูมิปัญญาในพื้นที่

(๒) แผนกิจกรรมและวิธีการดำเนินการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล

กิจกรรม/ขั้นตอนการดำเนินงาน	ระยะเวลา (เดือนธันวาคม ๒๕๕๖...ถึง พฤศจิกายน ๒๕๕๗..)											
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒

๑.	- การประชุมเชิงปฏิบัติการทีมวิจัย - การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้ได้ข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง ผ้าทอเมืองอุบลฯ - ลงพื้นที่จัดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อให้ได้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ	✓	✓	✓									
๒.	- ลงพื้นที่จัดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อให้ได้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ - ลงพื้นที่สัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคลเพื่อให้ได้ข้อมูลความรู้ความเข้าใจระดับลึกเพิ่มขึ้นเรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ				✓	✓	✓						
๓.	- ลงพื้นที่จัดเวทีคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน โดยมีการแลกเปลี่ยน และตรวจสอบข้อมูลความรู้เพิ่มขึ้นเรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ และได้แนวทางการสืบทอดการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าแบบของผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ							✓	✓	✓			
๔.	-เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ -ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว และเทปเสียงสัมภาษณ์										✓	✓	✓

***แผนงานอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง แต่ต้องครบกระบวนการ

๑.๕ เป้าหมายและผู้ได้รับประโยชน์จากผลงาน

-กลุ่มชาวเมืองอุบลฯ ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเกิดความภาคภูมิใจที่ประเทศไทยให้ความสำคัญกับผ้าทอเมืองอุบลฯและออกแบบลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ เกิดการยอมรับในวัฒนธรรมของชุมชน ช่วยทำให้เกิดความรักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ในขณะเดียวกันก็เป็นการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมไทย

-กลุ่มชาวเมืองอุบลฯ ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเกิดความภูมิใจในการสืบทอด มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าทอเมืองอุบลฯ และออกแบบลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งในการสืบทอดจะครบเครื่องเรื่องสืบทอด ในการสืบทอดจะต้องมีองค์ประกอบทั้งในส่วนที่เป็น “รูปแบบ” และ “คุณค่าและความหมาย” ของการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งในการนี้ สามารถใช้กระบวนการเดียวกันในการฟื้นฟูวัฒนธรรมอื่นๆ

-ทีมนักวิจัย ได้เรียนรู้ทั้งในส่วนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เช่น แนวคิดทฤษฎี “ต้นไม้แห่งคุณค่า” และ “ตาข่ายความสัมพันธ์” ตลอดจนการจัดกระบวนการรวบรวมเก็บข้อมูลและการสืบทอดวัฒนธรรม ทำให้ได้รับประสบการณ์ตรง ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองและสามารถนำความรู้ไปถ่ายทอดต่อได้

-ประเทศไทยมีการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าตามแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ทำให้ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

นิยามศัพท์เฉพาะ

<u>ผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ</u> = ผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่สืบทอดลวดลายผ้าโบราณและเทคนิคการทอผ้าตามแบบอย่างของผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี

<u>ทุนทางวัฒนธรรม</u> = เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น

<u>มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม</u> = การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์ และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

บทที่ ๒
แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องได้รับการยอมรับร่วมกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม กลุ่มชน และปัจเจกชน ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิต สงวนรักษา ธำรงไว้ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นด้วยมีความสัมพันธ์ทางศิลปะกับการทอผ้าและการออกแบบลวดลายแบบผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ ในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนที่มีความต้องการจะขึ้นทะเบียนเพื่อการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

โครงการวิจัยเรื่อง “การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบล” เพื่อจัดทำฐานข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) “ผ้าทอเมืองอุบลฯ”โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า และผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาการทอผ้า ที่มีความประสงค์จะขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) โดยมีการศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าและการออกแบบผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ครอบคลุมเนื้อหาตั้งแต่ภูมิปัญญาในการผลิตเส้นใย การย้อมสีธรรมชาติ เทคนิคกระบวนการทอผ้า การออกแบบลวดลายผ้า วิเคราะห์ต้นกำเนิดลวดลายและความสัมพันธ์ที่มาของลักษณะลวดลายผ้า ที่อาจเป็นสิ่งแสดงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างชนเผ่าอื่นๆกับวัฒนธรรมของเจ้านายเมืองอุบลฯ ตลอดจนประวัติการตั้งถิ่นฐานของเจ้านายเมืองอุบลฯ ภูมิหลังของพื้นที่เมืองอุบลฯ อันจะเป็นสิ่งอธิบายเหตุผลของความสัมพันธ์ของผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ กับผ้าดั้งเดิมของชนเผ่าดั้งเดิมในพื้นที่ นอกจากนี้ยังศึกษาในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากหลักการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ UNESCO จำเป็นจะต้องให้ชุมชนผู้สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาเป็นผู้มีส่วนร่วมในการยื่นเสนอขอขึ้นทะเบียน ผู้วิจัยและคณะได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถจัดหมวดได้เป็น ๓ หมวดโดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ

๓) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าและลวดลายผ้าทอ

๒.๑) ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ก่อนที่ผ้าจะเป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ผ้านั้นจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีหลักฐานแสดงถึงภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานที่สำคัญของอารยธรรมมนุษยชาติ ผ้าเป็นสื่อกลางของแบบแผนประเพณีและสัญลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ เป็นวัตถุอยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิดจนตาย นับเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

สำหรับประเทศไทย “ผ้า” ยังคงเป็นสัญลักษณ์ที่มีหลักฐานและการทำสืบทอดถึงปัจจุบัน การผลิตส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในรูปของงานหัตถกรรมซึ่งจัดเป็นทุนทางวัฒนธรรม ปัจจุบันคาดว่ามีช่างทอผ้าในชนบทจำนวนหลายแสนคน และมีลายผ้าหลากหลายตามลักษณะวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น (สุรศักดิ์ รอดเพราะบุญ, ๒๕๔๗)

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (๒๕๕๔) เผยแพร่เอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการ เนื่องในการเตรียมเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เรื่อง “ความเป็นมาของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ช่วยให้ตระหนักและเข้าใจว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องให้การมีส่วนร่วมยอมรับจากชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม กลุ่มชน และปัจเจกชน ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิต สงวนรักษา ธำรงไว้ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ. ๒๕๔๖ นิยามคำว่า "มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้" หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ เพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ของอนุสัญญาฉบับนี้ จะมีการพิจารณาเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เท่าที่สอดคล้องกับบทบัญญัติที่มีอยู่ด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศเท่านั้น รวมทั้งข้อกำหนดให้มีการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนทั้งหลาย กลุ่มชน และปัจเจกบุคคล และต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ก่อนที่จะมีอนุสัญญาของยูเนสโก ประเทศต่างๆ ได้พยายามสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ได้ ญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกในโลกที่ออกกฎหมายคุ้มครองสมบัติทางวัฒนธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ โดยคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมทั้งประเภทที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ประเทศอื่นๆ อาทิ เกาหลีใต้ ฟิลิปปินส์ สหรัฐอเมริกา ไทย ฝรั่งเศส โรมาเนีย สาธารณรัฐเช็ก และโปแลนด์ต่างก็มีโครงการคล้ายกันในเวลาต่อมา อนุสัญญาที่ยูเนสโกประกาศใน พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้เป็นผลเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๙ โดยกำหนดให้แต่ละประเทศที่เป็นภาคีได้จัดทำรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และดำเนินการเพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ สามารถดำรงสืบทอดอยู่ต่อไปในประเทศได้ นอกจากนี้ยังเปิดช่องให้ระดมเงินบริจาคระหว่างประเทศสมาชิกยูเนสโกมาใช้เพื่อการทำนุบำรุงมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่ขึ้นทะเบียนแล้วอีกด้วย (Richard Kurin, ๒๐๐๔)

กระทรวงวัฒนธรรม โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้า อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมพื้นบ้านมาอย่างต่อเนื่องตลอดมา โดยการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ มาตรการ โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะตอบสนองต่อภารกิจดังกล่าว

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ – ปัจจุบัน กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูล และจัดทำฐานข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้มีการจัดเก็บข้อมูลด้านศิลปะการแสดง จำนวนกว่า ๓๕๐ เรื่อง ด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิม จำนวนกว่า ๕๐๐ เรื่อง และด้านมุขปาฐะ จำนวนกว่า ๔๐ เรื่อง นอกจากนี้ในปีงบประมาณ ๒๕๔๓ กรมส่งเสริมวัฒนธรรมสนับสนุนให้มีการจัดทำทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทาง

วัฒนธรรมในระดับจังหวัด โดยให้ดำเนินการนำร่องในการทำทะเบียนสาขาศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม วรรณกรรมพื้นบ้านและกีฬาภูมิปัญญาไทย เพื่อเป็นการต่อยอดการดำเนินงาน กรมส่งเสริมวัฒนธรรมจึงกำหนดภารกิจในการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมขึ้น โดยมีกิจกรรมสำคัญ คือ การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญของชาติและเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน รวมทั้งเป็นการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ อันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่า ยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนในสังคมต่อไป

ความหมายการมีส่วนร่วม

“การมีส่วนร่วม” มีผู้นิยามความหมายไว้ในหลายลักษณะหลายรูปแบบและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปตามเนื้อหาเฉพาะที่ต้องการจะเน้น ซึ่งในที่นี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมความหมายของการมีส่วนร่วมได้ ดังนี้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๒๖ : ๖) ได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วม ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วย ความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ถ้ามีโอกาสและการพัฒนาที่ถูกต้อง

กาญจนา แก้เทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (๒๕๓๐ : ๔๐) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา คือการให้คนมีโอกาสหาทางเลือกเอง มีโอกาสจัดการด้วยตัวเองมีโอกาสใช้เครื่องมือด้วยตนเอง

สุริย์ ตันท์ศรีสุโรจน์ (๒๕๓๓ : ๘) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมมือร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบด้วยกันไม่ว่าจะเป็นของปัจเจกบุคคล หรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

โสภณ หมวดทอง (๒๕๓๓ : ๑๒) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้น มีปัจจัยทางด้านสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ อาชีพ และที่อยู่มาเกี่ยวข้องและกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนจะได้รับความร่วมมือบรรลุความสำเร็จได้จะต้องได้รับความเห็นพ้องต้องกันของชุมชนเป็นส่วนมากหรือการดำเนินงานกิจกรรมในนามกลุ่มองค์กรของชุมชน

กุลจันทร์ สิงห์สุ (๒๕๓๓ : ๑๖) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลที่ดี กลุ่มคนหรือองค์กรประชาชน ได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมการแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผล พัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมนุม รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจ และผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย

ดุษฎี อายุวัฒน์ และคณะ (๒๕๓๕ : ๗) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้น จนถึงกระบวนการสิ้นสุด โดยที่การเข้าร่วมอาจจะเข้าร่วมขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือครบวงจรก็ได้ การเข้าร่วมที่มีทั้งรายบุคคล กลุ่มหรือองค์กร

ซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกัน การรับผิดชอบร่วมกันเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

Soetjipto (สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์. ๒๕๓๘: ๒๕; อ้างอิงมาจาก Soetjipto. ๑๙๗๘) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ประชาชนเป็นผู้นำการพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ คือ การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ การจัดลำดับความสำคัญ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และเป็นผู้ได้รับประโยชน์ และความรู้ในการพัฒนาจากการศึกษาสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่ สมาชิกของกลุ่มมีอำนาจในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมใดๆ เพื่อการบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกัน

บรรจง กนะกาศัย (๒๕๔๐ : ๑๖) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อบรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

Erwin (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๕๓: ๒๓๐; อ้างอิงมาจาก Erwin. ๑๙๗๖: ๔๔) กล่าวว่ากระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน พัฒนาร่วมคิดร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นให้มีความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน กับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม โดยการสนับสนุนติดตามผลจากองค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเพื่อเตรียมการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องให้การมีส่วนร่วมยอมรับจากชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนผู้สืบทอดและถือครองมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมนำเสนอข้อมูลภูมิปัญญา วิธีการเทคนิคการทอผ้า ตรวจทานชื่อลวดลายผ้าดั้งเดิม ร่วมศึกษาลวดลายผ้าในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี และคลังสะสมส่วนบุคคล ช่างทอผ้า ช่างย้อมสีธรรมชาติ ช่างมัดหมี่ ช่างเก็บลายขิด เยาวชนที่สนใจในการสืบทอดการทอผ้า ร่วมเสนอความคิดเห็นร่วมสัมมนาในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอเมืองอุบลฯ “การมีส่วนร่วมกับชุมชน” ได้ช่วยให้ความรู้ที่เกิดขึ้นร่วมกันนั้นได้ช่วยกระตุ้นให้เกิด “ความตระหนักในคุณค่า” ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

๒.๒) เอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ

จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้พบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอแบบเจ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยมีเนื้อหาและวัตถุประสงค์ การนำเสนอข้อมูลที่แตกต่างกันไป ผู้วิจัยพยายามรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้ดังนี้

สุนัย ณ อุบลฯ และคณะ (๒๕๓๗) เรื่อง “ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท – ลาว สายเมืองอุบล” ได้นำเสนอ ประวัติการย้ายถิ่นฐานจาก สปป.ลาว สู่เมืองอุบลฯ และได้อธิบายลักษณะของผ้าซิ่นของเจ้านายเมืองอุบลฯ เช่น ซิ่นลายสร้อยดอกหมาก ซิ่นมุก ซิ่นทิว ซิ่นมับไม ซิ่นมัดหมี่ ฯลฯ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

เอี่ยมกมล จันทะประเทศ (๒๕๓๘) เรื่อง “สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๕-๒๔๗๖” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้นำเสนอหลักฐานการอพยพจากเมืองเวียงจันทน์ของพระวอ พระตา การตั้งเมืองหนองบัวลำภู การเดินทางอพยพลงใต้ด้วยเหตุการขัดแย้งกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ จนได้มาก่อตั้งเมืองอุบลฯ และความสัมพันธ์ของเจ้านายเมืองอุบลฯ กับเจ้านายเมืองจำปาศักดิ์ โดยได้รวบรวมจัดทำแผนผังการสืบสายตระกูลต่างๆของเจ้านายเมืองอุบลฯ อย่างละเอียดไว้ด้วยในภาคผนวก

ณัฏฐภัทร จันทวิช และคณะ (๒๕๔๐) เรื่อง “ผ้าพื้นเมืองอีสาน” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง ผ้าจังหวัดอุบลราชธานี ที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้จำแนกผ้าทอมือที่เด่นๆ ออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ๆ คือ (๑) แถบอำเภอชานุมาน (ขณะนี้แยกออกเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ) จะมีความสามารถในการทอผ้าขิดเป็นพิเศษ สีสันและลวดลายของผ้าจะเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไท ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวภูไท (๒) แถบอำเภอพิบูลมังสาหารและอำเภอตาลสุม เนื่องจากเป็นอำเภอชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ฉะนั้นลวดลายของผ้าจึงได้รับอิทธิพลจากเมืองปากเซและนครจำปาศักดิ์ (๓) แถบอำเภอวารินชำราบและอำเภอสำโรง การทอผ้าแถบนี้ได้รับอิทธิพลจากลวดลายผ้าของชาวกูย (ส่วย) เนื้องจากมีพื้นที่ติดกับจังหวัดศรีสะเกษ (๔) แถบอำเภอพนา อำเภอม่วงสามสิบ และอำเภอเมืองอุบลราชธานี มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอเมืองอุบลฯ อย่างชัดเจน

สมบูรณ์ สุวรรณกูฏและคณะ (๒๕๔๑) เรื่อง “เครือญาติสุวรรณกูฏ” ได้รวบรวมเรียบเรียงรายนามทายาทในสายสกุลสุวรรณกูฏ เครือญาติของเจ้านายเมืองอุบลฯ

สุนัย ณ อุบลฯ (๒๕๔๒) ได้เรียบเรียงบทความ “ผ้าซิ่น” (ผ้านุ่ง) ตีพิมพ์เผยแพร่ใน “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๔” ของมูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ ได้เสนอถึงส่วนประกอบของผ้าซิ่นว่ามี (๑) หัวซิ่น และ (๒) ตัวซิ่น (๓) ตีนซิ่น และได้อธิบายลักษณะของผ้าซิ่นต่างๆ ของเจ้านายเมืองอุบลฯ

สิทธิชัย สมานชาติ (๒๕๔๒) เรื่อง “ผ้าซิ่นล่อง เจ้านายเมืองอุบล ฯ จังหวัดอุบลราชธานี” เป็นบทความสารคดีในนิตยสาร SILK กล่าวถึงองค์ประกอบผ้าซิ่น ลวดลายที่เป็นลายแนวดิ่ง หรือ “ลายล่อง” การใช้ดิ้นเงินหรือแล่งเงิน ทอผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ

บำเพ็ญ ณ อุบล (๒๕๔๗) เรื่อง “เล่าเรื่อง เมืองอุบลราชธานี” เป็นหนังสือที่ได้รวบรวมประวัติศาสตร์บอกเล่าให้เป็นบันทึกประวัติการเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานของเจ้านายเมืองอุบลฯ จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

อัมวัน ศรีวรมาศและคณะ (๒๕๕๒) เรื่อง “สืบค้นสายตระกูล หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา” ได้รวบรวมเรียบเรียงสายสาแหรกจากหม่อมเจียงคำ ซึ่งเป็นทายาทสายตระกูลเจ้านายเมืองอุบลฯ

ระลึก ธานี และคณะ (๒๕๕๒) เรื่อง “อุบลราชธานีเมืองนักปราชญ์” จัดพิมพ์โดย สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี การนำเสนอภูมิหลัง การอพยพย้ายถิ่นและการก่อตั้งเมืองอุบลฯ ประวัติชีวิตและผลงานของปราชญ์ที่เป็นช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ รวมอยู่ด้วย

สิทธิชัย สมานชาติ (๒๕๕๓) เรื่อง “ผ้าอีสานที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม: ผ้าซิ่นหมี่คั่น หัวจกดาว ในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง” นำเสนอในนิตยสาร “สกุลไทย” ได้เสนอองค์ประกอบผ้าซิ่น และได้นำหลักฐานผ้าที่พบในฮูปแต้ม รวมทั้งข้อสันนิษฐานที่มาของลวดลายผ้ามัดหมี่ลายปราสาทผึ้ง ที่เป็นลายเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ

สิทธิชัย สมานชาติ (๒๕๕๓) เรื่อง “ผ้าอีสานที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม: ผ้าซิ่นแหล้ ในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง” นำเสนอในนิตยสาร “สกุลไทย” ได้เสนอหลักฐานผ้าซิ่นแหล้ ที่พบในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง ที่วาดไว้ในราวสมัยรัชกาลที่ ๔ ประกอบตัวอย่างผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เมืองอุบลฯ ซึ่งนิยมเย็บต่อหัวซิ่นลายจกดาว

สิทธิชัย สมานชาติ (๒๕๕๓) เรื่อง “ผ้าอีสานที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม: ผ้าซิ่นทิว ในในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง” นำเสนอในนิตยสาร “สกุลไทย” ได้เสนอหลักฐาน “ผ้าซิ่นทิวที่วาดไว้ในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง” โดยค้นพบหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณว่า ผ้าซิ่นทิวแบบดั้งเดิมมี ๒ โทนสีตามที่วาดไว้ในฮูปแต้ม คือ (๑) ซิ่นทิว โทนสีแดง (๒) ซิ่นทิว โทนสีน้ำเงิน ทั้งนี้ในปัจจุบันสืบทอดการทอเพียงโทนสีแดง

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าและลวดลายผ้าทอ

นอกจากการค้นคว้างานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผ้าทอแบบเจ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ ในการวิจัยจำเป็นต้องศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การทอผ้าและลวดลายผ้า” ผู้วิจัยได้พยายามรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

วิมลพรรณ ปีตธวัชชัย (๒๕๑๖) ได้เผยแพร่หนังสือ “ผ้าอีสาน” จัดพิมพ์โดยคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้นำเสนอชื่อลวดลายผ้าขิดและผ้ามัดหมี่อีสาน

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (๒๕๒๓) เขียนเรื่อง “ผ้าไทยลายอีสาน” ในเอกสารนิเทศการศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู ได้วาดลายเส้นภาพเครื่องทอผ้าและอุปกรณ์ทอผ้า นับว่าเป็นฐานข้อมูลด้านเครื่องทอผ้าชิ้นแรกของประเทศ

เพียงจิตต์ มาประจง และคณะ (๒๕๒๙) เขียนหนังสือเรื่อง “ผ้าทอลายขิด” จัดพิมพ์โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้สำรวจการทอผ้าขิดในเขตจังหวัดอุบลราชธานีนี้ด้วย ซึ่งได้รับมรดกภูมิปัญญามาจากกลุ่มชาวภูไท

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ และคณะ (๒๕๓๐) ได้เผยแพร่หนังสือ “ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้นำเสนอภาพรวมของการทอผ้าอีสาน ในแต่ละจังหวัด

สมชาย นิลอาธิ (๒๕๓๑) ได้เผยแพร่หนังสือ “สมบัติชนบทอีสาน” มีการนำเสนอข้อมูลด้านบทบาทผ้าในเชิงมานุษยวิทยา โดยเฉพาะวัฒนธรรมการทอผ้าฝ้าย

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๒) ได้เผยแพร่ผลงานเขียน “อีสาน: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต” โดยได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่างๆในภาคอีสาน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย)

วิลาวัณย์ วีรานุวัตติ์ (๒๕๓๓) “มัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท” ได้นำเสนอ ลวดลายผ้ามัดหมี่อีสาน ลวดลายต่างๆ ในการจัดแสดงนิทรรศการผ้ามัดหมี่ของโครงการศิลปาชีพฯ

สุริยา สมุทคุปติ์ และคณะ (๒๕๓๗) เรื่อง “แม่หญิงต้องตำหูก” เผยแพร่งานวิจัยในหนังสือ “ผ้าไทย” นำเสนอข้อมูลด้านบทบาทผ้าในเชิงมานุษยวิทยา ที่มีบทบาทต่อคนอีสานตั้งแต่เกิดจนตาย

อรไท ผลดี (๒๕๓๗) เรื่อง “ลวดลายของผ้าไท มรดกร่วมอันเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าไท” งานวิจัยที่รวบรวมเผยแพร่เนื่องในปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้นำเสนอหลักฐานลวดลายทางโบราณคดี ที่สัมพันธ์กันกับลายผ้าไทย

สิทธิชัย สมานชาติ (๒๕๔๕) เรื่อง “ผ้าไทย สายใยแห่งภูมิปัญญาสู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย” จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้รวบรวมข้อมูล เส้นใยไหม เส้นใยฝ้าย สีย้อมธรรมชาติ เครื่องทอผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย และอุปกรณ์ทอผ้า ที่ได้วาดลายเส้นประกอบไว้ด้วยอย่างละเอียด โดยมีข้อมูลเทคนิคการทอผ้าแบบต่างๆ ส่วนลวดลายผ้าได้นำเสนอตัวอย่างลวดลายเอกลักษณ์ของชนเผ่าในพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งมีภาคผนวกที่มีแหล่งค้นคว้าผ้าไทยในพิพิธภัณฑ์ผ้าต่างๆ ในประเทศไทย

การนำแนวคิดและทฤษฎีไปใช้ในงานวิจัย ในงานวิจัยนั้น จะได้นำไปใช้ประกอบในการอ้างอิงในเนื้อหาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีต่างๆ ทั้ง ๓ หมวด ดังนี้

๑) ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ผู้วิจัยได้นำไปประกอบแนวทางปฏิบัติงาน ในการจัดเวทีชุมชน ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนผู้สืบทอดและถือครองภูมิปัญญา ได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกการตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าเมืองอุบลฯ

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ผู้วิจัยได้ใช้อ้างอิงในการกล่าวถึงรายละเอียดผ้าทอแบบต่างๆ โดยได้วิจัยเพิ่มเติมข้อมูลเนื้อหาอันเป็นส่วนความก้าวหน้าของงานวิจัย ที่ได้ตรวจทานใหม่เพิ่มเติมเข้าไปด้วยในเนื้อหา

๓) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าและลวดลายผ้าทอ

ผู้วิจัยได้ใช้อ้างอิงเนื้อหาด้านเทคนิคการทอผ้าและอุปกรณ์ทอผ้าต่างๆ เพื่อแสดงเนื้อหารายละเอียดในงานวิจัยให้สมบูรณ์

บทที่ ๓
วิธีดำเนินการวิจัย

ข้อมูล/องค์ความรู้เป็นส่วนสำคัญของงานการรวบรวมและการจัดเก็บ แต่เนื่องจากการรวบรวมจัดเก็บองค์ความรู้เกี่ยวกับรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นข้อกำหนดเบื้องต้นของการปกป้องคุ้มครองโดยชุมชน แต่ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือกระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลและกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึกเจ้าของวัฒนธรรมในความรักความภูมิใจในการสืบทอดและถือครองมรดกภูมิปัญญาของกลุ่มตนเอง

คำถามหลักการวิจัยคือ จะมีวิธีการ/กระบวนการอย่างไรในการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงกับข้อเท็จจริงเพื่อที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และนอกจากนี้แล้ว จะมีวิธีการ/กระบวนการอย่างไรในการกระตุ้นสำนึกของเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกันปกป้องคุ้มครองและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อให้ข้อมูลเหล่านี้ได้รับใช้คนในชุมชน

ปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน

การจัดกระบวนการเพื่อสร้างการเรียนรู้ และกระตุ้นสำนึกงานด้านวัฒนธรรมเน้นให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น ใช้แนวคิดเรื่อง “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของ กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๓๘: ๒๓-๒๗) ได้แบ่งวัฒนธรรมเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ (๑) ส่วนที่เรามองเห็นได้ ซึ่งเปรียบได้กับ ส่วนลำต้น ดอก ใบ ละผลของต้นไม้ ส่วนนี้เรียกว่าเป็นส่วนของ “รูปแบบ” ซึ่งเป็นส่วนที่มองเห็นสามารถสัมผัสจับต้องได้ (๒) ส่วนที่มองไม่เห็น เป็นส่วนที่อยู่ลึก เปรียบดั่งส่วนของต้นไม้ที่เป็นรากที่อยู่ใต้ดิน ต้องใช้การคิดไตร่ตรองและวิเคราะห์จึงจะเข้าใจ ส่วนที่อยู่ใต้ดินนั้น ได้แก่ ระบบคิด คุณค่า ซึ่งเป็นส่วน “เนื้อหา” ของวัฒนธรรมนั้นเวลาที่มองเห็นการการทอผ้า เครื่องทอผ้า ลวดลายผ้า เราจะต้องพิจารณาไตร่ตรองและวิเคราะห์ลึกลงไปหาสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา แต่สามารถสัมผัสได้ด้วยปัญญาและจิตใจ กล่าวคือมีคุณค่าอะไรอยู่เบื้องหลัง วัฒนธรรมการทอผ้านั้นเป็นตัวแทนที่จะสื่อความหมายหรือประเพณีใด เช่น ความรักของแม่กับลูกสาว ความกตัญญู ความอดทน ความเพียรที่จะสร้างคุณค่าของกุลสตรีผ่านการทอผ้า ส่วนลวดลายผ้านั้น มีคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ สื่อความรัก ความศรัทธา กับความกตัญญูต่อบรรพชน ความภาคภูมิใจในฐานานุศักดิ์ของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่มีลวดลายเอกลักษณ์เฉพาะอันเกิดจากการประยุกต์ลวดลายราชสำนักสยามในฐานะที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้เกี่ยวดองกับเจ้านายของราชสำนักสยาม และลวดลายผ้าที่ประยุกต์จากชนเผ่าในพื้นที่ใกล้เคียง โดยปรับปรุงจนกลายเป็นเอกลักษณ์ทรงคุณค่าตามแบบเฉพาะของเมืองอุบลฯ

นอกจากนี้การที่เจ้าของวัฒนธรรมจะร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรมนั้น การสืบทอดต้อง “ครบเครื่องเรื่องสืบทอด” นั่นคือต้องศึกษากระบวนการผลิตวัฒนธรรม (production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมนั้น (reproduction) ต้องศึกษาว่าวัฒนธรรมนั้นผลิตขึ้นมาได้อย่างไร ใครผลิตและดำเนินการอย่างไร ดังนั้นขั้นตอนการวิเคราะห์จึงไม่สามารถจะแยกวิเคราะห์กิจกรรมย่อยๆ กิจกรรมใดเพียงอันเดียวได้ เพราะสังคมประกอบขึ้นด้วยตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ของปฏิบัติการทางสังคมย่อยๆที่มีผลกระทบถึงกันตลอดเวลา จึงต้องวิเคราะห์หา “ความสัมพันธ์”ดังกล่าว สำหรับกรณีเมืองอุบลฯ ที่เราเลือกขอบเขตพื้นที่แบบเจาะจงในจังหวัดอุบลราชธานี ได้ข้อสังเกตถึงความเข้มแข็งความพร้อมใจของชุมชนทั้งกลุ่มผู้สืบทอดการทอผ้า กลุ่มทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่พยายามรักษาสถานภาพของตนเองไว้ และกลุ่มผู้ใช้ผ้าที่ชื่นชมผ้าทอตามแบบลวดลายของเจ้านายเมืองอุบลฯ ทำให้เป็นโอกาสให้ชุมชนการทอผ้าได้รื้อฟื้นการทอผ้าลวดลายชั้นสูงตามแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯเพื่อ

สนองตอบแก่กลุ่มผู้ใช้ผ้าทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานที่ชื่นชมความงามของผ้าและรู้สึกว่าผ้าได้ช่วยยกสถานภาพของกลุ่มตนให้สูงขึ้นราวกับเป็นเจ้านาย ช่างทอผ้าก็มีความภาคภูมิใจที่มีฝีมือทอผ้าลายชั้นสูง ที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (reproduction) ด้วยกระแสความนิยมผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ทำให้ช่างทอผ้าพื้นที่อื่นๆที่มีเทคนิควิธีการทอผ้าคล้ายกันนำลวดลายผ้าเมืองอุบลฯ ไปทอลอกเลียนแบบ จึงเป็นปัจจัยกระตุ้นทำให้เกิดการตื่นตัวของกลุ่มผู้สืบทอดและถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าทอเมืองอุบลฯ มีความตื่นตัวในการที่จะขอขึ้นทะเบียนเพื่อปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตน และตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตน

สำหรับการฟื้นฟูภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมขึ้นมาใช้ประโยชน์ จำเป็นต้องมีการศึกษาว่าตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องนั้นมีอะไรบ้างและมีรูปแบบความสัมพันธ์กันอย่างไร ซึ่งที่พบเห็นเป็นส่วนมากในปัจจุบันคือการสืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในส่วนเฉพาะรูปแบบเท่านั้น ส่วนคุณค่านั้นแทบไม่มีการสืบทอด เป็นสิ่งที่จะได้ตั้งข้อสังเกตในการวิจัย

-รูปแบบกิจกรรม/เวทีมีเป้าหมายและหลายรูปแบบ เช่น

-๑- การสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่เจ้าของวัฒนธรรม เพื่อรวบรวมข้อมูลระดับลึก กระตุ้นสำนึก และหาแนวทางการพัฒนา/สืบทอดวัฒนธรรมเพื่อรับใช้เจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม

-๒- การสนทนากลุ่มย่อย เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่เจ้าของวัฒนธรรม เพื่อเก็บรวบรวมและตรวจสอบข้อมูล กระตุ้นสำนึก สร้างสำนึกร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลและเป็นการสร้างการเรียนรู้เพิ่มเติมองค์ความรู้ให้แก่เจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม และหาทางการพัฒนา/สืบทอดวัฒนธรรมเพื่อรับใช้เจ้าของวัฒนธรรม

-๓- เวทีคืนข้อมูลให้ชุมชน เป็นเวทีคืนข้อมูลให้ชุมชนเพื่อสร้างความมั่นใจให้เจ้าของวัฒนธรรม เพื่อเก็บรวบรวมและตรวจสอบข้อมูล กระตุ้นจิตสำนึก สร้างสำนึกร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลและเป็นการสร้างการเรียนรู้ เพิ่มเติมองค์ความรู้ให้กับเจ้าของวัฒนธรรม สร้างและพัฒนาเครือข่ายและหาแนวทางพัฒนา/สืบทอดวัฒนธรรม เพื่อรับใช้เจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม ท่ามกลางกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

ความสำคัญอยู่ที่คำถามในการจัดกิจกรรม/เวที สิ่งสำคัญนอกจากกระบวนการ/รูปแบบดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ คำถามที่ใช้มีความสำคัญมาก เพราะการตั้งคำถามเป็นกระบวนการเพื่อให้เป้าหมายได้คิดวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบ และเนื่องจากคำถามแต่ละคำถามมีหน้าที่แตกต่างกัน เช่น บางคำถามเพื่อต้องการคำตอบทันที แต่บางคำถามถามโดยไม่ต้องการคำตอบทันที แต่ต้องการให้กลุ่มเป้าหมายได้ฉุกคิด ซึ่งคำถามประเภทเพื่อให้ฉุกคิดนี้จะเป็นคำถามที่จะทำให้เกิดการกระตุ้นสำนึก

ไม่มีสูตรสำเร็จการที่จะใช้เครื่องมือไปเก็บรวบรวมข้อมูล และกระตุ้นสำนึกให้เจ้าของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการกระตุ้นสำนึกเรื่อง “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่มีเอกลักษณ์ลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ในครั้งนี้ทางทีมวิจัยได้มีการนำความรู้ ประสบการณ์ และบทเรียนจากงานวิจัยที่ผ่านมาดังกล่าวข้างต้นเพื่อมาปรับใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานโดย

-การเก็บรวบรวมข้อมูลและการกระตุ้นสำนึกร่วม เน้นที่การสร้างกระบวนการเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันโดยให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วม

-การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การกระตุ้นสำนึกร่วม และการหาแนวทางการสืบทอด เรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีเอกลักษณ์ลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ จะได้ใช้แนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” และ “ตาข่ายความสัมพันธ์” มาเป็นเครื่องมือและเป็นกรอบในการตั้งคำถามเพื่อตอบโจทย์วิจัย

-รูปแบบการจัดเวทีมีทั้งการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย การประชุม และการสังเกต เป็นต้น

จากประสบการณ์การทำงานวิจัยที่ชุมชนมีส่วนร่วม คณะทำงานโครงการนี้ และโครงการอื่นจะพยายามมีการประชุมร่วมกันเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสรุปบทเรียนที่ผ่านมาร่วมกัน พร้อมกับหาแนวทาง/เตรียมการอย่างคร่าวๆในขั้นต้น จากนั้นจะพัฒนารายละเอียดกระบวนการในระหว่างดำเนินกิจกรรม โดยอาจจะต้องมีการปรับกระบวนการ เทคนิค และ/หรือคำถามให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่/เวที ทั้งนี้คณะทำงานโครงการจะพิจารณาให้สอดคล้องกับหลักการที่วางไว้ และสามารถตอบวัตถุประสงค์และโจทย์วิจัย

คำถามหลัก (ในการเปิดเวทีร่วมกับชุมชน)

๑.ยังมีชุมชนชาวเมืองอุบลฯ ที่ยังสืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ใดบ้าง

-ชุมชนชาวเมืองอุบลฯ คิดว่า ภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของพวกเขาและความเป็นชาวเมืองอุบลฯ อย่างไรบ้าง

-หากจำเป็นต้องเลิกทำ จะส่งผลกระทบอย่างไรบ้างต่อชีวิตพวกเขา

๒.ภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ มีความหลากหลายเพียงใด

-สามารถจัดประเภทเทคนิคการทอผ้าตามแบบสากลได้กี่แบบ และชาวเมืองอุบลฯ เรียกในภาษาตนเองว่าอย่างไรและหมายความว่าอย่างไร

-เรียกกระบวนการทอผ้าและอุปกรณ์การทอผ้าในภาษาถิ่นชาวเมืองอุบลฯ ของตนเองว่าอย่างไร และมีภูมิปัญญาในกระบวนการทอผ้าในแต่ละขั้นตอนอย่างไร

-ชุมชนชาวเมืองอุบลฯ ที่เกี่ยวข้อง มีแนวคิดในการจำแนกความหลากหลายของประเภทผ้าอย่างไรบ้าง

-ชุมชนสามารถจัดหมวดการออกแบบลวดลายผ้าตามแนวคิดของตนเองอย่างไร และตั้งชื่อลวดลายอย่างไรในภาษาถิ่นชาวเมืองอุบลฯ มีความหมายอย่างไร

-ชุมชนมีคติความเชื่อในลวดลายผ้าอย่างไรบ้าง และยังคงสืบทอดความเชื่อนั้นหรือไม่

-ประเภทเทคนิควิธีการทอผ้า กระบวนการทอผ้า ที่ชุมชนอยากปกป้องคุ้มครองไว้

-ประเภทลวดลายผ้า และชนิดผ้าของชาวเมืองอุบลฯ ที่ชุมชนอยากปกป้องคุ้มครองไว้

-ที่ผ่านมาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯมีอุปสรรคและปัญหาอย่างไร

๓.ชุมชนชาวเมืองอุบลฯ คิดว่าการปกป้องคุ้มครองจะมีประโยชน์ หรือโทษต่อชุมชนอย่างไรบ้าง

๔.จากประสบการณ์ของชุมชนชาวเมืองอุบลฯ แนวทางการปกป้องคุ้มครอง น่าจะเป็นอย่างไรบ้าง

หลักการสำคัญในการวางแผนทำกิจกรรม

การทำวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้หลักในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ดังนี้

๑. ทำความเข้าใจโครงการและเป้าหมายการทำงานครั้งนี้อย่างชัดเจน ซึ่งเป้าหมายการทำงานวิจัยครั้งนี้คือการสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าของวัฒนธรรม (คนในชุมชน) โดยใช้หลักการรื้อฟื้นวัฒนธรรม “สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม” ที่ให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจ ดังนั้นในการคิดกิจกรรมต่างๆ นั้นต้องถือเป้าหมายโครงการเป็นหลัก เช่นเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้คนในชุมชนร่วมเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง โดยการใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมที่ต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผล

๒. ชี้ชัดวัตถุประสงค์และกระบวนการดำเนินกิจกรรม การคิดวางแผนกิจกรรม ต้องตอบคำถามแรกๆ ว่า กิจกรรมนั้น ทำเพื่ออะไร ทำเพื่อใคร เมื่อตอบคำถามดังกล่าวได้แล้ว จึงคิดต่อว่ากิจกรรมนั้นทำอย่างไร ด้วยกระบวนการ วิธีการอย่างไร และจะให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร สุดท้ายจึงคิดว่าจะใช้เครื่องมืออะไรเพื่อตอบโจทย์ดังกล่าวข้างต้น และเครื่องมือนั้นจะใช้อย่างไร ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย

๓. ทบทวนไตร่ตรอง เมื่อได้ดำเนินการทำกิจกรรมเรียบร้อยแล้ว ต้องทบทวน สรุปกิจกรรมที่ทำไปว่าเหมาะสมหรือไม่ มีจุดอ่อนตรงไหน และจะปรับอะไรบ้าง จากนั้นนำไปทดลองใหม่จากปรัชญาแนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนและหลักการสำคัญในการวางแผนกิจกรรมข้างต้นนั้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินการวางแผนและกระบวนการจัดกิจกรรมเวที

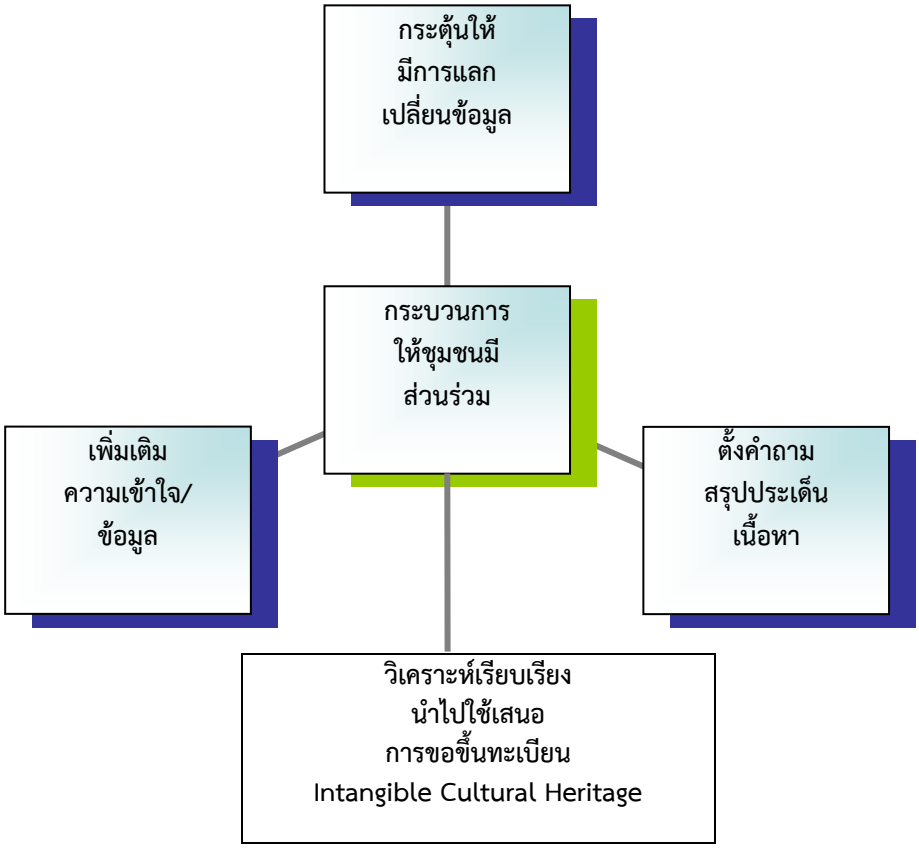
กระบวนการเก็บข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลจะมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และตามหลักการของยูเนสโกหรือการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรมโดยทั่วไป กระบวนการเก็บข้อมูลยังเป็นกลวิธีในการกระตุ้นจิตสำนึกและความสนใจของชุมชนในการที่จะปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง

ในการตั้งคำถาม จะคำนึงว่ากระบวนการเก็บข้อมูลลักษณะใดที่จะนำไปสู่การได้ข้อมูลที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง เกิดความเข้าใจความสำคัญและภูมิหลังของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนอีกด้วย

ในการเก็บข้อมูล คณะทำงานโครงการจะตระหนักว่าเราอาจปรับเปลี่ยนกระบวนการและเทคนิคในการเก็บข้อมูล โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับหลักการที่ได้กำหนดไว้แล้ว ภายในขอบเขตของโจทย์และคำถามหลัก

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเสนอ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่มีเอกลักษณ์ลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผ้าทอตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้วางแผนงานไว้ดังนี้

๑.) กระบวนการประกอบทีมผู้ดำเนินการโครงการ

-มีนักวิชาการที่มีประสบการณ์และความรู้เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ เป็นหัวหน้าโครงการ หรือผู้ร่วมโครงการ

-มีตัวแทนเครือข่าย ผู้นำกลุ่มช่างทอผ้า ประธานกลุ่มรัฐวิสาหกิจชุมชนหรือชมรมที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งผู้ร่วมโครงการเหล่านี้จะต้องมีความสนใจในเรื่องที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลโดยชุมชนมีส่วนร่วมและสามารถจัดเวลาเข้าร่วมได้

๒.) การประชุมคณะผู้ดำเนินงานโครงการ

-ทำความเข้าใจในเรื่องแผนการทำงานร่วมกัน

-กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา และแนวทางการทำงานร่วมกับชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม

-พิจารณาขอบเขตความหมายของการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่จะนำลงไปรวบรวมฐานความรู้ในเชิงลึกร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่นและสมาชิกช่างทอผ้า

-มอบหมายให้ผู้ช่วยวิจัย ทำหน้าที่เลขานุการ (จดบันทึกการประชุม) เหรัญญิก (ดูแลการใช้จ่ายเงินของโครงการ) และติดตามงานและช่วยประสานงานกับท้องถิ่น

-แบ่งงานระหว่างผู้ร่วมดำเนินการโครงการ ตามความถนัด

-กำหนดตัวบุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นนักวิจัยและผู้ประสานงานในการจัดเวทีของแต่ละชุมชน

-ร่วมกันกำหนดแผนงานและกิจกรรมในการเก็บข้อมูลโดยรวม

-วางแผนกำหนดวันและประเด็นที่จะประชุมเชิงปฏิบัติการการถอดองค์ความรู้การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ กับผู้ร่วมดำเนินการโครงการทั้งหมด (รวมทั้งนักวิจัยท้องถิ่น)

๓.) จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการของผู้ร่วมดำเนินการโครงการทั้งหมด เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องต่างๆ ได้แก่

-ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

-หลักการการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล

-ฐานความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

-คำถามหลักและประเด็นศึกษา

-เทคนิคการให้ชุมชนมีส่วนร่วม และระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

-สภาพพื้นที่และชุมชนที่เกี่ยวข้อง

-ปรึกษาหารือประเด็นในการเปิดเวทีรวบรวมความรู้กับชุมชน

-เตรียมตัวหาข้อมูลคำตอบล่วงหน้าหากชุมชนจะถามว่าได้ประโยชน์อะไร

-อธิบายเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (โดยคำนึงถึงภาษาที่จะสื่อสารให้ชุมชนเข้าใจง่ายคือ ภาษาไท-ลาว (ภาษาอีสาน) และภาษาไทยกลาง) โดยผู้ร่วมโครงการที่มาจากชุมชน

(จากการเปิดเวทีพูดคุยกับชุมชนชาวเมืองอุบลฯ ที่สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ในจังหวัดอุบลราชธานี ในเบื้องต้นพบว่าชุมชนมีความตื่นตัวและประสงค์ที่จะให้มีการขึ้นทะเบียนการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าเมืองอุบลฯ” และพยายามให้ข้อมูลมาในเบื้องต้น)

๔.) ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามโดยการจัดเวทีให้ชุมชนมีส่วนร่วม ตามลำดับแผนงาน

-พูดคุยแลกเปลี่ยนกับสมาชิกชุมชนทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ และผู้สนใจในชุมชนตามประเด็นที่กำหนดไว้และที่เกิดขึ้นเพิ่มเติมในระหว่างปฏิสัมพันธ์

-พยายามหมายตาผู้ที่มีข้อมูลความรู้เฉพาะด้าน และให้เป็นแกนนำในด้านนั้นในท้องถิ่น ของแต่ละชุมชน

-พิจารณาประเด็นวิจัยและพยายามหาทางย่อยประเด็นการศึกษาให้เป็นคำถามที่ชุมชนเข้าใจง่าย

-บันทึกเสียง ภาพนิ่ง หรือภาพเคลื่อนไหวในการเก็บข้อมูลการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยแยกเป็นประเด็นย่อยต่างๆ

-บันทึกภาพบรรยากาศโดยรวมในการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเป็นหลักฐาน

๕.) การติดตามงาน

-จัดให้มีการประชุมทีมวิจัยอย่างสม่ำเสมอ และพยายามมีการรายงานความก้าวหน้าผลงานดำเนินการ เพราะหากมีปัญหา จะได้แก้ไขได้ทันท่วงทีและสามารถปรับเปลี่ยนประเด็นย่อยตามความเหมาะสมและแสวงหากลวิธีในการดึงดูดความสนใจของชุมชนและพยายามบันทึกการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และสังเกตสภาพการณ์ทั่วไปด้วย

หมายเหตุ การจัดประชุมคณะดำเนินการโครงการอย่างสม่ำเสมอ มีการติดตามงานและกระตุ้นให้นักวิจัยในชุมชนรายงาน ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาในที่ประชุม

บทบาทและท่าทีของนักวิจัย

๑.บทบาทเป็นผู้สำรวจและร่วมเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะต้องทำความเข้าใจ “รูปแบบ” และ “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของภูมิปัญญาการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

๒.บทบาทในการอธิบายและสร้างความเข้าใจเรื่อง “รูปแบบ” และ “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ให้แก่กลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน

๓.บทบาทของการตั้งคำถาม

๔.บทบาทเป็นผู้สรุปประเด็นและภาพรวมให้ชัดเจน

๕.บทบาทในการเป็นผู้จัดเงื่อนไขเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อชาวบ้าน ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม

๖.บทบาทเป็นผู้หนุนเสริม ตอกย้ำให้กำลังใจ

๗.ท่าทีไม่ดูถูก/ไม่เปรียบเทียบวัฒนธรรมชุมชน และไม่มองวัฒนธรรมแบบสุดขั้วด้านใดด้านหนึ่ง แต่จะต้องพิจารณามองตามความเป็นจริงด้วยใจที่เที่ยงธรรม

บทที่ ๔
ภูมิหลังด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลฯ

๔.๑ ภูมิหลังด้านโบราณคดีและชุมชนของพื้นที่เมืองอุบลฯ

พื้นที่แผ่นดินซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน มีความเป็นมาอันยาวนาน มีความสำคัญต่อวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก อารยธรรมปากมูลได้ตั้งมั่นที่ลุ่มแม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำชีตอนล่าง เป็นอู่อารยธรรมอันเก่าแก่ ร่องรอยชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏชัดเจน ได้แก่ ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณผาขาม ผาแต้ม ผาหมอนและผาหมอนน้อย อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมักจะเรียกรวมเป็นชื่อแหล่งท่องเที่ยวว่า “ผาแต้ม” กลุ่มภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์เป็นแนวยาวประมาณ ๙๐๐ เมตร ประกอบด้วย ภาพสัตว์ขนาดใหญ่ เช่น ช้าง ปลาบึก เต่า ตะพาบน้ำ นอกจากนั้น ยังมีภาพเครื่องมือในการจับปลา ภาพวัตถุ ภาพคน และภาพฝ่ามือ เป็นต้น

ภาพที่ ๔-๑ ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

นักวิชาการทางโบราณคดีเชื่อว่า ภาพเขียนเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเกษตรกรรม อันได้แก่ การประมง การทำนา การเลี้ยงสัตว์ นอกจากนั้นยังมีคอกหิน มีลักษณะคล้ายเป็นที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ภาพเขียนหน้าผาก็ดี คอกหินก็ดี แสดงให้เห็นถึงอาชีพ ความเชื่อของชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ร่องรอยทางวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์บนผืนดินเมืองอุบลราชธานีได้เหลือไว้จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ การปรับปรนทางวัฒนธรรมของตนเองซึ่งเป็นวัฒนธรรม ไต-ลาว วัฒนธรรมที่ได้รับจากภายนอกนั้นเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับมาจากพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง คือ เวียดนาม จาม ขอม วัฒนธรรมจากภูมิภาคอื่นของสยามประเทศ เช่น วัฒนธรรมทวารวดีจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การปรับปรน และการเกลื่อนกลืนทางวัฒนธรรมได้เกิดมีในผืนดินนี้เป็นเวลายาวนาน ทำให้ผู้คนในถิ่นเดิมสั่งสมประสบการณ์ สร้างฐานรองรับการเติบโตของชุมชน บ้านเมืองให้มีวิวัฒนาการเด่นชัด จนเกิดแคว้นเจนละอันเป็นต้นเค้าของอาณาจักรขอมโบราณ (ระลึก ธานีและคณะ, ๒๕๕๒ : ๓)

แหล่งอารยธรรมทวารวดีที่บ้านเปือยหัวดง อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ (เดิมเป็นจังหวัดอุบลราชธานี) มีเสมาหินบ้านเปือยหัวดง ซึ่งเป็นเสมาหินสมัยทวารวดีรุ่นแรก อายุประมาณพุทธศตวรรษ ที่ ๑๒

ตลอดจนการพบจารึกของพระเจ้าจิตรเสนหลายหลัก รวมทั้งการค้นพบวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างเจนละกับทวารวดีในหลายๆ แห่งบริเวณลุ่มแม่น้ำชี นักวิชาการจึงได้ตั้งสมมติฐานว่า อาณาจักรเจนละยุคแรกเกิดที่อุบลราชธานี ในปัจจุบันนี่เอง (ธิดา สาระยา, ๒๕๓๖ : ๑๐-๑๕)

ภาพที่ ๔-๒ ภาพหินแกะสลักนูนต่ำเป็นภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ พร้อมด้วย พระลักษมี ที่ลำโดมใหญ่ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๔. (http://info.dla.go.th)

การค้นพบภาพหินแกะสลักนูนต่ำเป็นภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ พร้อมด้วยพระลักษมีที่ลำโดมใหญ่ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี ความยาวของหินที่แกะสลักประมาณ ๔ เมตร ภาพหินแกะสลักนี้ จมอยู่ใต้น้ำทั้งหมด ซึ่งจะมองเห็นได้เฉพาะในฤดูแล้งที่น้ำลด ภาพหินแกะสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ชี้ถึงคติความเชื่อตามศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู อันแสดงถึงภูมิภาคแห่งนี้มีความเชื่อถือในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มาก่อน

นอกจากวัฒนธรรมโบราณข้างต้นดังกล่าวแล้ว ยังพบหลักฐานว่าก่อนการอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้น ในบริเวณพื้นที่นี้เป็นเขตที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ “กูย” (คนไทยเรียกชาวกูยว่า “เขมรป่าดง” แต่ “ชาวกูย” เรียกเรียกตัวองว่า “กูย” หรือ “โกย” ซึ่งแปลว่า “คน” ส่วนคำว่า "ส่วย" นั้น ชาวกูยไม่ค่อยยอมรับชื่อนี้ ซึ่งคำว่า “ส่วย” มาจากการที่กลุ่มนี้หาของป่าส่งให้ราชสำนัก เป็นการส่งส่วยหรือภาษี) ในบางเอกสารโบราณบันทึกว่า “ข่า” ก็เป็นอีกชื่อที่นับชาวกูยรวมอยู่ในกลุ่ม “ข่า” นี้ด้วย

ภาพที่ ๔-๓ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ในเมืองอุบลฯ ในภาพการแต่งกายของ กลุ่มชาติพันธุ์กูย

ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในเอกสารหลักฐานกฎหมายอยุธยาฉบับ พ.ศ. ๑๙๗๔ (ไพฑูรย์ มีกุศล , ๒๕๐๐: ๑๗) ได้กล่าวถึงกษัตริย์ของเขมรที่นครธม ได้ทรงขอให้เจ้ากูยแห่งตะบองขะมุย ที่มีเมืองสำคัญอยู่ตอนใต้ของเมืองนครจำปาศักดิ์ ได้ส่งทหารไปช่วยพระองค์ปราบขบถ เมื่อสำเร็จแล้วประมุขของทั้งสองฝ่ายได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ จึงกล่าวได้ว่าชนชาวกูยเคยมีการปกครองอย่างอิสระในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เคยส่งทูตมาค้าขายกับราชสำนักอยุธยา และช่วยกษัตริย์เขมรแห่งนครธมปราบขบถได้สำเร็จ ต่อมาผู้ปกครองชาวกูย ถูกเขมรปราบปรามได้ และถูกรวมอยู่ในภายใต้การปกครองของเขมรเรื่อยมา จากหลักฐานของนายปอล เลวี ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส (อ้างถึงใน จิตร ภูมิศักดิ์, ๒๕๓๕) ได้ขุดค้นร่องรอยอารยธรรมบริเวณมลูไพร (มลูไพร=ป่าใบพลู) ทางภาคเหนือของเขมร พบว่า ชาวกูยเป็นกลุ่มข่า ที่เขมรเรียกว่า กุย หรือสำแร เปือร์ลาวใต้ พวกนี้คงจะต้องจับช้างศึกให้เจ้านายเขมร นอกจากนั้นก็ยังต้องถูกเกณฑ์ไปทำหน้าที่สกัดหิน ขุดสระน้ำมหึมาที่มีอยู่มากมายในบริเวณนครธมและที่อื่นๆ ชาวกูย ในภาษาไทยเรียกพวกนี้ว่า “ส่วย” (จิตร ภูมิศักดิ์, ๒๕๓๕ : ๔๗) ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากทางตอนเหนือของกัมพูชาและแขวงจำปาศักดิ์ สาละวัน ศรีสะเกษ สุรินทร์ และอัตตะปือ พวกนี้ต่อเนื่องเข้ามาทางภาคอีสานของไทย เขตจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์ ส่วนมากอยู่ใต้น้ำมูล และจากการศึกษาของเลวี (อ้างใน ไพฑูรย์ มีกุศล, ๒๕๓๕: ๑๒๐) พบว่าสาเหตุที่ชาวกูยอพยพเข้าสู่ที่ราบสูงโคราชหรือภาคอีสานของไทย มาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้น เมื่อเจ้าสร้อยสมุทรพุทธางกูรได้สถาปนาอาณาจักรจำปาศักดิ์ (แคว้นจำปาสัก) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ชาวกูยที่อยู่ในเขตนครจำปาศักดิ์ จึงได้อพยพหนีภัยทางการเมืองข้ามลำน้ำโขงเข้าสู่ภาคอีสาน ทางแก่งสะพือ และแยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนตามสถานที่ต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวไทย – กูย เหล่านี้ ส่วนใหญ่มักจะตั้งหลักแหล่งอยู่ระหว่างแม่น้ำมูลกับเทือกเขาดงรัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบริเวณดังกล่าวมีป่าและน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสะดวกในการเลี้ยงช้างก็เป็นได้ (สมทรง บุรุษพัฒน์, ๒๕๓๘ : สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: กูย)

จากการศึกษาหลักฐานผ้าทอเมืองอุบลฯ พบว่าเทคนิคการทอผ้ามีความสัมพันธ์กับผ้าของชาวกูย โดยพบว่ายังคงมีคนเชื้อสายกูยอาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี และรอยต่อระหว่างจังหวัดศรีสะเกษที่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกับช่างทอผ้าที่สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ สันนิษฐานได้ว่าคนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งน่าจะเคยอยู่อาศัยในฐานะบ่าวหรือเป็นแรงงานให้แก่เจ้านายเมืองอุบลฯ

ภาพที่ ๔-๔ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ในเมืองอุบลฯ ในภาพ ชาวบ้าน ใช้คุ (ตระกร้าสานลงชันกันน้ำรั่ว) วัฒนธรรมที่สืบทอดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์กูย

ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๔.๒ ประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลฯ

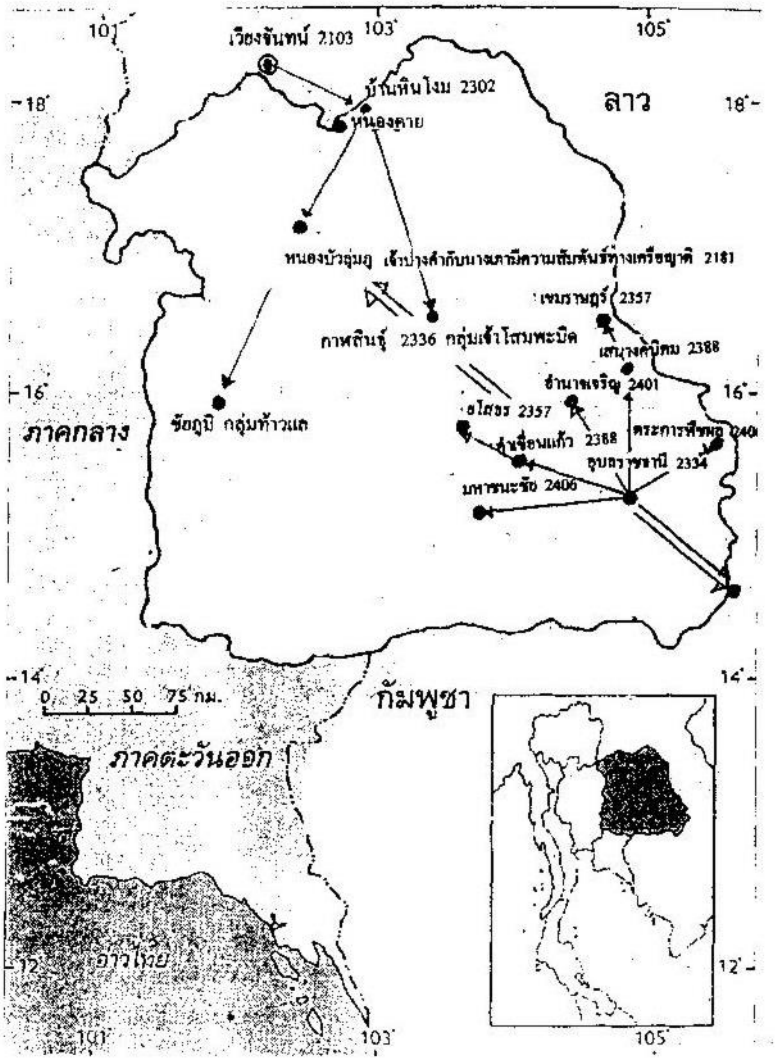
ประวัติ เจ้านายเมืองอุบลฯ มีความเป็นมาของตระกูลเจ้านายเมืองอุบลราชธานี มีการสืบเชื้อสายจากเจ้านครเชียงรุ้งแสนหวีฟ้า ราวปี พ.ศ. ๒๒๒๘ จีนฮ่อธงขาวยกทัพมาปล้นเชียงรุ้งทำให้เจ้าเชียงรุ้ง มีเจ้าแสนหวีฟ้า เจ้าปางคำ ได้อพยพไพร่พลไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งเวียงจันทน์ซึ่งเป็นญาติทางฝ่ายมารดา (บำเพ็ญ ณ อุบล และคนึงนิตย์ จันทรบุตร, ๒๕๓๕: ๕) พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี โปรดให้นำไพร่พลไปตั้งที่เมืองหนองบัวลุ่มภู เมืองนี้ จึงอยู่ในฐานะพิเศษ คือไม่ต้องส่งส่วย บรรณาการ มีสิทธิ์สั่งสมไพร่พลอย่างเสรีเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อเวียงจันทน์ มีชื่อว่า "นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน" สันนิษฐานว่า น่าจะมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ต่อมาพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชให้ เจ้าอินทกุมาร เสกสมรสกับ พระราชธิดาพระองค์หนึ่ง ได้โอรสคือ เจ้าคำ หรือเจ้าองค์นก ให้เจ้านางจันทกุมารี เสกสมรสกับ พระอุปยุวราช ได้โอรสคือ เจ้ากิงกีศราช และ เจ้าอินทโสม ซึ่งต่อมา คือบรรพบุรุษของเจ้านายหลวงพระบาง ส่วนเจ้าปางคำให้เสกสมรสกับพระราชนัดดา ได้โอรส คือ เจ้าพระตา เจ้าพระวอ

ภาพที่ ๔-๕ ภาพเก่า นกหัสดีลิงค์ ในงานพระศพที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ใช้ตามธรรมเนียมของเจ้าฟ้าเมืองเชียงรุ้งฯ ที่แสดงถึงการสืบเชื้อสายจากเจ้าปางคำ
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ประวัติความเป็นมาของเมืองอุบลราชธานี เริ่มต้นขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อพระตา พระวอเกิดความขัดแย้งกับเจ้าสิริบุญสาร เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ในยุคต่อมา ซึ่งพระตา พระวอ เคยได้ให้ความช่วยเหลือสู้รบจนได้เป็นกษัตริย์ การแยกตัวออกมาจากการอยู่ใต้อำนาจของเวียงจันทน์เข้ามาตั้งตัวอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง สร้างเมืองและตั้งชื่อเมืองในเชิงสัญลักษณ์ถึงความเป็นอิสระและความเจริญรุ่งเรืองว่า “นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๓๐: ๑๐๙) ทำให้เวียงจันทน์ไม่อาจยินยอมได้ จึงปราบปรามและติดตามกำจัดเรื่อยมาจนพระตาตายในที่รบ แม้หนีมาพึ่งเมืองนครจำปาศักดิ์ที่เป็นเอกราชจากเวียงจันทน์ก็ตาม ยังไม่พ้นการคุกคาม จนพระวอถูกจับได้และประหารชีวิต ทำให้ต้องหันมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกรุงธนบุรี

แผนที่ : แสดงกลุ่มคนสายเจ้าพระวอ เจ้าพระตาในภาคอีสาน

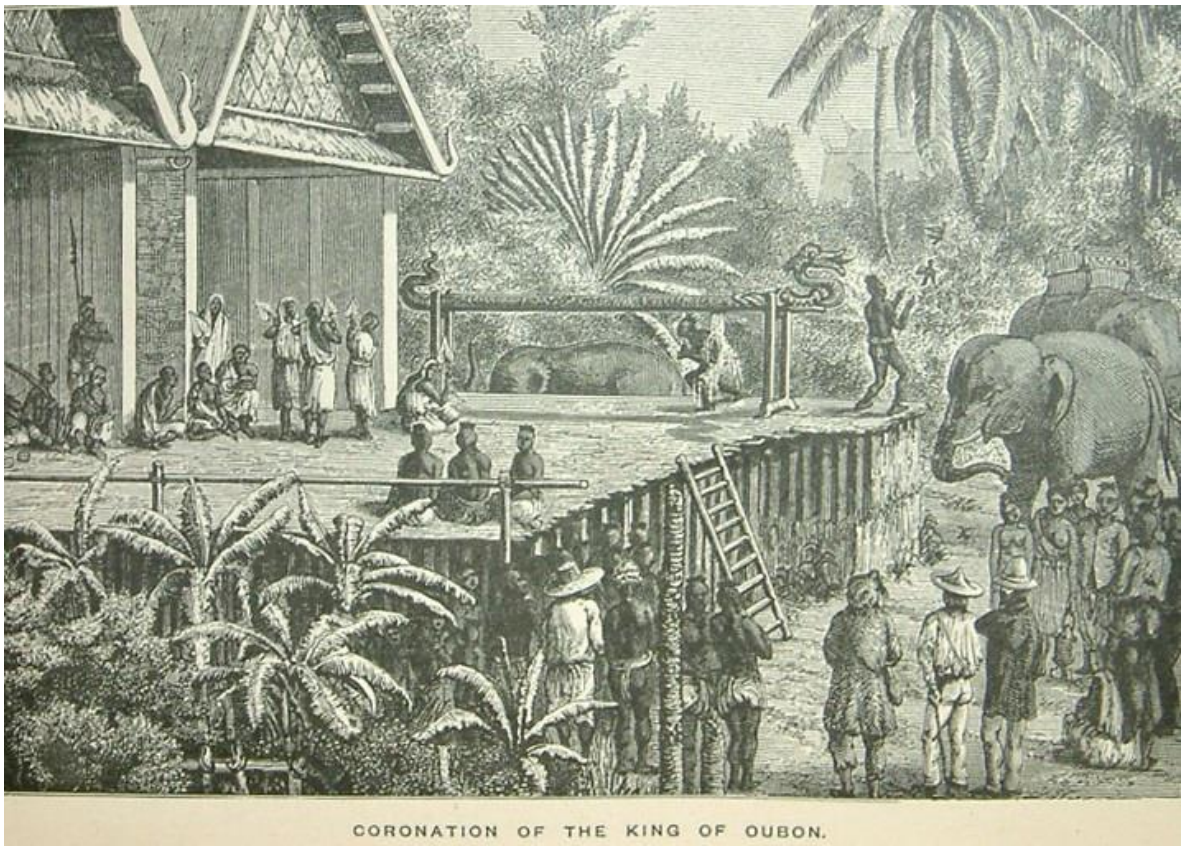

ภาพที่ ๔-๖ ภาพแสดงการอพยพ ตั้งถิ่นฐานของสายตระกูล เจ้านายเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: http://www.buapit.ac.th/manus/.htm ๑๙/๙/๕๒ อ้างแล้วใน สมศรี ชัยวณิชยา, ๒๕๕๖: ๑๔๖

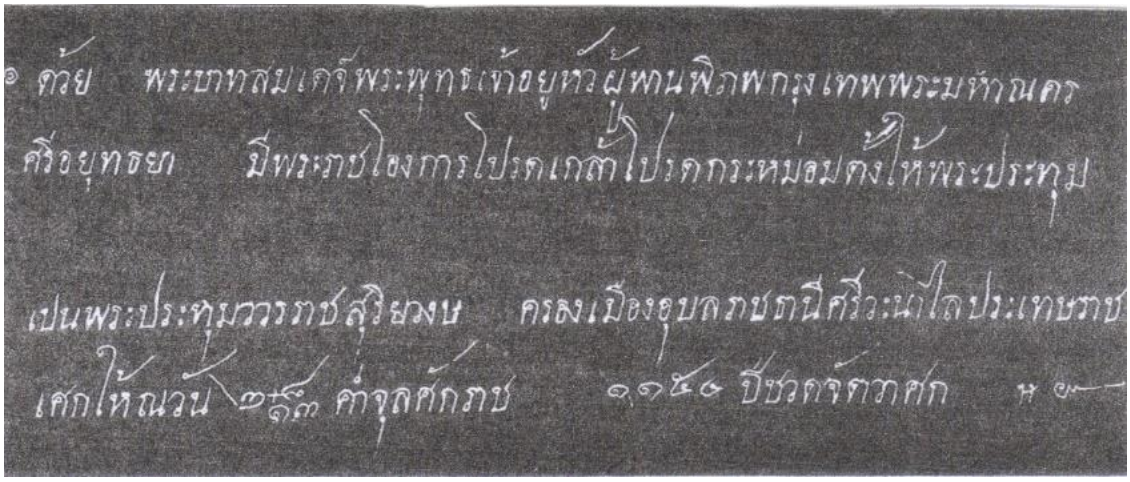
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บ้านเมืองค่อนข้างสงบทรงมีนโยบายที่จะจัดตั้งเมืองให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการรวบรวมไพร่พลให้เป็นปึกแผ่น เพื่อความสงบสุข สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า *"...รัชกาล ที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ให้เจ้าเมืองร้าง เที่ยวเกลี้ยกล่อมหาผู้คนมาเป็นพลเมือง โดยไม่ต้องใช้อำนาจ อาจทำได้ด้วยยินดีด้วยกัน ทุกฝ่ายก็สำเร็จประโยชน์ ถึงความมุ่งหมาย เจ้าเมืองไหนเกลี้ยกล่อมคนมาได้มาก ก็ได้ทรัพย์เศษส่วนและได้ผู้คนสำหรับอาศัยใช้สอยมากขึ้น ก็เต็มใจขวนขวาย ตั้งบ้านเมือง ฝ่ายราษฎรที่ไปเที่ยวหลบลี้ เดือดร้อนลำบากมากอยู่ เมื่อรู้ว่าบ้านเมืองเรียบร้อยอย่างเดิม ก็ยินดีที่จะกลับมา โดยมาก....."* คงจะเป็นเพื่อสนองตอบพระบรมราโชบาย ในการตั้งเมืองดังกล่าวมาแล้ว และเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพของ ไพร่บ้านพลเมือง *"....ในปี พ.ศ.๒๓๒๙ (จุลศักราช ๑๑๔๘ ปีมะเมีย นพศก) พระประทุมจึงย้ายครอบครัวไพร่พลมาตั้งอยู่ ณ ตำบลแจระแม คือตำบลที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เมืองอุบลฯ ในปัจจุบัน....."*

พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) ผู้ก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี เป็นบุตรของพระตาและนางบุศดี เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๒๕๒ ที่นครเวียงจันทน์ เสกสมรสกับเจ้านางตุ่ย ธิดาอุปราช (ธรรมเทโว) อนุชา ของพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) เจ้านครจำปาศักดิ์ ได้รับแต่งตั้งเป็น พระประทุมสุรราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๓ อันเป็นตำแหน่งนายกกองใหญ่คุมเลก (ไพร่) อยู่ที่บ้านดู่ บ้านแก ขึ้นกับนครจำปาศักดิ์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๒๙ ได้ย้ายครอบครัวและไพร่พลจากบ้านดู่ บ้านแก มาตั้งบ้านเมืองใหม่ที่ตำบลห้วยแจระแม

ภาพที่ ๔-๗ ภาพพิมพ์ของฝรั่งเศส บันทึกงานขึ้นครองราชย์ ของเจ้าเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระประทุมสุรราช (ท้าวคำผง) ได้พาพรรคพวกไพร่พลมาตั้งอยู่ที่ ตำบลห้วยแจระแม (บริเวณบ้านท่าบ่อ ในปัจจุบัน) ด้วยความปกติสุขเป็นเวลานานหลายปี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๓๔ (จุลศักราช ๑๑๕๓ ตรีศก) อ้ายเชียงแก้ว ซึ่งตั้งบ้านอยู่ที่ตำบลเขาโองแขวง เมืองโขง คิดก่อการกบฏ พาพรรคพวกไพร่พลเข้ายึดนครจำปาศักดิ์ พระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) เจ้าเมืองซึ่งกำลังป่วยอยู่มีอาการทรุดหนัก และถึงแก่พิราลัย อ้ายเชียงแก้วจึงยึดเมืองนครจำปาศักดิ์ไว้ได้ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอิน) เมื่อครั้งเป็น พระพรหม ยกกระบัตร ยกกองทัพเมืองนครราชสีมามาปราบกบฏอ้ายเชียงแก้ว อย่างไรก็ดีขณะที่กองทัพนครราชสีมายกมาไม่ถึงนั้น พระประทุมสุรราช (ท้าวคำผง) และท้าวฝ่ายหน้า ผู้น้อง ที่ตั้งอยู่บ้านสิงห์ท่า (เมืองยโสธร) ได้ยกกำลังไปรบอ้ายเชียงแก้วก่อน ทั้งสองฝ่ายได้สู้รบกันที่บริเวณ แก่งตะนะ (อยู่ในท้องที่ อำเภอโขงเจียม) กองกำลัง อ้ายเชียงแก้วแตกพ่ายไป อ้ายเชียงแก้วถูกจับได้ และถูกประหารชีวิต เมื่อกองทัพเมืองนครราชสีมายกมาถึงเมืองจำปาศักดิ์ เหตุการณ์ก็สงบเรียบร้อยแล้ว จึงพากันยกกองทัพไปตีพวกข่า ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง จับพวกข่าเป็นเชลยได้เป็นจำนวนมาก จากความดีความชอบในการปราบปรามกบฏอ้ายเชียงแก้วนี้เอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ท้าวฝ่ายหน้าเป็น พระวิไชยราชขัตติยวงศา ครองนครจำปาศักดิ์ และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ พระประทุมสุรราช เป็นพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ ครองเมืองอุบลราชธานี พร้อมกับยกฐานะบ้านห้วยแจระแมขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานี เมื่อวันจันทร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ จุลศักราช ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕) ดังปรากฏ ในพระสุพรรณบัตรตั้งเจ้าประเทศราชในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่า *"....ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ผ่านพิภพกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา มีพระราชโองการโปรดเกล้า โปรดกระหม่อม ตั้งให้พระประทุมเป็นพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ ครองเมือง อุบลราชธานีศรีวนาไลยประเทศราช เศกให้ ณ วันจันทร์ ๒ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ จุลศักราช ๑๑๕๔ ปีจัตวาศก..."* (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, ๒๕๓๘: ๒๕-๓๐)

ภาพที่ ๔-๘ พระราชโองการแต่งตั้งพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เป็นเจ้าเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภายหลังการก่อตั้งเมืองอุบลขึ้นแล้ว ได้มีการตั้งเมืองสำคัญในเขตปกครองของเมืองอุบลราชธานีปัจจุบัน ขึ้นอีกหลายเมืองดังนี้

๑. เมืองยโสธร เดิมทีเดียวมีฐานะเป็นหมู่บ้าน ชื่อบ้านสิงห์ท่า ท้าวฝ่ายหน้า (บุตรพระตา) เคยอพยพครอบครัว และไพร่พล มาตั้งหลักแหล่ง อยู่แล้ว ครั้งหนึ่ง ใน ราวปี พ.ศ. ๒๓๒๙ แต่เมื่อคราวปราบกบฏ อ้ายเชียงแก้ว เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๔ ท้าวฝ่ายหน้าก็ได้รับ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น พระวิไชยราชสุริยวงศ์ ขัตติยวงศา ครองเมืองนครจำปาศักดิ์ต่อจากพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) ที่ถึงแก่กรรมลง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๗ ราชวงศ์ (สิง) เมืองโขง ซึ่งเป็นญาติกับ พระวิไชยราชสุริยวงศ์ขัตติยวงศา เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ไม่พอใจ ที่จะทำราชการกับเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงพาครอบครัวไพร่พลอพยพไปตั้งอยู่ที่บ้านสิงห์ท่า พร้อมมีหนังสือกราบบังคมทูลขอยกขึ้นเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านสิงห์ท่า เป็นเมืองยโสธร เมื่อปี พ.ศ.๒๓๕๗ พร้อมกับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ราชวงศ์ (สิง) เมืองโขง เป็นพระสุนทรราชวงษาเจ้าเมืองยโสธร พร้อมโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวสีชา (หรือ สีทา) เป็นอุปฮาด ท้าวบุตรเป็นราชบุตร ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โดยให้ผูกส่วย น้ำรัก ๒ เลกต่อ เบี้ย ป่าน ๒ เลกต่อขอด (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๒๘)

๒. เมืองเขมราฐในปี พ.ศ.๒๓๕๗ คือปีเดียวกับที่โปรดเกล้าฯ ตั้งเมืองยโสธรนั่นเอง อุปฮาดก่ำ อุปฮาดเมืองอุบลราชธานีไม่พอใจที่จะทำราชการกับ พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวทิดพรหม) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๘๘) จึงอพยพครอบครัวไพร่พลไปตั้งอยู่ที่ บ้านโคกกงพะเนียง พร้อมกับขอพระบรมราชานุญาตตั้งขึ้นเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านโคกกง พะเนียงเป็นเมือง "เขมราษฎร์ธานี" ขึ้นกรุงเทพฯ พร้อมกันนั้นก็ โปรดเกล้าฯ ตั้งอุปฮาดก่ำ เป็นพระเทพวงศ์ศาเจ้าเมือง โดยกำหนดให้ ผูกส่วยน้ำรัก ๒ เลกต่อเบี้ย ป่าน ๒ ขดต่อ ๑๐ บาท เมือง "เขมราษฎร์ธานี" ปัจจุบันคืออำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๒๘)

๓. เมืองโขงเจียม ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๖๔ ทั้งนี้เพราะขุนนักราชนาอินทร์ ผู้รักษาตำบลโขงเจียม มีความผิด เจ้าเมืองนคร จำปาศักดิ์ (โย่) จึงจับมาลงโทษ แล้วขอพระบรมราชานุญาต ตั้งท้าวมหาอินทร์ บุตรขุนนักอินทวงษ์เป็นพระกำแหงสงคราม ยกบ้านนาค้อขึ้นเป็นเมืองโขงเจียม ขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๒๙) แต่พอถึง รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คงด้วยเหตุผลทางการเมืองบางประการจึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองโขงเจียมขึ้นตรงต่อเมืองเขมราฐเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๑ (ระลึก ธานี, ๒๕๔๖: ๑๗)

๔. เมืองเสนางคนิคม ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๘๘ ทั้งนี้เพราะพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวทิดพรหม) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่ ๒ ได้นำ พระศรีสุราช เมืองตะโปน ท้าวอุปฮาด เมืองชุมพร ท้าวฝ่าย เมืองผาปัง ท้าวมหาวงศ์ เมืองคาง พาครอบครัวไพร่พล อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านช่องนาง แขวงเมืองอุบลราชธานี เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่กรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านช่องนางเป็นเมืองเสนางคนิคม ตั้งพระศรีสุราชเป็นพระศรีสินธุสงคราม เจ้าเมือง ให้ท้าวฝ่ายเมืองผาปัง เป็น อัครฮาด ท้าวมหาวงส์เมืองคาง เป็น อัครวงศ์รักษาเมืองเสนางคนิคม ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี แต่เมื่อตั้งเมืองจริงนั้น เจ้าเมืองกลับพาพรรคพวกไพร่พลไปตั้งเมืองที่บ้านห้วยปลาแดก หาได้ตั้งที่บ้านช่องนางดังที่โปรดเกล้าฯ ไม่ (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๒๙-๓๐)

๕. เมืองเดชอุดม ในปีเดียวกับตั้งเมืองเสนางคนิคมนี้เอง หลวงธิเบศร์ หลวงมหาดไทย หลวงอภัยกรมการเมืองศรีสะเกษ ไม่พอใจที่จะทำราชการกับพระยาวิเศษภักดีเจ้าเมืองศรีสะเกษ จึงอพยพครอบครัวไพร่พลไปตั้งอยู่บ้านน้ำโดมใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่พรมแดนระหว่างเมืองนครจำปาศักดิ์ อุบลราชธานี ขุขันธ์ ศรีสะเกษติดต่อกัน มีไพร่พลทั้งหมด ๒,๑๕๐ คน และมีเลกฉกรรจ์ ๖๐๖ คน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึง

โปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านน้ำโดมใหญ่ขึ้นเป็นเมืองเดชอุดม เมื่อ วันเสาร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ.๒๓๘๘ (จ.ศ. ๑๒๐๗) พร้อมกันนั้นก็โปรดเกล้าฯ ตั้งหลวงธิเบศร์เป็นพระศรีสุระ ให้หลวงมหาดไทยเป็นหลวงปลัด ให้หลวงอภัยเป็นหลวงยกระบัตร รักษาเมือง เดชอุดมขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๓๐)

๖. เมืองคำเขื่อนแก้ว ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๘๘ ทั้งนี้เพราะพระสีหนาท พระไชยเชษฐา นายครัวเมืองตะโปน ได้พาครอบครัว ไพร่พลมาตั้งอยู่ ที่บ้าน คำเมืองแก้ว แขวงเมืองเขมราฐ พระเทพวงศา (บุญจันทร์) เมืองเขมราฐ จึงกราบบังคมทูลเพื่อขอตั้งเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านเมืองแก้ว ขึ้นเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้นกับเขมราฐ (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๓๐-๓๑)

๗. เมืองบัว (ปัจจุบันคือ อำเภอบุณฑริก) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๐ ทั้งนี้เพราะเจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก) เห็นว่าการที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมือง เดชอุดม ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๘๘ นั้น เป็นผลกระทบกระเทือนต่อเขตแดน เมืองนครจำปาศักดิ์มาก เพราะจะเป็นผลให้เขตแดน ทางทิศตะวันตก ลดน้อยถอยลง จึงนำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลขอยกบ้านดงกระชู (หรือบ้านไร่) ขึ้นเป็นเมือง เพื่อกันเขตแดนเมืองเดชอุดมไว้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านดงกระชู ขึ้นเป็นเมืองบัว ขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ และให้ท้าวโสเป็นพระอภัยธิเบศร์วิเศษสงคราม (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๓๑)

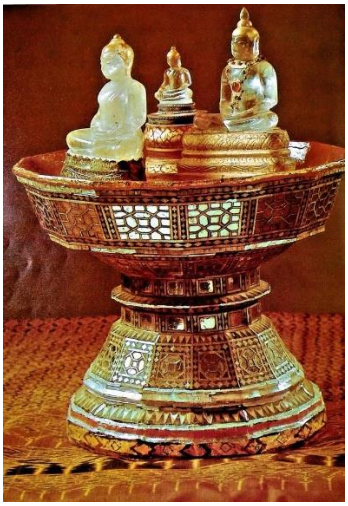
๘. เมืองอำนาจเจริญ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๐๑ พระเทพวงศาเจ้าเมืองเขมราฐมีใบบอกกราบบังคมทูลขอตั้งบ้านค้อใหญ่ขึ้นเป็นเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้าน ค้อใหญ่ขึ้นเป็นเมืองอำนาจเจริญ ขึ้นตรงต่อเมืองเขมราฐ ผูกส่วยเงินแทนผลเร่วปีละ ๑๒ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ตั้งท้าวจันทบรม เป็นพระอมรอำนาจ เจ้าเมือง ตั้งท้าวบุตตะเป็นอุปฮาด ตั้งท้าวสิงหราชเป็นราชวงศ์ ตั้งท้าวสุริโยเป็นราชบุตร (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๓๑-๓๒)

๙. เมืองพิบูลมังสาหารตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๐๖ พระพรหมราชวงศา (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๔๐๙) ได้มีใบบอก กราบเรียน เจ้าพระยา กำแหงสงคราม เจ้าเมืองนครราชสีมา เพื่อนำความ กราบบังคมทูลขอตั้งบ้านกว้างลำชะโด เป็นเมือง และขอตั้งท้าวจุมมณี เป็นเจ้าเมือง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านกว้างลำชะโด เป็นเมือง "พิบูลย์มังสาหาร" เมื่อวันอาทิตย์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒ และ โปรดเกล้าฯ ตั้งท้าวธรรมกิตติกา (จุมมณี) เป็นพระบำรุงราษฎร์เจ้าเมือง ให้ท้าวโพธิสาราช (เสือ) เป็นอุปฮาด ท้าวสีฐาน (สาง) เป็นราชวงศ์ ท้าวขัตติยะเป็นราชบุตร โดยกำหนดให้ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, ๒๕๐๖ อ้างถึงใน ระลึก ธานี, ๒๕๕๔: ๓๒)

๑๐. เมืองตระการพืชผลตั้งขึ้น ในปี พ.ศ.๒๔๐๖ พร้อมๆ กับการขอตั้งเมือง "พิบูลมังสาหาร" พระพรหมราชวงศา เจ้าเมืองอุบลราชธานี ก็ขอตั้ง บ้านสะพือ ขึ้นเป็นเมืองด้วย และขอให้ท้าวสุริยวงศ์ (อ้ม) เป็นเจ้าเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านสะพือขึ้นเป็นเมืองตระการพืชผล ให้ท้าวสุริยวงศ์ (อ้ม) เป็น “พระอมรดลใจ” เจ้าเมือง เมื่อวันอาทิตย์แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๒ โดยกำหนดให้ ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี

๑๑. เมืองมหาชนะชัย ตั้งขึ้นพร้อมๆ กับขอตั้งเมืองพิบูลย์มังสาหาร และเมืองตระการพืชผลนั้นเอง ก็ได้ขอตั้งบ้านเวินไชย ขึ้นเป็นเมืองด้วย ซึ่งก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเป็นเมืองมหาชนะไชย ตั้งให้ท้าวคำพูนเป็นพระเรืองไชยชนะ เจ้าเมือง ท้าวโพธิราช (ผา) เป็นอุปฮาด ท้าววรกิตติกา (ไชย) เป็นราชวงศ์ ท้าวอุเทน (หอย) เป็นราชบุตร ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๔๒๒ กราบบังคมทูลขอตั้งบ้านท่ายักขุ เป็นเมืองชานุมานมณฑล บ้านพระเหลา เป็นเมืองพนานิคม ให้เมืองทั้งสอง ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี
(สำหรับรายละเอียดของการตั้งเมืองต่างๆ ดังกล่าวแล้วดูรายละเอียดได้ใน ระลึก ธานี “อุบลราชธานีในอดีต” (๒๓๓๕-๒๔๗๕), ๒๕๔๖: ๑๖-๗๒)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองอุบลราชธานีมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชที่มีเจ้าปกครอง เช่นเดียวกันกับเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ คือปกครองด้วยคณะ “อาญาสี่” อันประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ตามโบราณราชประเพณีล้านช้าง โดยเจ้านายในตระกูลพระตา พระวอ ได้ปกครองสืบต่อกันมา (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๓๐: ๓๓๕) คณะอาญาสี่ที่ปกครองเมืองอุบลราชธานี ก่อนที่ข้าหลวงต่างพระองค์ จะเข้ามาปกครองเมืองอุบลราชธานี ก่อนปี พ.ศ.๒๔๒๕ นั้น เจ้าเมืองอุบลราชธานีในอดีตที่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งมีจำนวนทั้งสิ้น ๔ ท่านดังนี้

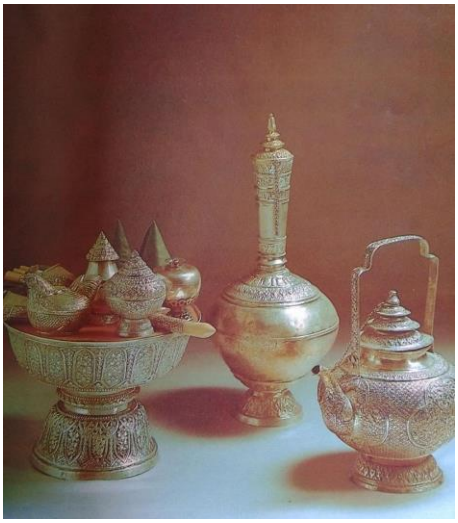

ภาพที่ ๔-๙ พระแก้ว สมบัติของเจ้านายเมืองอุบลฯ ภาพที่ ๔-๑๐ พระมาลา หมวกยศของเจ้าเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: บุญชัย ทองเจริญบัวงาม ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๔-๑๑ เสื้อเข็มขาบพระราชทานสำหรับเจ้าเมืองอุบลฯ ภาพที่ ๔-๑๒ พานหมากพูล เครื่องยศของเจ้าเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: บุญชัย ทองเจริญบัวงาม ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๔-๑๓ รูปปั้นหุ่นจำลอง พระประทุมวรราชสุริยวงศ์(ท้าวคำผง) ในงานสักการะท้าวคำผง
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

๑. พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (พ.ศ.๒๓๓๕-๒๓๓๘) นามเดิม “ท้าวคำผง” บุตรเจ้าพระตา เป็นบุคคลสำคัญ ในการสร้างบ้านแปงเมืองอุบล โปรดให้สร้างคู ประตูเมือง หอโฮงเจ้านายต่างๆ สร้างวัดหลวง และเสนาสนะ ได้แก่ สิม อาฮาม หอระฆัง พระพุทธรูป สิ่งก่อสร้าง ล้วนเลียนแบบศิลปะแบบหลวงพระบาง

๒. พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (พ.ศ.๒๓๓๘-๒๓๘๘) นามเดิม พรหม น้องชายพระประทุม (คำผง) เป็นบุตรชายคนเล็กของ เจ้าพระตา เป็นผู้ก่อสร้างวัดป่าหลวง (วัดป่าหลวงมณีโชติ ปัจจุบันคือ วัดมหาวนารามฯ) นำไพร่พลผู้ศรัทธาสร้างพระพุทธรูป องค์ใหญ่ก่ออิฐถือปูน เป็นที่ เคารพสักการะของชาวอุบลฯ มีชื่อว่า “พระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง”

๓. พระพรหมราชวงศา (พ.ศ.๒๓๘๘-๒๔๐๙) นามเดิม กุทอง สุวรรณกูฏ บุตรพระพรหม (ทิดพรหม) ในสมัยของท่าน พระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกาย ได้แพร่หลายเข้ามาในเมืองอุบลฯ เพื่อสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สร้างวัดสุปัฏนาราม และบรรดา อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ร่วมกัน สร้างวัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) วัดสุทัศน์ ในช่วงนี้เกิดเหตุการณ์สำคัญในสมัยนี้คือการเข้าร่วมสงคราม ขับไล่ญวน

๔. เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ (พ.ศ.๒๔๐๙-๒๔๒๕) เจ้าพรหมเทวา (เจ้าหน่อคำ) เป็นพี่ชายเจ้าจอมมารดาด้วงคำใน รัชกาลที่ ๔ เจ้าราชวงศ์ จำปาศักดิ์ บุตรเจ้าเสือหลานเจ้าอนุวงศ์ ในสมัยของท่านได้สร้างวัดไชยมงคล ซึ่งเป็นวัดธรรมยุตนิกายแห่งที่สี่ ในจังหวัดอุบลราชธานี สิ่งที่พึงสังเกต คือ เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ รุนแรง เนื่องจากฝ่ายเจ้านายอุบลฯ ไม่พอใจที่ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ เจ้าหน่อคำเป็นเจ้าเมือง ในสมัยนั้นจึง เกิดการทะเลาะ วิวาทขัดแย้งกัน กลั่นแกล้งกันอยู่เสมอ ท้ายที่สุด ราวปี พ.ศ.

๒๔๑๒ เกิดกรณี เมืองไชแง ได้เกิดความบาดหมาง ทวีความรุนแรง ต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษซึ่งกันและกัน เจ้าพรหม กล่าวหาว่า อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ขัดขวางไม่ให้เก็บเงินส่วยจากไพร่ ข้างฝ่ายอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ก็กล่าวหาว่า เจ้าพรหม ฉ้อราษฎร์บังหลวง ทั้งสองฝ่ายจึงลงมาสู้ความกันที่กรุงเทพฯ จนพากันถึงแก่อสัญกรรม ต่างฝ่ายต่างสูญเสียทรัพย์สินส่วนตัวเป็นจำนวนมาก พ.ศ. ๒๔๑๘ เกิดศึกฮ่อ เจ้าพรหมเทวาถูกเกณฑ์ไปราชการทัพฮ่อ หลังศึกฮ่อได้อัญเชิญพระพุทธรูป ๒ องค์คือ พระทองทิพย์และพระทอง ประดิษฐานไว้ที่วัดศรีทอง และวัดไชยมงคล

ภาพที่ ๔-๑๔ ตราประทับ เจ้าเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ: บุญชัย ทองเจริญบัวงาม, ๒๕๕๗.

การขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก ฝรั่งเศสเริ่มทำสงครามกับเวียดนามในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ และสามารถยึดครองเวียดนามบางส่วนไว้ได้ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ พอปี พ.ศ. ๒๔๐๖ ฝรั่งเศสได้ใช้กำลังบีบบังคับให้กัมพูชายอมอยู่ในอารักขา เนื่องจากแผ่นดินกัมพูชาในช่วงนั้นอยู่ใต้การปกครองของรัฐบาลไทย ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ รัฐบาลฝรั่งเศสจึงบีบบังคับให้ไทยทำสัญญายอมรับอำนาจของฝรั่งเศสเหนือดินแดนกัมพูชา ยอมลงนามสนธิสัญญากับฝรั่งเศสในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, ๒๕๓๘: ๖๕-๖๖) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงดำเนินการปรับปรุงประเทศ ทั้งในส่วนกลางและหัวเมือง โดยเฉพาะหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งข้าหลวงกำกับราชการจากกรุงเทพฯ ไปประจำที่เมืองอุบลราชธานีและเมืองจำปาศักดิ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ (ระลึก ธานี, ๒๔๒๕: ๑๗๑)

ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระองค์ทรงปฏิรูปการปกครองเสียใหม่ ด้วยการแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ มาเป็นข้าหลวงประทับที่หนองคายและอุบลราชธานี ซึ่งเป็นมณฑลที่ติดต่อกับฝรั่งเศส โดยให้ดำรงตำแหน่ง “ข้าหลวงต่างพระองค์” พร้อมจัดแบ่งหัวเมืองต่างๆ ที่ดำเนินการไว้ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยแบ่งออกเป็น หัวเมืองลาวเฉียง ๑ หัวเมืองลาวพุงขาว ๑ หัวเมืองลาวพวน ๑ หัวเมืองลาวกาว ๑ หัวเมืองลาวกลาง ๑ หัวเมืองเขมร ๑ (อุราลักษณ์ สิถิรบุตร, ๒๕๒๖: ๘๖)

ภาพที่ ๔-๑๕ พระรูป พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เมืองอุบลฯ นั้นได้ถูกจัดอยู่ใน “หัวเมืองลาวกาว” ซึ่งมีหัวเมืองฝ่ายตะวันออกและหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือเข้าด้วยกัน รวม ๕๕ เมือง ซึ่งมีหัวเมืองใหญ่ ๒๑ เมืองอันได้แก่ นครจำปาศักดิ์ เชียงแตง แสนปาง สีทันดร สาละวัน อัตตะปือ คำทองใหญ่ สุรินทร์ ขุขันธ์ สังขะ เดชอุดม ศรีสะเกษ ยโสธร อุบลราชธานี เขมราฐธานี กมลาสัย กาฬสินธุ์ ภูแล่นช้าง สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม โปรดเกล้าให้ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๓๔-๒๔๓๖ ต่อมาเมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงย้ายมารับมอบอำนาจต่อ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๔๕๓

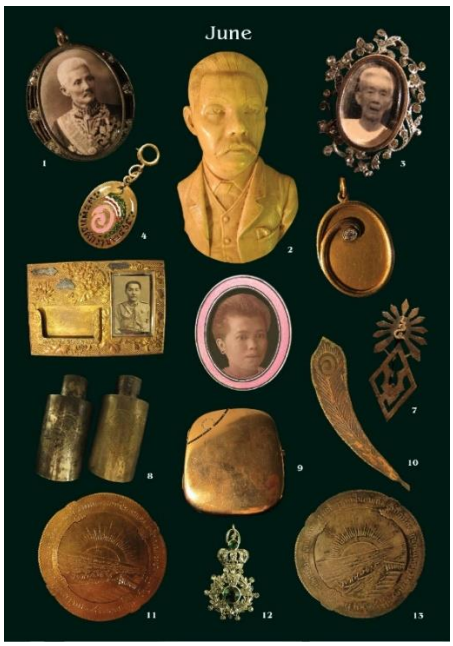

ภาพที่ ๔-๑๖ พระรูป พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ ๔-๑๗ ภาพถ่าย หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้มีการเชื่อมความสัมพันธ์กับเจ้านายจากกรุงเทพฯ เมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จมาประทับที่เมืองอุบลราชธานีแล้วทรงพอพระทัย “นางเจียงคำ” ธิดาของท้าวสุรินทร์ชมพู (หมั่น) บุตรของราชบุตรสุ่ย ราชบุตรเมืองอุบลราชธานีกับนางดวงจันทร์ จึงทรงขอมาเป็นชายาต่อญาติผู้ใหญ่ของนางเจียงคำคือ พระอุบลศักดิ์ประชาบาล (กุคำ สุวรรณกูฏ) พระอุบลการประชานิตย์ (บุญชู พรหมวงศานนท์) พร้อมด้วยญาติผู้ใหญ่มีความยินดีถวายนางเจียงคำให้เป็นชายา ซึ่งหม่อมเจียงคำ ต่อมาทรงมีโอรส ๒ องค์คือ หม่อมเจ้าอุปลีสาณ ชุมพล และหม่อมเจ้ากมลีสาน ชุมพล (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๓๐: ๔๒๐) นอกจากนั้นกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ได้หม่อมบุญยืน (หม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา) ญาติหม่อมเจียงคำมาเป็นชายาอีกคน ได้โอรสธิดา ๔ องค์คือ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช (จีรบุญนี ชุมพล) หม่อมเจ้าฐิฏฐศักดิวิบูลย์ หม่อมเจ้าธานีเสิกสงัด หม่อมเจ้าหญิงนงนิตย์จำเนียร และกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ยังได้ทายาทจากชายาคนอื่นๆอีกคือ หม่อมเจ้าชนิยบุตร ชุมพล จากหม่อมเมียง คนเมืองศรีสะเกษ และหม่อมเจ้าชมปกบุตร ชุมพล จากหม่อมปุก คนเมืองอุบลฯ (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, ๒๕๓๘: ๑๒๒-๑๒๔)

ภาพที่ ๔-๑๘ ภาพถ่ายเข็มกลัดรูปหม่อมบุญยืน (บนขวา) *ภาพที่ ๔-๑๙ พระรูปหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช ที่มาภาพ: มล. ภูมิใจ ชุมพล, ๒๕๕๖.*

๔.๓ สภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่

ในวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม วัฒนธรรมแต่ละอย่างนั้นทำให้บุคคลมีการติดต่อสัมพันธ์กันในหลายด้าน วัฒนธรรมการทอผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งนับว่าเป็นหนึ่งในหลายๆ ตัวอย่างของสังคมเจ้านายที่ต้องใช้ผ้าและลวดลายผ้าเป็นสิ่งกำหนดสถานภาพชนชั้นเจ้านาย ทำให้เกิดพัฒนาการศิลปะสิ่งทอที่แปรผันตามปัจจัยทางสังคม ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์กันกับชุมชนหรือชนเผ่าในพื้นที่ติดต่อกัน ก็ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันในด้านเทคนิคการทอผ้า หรืออาจเกิดการหยิบยืมผ้าพื้นถิ่นของชนเผ่าดั้งเดิมในพื้นที่มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับตนเอง ในขณะเดียวกับการเลื่อนฐานะของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ได้เสกสมรสกับเจ้านายเชื้อพระวงศ์จากกรุงเทพฯ ได้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและรับอิทธิพลลวดลายสยามมาประยุกต์ใช้ในผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ ทำให้การทอผ้าและการออกแบบผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯมีพัฒนาการที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆในภูมิภาคเดียวกัน แม้แต่เมืองจำปาศักดิ์ (สปป.ลาว) ที่เกี่ยวดองกันทางเครือญาติ แสดงให้เห็นว่าเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้พยายามที่จะมีรูปแบบผ้าทอและลวดลายเอกลักษณ์ของตนเอง เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งภูมิปัญญาที่ได้งอกงามขึ้นในเมืองอุบลฯ ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรล้านช้าง อันเป็นถิ่นฐานเดิมก่อนเคลื่อนย้ายลงมาตั้งเมืองอุบลฯขึ้น ในด้านการวิเคราะห์ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นสามารถพิจารณาสภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ในแง่ความสัมพันธ์ของผ้ากับสิ่งต่างๆ ทั้งในแง่บทบาทอำนาจของสถาบันเจ้านายเมืองอุบลฯ ในแง่ความสัมพันธ์ของเจ้านายกับชุมชนในพื้นที่ ในแง่การใช้ลวดลายผ้าเป็นการกำหนดสถานภาพเจ้านาย ความสัมพันธ์ทางศิลปะลายผ้าระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯ กับลายผ้าของราชสำนักสยาม (กรุงเทพฯ) ตลอดจนความสัมพันธ์ทางศิลปะลายผ้าระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯกับลายผ้าของชนเผ่าที่เป็นชุมชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในบริเวณเมืองอุบลฯมาก่อน โดยอาจจำแนกสภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑). บทบาทผ้าทอกับการกำหนดสถานภาพเจ้านายกับกลุ่มชาวบ้าน ในสมัยก่อนจะมีการใช้ผ้าไหมและผ้าอื่น ๆ ส่งส่วยหลวงโดยผ่านเจ้านายเมืองอุบล ซึ่งนับว่าก่อให้เกิดผลทางด้านการเมืองการปกครอง ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด แรงงาน วัสดุ เทคนิควิธีการทอผ้าตลอดจนผลผลิตต่าง ๆ ทำให้มีการยอมรับสภาพของกันและกัน โดยมีกลุ่มเจ้าเมืองเป็นสื่อกลางระหว่างชาวบ้านกับราชสำนักในลักษณะของการเผยแพร่ฝีมือการทำผ้าทอ เป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ผ้าทอ ในสังคมสมัยนั้นเกิดขึ้นทั้งในระดับชาวบ้านทั่วไปและระดับเจ้านาย เช่นกลุ่มเจ้านายยอมรับผ้าทอของชาวบ้านมาใช้สอยในชีวิตประจำวันมากขึ้น ส่วนชาวบ้านเองก็ยอมรับการใช้ผ้าทอบางอย่างที่แสดงสถานภาพของเจ้านาย แต่ถ้าอยากจะใช้บ้างเพื่อความงดงามก็อาจมีการกระทำที่ใช้วัสดุอื่นทดแทน เช่น ชาวบ้านจะใช้สีเหลืองแทนไหมคำที่เป็นวัสดุล้ำค่าชั้นสูงของกลุ่มเจ้านาย เป็นต้น

ภาพที่ ๔-๒๐ ภาพถ่ายในรัชสมัย รัชกาลที่๕ การแต่งกายสตรีลูกหลานเจ้านาย เมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๒) **บทบาทความสัมพันธ์ทางศิลปะลายผ้าทอระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯกับลายผ้าของราชสำนักสยาม (กรุงเทพฯ)** เนื่องจากมีการเลื่อนฐานะของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ได้เสกสมรสกับเจ้านายเชื้อพระวงศ์จากกรุงเทพฯ ก็ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและรับอิทธิพลลวดลายสยามมาประยุกต์ใช้ในผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ ทำให้การทอผ้าและการออกแบบผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับศิลปะจากราชสำนักสยาม ในเรื่องสภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ในประเด็นนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างลวดลายผ้าของทั้งสองวัฒนธรรมว่ามีการประยุกต์ลวดลายอย่างไรบ้าง จึงจำเป็นต้องค้นคว้าเพิ่มเติม

๓) **บทบาทผ้าทอกับความสัมพันธ์ทางศิลปะลายผ้าระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯกับลายผ้าของชนเผ่าที่เป็นชุมชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในบริเวณเมืองอุบลฯมาก่อน** เป็นธรรมดาที่มนุษย์ย่อมมีการแลกเปลี่ยนและประยุกต์ศิลปะของชุมชนที่มีการอยู่อาศัยในพื้นที่ใกล้เคียงหรืออยู่ในพื้นที่เดียวกัน ในเรื่องสภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ในประเด็นนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างลวดลายผ้าดั้งเดิมของวัฒนธรรมราชสำนักล้านช้างที่เจ้านายเมืองอุบลฯ เคยอยู่อาศัยมาก่อนกับวัฒนธรรมพื้นถิ่นของพื้นที่เมืองอุบลฯ ว่า มีการประยุกต์ลวดลายของชนเผ่าในพื้นถิ่นอย่างไรบ้าง ในงานวิจัยนี้จะช่วยเติมเต็มข้อมูลดังกล่าว

๔). บทบาทผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯกับผ้าทอพื้นเมืองของชุมชน ประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ นอกจากจะมีการทอผ้าพิเศษแบบเจ้านายขึ้นใช้สอยแล้ว ยังมีการเลือกใช้ผ้าพื้นเมืองเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หรือใช้ในงานตามประเพณีหรือพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ใช้ในพิธีขอขมา ญาติผู้ใหญ่ในพิธีแต่งงาน ซึ่งผ้าที่ใช้ขอขมานี้ฝ่ายเจ้าสาวต้องเป็นฝ่ายจัดหา ทำให้มีการอบรมสั่งสอนทางสังคมในด้านการถ่ายทอดวิชาการทอผ้า ช่วยเหลือกันในด้านแรงงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทอผ้าซึ่งกันและกัน ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า แต่ละชุมชนก็มีฝีมือความถนัดในการทอผ้าต่างชนิดกัน เช่น บางชุมชนมีชื่อเสียงด้านการทอผ้าขิด บางชุมชนมีความชำนาญในการทอผ้าไหมมัดหมี่ บางชุมชนมีฝีมือในการทอผ้าหัวซิ่นลายจกดาว เป็นต้น

๕). ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯกับการฟื้นฟูผ้าโบราณขึ้นใหม่ในปัจจุบัน ในอดีตเจ้านายเมืองอุบลฯ มีข้าทาสบริวารในการทอผ้าขึ้นใช้สอย และพอจะเรียกได้ว่าเป็นสังคมแบบเบ็ดเสร็จ คือต่างคนต่างพึ่งตัวเองหรือบุคคลในสังคมเดียวกันมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไว้ใช้เอง ทำประโยชน์ให้กับครอบครัวตนเอง ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไป อำนาจเจ้านายเมืองอุบลฯ จึงได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย การทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้สูญหายไปช่วงหนึ่ง ต่อมาได้มีการฟื้นฟูขึ้นใหม่โดยชุมชนช่างทอผ้าที่ชื่นชมภูมิใจในผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะบ้านคำปุน ที่มีการสืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่สำคัญคือ ผ้าเยียรบับลาว ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นตีนตวย เป็นต้น โดยได้มีการปรับการออกแบบลวดลายและสีสันผ้าให้เข้ากับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไป เนื่องจากผู้ใช้สอยส่วนใหญ่ไม่ใช่กลุ่มเจ้านายเมืองอุบลฯ แต่เป็นผู้มีฐานะในสังคม ทั้งในเขตจังหวัดอุบลราชธานีและกรุงเทพฯ ดังนั้นการออกแบบลวดลายผ้าและการทอผ้าจึงต้องคำนึงถึงทั้งเรื่อง “วัฒนธรรมดั้งเดิม” และ "รสนิยมใหม่" ประกอบกัน บ้านคำปุนพยายามอนุรักษ์ลวดลายและเทคนิคโบราณ เน้นคุณภาพชั้นสูงเพื่อตอบสนองความมีรสนิยมของผู้ใช้ นอกจากนี้คุณมีชัย แต่สุจริยา ศิลปินดีเด่นจังหวัดอุบลราชธานีแห่งบ้านคำปุน ยังได้คิดออกแบบลวดลายเอกลักษณ์ผ้าทอประจำจังหวัดอุบลราชธานี โดยตั้งชื่อว่า “ผ้ากาบบัว” ซึ่งเน้นการผสมผสานเทคนิคท้องถิ่น คือ เครือซิ่นทิวลายมัดหมี่ ลายขิด และเส้นใยเข็นหรือมับไม มาประยุกต์รวมจัดองค์ประกอบ ให้ลวดลายผ้านี้สามารถใช้ได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ทำให้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนทอผ้าและผู้ประกอบการตัดเย็บเสื้อสำเร็จรูป

ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาผ้าทอให้เป็นสินค้า OTOP (หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์) เราจะเห็นได้ว่าในชุมชนต่าง ๆ ที่มีฝีมือการทอผ้า ได้มีการตั้งกลุ่มหรือสหกรณ์ขึ้นเพื่อสนองโครงการของรัฐบาลและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าว ในจังหวัดอุบลราชธานีมีกลุ่มสตรีทอผ้าอยู่หลายกลุ่ม กลุ่มทอผ้าของสตรีตามชุมชนต่าง ๆ นั้นได้ใช้เวลาว่างจากการทำไร่ไถนามาร่วมกันสร้างผลงานเกี่ยวกับผ้าหลากหลายชนิดตามความชำนาญของแต่ละคน พบข้อสังเกตว่าบางชุมชนเท่านั้นที่สามารถทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯได้ ด้วยเป็นชุมชนที่เคยมีความสัมพันธ์กับเจ้านายมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย

นอกจากนี้ในเรื่องการฟื้นฟูผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯขึ้นใหม่ ก็เป็นองค์ความรู้ที่ต้องจดบันทึกไว้ โดยเกิดขึ้นทั้งจากภาครัฐและเอกชน การฟื้นฟูผ้าทอชั้นสูงดังกล่าวมีส่วนช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯให้สูงขึ้น และเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือสถาบันต่าง ๆ ด้วย เช่น การทูลเกล้าฯ ถวายผ้าไหมแด่องค์พระประมุขและพระราชวงศ์ ตลอดจนผู้นำจากต่างประเทศ การเลือกใช้ผ้าทอชั้นสูงแบบเจ้านายเมืองอุบลฯในงานแต่งงาน นอกจากนี้ผ้าทอยังมีบทบาทในการใช้ผ้าแสดงการต้อนรับและชื่นชมผู้มาเยือนเมืองอุบลฯ ตลอดจนใช้เป็นของฝากของกำนัลที่สูงค่า

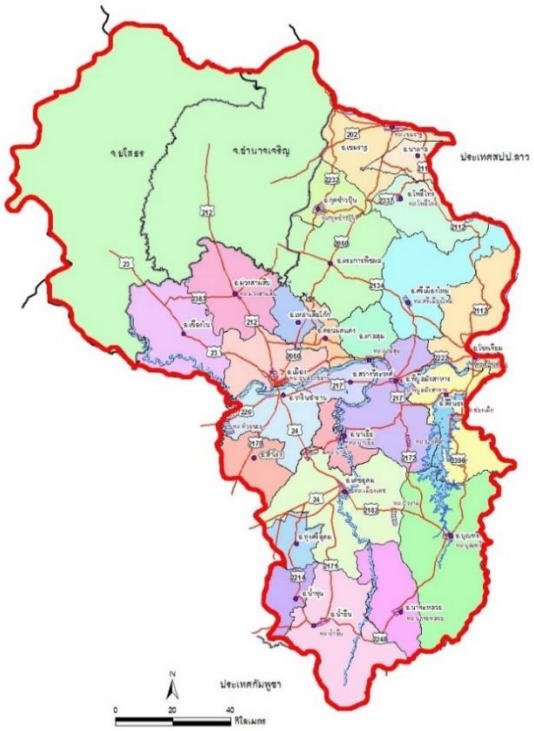
๔.๔ การกระจายตัวหรือปรากฏตัวของการทอผ้าและการออกแบบลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

การเสนอขอขึ้นทะเบียน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) นั้น จำเป็นต้องแสดงตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ที่มีการกระจายตัวหรือปรากฏตัวการสืบทอดภูมิปัญญา สำหรับการทอผ้าและการออกแบบลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นมีรายละเอียดการกระจายตัวหรือปรากฏตัวดังนี้

๔.๔.๑ ภูมิศาสตร์และขอบเขตเมืองอุบลฯ

จังหวัด อุบลราชธานี เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและของประเทศไทย ทั้งยังเป็นตำบลที่ตั้งของเส้นเวลาหลักของประเทศ ที่เส้นแวง ๑๐๕ องศาตะวันออก โดยเป็นจังหวัดแรกที่ได้เห็นดวงอาทิตย์ขึ้นก่อนพื้นที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ จังหวัดอุบลราชธานีมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน มีพื้นที่กว้างใหญ่ ภายหลังถูกแบ่งออกเป็นจังหวัดใหม่คือจังหวัดยโสธรในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และจังหวัดอำนาจเจริญในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ซึ่งถ้ารวมพื้นที่อีกสองจังหวัดที่แยกออกไป จังหวัดอุบลราชธานีจะมีพื้นที่เป็นอันดับ ๑ ของประเทศไทย จังหวัดอุบลราชธานีมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

<u>ทิศเหนือ</u> ติดกับจังหวัดอำนาจเจริญ
<u>ทิศใต้</u> ติดกับราชอาณาจักรกัมพูชา ตามแนวเทือกเขาบรรทัด
<u>ทิศตะวันออก</u> ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
<u>ทิศตะวันตก</u> ติดกับจังหวัดยโสธรและจังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ ๔-๒๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ เมืองอุบลฯ มีพื้นที่ครอบคลุมจังหวัดอุบลราชธานีในอดีต ซึ่งเดิมเป็นจังหวัดที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ปัจจุบันได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นจังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญ

ที่มาภาพ: : http://www.ubonratchathani.go.th, ๒๕๕๖.

ที่ตั้งและอาณาเขต

ภาพที่ ๔-๒๒ แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนสัญลักษณ์ แทนการกระจายตัวของผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: http://www.ubonratchathani.go.th/beta4/map/map_city_main.php, ๒๕๕๖

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดอุบลราชธานีมีเนื้อที่ประมาณ ๑๖,๑๑๓ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๐ ล้านไร่ เป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ ๕ ของประเทศ ตั้งอยู่ในบริเวณแอ่งโคราช ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงลาดเอียงไปทางตะวันออก มีแม่น้ำมูลไหลผ่านกลางจังหวัดจากทิศตะวันตกมายังทิศตะวันออก มาบรรจบกับแม่น้ำชีแล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม มีภูเขาสลับซับซ้อนทางตอนใต้ เทือกเขาสำคัญ คือ เทือกเขาบรรทัด และเทือกเขาพนมดงรัก

การเมืองการปกครอง

จังหวัดอุบลราชธานี มีพื้นที่ ทั้งหมด ๑๖,๑๒๑.๖๑ ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น ๒๕ อำเภอ ๒๑๖ ตำบล และ ๒,๖๙๘ หมู่บ้าน

ตารางที่ ๔-๑ แสดงเขตการปกครองและพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	พื้นที่ (ตร.กม.)
เมืองอุบลราชธานี	๑๑	๑๕๕	๔๐๖.๓๘๕
ดอนมดแดง	๔	๔๗	๒๓๕
เหล่าเสือโก้ก	๔	๕๕	๒๘๔
ศรีเมืองใหม่	๑๑	๑๒๑	๑,๓๑๐
โขงเจียม	๕	๕๑	๙๐๑.๘
เขื่องใน	๑๘	๑๘๒	๗๗๒.๘๑๙
เขมราฐ	๙	๑๒๓	๕๒๒.๑๖
นาตาล	๔	๖๔	๑๙๔.๘๔
โพธิ์ไทร	๖	๗๑	๓๐๑
เดชอุดม	๑๖	๒๔๓	๑,๔๑๖
นาเยีย	๓	๓๕	๒๒๙
ทุ่งศรีอุดม	๕	๕๒	๓๐๗
นาจะหลวย	๖	๗๘	๖๓๒
น้ำยืน	๗	๑๐๑	๘๕๔.๕
น้ำขุ่น	๔	๕๕	๓๘๖.๕
บุณฑริก	๘	๑๒๖	๑,๔๐๒
ตระการพืชผล	๒๓	๒๓๔	๑,๓๐๖
กุดข้าวปุ้น	๕	๗๕	๓๒๐
ม่วงสามสิบ	๑๔	๑๕๘	๙๑๗.๕๓๗
วารินชำราบ	๑๕	๑๙๒	๕๘๔

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	พื้นที่ (ตร.กม.)
สว่างวีระวงศ์	๔	๕๗	๒๗๐
สำโรง	๙	๑๐๘	๔๑๖
พิบูลมังสาหาร	๑๓	๑๘๐	๑,๒๗๗.๙๕
ตาลสุม	๖	๕๙	๕๐๕.๑๑
สิรินธร	๖	๗๖	๓๗๐.๐๑๒
รวม	**๒๑๖**	**๒,๖๙๘**	**๑๖,๑๒๑.๖๑**

ที่มา: กรมการปกครอง, ๒๕๕๑

๔.๔.๒ จุดภูมิศาสตร์ของแหล่งสืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ตำแหน่งจุดภูมิศาสตร์ของการกระจายตัวหรือปรากฏตัวการสืบทอดภูมิปัญญาของการทอผ้าและการออกแบบลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้แสดงไว้ในแผนที่ ซึ่งมีรายละเอียดของชุมชนที่สืบทอดดังนี้

บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

บ้านคำปุน ตั้งอยู่เลขที่ ๓๓๑ ถนนศรีสะเกษ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๑๙๐ ห่างจากโรงพยาบาลวารินชำราบประมาณ ๘๐๐ เมตร เป็นชุมชนสำคัญที่สืบสานและฟื้นฟูผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ และยังเป็นแหล่งผลิตที่พัฒนาการทอผ้าไหมที่มีเทคนิคและเอกลักษณ์เฉพาะตัว ก่อตั้งโดยนางคำปุน ศรีใส ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาทัศนศิลป์-ถักทอ พ.ศ. ๒๕๓๗ และบุตรชาย คือ คุณมีชัย แต้สุจริยา ศิลปินดีเด่นจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๔๔ ทั้งยังเป็นผู้คิดค้นและออกแบบผ้าลายกาบบัว

ภาพที่ ๔-๒๓ บ้านคำปุน แหล่งสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๖.

บ้านคำปุนเป็นแหล่งผลิตงานหัตถศิลป์ผ้าทอมือ และแหล่งอนุรักษ์ศิลปะพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะกึ่งพิพิธภัณฑ์ ดำเนินการโดยเอกชน “คำปุน” เป็นชื่อเจ้าของบ้านคือ คุณคำปุน ศรีใส ซึ่งเป็นผู้มีภูมิปัญญาทางด้านการทอผ้าพื้นบ้านทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าไหม บ้านคำปุนประกอบด้วยเรือนไทยอีสานประยุกต์ที่งดงามและมีเอกลักษณ์ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและด้านการตกแต่งภูมิทัศน์ นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองอีสานที่อนุรักษ์ผ้าโบราณอันสูงค่า

ภาพที่ ๔-๒๔ คุณมีชัย แต้สุจริยา ผู้ออกแบบและพัฒนาผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้เป็นตัวแทนประเทศไทยไปร่วมงาน ASEAN Textile Exhibition ณ กรุงจาการ์ต้า ประเทศอินโดนิเซีย
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๖.

ปัจจุบันบ้านคำปุนมีช่างทอผ้ามากกว่า ๓๐ คน ผลิตผ้าไหมด้วยกี่ทอมือ ตามขั้นตอนแบบดั้งเดิม โดยใช้เครื่องมือแบบโบราณ โดยไม่ใช้เครื่องจักรทุ่นแรงอื่นใด เช่น ในการเตรียมเส้นใย ใช้วิธีการตีเกลียวจากการปั่นมือด้วยไน ผ้าทอมือที่มีชื่อเสียงของบ้านคำปุนคือผ้าไหมมัดหมี่ทอผสมเทคนิคจก ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งผลิตเพียงแหล่งเดียวในประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐ์คิดค้นผ้าไหมแบบต่างๆ เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ทอสอดเสริมเส้นพุ่งด้วยลูกปัดแก้วหินต่างๆ และเม็ดเงิน นอกจากนี้ นายมีชัย แต้สุจริยา แห่งบ้านคำปุนยังเป็นผู้นำในการคิดค้น "ผ้ากาบบัว" ซึ่งเป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดอุบลฯ และกำลังได้รับความนิยมส่งเสริมให้ใช้กันอย่างแพร่หลาย สำหรับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นบ้านคำปุนได้ฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าได้แก่ “ผ้าเยียรบับลาว” “ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ” “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” “ผ้าซิ่นทิว” ฯลฯ โดยได้พยายามออกแบบประยุกต์ให้มีสีสันสวยงาม และพัฒนาคุณภาพเนื้อผ้าไหม จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ

บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่ตั้งและอาณาเขตบ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภออุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภออุบลราชธานี ห่างจากอำเภออุบลราชธานี เป็นระยะทาง ๒๕ กิโลเมตร มีครัวเรือนอาศัยอยู่ ๑๕๙ ครัวเรือน จำนวนประชากร ๕๙๓ คน แบ่งเป็นชาย ๒๘๓ คน และหญิง ๓๑๐ คน

บ้านหนองบ่อ หมายถึง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณที่มีน้ำออกบ่อ (น้ำซับ) เป็นหนองน้ำออกบ่อขนาดใหญ่ นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านยังมีหนองน้ำอยู่อีกหลายแห่ง อาทิ หนองแล้ง หนองตาเอียด และหนองหลวง บรรพบุรุษจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านหนองบ่อ" ไม่มีใครทราบว่าผู้นำกลุ่มชนมาตั้งหมู่บ้านแห่งนี้เป็นใคร เพราะไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน ทราบแต่เพียงว่าแต่เดิมนั้นเป็นชาวบ้านตากแดด (ดงบังบ้านเก่า) ซึ่งย้ายมาจากบ้านแค (บ้านดงบังในปัจจุบัน) ครั้นเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๑๑ บ้านตากแดดเกิดโรคห่า (โรคอหิวาตกโรค) ระบาด ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงพากันอพยพหนี โดยแยกย้ายกันเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งอพยพไปทางทิศเหนือ และไปตั้งชื่อบ้านใหม่ว่า "บ้านโพนงาม" และอีกกลุ่มหนึ่งอพยพไปทางทิศตะวันตก ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ว่า "บ้านหนองบ่อ" และเรียกว่าขานกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ ๔-๒๕, ๔-๒๖, ๔-๒๗, ๔-๒๘ ศาลาการเปรียญวัด บ้านหนองบ่อ ทางเดินหมู่บ้าน และศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาหม่อนไหม

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๔-๒๙ การเก็บข้อมูลและจัดเวทีชุมชน บ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี และภาพที่ ๔-๓๐ การทอหัวจกดาว
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๔-๓๑ การเก็บข้อมูลผ้าหัวจกดาว ผ้าแพรขิด ผ้าขาวม้าเชิงขิด ณ กลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านหนองบ่อ

กลุ่มอาชีพทอผ้า บ้านหนองบ่อ หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๔๔ โดยมีสมาชิกแรกเริ่ม ๒๐ คน โดยกลุ่มทอผ้าได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาสู่เยาวชนและสตรีในชุมชน เพื่อให้มีรายได้เสริมนอกจากฤดูทำนา ซึ่งผ้าทอของกลุ่มที่โดดเด่นอาทิ ผ้าหัวซิ่นจกดาว ผ้าซิ่นไหมมัดหมี่ลายปราสาทผึ้ง ซึ่งเป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของชาวบ้านหนองบ่อ เดิมเชื่อกันว่าเมื่อมีผู้ตายในหมู่บ้าน ผู้ชายในหมู่บ้านจะช่วยกันทำปราสาทผึ้ง ซึ่งทำจากกาบกล้วย ประดับประดาด้วยขี้ผึ้งให้สวยงามเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เชื่อว่าผู้ตายจะได้อยู่อาศัยในปราสาทเหมือนปราสาทผึ้ง ต่อมาจึงได้นำลวดลายปราสาทผึ้งมาทอบนผืนผ้า จนกลายเป็นผ้ามัดหมี่ลายปราสาทผึ้ง ที่เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านสืบต่อมา

ภาพที่ ๔-๓๒, ๔-๓๓, ๔-๓๔, ๔-๓๕, ๔-๓๖, ๔-๓๗ ภาพรวม การจัดเวทีชุมชน บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

อำเภอตระการพืชผล เดิมเคยตั้งเป็นเมือง มี “พระอมรดลใจ (สุริยวงษ์-อ้ม)” เป็นเจ้าเมืองคนแรก ซึ่งท่านสืบเชื้อสายมาจากเจ้านายเมืองอุบลฯ คือเป็นบุตรของ “พระพรหมราชวงศา-กุทอง” เจ้าเมืองอุบลฯ องค์ที่ ๓ ปัจจุบันมีการตั้งอนุสาวรีย์ไว้ใกล้ๆ กับหอไตรหนองขุหลุ

ภาพที่ ๔-๓๘ หอไตรหนองขุหลุ (ซ้าย) ภาพที่ ๔-๓๙ อนุสาวรีย์พระอมรดลใจ (สุริยวงษ์-อ้ม) (ขวา)

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

หมู่บ้านลาดสมดีตั้งอยู่ริมถนนตระการพืชผล-ศรีเมืองใหม่ กิโลเมตรที่ ๙-๑๑ ห่างจากตัวอำเภอตระการพืชผลประมาณ ๑๓ กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดอุบลราชธานีประมาณ ๕๙ กิโลเมตร จำนวนพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ ๓,๙๒๗ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ ๓,๐๒๗ ไร่ พื้นที่ปลูกหม่อนประมาณ ๓๙ ไร่ จากข้อมูลปี พ.ศ. ๒๕๕๑ จำนวนครัวเรือนทั้งหมดของหมู่บ้านมี ๑๒๕ ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งสิ้น ๖๐๔ คน แบ่งเป็นชาย ๒๙๒ คน และหญิง ๓๑๒ คน

บ้านลาดสมดี เดิมชื่อ **บ้านตองหมอง** เหตุที่เรียกเนื่องจากในหมู่บ้านมีต้นตองหมองขึ้นในพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ต้นตองหมองเป็นไม้ทรงพุ่มยืนต้นขนาดความสูงเต็มที่ไม่เกิน ๒ เมตร เป็นพืชตามท้องถิ่น ต่อมาชาวบ้านเรียกเพี้ยนเป็น **บ้านตองบอง** เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ผู้นำในสมัยนั้นได้ขอเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่ต่อทางราชการเป็น **บ้านลาดสมดี** โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ นายงอน สมบุตร ด้านประเพณีวัฒนธรรมสังคมและวิถีชีวิต ประชากรบ้านลาดสมดีมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย สังคมแบบเครือญาติ ตั้งบ้านเรือนชิดติดกันตามลักษณะของชนบทอีสาน มีประเพณีเป็นเครื่องกระชับความรักความสามัคคีของคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นงานบุญทางพระพุทธศาสนา เช่น บุญเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน เป็นต้น มีประเพณีตามความเชื่อร่วมกัน เช่น การแห่บั้งไฟพญานาคเพื่อขอฝน การทำบุญนาก่อนลงมือทำนา เป็นต้น

กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านลาดสมดี

กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยมีสมาชิกแรกเริ่ม ๓๕ คน กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านลาดสมดีเกิดจากการทอผ้าไหม ฝ้าย ด้ายโทเรเป็นรายได้หลัก ทางกลุ่มมีผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น คือ ผ้าไหม ผ้าฝ้ายด้าย/โทเรลายกาบบัว โดยกลุ่มทอผ้าได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาสู่เยาวชนและสตรีในชุมชน เพื่อให้มีรายได้เสริมนอกจากฤดูทำนา ซึ่งกลุ่มได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากส่วนราชการหลายฝ่ายจนเป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ พบหลักฐานว่าทางกลุ่มมีการสืบทอดผ้าทอที่โดดเด่นและสัมพันธ์กับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ อาทิ ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นสีไพล/ซิ่นแหล้ หัวซิ่นจกดาว ผ้าซิ่นทิว ผ้าแพรปลาไหล เป็นต้น

ภาพที่ ๔-๔๐, ๔-๔๑, ๔-๔๒, ๔-๔๓ ภาพรวมการมีส่วนร่วมของชุมชน ศูนย์สตรีผ้าไหม หมู่บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ที่ยังคงสืบทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

หมู่บ้านบอน ตั้งอยู่บนเส้นทางถนนวาริน-กันทรลักษ์ ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร จำนวนพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ ๒,๕๙๕ ไร่ แบ่งเป็นที่อยู่อาศัยจำนวน ๓๒๕ ไร่ เป็นที่ทำการเกษตร จำนวน ๒,๒๗๐ ไร่ ด้านจำนวนประชากร จากข้อมูลปี พ.ศ. ๒๕๕๔ จำนวนครัวเรือนทั้งหมดของหมู่บ้าน ๑๒๒ ครัวเรือน จำนวนประชากร ๔๕๐ คน เป็นชาย ๒๘๘ คน และหญิง ๒๒๒ คน ขึ้นกับหมู่ที่ ๒ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดการทอผ้า

บ้านบอนเป็นชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้านายเมืองอุบลฯ มีประวัติหมู่บ้านเล่าสืบกันมาว่า พระภิกษุชาวลาว “หลวงปู่แดง” ได้พาผู้คนอพยพหนีภัยสงครามมาจากประเทศลาว พร้อมกับพระตา พระวอ (ซึ่งเป็นสายสกุลต้นกำเนิดของเจ้านายเมืองอุบลฯ) เดิมทีได้พาผู้คนอาศัยอยู่ที่บ้านหมัด ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ แต่เนื่องจากมีหมัดสุนัขระบาดจำนวนมากทำให้ผู้คนเดือดร้อน จึงพาผู้คนอพยพย้ายมาทางทิศตะวันออกซึ่งพบแอ่งหนองน้ำที่มีต้นบอนขึ้นจำนวนมาก เห็นว่าพื้นที่อุดมสมบูรณ์จึงได้พากันตั้งบ้านเรือนและสร้าง “วัดบ้านบอน”ขึ้น โดยตั้งชื่อชุมชนว่า หมู่บ้านบอน ปัจจุบันยังมีหลักฐาน “ศาลหลวงปู่แดง” ที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาชุมชน อยู่ในบริเวณวัดบ้านบอน

กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านบอน อำเภอสำโรง

กลุ่มได้รวมกันก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยมีช่างมัดหมี่ ช่างทอขิด ช่างย้อมสี รวมตัวกันโดยมีประธานกลุ่มคือ นางขนิษฐา ลาพรหมมา มีทั้งการทอผ้ากาบบัวตามแบบจังหวัด เน้นลายหมี่ขอนาค ซึ่งต่อมามีการลวดลายนำมรดกภูมิปัญญาผ้าทอโบราณมาต่อยอด โดยมีลวดลายผ้าโดดเด่นที่ฟื้นฟูสืบทอดได้คือ การทอขิด “ตีนตวย” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ประยุกต์จากลาย “กรวยเชิง” ของราชสำนักสยาม รวมทั้งสามารถทอลายขิด “ตีนช่อ” และขิด “ตีนกระจับย้อย” ที่พัฒนามาจากผ้าราชสำนักล้านช้างเวียงจันทน์ เป็นต้น

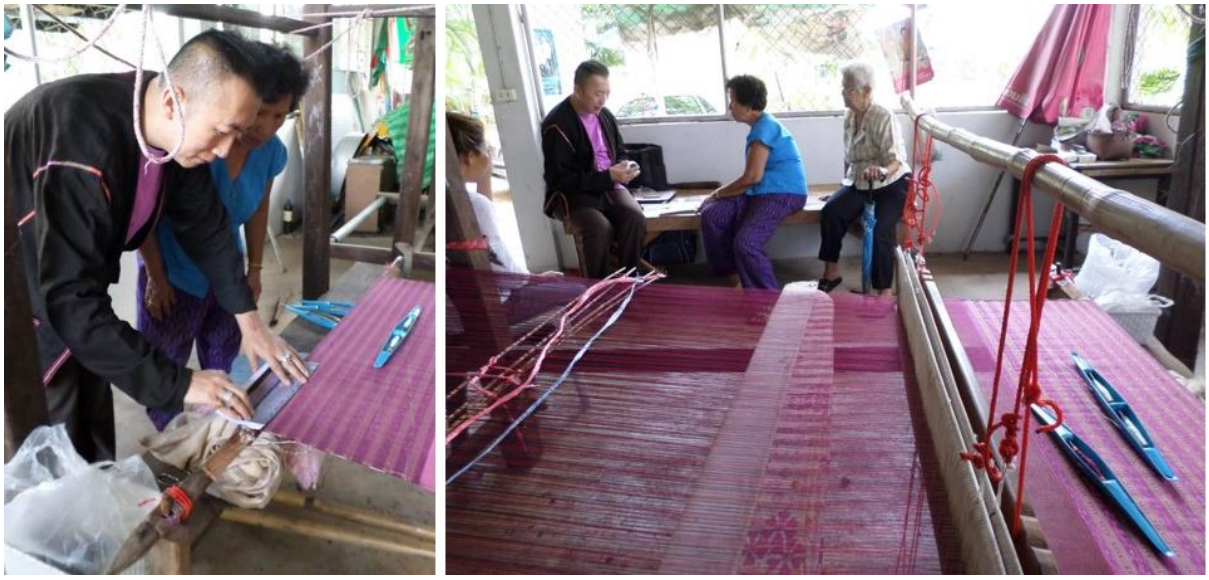
ภาพที่ ๔-๔๔, ๔-๔๕ ภาพรวมการมีส่วนร่วมของชุมชน หมู่บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ที่ยังคงสืบทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

บ้านปะอาวตั้งอยู่ที่ตำบลปะอาว ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๑๘ กิโลเมตรตามทางหลวงหมาย เลข ๒๓ ทางไปจังหวัดยโสธร ถึงหลักกม.ที่ ๒๗๓ เลี้ยวขวาไปอีก ๓ กิโลเมตร ถือเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่มากแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี บ้านปะอาว ตำบลปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย ๘ หมู่ มีประชากร ๕,๓๕๐ คน

ตามประวัติศาสตร์ชุมชนปะอาว นั้นเดิมเล่าว่า ผู้ก่อตั้งบ้านปะอาวมีชื่อว่า ท้าวแสนนาม (มีศาลท้าวแสนนาม ตั้งอยู่ทางเข้าหมู่บ้าน) เป็นไพร่พลของพระตา พระวอ ผู้ก่อตั้งเมืองอุบลฯ มีเรื่องเล่าว่าหลังจากก่อตั้งเมืองอุบลฯ เสร็จกลุ่มคนที่ติดตาม ได้อพยพออกมาทางด้านทิศตะวันตกเมืองอุบลฯ โดยมีพี่น้องสองคนเดินทางมาด้วยกัน พอมาถึงสถานที่เหมาะสม ทำเลดี มีหนองบึง ผู้เป็นน้องจึงตัดสินใจก่อตั้งบ้านปะอาวขึ้น หลังจากก่อตั้งบ้านปะอาวเสร็จ ผู้เป็นพี่ได้เดินทางออกไปหาทำเลที่มีความเหมาะสม มีหนองน้ำเช่นเดียวกับบ้านปะอาว เลยก่อตั้งบ้านโพนเมืองมะหัน ตำบลหนองเหล่า อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี เดิมบ้านปะอาว มีชื่อว่า “บ้านป่าอาก” แปลว่า “ละทิ้งจากกัน” คำว่า “อาก” หมายถึง “น้องของพ่อ” ต่อมามีการเรียกเพี้ยนออกมาว่า“บ้านปะอาว”จนถึงปัจจุบันนี้

ภาพที่ ๔-๔๖, ๔-๔๗ การเก็บข้อมูลชุมชน ณ ศูนย์สตรีผ้าไหม หมู่บ้านปะอาว
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านปะอาว

กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านปะอาว ได้รวมกันก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยมีสมาชิกทั้งหมด ๖๕ คน มาจากชาวบ้านหมู่ที่ ๓ หมู่ที่ ๔ หมู่ที่ ๕ และหมู่ที่ ๖ ซึ่งสมาชิกช่างทอผ้าได้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้ามาจากรุ่นปู่ย่าตายาย ที่อพยพมาพร้อมกับเจ้านายเมืองอุบลฯ เป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงทั้งเรื่องสีย้อมธรรมชาติ การทอผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ ความพิเศษของชุมชนคือ การเป็นแหล่งช่างฝีมือทำเครื่องทองเหลืองแบบโบราณแห่งเดียวในประเทศไทย ส่วนด้านผ้าทอนั้น กลุ่มนี้มี นางเตือนใจ แก้ววงศา ถือเป็นผู้นำในการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าคนหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕ ชุมชน กลุ่มคน ที่เกี่ยวข้อง กับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ได้ร่วมยื่นความประสงค์ในการมีส่วนร่วมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ประกอบด้วย บ้านคำปุน บ้านหนองบ่อ บ้านลาดสมดี บ้านบอน และบ้านปะอาว โดยมีรายนามดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ บ้านคำปุน

ชุมชนทอผ้า บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้แก่

ภาพที่ ๔-๔๘ ชุมชนทอผ้า บ้านคำปุน ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๑) นางคำปุน ศรีใส ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒) นายมีชัย แต้สุจริยา ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๓) นางสมใจ หาวิชา ๓๕ หมู่ ๒ บ้านโพธิ์มูล ต.คำน้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๔) นางสาวจีรนันท์ สัมพันธ์เพ็ง ๘๒ หมู่ ๑๑ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๕) นางบุญสี มะยม ๑๕ หมู่ ๑๑ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๖) นางอรทัย จำปารัตน์ ๑๔ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๗) นางจุฬาวรรณ สัมพันธ์เพ็ง ๑๐๒๑ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๘) นางวันทอง ศรีพันบุญ ๓๙ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๙) นางสาววราภรณ์ ศรีพันบุญ ๓๙ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๑๐) นางเดือนเพ็ญ ไกรยะวงศ์ ๑๒๐ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๑๑) นางดรุณี โสโภชน์ ๒๐ หมู่ ๔ บ้านนาสะแบง ต.หนองกินเพล อำเภอวารินชำราบ จังหวัอุบลราชธานี
๑๒) นางสุรินทร์ เค้าโคตร ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัอุบลราชธานี
๑๓) นางสุทธินา คำมงคล ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัอุบลราชธานี
๑๔) นางรัตนาภรณ์ จันทรโคตร ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๑๕) นางจุฑารัตน์ สัมพันธ์เพ็ง ๑๑๕ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๑๖) นางกองแพง วงศ์ชมภู ๓๓ หมู่ ๕ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๑๗) นางลำใย สีทาบุตร ๑๐๗ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๑๘) นางปราศรัย แสนเริง ๔๒ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๑๙) นางสมรักษ์ ก้อนทรัพย์ ๑๐๑๙ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๐) นางเด่นดวง ดาวทวี บ้านเลขที่ ๙๘ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัด อุบลราชธานี
๒๑) นางมลิวรรณ แหล่งเหล้า ๖๗ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๒) นางเดือนเพ็ญ ผาละพรม ๑๐๐๒ หมู่ ๑๑ ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๓) นางละมูล ปัญญายงค์ ๕๓ หมู่ ๑๐ บ้านโนนสมบูรณ์ ต.ธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๔) นางเยาวรัตน์ ศรีศรี ๔๓ หมู่ ๔ ตำบลคำน้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๕) นางอำพร พามุง ๑๒๒ ต.หนองกินเพล บ้านนาสะแบง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๖) นางปรีดา ยาณพันธุ์ ๑๒๗ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕.๒ บ้านหนองบ่อ

ชุมชนทอผ้าบ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้แก่

ภาพที่ ๔-๔๙ ชุมชนทอผ้า บ้านหนองบ่อ ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ
ที่มาภาพ: ลิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๑). นางประคอง บุญขจร ๑๕๔ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒) นางสำราญ ทิมา ๖๒ หมู่ ๑๓ บ้านท่าสนามชัย ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓) นางอุษา ศิลาโชติ ๑๑๙ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๔) นางสมใจ สรรพสาร ๔ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๕) นางวิลัย สรรพสาร ๖๓ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๖) นางเบ็ญจาค์ โพธิ์พรม ๔๗ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๗) นางสำราญ จันทร์พวง ๒๐ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๘) นางวรรณ์งาม กองสาร์ ๑๙ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๙) นางอุไร ส่งเสริม ๓๙ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๐) นางอรุณ วรรณสถิตย์ ๕๐ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๑) นางสาวจันทร์เพ็ญ สรรพสาร ๖๘ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัอุบลราชธานี
๑๒) นางสมหมาย ทิมา ๖๕ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๓) นางบุญล้อม ทิมา ๖๗ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๔) นางสกล จันพวง ๓๖ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๕) นางนารี แกนไธสง ๔๐ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๖) นางวันเพ็ญ จันทร์พวง ๒๐ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๗) นางนาง สรรพสาร ๕๗ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๘) นางบุญมี บัวทอง ๕๓ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๙) นางอรทัย ส่งเสริม ๗๘ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๐) นางลมัย ส่งเสริม ๖ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๑) นางวิลารักษ์ อินธิแสน ๒๕ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๒) นางอัมพร จันทร์พวง ๒๙ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๓) นางบังอร ไชยวิชา ๑๙ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๔) นางหนูผ่อน ส่งเสริม ๖๖ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๕) นางสมใจ ช้างสาร ๔๘ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๖) นางบัวแก้ว จันทร์พวง ๓๘ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๗) นางสาวไข่ษร ส่งเสริม ๓๓ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๘) นางพิสมัย ส่งเสริม ๗๑ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๙) นางสมวงษ์ จันทร์พวง ๑๗๔ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๐) นางสาวจำนอง ส่งเสริม ๓๘ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕.๓ บ้านลาดสมดี

ชุมชนทอผ้าบ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้แก่

ภาพที่ ๔-๕๐, ๔-๕๑ ตัวแทนชุมชนทอผ้า บ้านลาดสมดี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๑) นางอัมรา กุก่อง บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๒) นางสำราญ เจริญท้าว บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๓) นางทองมี ยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๔) นางฉวีวรรณ อินทร์โสม บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๕) นางขนิษฐา ไหมน้อย บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๖) นางวาณี สุยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๗) นางพิกุล เจริญรอย บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๘) นางบัวลาน หลงชิน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๙) นางวงเดือน หลงชิน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๑๐) นางบุญชู สาสุพรรณ บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๑๑) นางจารณา ท้าวหล่อน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๑๒) นางบัวศร สุรีวง บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๑๓) นางอรวรรณ พรรณท้าว บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๑๔) นางประงา วริสาร บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
๑๕) นางทองพูน สุยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕.๔ บ้านบอน

ชุมชนทอผ้าบ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้แก่

ภาพที่ ๔-๕๒, ๔-๕๓ ชุมชนทอผ้า บ้านบอน ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๑) นางขนิษฐา ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๒) นางบัด ปัดดาพิมพ์ บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๓) นางนิตยา บุสดี บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๔) นางเสงี่ยม ปัดดาพิมพ์ บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๕) นางคำปลิว ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

๖) นางเพ็ญศรี ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๗) นางสุพิศ บุญมาทน บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๘) นางดวงตา ดวงโสดา บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๙) นางสาวชลธิชา ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๐) นางหน่าน พุดอุดม บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๑) นางบุญยานุช บรรมณี บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๒) นางผา เลขะสันญ์ บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๓) นางบานเย็น ปัดดาพิมพ์ บ้านบอน ต. บอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕.๕ บ้านปะอาว

ชุมชนทอผ้าบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้แก่

ภาพที่ ๔-๕๔, ๔-๕๕ ตัวแทนชุมชนทอผ้า บ้านปะอาว ที่เข้าร่วมในการขอขึ้นทะเบียนฯ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๑) นางเตือนใจ แก้ววงสา ๑๔๔ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒) นางทอง จิตรงาม หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓) นางสุดายุ จิตรงาม หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๔) นางเพียร สุทสวาทดิ์ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๕) นางอุดม สรชาติ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๖) นางบุษบา โพธิศิริ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๗) นางวิไล ทองล้วน หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๘) นางสมหมาย ล้อมวงศ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๙) นางเรียม แก้วขวาน้อย หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๐) นางพัชนี กัลปพฤกษ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๑) นางผมทอง เดชผล หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๒) นางลักษณ์ กัลปพฤกษ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๓) นางแจ่น ล้อมวงศ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑๔) นางราตรี วงสุข หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๕) นางหลอด โพธิ์ศิริ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๖) นางบุญหลาย เยาวบุญ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๗) นางปราณี เยาวบุตร หมู่ ๔ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๘) นางราตรี ประทุมมาศ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๙) นางทุมมา ซื่อสัตย์ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๐) นางประออน แนวจำปา หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๑) นางราตี พาชอบ หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๒) นางสำเนียง โพธิศิริ หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๓) นางอุบล ทองล้วน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๔) นางยืน เข็มเพชร หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๕) นางบุบผา สีตะวัน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๖) นางเสวย ทองล้วน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๗) นางดวงมาลา เดชผล หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๘) นางสมบูรณ์ ทองล้วน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒๙) นางเวิน แนวจำปา หมู่ ๓ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๐) นางสมบูรณ์ เยาวบุญ หมู่ ๖ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๑) นางมณีวรรณ สุขสาย หมู่ ๖ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๒) นางอำนาจ พานเงิน หมู่ ๖ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๓) นางแดง พันธ์วัตร หมู่ ๖ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔) นางแก่น พาชอบ หมู่ ๖ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๕) นางวิชิต ปลุกใจ หมู่ ๖ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๓๖) นางถนอมศรี บุญประชม หมู่ ๕ บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

บทที่ ๕

ภูมิปัญญาการทอผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

๕.๑ ชื่อที่ปรากฏในท้องถิ่น

“ผ้าทอเมืองอุบลฯ” (เรียกตามเสียงส่วนใหญ่ของเวทีชุมชน ที่เรียกชื่อเมืองย่อๆ ว่า “เมืองอุบลฯ” และเรียกชื่อผ้าทออันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองนี้ว่า “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ซึ่งมีการสืบทอดแบบแผนลวดลายผ้ามาจากการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ)

๕.๒ ภูมิปัญญากระบวนการผลิตและอุปกรณ์การทอผ้าเมืองอุบลฯ

ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าทอนั้นมีความเกี่ยวข้องตั้งแต่ขั้นตอนของการผลิตเส้นใย การย้อมสี ไปจนถึงการเตรียมเครือเส้นยืน เทคนิคการทอผ้าตามแบบวิธีการต่างๆ รวมทั้งวิธีการใช้อุปกรณ์การทอผ้า ดังนี้

๕.๒.๑ เส้นใย

เส้นใยไหม

ไหม คือเส้นใยจากรังของผีเสื้อชนิด *Bombyx mori* ในวงศ์ Bombycidae ผีเสื้อชนิดนี้ตัวอ้วนป้อม มีขนสีขาวและสีครีมปกคลุมเต็มตัว ปีกมีลายเส้นสีน้ำตาลอ่อนหลายเส้นพาดตามขวาง เมื่ออยู่ในช่วงตัวอ่อนจะเป็นตัวหนอนสีขาวหรือสีครีม มีรยางค์เล็ก ๆ สั้น ๆ คล้ายขาที่ปลายหาง หนอนไหมที่เลี้ยงกันในประเทศไทยกินใบหม่อนเป็นอาหาร เมื่อหนอนไหมโตเต็มที่จะถักใยหุ้มดักแด้เพื่อฟักตัวเป็นผีเสื้อ ในช่วงนี้ที่จะนำรังไหมมาต้มเพื่อสาวเส้นใยไหมออกมาทอเป็นผืนผ้า

ภาพที่ ๕-๑ เส้นใยไหมดิบที่สาวแล้ว บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ ๕-๒ จ่อเลี้ยงไหม จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

วงจรชีวิตไหม

ไหมเป็นแมลงที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างแบบสมบูรณ์ (Completely Metamorphosis Insect) แบ่งออกเป็น ๔ ระยะ ได้แก่ ไข่ ตัวหนอน ดักแด้ และผีเสื้อ (วิโรจน์ แก้วเรือง,๒๕๓๙ :๑๓) วงจรชีวิตไหมจะเริ่มต้นจากไข่ ใช้เวลาฟักตัวประมาณ ๙-๑๐ วัน จนกลายเป็นหนอนไหม ในระยะนี้หนอนไหมกินใบหม่อนเป็นอาหารและนอนประมาณ ๔-๕ช่วง ใช้เวลาประมาณ ๒๒-๒๖ วัน พอหนอนไหมแก่หรือสุกจะชักใยทำรังหุ้มตัวเอง ตัวไหมจะลอกคราบเป็นตัวดักแด้อยู่ในรัง ช่วงเป็นรังไหมใช้เวลาประมาณ ๘-๑๐ วัน จากนั้น ดักแด้ก็จะกลายเป็นผีเสื้อ ผีเสื้อไหมจะใช้น้ำลายซึ่งมีฤทธิ์เป็นด่างละลายใยไหม และเจาะรังไหมออกมาผสมพันธุ์และวางไข่ โดยจะมีชีวิตช่วงนี้อยู่ประมาณ ๒-๓ วัน ก็จะตาย (สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๔๕: ๑๐)

การเลี้ยงไหม

ผู้เลี้ยงไหมในประเทศไทย ให้ตัวหนอนกินใบหม่อน โดยปลูกต้นหม่อนไว้ก่อนเริ่มเลี้ยงไหมประมาณ ๔-๕ เดือนขึ้นไป ในบริเวณสวนครัวท้ายบ้านไม่ไกลจากบริเวณโรงเลี้ยงไหมมากนัก อุปกรณ์เลี้ยงไหม ได้แก่

๑. กระด้ง มีลักษณะเป็นไม้ไผ่สานรูปวงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๘๐ เซนติเมตร

๒. จ่อ เป็นที่สำหรับให้หนอนไหมชักเส้นใยทำรัง มีทั้งแบบที่เป็นกิ่งไม้มัดรวมกัน ฟางข้าวมัดรวมกัน หรือเป็นจ่อที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปวงกลมใช้ไม้ไผ่สานวนเป็นชั้นขดซ้อนกัน แบ่งเป็นช่องเล็ก ๆ ไว้ให้หนอนไหมทำรัง

๓. ชั้นวางกระด้ง ทำเป็นไม้ระแนงเรียงต่อกันคล้ายกับชั้นวางของ รูปทรงสี่เหลี่ยม แต่ละชั้นห่างกันประมาณ ๒๐ เซนติเมตร โดยหล่อน้ำที่ขาของชั้นเพื่อกันมดขึ้น

๔. ผ้าคลุมกระด้งและจ่อ เป็นผ้าฝ้ายขาวบางซักสะอาด ใช้ป้องกันความสกปรก ป้องกันนกและแมลงที่จะมาทำลายหนอนไหม

๕. ตะกร้าใส่ใบหม่อน เป็นตะกร้าไม้ไผ่ปากกว้างล้างสะอาดไว้สำหรับใส่ใบหม่อนโดยเฉพาะ

๖. มีดและเขียง มีไว้เพื่อสำหรับหั่นใบหม่อนให้หนอนไหมที่เป็นตัวอ่อนกิน

การปลูกหม่อน เลี้ยงไหมและการสาวไหมเป็นภูมิปัญญาที่โดดเด่นในการผลิตผ้าทอที่มีคุณภาพของชาวเมืองอุบลราชธานีมาช้านาน และได้สืบทอดภูมิปัญญานี้ อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานการได้รับรางวัลการประกวดเส้นไหมของกรมหม่อนไหม เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ เป็นประจำทุกๆ ปี ซึ่งภูมิปัญญานี้มีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการป้องกันมลพิษและแมลงที่เป็นอันตรายต่อหนอนไหม ความรู้ในการย่อยใบหม่อนเพื่อเป็นอาหารให้แก่หนอนไหม ความรู้ในการกระจายสัดส่วนจำนวนตัวหนอนไหมที่อยู่ในจ่อเพื่อการสร้างรังไหมที่สมบูรณ์ ความรู้ในการคัดเลือกรังไหมที่สมบูรณ์ ทักษะการสาวไหมตลอดจนการควบคุมอุณหภูมิน้ำในหม้อที่สาวเส้นไหมจากรัง จะเห็นได้ว่า กว่าที่จะได้เส้นไหมมาทอเป็นผืนผ้านั้น มีกระบวนการที่ต้องใช้เวลา ความสามารถและความอดทนเป็นพิเศษ ฉะนั้น

เส้นไหมที่ทอเสร็จเป็นผืนผ้าไหมแล้วจึงมีความงดงาม เปี่ยมคุณภาพและมีคุณค่าทางภูมิปัญญา ลำดับขั้นตอนมีดังนี้

ภาพที่ ๕-๓ แปลงการปลูกต้นหม่อน เพื่อการเลี้ยงไหม ศูนย์หม่อนไหม จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

การปลูกหม่อน

หม่อน (mulberry : *Morus* spp.) หม่อน เป็นไม้ยืนต้นประเภทพุ่ม ลำต้นมีสีเขียวแก่หรือสีน้ำตาล มีตาข้างจำนวนมาก ใบมีสีเขียวเข้ม มีรูปร่างหลายแบบ หลายขนาด อาจเป็นแฉกหรือไม่เป็นแฉก หรือมีทั้งใบแฉกและใบไม่แฉกอยู่ในต้นเดียวกัน ดอกตัวเมียเมื่อได้รับการผสมแล้วจะเปลี่ยนเป็นผล ซึ่งมีลักษณะเป็นผลรวม (aggregate fruit) หม่อนเป็นพืชกึ่งร้อน (subtropical) ซึ่งมีถิ่นกำเนิดอยู่ในแถบเอเชีย สามารถปลูกได้ทั่วไปในประเทศไทย เจริญเติบโตได้ดีที่สุดในฤดูฝน การเจริญเติบโตจะลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ จนเข้าหน้าแล้ง

หม่อนที่ปลูกเพื่อเลี้ยงไหม ได้แก่ white mulberry (*Morus alba* Linn.) หม่อนชนิดนี้มีผลเป็นช่อขนาดเล็ก เมื่อสุกแล้วจะมีผลสีแดง มีรสเปรี้ยว ไม่ค่อยเป็นที่นิยมรับประทาน แต่มีใบขนาดใหญ่ ปริมาณใบมาก ซึ่งสามารถที่จะใช้เป็นอาหารของหนอนไหมได้เป็นอย่างดี พันธุ์หม่อนที่นิยมปลูกไว้ใช้สำหรับการเลี้ยงไหมในประเทศไทยมีหลายสายพันธุ์ พันธุ์หม่อนพื้นเมืองของไทยมีชื่อเรียกตามสภาพท้องถิ่น หรือบางทีอาจจะมีการเรียกชื่อซ้ำกัน พันธุ์หม่อนพื้นเมืองของไทยที่มีการรวบรวมไว้ ได้แก่ หม่อนน้อย หม่อนสร้อย หม่อนแดง หม่อนแก้วชนบท หม่อนไผ่ หม่อนคุณไพ หม่อนแก้วอุบล หม่อนใหญ่อุบล หม่อนตาดำ เป็นต้น

- แปลงหม่อนไม่ควรอยู่ห่างไกลจากโรงเลี้ยงไหมเกินกว่า ๑ กิโลเมตร เพื่อความสะดวกต่อการขนส่งใบหม่อนมาโรงเลี้ยงไหม

- แปลงหม่อนไม่ควรอยู่ใกล้โรงเลี้ยงไหมจนเกินไป เพราะเมื่อฉีดสารฆ่าแมลงในแปลงหม่อน อาจเป็นอันตรายต่อหนอนไหม ระยะห่างที่พอเหมาะแปลงหม่อนควรอยู่ห่างจากโรงเลี้ยงไหมระหว่าง ๕๐-๑๐๐ เมตร

นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงพื้นที่ข้างเคียงด้วยว่าปลูกพืชชนิดใด เช่น สวนผลไม้ นาข้าว ยาสูบ พืชต่าง ๆ เนื่องจากการปลูกพืชเหล่านี้มีการใช้สารฆ่าแมลงมาก อันอาจเป็นอันตรายต่อหนอนไหม

การปลูกหม่อน ผู้เลี้ยงไหมต้องวางแผนว่าจะทำการเลี้ยงไหมมากน้อยเพียงใดเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการปลูกหม่อน เช่น ถ้าเลี้ยงไหม ๑ กล่อง ต้องปลูกหม่อน ๑ ไร่ ถ้าต้องการเลี้ยงไหม ๗ รุ่นต่อปี จะต้องมีการปลูกหม่อนเพิ่มขึ้นอย่างน้อย ๒ เท่าของขนาดที่ใช้อยู่เดิม และหากจะทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพหลัก ควรมีแปลงหม่อนอย่างน้อยที่สุดไม่ต่ำกว่า ๖ไร่ โดยจะใช้เลี้ยงรุ่นละ ๒ ไร่

การเตรียมดินปลูกหม่อนนับว่ามีความสำคัญมาก ถ้าการเตรียมดินไม่ดี หม่อนก็จะเจริญเติบโตไม่ดีไปด้วย ก่อนปลูกจึงควรทำการไถ ๑-๒ ครั้งในช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ เพื่อเป็นการกำจัดวัชพืชและปรับพื้นที่ให้สม่ำเสมอ ไม่เป็นหลุมหรือแอ่ง ซึ่งจะทำให้น้ำขังและอาจก่อให้เกิดโรคเน่า จากนั้นทำการไถพรวนให้ลึกประมาณ ๓๐-๕๐ เซนติเมตร อีก ๑-๒ ครั้ง แล้วตากดินทิ้งไว้เพื่อกำจัดวัชพืช เชื้อโรค และแมลงอีก ๕-๗ วัน และเพื่อเป็นการปรับค่า pH ให้เหมาะสมควรใส่ปูนขาวประมาณ ๗๐-๑๐๐ กิโลกรัมต่อไร่ และใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักเพื่อให้ดินอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

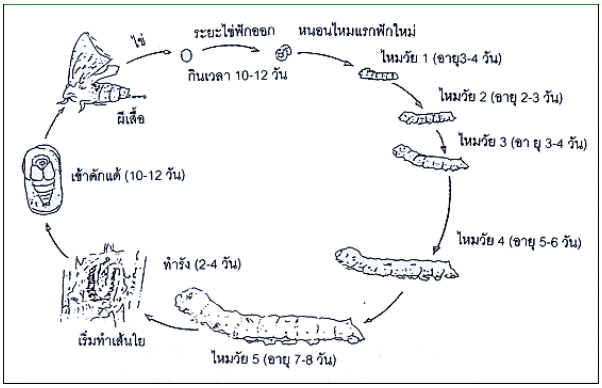

ภาพที่ ๕-๔ การคัดเลือกพันธุ์ไหม ที่สมบูรณ์เพื่อไว้ผสมพันธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี
ภาพที่ ๕-๕ ไหมสาวใยรอบตัวเป็นรัง ใน “จ่อ” อุปกรณ์ที่มีโครงสร้างจักสานไม้ไผ่ ที่ช่วยในการโยงใยช่วยในการทำรังของหนอนไหมได้ดีขึ้น
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

การเพาะพันธุ์ไหม ขั้นตอนแรกที่จะเอาไหมมาเลี้ยง จะต้องเอาตัวบี้ (ตัวแมลงที่เกิดจากตัวไหมสีขาวคล้ายผีเสื้อ) มาประมาณ ๕ หรือ ๑๐๐ ตัว มาปล่อยไว้ในกระด้งให้ตัวผู้กับตัวเมียผสมพันธุ์กัน จากนั้นจับตัวผู้ทิ้ง (ตัวผู้เล็กกว่าตัวเมีย) จับเอาเฉพาะตัวเมียใส่ผ้าแล้วเอาชามครอบไว้ ๑ คืน รุ่งเช้าจะเห็นไข่ติดอยู่ที่ผ้านั้น แล้วจับตัวแม่บี้ทิ้ง เอาผ้าปิดไข่บี้ไว้ประมาณ ๘ วัน ตัวหนอนไหมก็จะออกจากไข่

ภาพที่ ๕-๖ การให้ใบหม่อนเป็นอาหารแก่หนอนไหม
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๗ วงจรชีวิตไหม ในแต่ช่วงของการเปลี่ยนแปลง จาก ไข่ หนอน ดักแด้ ผีเสื้อ

ที่มาภาพ : เอกสารวิชาการหม่อนไหม. กรมส่งเสริมการเกษตร

การเลี้ยงไหม เมื่อตัวไหมออกจากไข่หมดแล้ว จะเอาผ้าที่รองไข่นั้นใส่กระด้ง เอาใบหม่อนมาหั่นให้เป็นฝอยให้ตัวไหมกินวันละ ๓ ครั้ง หรืออาจให้กินตอนกลางคืนด้วย ถ้าผู้เลี้ยงขยันพอ เมื่อเลี้ยงได้ ๗-๘ วัน ตัวไหมจะมีอาการที่เรียกว่า นอนหนึ่ง คือ นอนนิ่ง ๆ ไม่กินใบหม่อนอยู่ประมาณ ๑-๒ วัน จากนั้นมันก็เริ่มกินใบหม่อนอย่างเดิม ระยะนี้ให้เอาผ้าที่รองตัวไหมออกและปล่อยให้มันอยู่ในกระด้ง ๆ ละประมาณ ๒๐๐๐ ตัว พอได้ ๗ วัน ตัวไหมก็จะเข้าระยะนอนสอง คือ ไม่กินใบหม่อนอีก เมื่อมันพ้นจากระยะนอนสองแล้วตัวมันจะโตมากขึ้น จึงสามารถให้กินใบหม่อนเป็นใบ ๆ ก็ได้ ต่อมาอีก ๗ วัน ตัวไหมก็จะอาการสงบนิ่ง เรียกว่า นอนสาม เมื่อฟื้นจากนอนสามต่อไปอีก ๗ วันจะมีอาการเช่นเดิม เรียกว่า นอนสี่ และเมื่อฟื้นจากนอนสี่ขึ้นนอนห้า ตัวไหมก็จะเริ่มเข้าฝักทำรังตัวนั้นจะมีสีเหลืองทั้งตัว จะต้องแยกเอาตัวนั้นออกไปใส่จ่อไว้ (ตัวไหมที่อยู่ในจ่อจะไม่กินใบหม่อนอีกแล้ว) เมื่อตัวไหมเข้าไปอยู่ในฝักในรัง ๓ วัน ตัวไหมจะยุบตัวเล็กลง เรียกว่า ดักแด้ ถ้าเราจับฝักหรือรังเขย่าดูจะมีเสียงดังขลุก ๆ จากนั้นก็จะเอาฝักไหมใส่หม้อต้มเพื่อจัดการสาวไหมต่อไป ส่วนฝักไหน รังไหนจะเก็บไว้ทำพันธุ์ก็จะเก็บเอาไว้ ๗ วัน ตัวดักแด้ก็จะเกิดมีปีกขึ้น เรียกว่า ตัวบี้แล้วมันจะกัดฝักกัดรังนั้นออกมาเอง

การสาวไหม จะมีอุปกรณ์รวม เรียกว่า เครื่องพวงสาว ซึ่งประกอบด้วยหม้อ ขนาดวัดโดยรอบประมาณ ๒ ฟุต ปากหม้อใส่ไม้โค้งคล้ายงวงครุถังตักน้ำ และปากหม้อยังมีไม้แบน ๆ อีกอันหนึ่งเจาะรูตรงกลาง เหนือไม้อันนี้จะมีรอกเป็นกลม ๆ เมื่อจะสาวไหมให้เอาฝักหรือรังไหมใส่หม้อประมาณ ๓๐-๕๐ ตัว ต้มให้ร้อนแล้วเอาเส้นไหมลอดรูไม้แบนที่ปากหม้อ สาวขึ้นมาพันรอก นอกจากนี้จะมีไม้เป็นง่ามยาวประมาณ ๑ ศอก เรียกว่า “ไม้ขืน” ผู้ที่ทำหน้าที่สาวไหมจะใช้มือหนึ่งสาวไหมจากรอกไปลงในภาชนะที่เตรียมไว้ อีกมือหนึ่งถือไม้ขืนกดและเขย่ารังไหมที่อยู่ในหม้อ เพราะรังไหมนั้นจะลอยเป็นแพอยู่บนผิวน้ำร้อน ถ้าไม่กดหรือไม่เขย่า ไหมก็จะแน่น สาวไม่ออก ถึงแม้จะสาวออกก็จะเป็นไหมเส้นใหญ่เกินไป

ภาพที่ ๕-๘ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ หญิงชาวอีสานนั่งสาวไหม ปี พ.ศ. ๒๔๔๙
ที่มาภาพ: : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ๒๔๔๙.

ภาพที่ ๕-๙ การสาวไหมจากรังไหมที่ต้มน้ำอุ่นไว้ในหม้อ ภาพที่ ๕-๑๐ เส้นไหมพื้นเมืองที่กวักทำไจแล้ว
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

เส้นไหมที่สาวได้นั้นจะมีขนาดต่างๆกัน ซึ่งแยกได้เป็น ๔ ชนิด

๑. ไหมน้อย จัดว่าเป็นไหมที่ดีที่สุด เป็นไหมชั้นในของฝักหลอก (รังของตัวไหม) เส้นใยมีขนาดเล็กเนื้อละเอียดเรียบสม่ำเสมอกันตลอด บางคนเรียก "ไหมยอด" ไหมชนิดนี้นิยมใช้ทอผ้าโสร่ง ผ้าซิ่น ผ้าแพเบี่ยง ที่ใช้ในงานบุญ พิธีกรรม หรือกลุ่มเจ้านายชั้นสูงของเมืองอุบลฯ

๒. ไหมกลาง เป็นไหมชั้นรองจากไหมน้อย ซึ่งเส้นใยมีขาดเส้นใหญ่และหยาบกว่า บางแห่งเรียกต่างกัน เช่น ไหมร่วม ไหมรวด ไหมลวด นิยมใช้ทอผ้าทั่วไป

๓. ไหมลีบหรือไหมชั้นนอก เป็นเส้นไหมที่ใหญ่ที่สุดมีเนื้อหยาบ เพราะสาวเอาเส้นใยจากส่วนเปลือกชั้นนอกของฝักหลอก

๔. ไหมยามแลง เป็นไหมเหลือจากการสาวไหมดี ๆ ออกแล้ว จนเหลือใยที่ติดเยื่อหุ้มตัวไหม จะมีลักษณะหยาบ มักจะมี "ขี้ไหม" ติดเป็นปุ่มเป็นปมอยู่มาก ถือว่าเป็นไหมคุณภาพต่ำเพราะเส้นไหมไม่เรียบบางเส้นไหมมักจะขาดง่าย ต้องนำมาผูกต่อกันอย่างง่าย ๆ และหยาบ ๆ แม้จะเป็นไหมคุณภาพต่ำแต่ก็ยังสามารถทอเป็นผ้าผืนไว้ตัดเย็บเสื้อซึ่งดีกว่าผ้าฝ้าย ฉะนั้น ชาวบ้านจึงยอมเสียเวลาทำไหมชนิดนี้ไว้ใช้ โดยใช้เวลาว่างตอนเย็นหลังจากสาวไหมดี ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว หรือหลังจากเสร็จงานในครัวเรือน จึงได้ชื่อว่า “ไหมยามแลง”

การด่องไหม (วิธีการฟอกไหม) สีไหมตามธรรมชาตินั้นจะมีสีเหลืองอ่อน เหลืองแก่ และสีจะไม่เสมอกัน ถ้าต้องการจะย้อมไหมให้เป็นสีต่าง ๆ ต้องฟอกไหมให้ขาวเสียก่อน การฟอกไหมจะใช้น้ำด่างฟอก น้ำด่างนี้ทำได้โดยใช้ต้นไม้พื้นเมือง เช่น ผักโขม (หรือผักหม ในภาษาอีสาน) ก้านกล้วยใบกล้วย งวงตาล ไม้เพกา (ต้นลิ้นฟ้า) หรือไม้ขี้เหล็กอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ นำมาเผาให้เป็นถ่านเถ้าแล้วเอาถ่านเถ้านี้ แช่น้ำให้เป็นน้ำด่างเมื่อได้น้ำด่างใสดีแล้วจึงเอาไหมที่ฟอกลงไปแช่ จากนั้นนำไหมไปต้ม แล้วล้างด้วยน้ำเย็น จากนั้นผึ่งให้แห้ง ถ้ายังเห็นว่าไหมยังไม่ขาวได้ที่ก็ให้นำไปแช่ในน้ำด่างแล้วต้มอีกครั้ง

ภาพที่ ๕-๑๑ เส้นไหมที่ด่อง หรือฟอกกาวไหมออกแล้ว เส้นจะนิ่มสัมผัสลื่นมือ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๕.๒.๒ สีย้อมธรรมชาติ

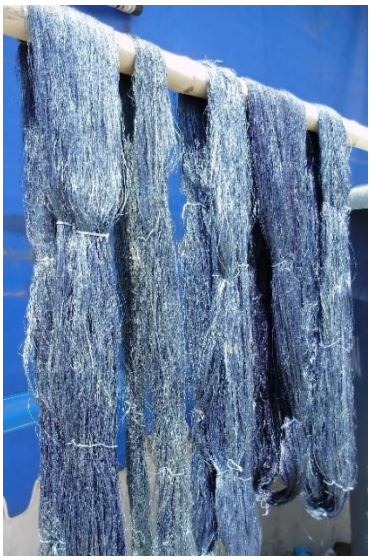
การย้อมสีธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวเมืองอุบลฯได้สืบทอดกันมา วิธีการย้อมสีเส้นใยหรือย้อมผ้าผืนเป็นความรู้จากประสบการณ์การเรียนรู้จากธรรมชาติ ในอดีตไม่มีสีย้อมวิทยาศาสตร์หรือสีสำเร็จรูปสีสันต่างๆล้วนนำมาจากธรรมชาติ ซึ่งจากการจัดเวทีชุมชนและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเราพบว่าชาวเมืองอุบลฯนั้นมีการสืบทอดภูมิปัญญาการย้อมสีธรรมชาติแบบดั้งเดิม ๔ ชนิดคือ

(๑) สีน้ำเงิน จากต้นคราม

คราม เป็นไม้พุ่มชนิด *Indigofera tinctoria Linn*. ในวงศ์ Leguminosae มีใบขนาดเล็กคล้ายใบมะขาม ต้นครามที่ใช้ทำสีย้อมเป็นพันธุ์ครามบ้าน ไม่นิยมใช้พันธุ์ครามป่า ต้นครามบ้าน มีลำต้นสูงประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ใช้ย้อมได้เมื่อต้นมีอายุประมาณ ๓ เดือน เมื่อต้นครามออกดอกแสดงว่าแก่ได้ที่สามารถนำมาทำสีย้อมผ้าได้

ภาพที่ ๕-๑๒ ต้นคราม
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๑๓ เส้นไหมย้อมคราม

วิธีย้อม ให้คัดเลือกต้นครามที่มีอายุแก่ได้ที่ นำมาม้วนและมัดเป็นฟ่อน แช่น้ำทิ้งไว้ในหม้อหรือภาชนะที่เตรียมไว้ประมาณ ๒-๓ วัน จนใบครามเปื่อยจึงแก้มัดออก รูดใบครามเก็บไว้แล้วเอาลำต้นทิ้งไป นำปูนขาวใส่ในอัตราส่วนที่พอเหมาะกับน้ำที่แช่คราม จะเกิดฟองในน้ำย้อม รอให้เนื้อครามตกตะกอนและฟองดับ จึงกรองเอาตะกอนหยาบทิ้ง เหลือน้ำครามละเอียดหมักไว้เพื่อใช้ย้อมต่อไป เมื่อจะย้อมก็ตักน้ำย้อมที่หมักไว้ใส่หม้อดิน แล้วเติมน้ำด่างซึ่งได้มาจากน้ำขี้เถ้าต้นมะขาม ลูกมะกรูดผ่าซีก มะขามเปียก เหล้าขาวและน้ำตาลอ้อย แล้วนำเส้นใยลง**ย้อมเย็น**ในหม้อน้ำย้อม จุ่มและบิดนวดเส้นใยจนเส้นใยดูดซึมสีได้ทั่วถึง หมักแช่เอาไว้ประมาณหนึ่งคืน แล้วนำขึ้นล้างน้ำ ผึ่งให้แห้ง ถ้าต้องการสีน้ำเงินเข้มจะต้องย้อมทับเป็นสิบ ๆ ครั้ง ส่วนใหญ่นิยมใช้สีครามย้อมเส้นใยฝ้ายมากกว่าเส้นใยไหม

สีน้ำเงินหรือสีครามธรรมชาติ สวยงามกว่าสีย้อมด้วยสารเคมี ส่วนบางท้องถิ่นจะเรียกว่า **สีห้อม** หรือ **ฮ่อม** แต่สีห้อมมาจากต้นห้อมหรือฮ่อม ไม่ใช่ต้นคราม **ต้นห้อม** หรือ **ฮ่อม** เป็นไม้ล้มลุกชนิด*Baphicacanthus cusiaBrem*. ในวงศ์ Acanthaceae ใบกลมรี ปลายใบแหลมรอบขอบไม่มีหยักแหลมเล็กๆ สีย้อมจากต้นห้อมหรือฮ่อมจะคล้ายกันกับสีคราม และมีวิธีการย้อมที่ใกล้เคียงกัน แต่ห้อมเป็นพืชท้องถิ่นของภาคเหนือ ไม่ค่อยพบพืชชนิดนี้ในเมืองอุบลฯ

(๒) สีแดง จากครั่ง

ครั่ง เป็นเพลี้ยหอยชนิด *Laccifer lacca* ในวงศ์ Lacciferidae ตัวเมียไม่มีปีก เมื่อเป็นตัวอ่อนระยะแรกนั้น มีขาและหนวด เคลื่อนไหวได้ เมื่อลอกคราบเวลาต่อมาจะไม่มีขา จึงหยุดอยู่กับที่ ดูดกินน้ำเลี้ยงจากไม้ยืนต้นและผลิตสารที่เรียกว่า **ขี้ครั่ง** ซึ่งใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีแดง

ภาพที่ ๕-๑๔ เส้นไหมย้อมสีจากครั่ง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓

วิธีย้อม เก็บขี้ครั่งที่เกาะอยู่ตามกิ่งต้นจามจุรีหรือต้นพุทรามาตากแดดให้แห้ง ตำป่นให้ละเอียดแล้วแช่ในน้ำมะขามเปียกซึ่งมีรสเปรี้ยว นานประมาณ ๖ ชั่วโมง จากนั้นตั้งไฟต้มให้เดือด กรองเอากากออก แล้วนำเส้นใยลงย้อม เมื่อสีติดเส้นใยทั่วดีแล้วจึงนำขึ้นล้างน้ำตากให้แห้ง สีครั่งจะติดเส้นใยไหมดีกว่าเส้นใยฝ้ายจึงนิยมย้อมเส้นใยไหม

(๓) สีเหลือง จากแก่นเขหรือแกแล

ไม้เขหรือแกแล เป็นไม้เถาเนื้อแข็ง *Maclura cochinchinensis (Lour.)* Corner ในวงศ์ Moraceae ขึ้นในป่าดิบ ลำต้นมีหนาม แก่นสีเหลืองใช้ย้อมผ้าได้

ภาพที่ ๕-๑๕ ไม้เขหรือแกแล และไหมย้อมจากไม้เขหรือแกแล
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

วิธีย้อม นำแก่นไม้เขหรือแกแลมาตากให้แห้ง แล้วสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ในน้ำสะอาดต้มให้เดือดจนน้ำเป็นสีเหลืองเข้ม กรองกากออกแล้วรินเอาน้ำสีใส่หม้อย้อมไว้เป็นหม้อที่ ๑ แล้วเอากากแก่นเขลงต้มในน้ำสะอาดอีกจนได้น้ำสีเหลืองแต่สีอ่อนกว่าครั้งแรก กรองเอากากออกแล้วรินน้ำสีใส่หม้อย้อมไว้เป็นหม้อที่ ๒ แล้วเอากากแก่นเขลงต้มในน้ำสะอาดอีกครั้ง จนได้น้ำสีเหลืองที่สีอ่อนลงอีก กรองกากออก รินน้ำสีใสในหม้อที่ ๓จากนั้นนำเส้นใยลงย้อมในหม้อที่ ๓ ก่อน แล้วนำลงย้อมซ้ำในหม้อที่ ๒ แล้วย้อมในหม้อที่ ๑ จนเส้นใยเป็นสีเหลืองสนิทดี จึงนำขึ้นล้างแล้วนำไปผึ่งให้แห้ง การย้อมแต่ละขั้นตอนให้ใช้เวลาครั้งละ ๑ ชั่วโมง และควรจะผึ่งให้แห้งทุกขั้นตอน แก่นเขหรือแกแลนี้ นิยมใช้ย้อมทั้งเส้นใยฝ้ายและเส้นใยไหม

(๔) สีดำ จากมะเกลือ

มะเกลือ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ *Diospyros mollis Griff*. ในวงศ์ Ebenaceae ผลดิบใช้ย้อมผ้าหรือเส้นใยให้เป็นสีดำและยังสามารถใช้ทำเป็นยาสมุนไพร

ภาพที่ ๕-๑๖ มะเกลือใช้ย้อม จะให้สีดำ

ภาพที่ ๕-๑๗ การย้อมสีไหมจากมะเกลือ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: ลิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

วิธีย้อม นำลูกมะเกลือสดมาทุบให้แตกแช่น้ำไว้ เมื่อจะใช้จึงแบ่งลูกมะเกลือมาตำให้ละเอียดโดยผสมใบหญ้าฮ่อมเกี่ยว แช่ในน้ำด่าง (จากขี้เถ้าต้นมะขาม) ให้น้ำสีออกจนเป็นสีดำ แล้วกรองกากออก จึงนำเส้นใยหรือผ้าผืนลงย้อม พลิกกลับไปกลับมาจนเป็นสีดำเสมอกัน นำขึ้นล้าง ผึ่งให้แห้ง หากต้องการสีดำมากขึ้นต้องย้อมซ้ำหลายๆ ครั้ง

วิธีย้อมอีกวิธีคือ ใช้รากลำเจียกหรือต้นแบง (สะแบง) ตำผสมกับลูกมะเกลือ คั้นกรองเอากากออกเหลือแต่น้ำสีดำ นำเส้นใยลงย้อมให้สีดำเสมอกัน นำขึ้นล้าง ผึ่งให้แห้ง สีจากมะเกลือนี้ใช้ย้อมได้ทั้งเส้นใยฝ้ายและเส้นใยไหม

๕.๒.๓ เทคนิคการทอผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

๑) เทคนิคการทอ “จก”

คำว่า “จก” นั้นในภาษาไทยท้องถิ่น หมายถึง การควัก ล้วง ขุด คุ้ย ลักษณะของกระบวนการทอผ้าจก คือจะต้องใช้การควัก ล้วง ดึง เส้นด้ายพุ่งพิเศษขึ้นลงเพื่อสร้างลวดลาย ชื่อของเทคนิคการทอผ้าจึงอาจเรียกกิริยาท่าทางของการทอผ้าชนิดนี้

“จก” เป็นเทคนิคการทำลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า โดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมือยกหรือจกด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดใส่ด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และ แพทรีเชีย ชีสแมน, ๒๕๓๐ : ๒๕) จึงสามารถออกแบบลวดลายและสีสันของผ้าจกได้ซับซ้อน และเพิ่มสีสันในลวดลายได้หลากหลายตลอดหน้ากว้างของผ้า แตกต่างจากผ้าลายขิดที่มีข้อจำกัดในการเพิ่มสีสันของเส้นพุ่งพิเศษตลอดหน้ากว้างของผ้าได้เพียงสีเดียว

ภาพที่ ๕-๑๘ การทอหัวซิ่น ลายจกดาว ที่ใช้การทอแบบการมัดปมเส้นพุ่งพิเศษด้านบน ซึ่งสะดวกในการมัดปม

ภาพที่ ๕-๑๙ เราสามารถสังเกตเทคนิคการจกของ “หัวจกดาว” โดยดูจากเส้นพุ่งพิเศษที่ไม่ต่อเนื่องด้านในของผืนผ้า ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

วิธีการจกแต่ละแห่งอาจจะไม่เหมือนกัน บางแห่งทอจกลายทางด้านหน้าผ้าโดยใช้ขนเม่นนับเส้นยืนและควักเส้นไหมพุ่งขึ้น เพื่อให้เกิดลวดลายหรือดึงด้ายจากข้างล่างสอดสลับไปตามความต้องการ ซึ่งการควักเส้นไหมนั้น ถ้าเป็นผู้ที่มีความชำนาญจะทำได้รวดเร็ว คล้ายอาการฉกของงูดังนั้น คำว่า “จก” จึงอาจเพี้ยนมาจากคำว่า “ฉก” ก็ได้ (เพยาว์ อุ่นศิริ และคณะ, ๒๕๓๑ : ๑๘) ส่วนการทอจกของช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ จะใช้การเก็บตะกอลวดลายไว้ช่วยในการทอ จะใช้ไม้ปลายแหลมหรือเข็มขนาดยาว เป็นอุปกรณ์ ในการควักล้วงเส้นไหม เพื่อเสริมเส้นพุ่งพิเศษในการสร้างลวดลาย

ภาพที่ ๕-๒๐ หัวซิ่นที่ทอเทคนิค จก ลวดลาย “ดอกแก้วทรงเครื่อง”

ภาพที่ ๕-๒๑ หัวซิ่นที่ทอเทคนิค จก ลวดลาย “ดาว” หรือเรียกว่า “หัวจกดาว”
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

หัวซิ่นจกของเจ้านายชั้นสูงมักจะนิยมทำหัวซิ่น “จกดอกแก้วทรงเครื่อง” และ “จกดาว” ซึ่งทอเป็นลายลักษณะคล้ายลายดอกประจำยาม แต่เรียกกันว่า “จกดาว” หรือ “ลายดาว” ซึ่งเป็นลายหัวซิ่นจกที่น่าจะใช้เป็นสิ่งแสดงสถานภาพทางสังคมของเจ้านายเมืองอุบลฯ เพราะเป็นการทอลวดลายพิเศษที่ทอได้ยาก ส่วนหัวซิ่นของชาวบ้านทั่วไปส่วนใหญ่มักจะทำเป็นริ้วสีพื้นธรรมดาหรือไม่ก็จะเก็บขิดเป็นลวดลายขนาดเล็กๆ แต่ทั้งนี้เราก็สำรวจพบว่า ชาวบ้านที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้านายเมืองอุบลฯ ก็มีการทอหัวซิ่นลายจกดาว ใช้ด้วยเช่นกัน ในวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชาวเมืองอุบลฯ นิยมนุ่งผ้าซิ่นต่อหัวซิ่นจกดาวเฉพาะในโอกาสสำคัญ ๆ อาทิ งานแต่งงาน และงานบุญประเพณี ผู้ทอผ้าจึงนิยมทอลวดลายอย่างสวยงาม ซับซ้อน เพื่ออวดฝีมือให้ผู้อื่นได้ชื่นชม การที่หญิงสาวสามารถทอผ้าเทคนิค “จก” ซึ่งยุ่งยากซับซ้อนกว่าการทอผ้าเทคนิคพื้นฐานอื่น ๆ ก็ได้รับการยอมรับว่าก้าวผ่านสภาวะของเด็กหญิงเข้าสู่สภาวะของหญิงสาวที่สมบูรณ์ มีคุณสมบัติของกุลสตรีพร้อมที่จะเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี

๒) เทคนิคการทอ “ขิด”

การทอผ้าขิด เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คนไทยได้สืบทอดกันมานาน และแพร่หลายในทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน ซึ่งทอ ผ้าขิดมากกว่าท้องถิ่นอื่น ๆ

คำว่า **ขิด** เป็นภาษาพื้นบ้านของภาคอีสาน มาจากคำว่า **สะกิด** หมายถึงการงัดช้อนขึ้น การสะกิดขึ้น (เพียงจิตต์ มาประจง และคณะ, ๒๕๒๙: ๑)

ภาพที่ ๕-๒๒ ผ้าทอเทคนิคขิด ภาพที่ ๕-๒๓ ผ้าขิดตีนซิ่น ตัวอย่างผ้าจากคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๑.

“ผ้าขิด” จึงเป็นการเรียกขานชื่อผ้าตามกระบวนการทอคือผู้ทอใช้ไม้เก็บขิดสะกิดช้อนเครือเส้นยืนขึ้นเป็นจังหวะตามลวดลายตลอดหน้าผ้า และพุ่งกระสวยสอดเส้นพุ่งพิเศษและเส้นพุ่งเข้าไปตลอดแนวเครือเส้นยืนที่ถูกงัดช้อนขึ้น นั้น ช่วงจังหวะของความถี่ห่างที่เครือเส้นยืนถูกกำหนดไว้ด้วยไม้เก็บขิดจึงเกิดเป็นลวดลายขิดขึ้น วิธีการทอผ้าแบบ ขิด จึงเป็นรูปแบบการทอผ้าที่สร้างลวดลายในขณะกำลังทอผ้า ตัวอย่างผ้าโบราณบ่งชี้ว่าเจ้านายเมืองอุบลฯ จะใช้เทคนิคขิดด้วยเส้นเงินเส้นทองในการทอทั้งตัวซิ่นและตีนซิ่น โดยน่าจะนำเข้าเส้นใยล้ำค่าเหล่านี้จากฝรั่งเศส หรืออินเดีย

“ขิดตีนซิ่น” เป็นผ้าที่เก็บลายขิดเพื่อใช้ต่อชายผ้าซิ่นเรียกว่าตีนซิ่น ส่วนใหญ่จะนิยมใช้ฝ้ายเป็นหลัก ช่างทอจะใช้วิธีเก็บลวดลายผ้าด้วย “ไม้เก็บ” แล้วจึงสอดพุ่งเส้นตำหรือเส้นพุ่งด้วยกระสวย แล้วทอให้แน่นโดยการใช้ “กระสวย” ตีกระทบเส้นพุ่งแทนการใช้ “ฟืม” ตีกระทบแบบการทอผ้าทั่วไป ต่อมาภายหลังจึงหันมาใช้วิธีการเก็บลายใส่ “เขา” ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า “เก็บเขา” ทำให้ทอซ้ำลายเดิมได้เร็วขึ้น

ประโยชน์หลักของทั้งหัวซิ่นและตีนซิ่นที่มองเห็นได้ชัดเจนก็คือช่วยทำให้ผ้าซิ่นที่ทอด้วยฟืมหน้าแคบเวลานุ่งแล้วจะสั้นเขินมีความยาวมากขึ้น นอกจากนี้หัวซิ่นซึ่งนิยมใช้ไหมทอก็จะมีความบางและนิ่มดี เหมาะที่จะนุ่งโดยวิธีการเหน็บพกได้สะดวกเพราะแต่ก่อนไม่มีการใช้เข็มขัดคาด ส่วนตีนซิ่นที่นิยมใช้ฝ้ายนั้นนอกจากจะทำให้สวยงามตามค่านิยมแล้วยังจะมีน้ำหนักถ่วงให้ซิ่นไหมทิ้งตัวได้สวยงามไม่ปลิวพลิ้วจนดูไม่งามตามค่านิยมของสังคมด้วย

ภาพที่ ๕-๒๔ ตีนซิ่นลายปราสาทผึ้ง ฝีมือแม่สมหมาย ช่างทอบ้านหนองบ่อ

ภาพที่ ๕-๒๕ ตีนซิ่น ฝีมือแม่สมหมาย ช่างทอบ้านหนองบ่อ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๓) เทคนิคการทอ “มัดหมี่”

ผ้ามัดหมี่ คือ ผ้าที่ทอจากด้ายหรือไหมที่ผูกมัด แล้วย้อมโดยการคิดผูกให้เป็นลวดลายแล้วย้อมสีก่อนทอ ผ้ามัดหมี่มีทั้งทอด้วยด้ายและไหม (จิรา จงกล, ๒๕๒๕: ๒๘๒) ในปัจจุบัน นอกจากจะนิยมทอด้วยวัสดุเส้นใยฝ้าย และเส้นใยไหม ซึ่งเป็นเส้นใยธรรมชาติในท้องถิ่น แต่ในพื้นที่ที่ไม่มีวัสดุเส้นใยของตนเองก็นิยมไปซื้อเส้นใยประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ เส้นใยโทเรจากตลาดเพื่อทอผ้า

การทอผ้ามัดหมี่ เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองชนิดหนึ่งที่นิยมทำกันมานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณอีสานตอนล่างโดยเฉพาะจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนในจังหวัดอุบลราชธานีก็มีการทอเทคนิคนี้เช่นเดียวกัน แต่จะนิยมทอแบบ “สองตะกอ” ซึ่งแตกต่างจากการทอแบบ “สามตะกอ” ของจังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ ๕-๒๖ การมัดลำหมี่ตามจังหวะลวดลาย ฝีมือ ช่างทอบ้านคำปุน
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๒๗ การค้นลำหมี่ แยกเป็นลำๆ ก่อนนำไปมัดลาย ช่างทอบ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๒๘ การมัดลวดลายไหมมัดหมี่ เพื่อเตรียมทอเป็นผืนผ้า บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

ภาพที่ ๕-๒๙ แม่อุษา ศิลาโชติ ช่างฝีมือบ้านหนองบ่อ ทอผ้ามัดหมี่ ภาพที่ ๕-๓๐ การทอผ้ามัดหมี่คั่นลายปราสาทผึ้ง ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ลักษณะเฉพาะของผ้ามัดหมี่ คือ รอยซึมของสีที่วิ่งไปตามบริเวณของลวดลายที่ถูกมัด และการเหลื่อมล้ำในตำแหน่งของเส้นด้าย เมื่อถูกนำขึ้นกี่หรือในขณะที่ทอซึ่งจะทำให้เกิดลักษณะลายที่คลาดเคลื่อนต่างจากผ้าทอชนิดอื่น ๆ การใช้ความแม่นยำในการมัดย้อมและการขึ้นด้ายบนกี่ ตลอดจนการทอจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนนี้ลง หรืออาจใช้ลักษณะเหลื่อมล้ำนี้เป็นส่วนหนึ่งในการออกแบบ ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ (เยาวนิจ ทองพาหุสัจจะ และคณะ, ๒๕๒๖ : ๑)

การออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ เป็นการสร้างสรรค์ลวดลายจากช่วงจังหวะการมัดเส้นใยไหมหรือเส้นใยฝ้ายเป็นเปลาะ ๆ ด้วยเส้นเชือก แต่เดิมจะใช้เชือกกล้วยซึ่งหาได้ง่ายเพราะทำได้เองจากกาบกล้วย ส่วนในปัจจุบันนิยมใช้เส้นเชือกฟางพลาสติกแทน การมัดด้วยเส้นเชือกนี้ทำให้สีซึมผ่านเข้าไปบริเวณที่ถูกมัดไม่ได้ เมื่อนำเส้นใยไปย้อมสีแล้วแกะเชือกออก จึงเกิดเป็นจังหวะลวดลายตามช่วงของการมัดเส้นเชือก ลวดลายมัดหมี่จะคมชัดสวยงามหากมัดให้แน่นในแต่ละจุด ถ้าไม่แน่นสีจะซึมเลอะ อีกทั้งในขั้นตอนการย้อมสี ต้องตีและทุบเส้นใยเพื่อให้สีซึมทั่วถึงกัน ปมเชือกทุกจุดจึงต้องมัดให้แน่น บางท้องถิ่นที่นิยมลวดลายมัดหมี่หลาย ๆ สีก็ต้องมัดโอบสี ย้อมสีหลาย ๆ ครั้ง

ลวดลาย มัดหมี่ เมืองอุบลฯ

จากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณทั้งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและในคลังสะสมส่วนบุคคลสำหรับกรณีศึกษา “ลวดลายผ้ามัดหมี่” นั้นได้ข้อสังเกตว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ มีการสร้างสรรค์ลวดลายขึ้นใหม่บางส่วนและบางส่วนน่าจะเป็นมรดกร่วมที่มีมาจากทั้งถิ่นฐานเดิมและจากทั้งลวดลายของชุมชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่มาก่อนที่เจ้านายเมืองอุบลฯจะมาตั้งถิ่นฐาน

การทอผ้ามัดหมี่ในเมืองอุบลฯ จะนิยมทอลวดลายผ้ามัดหมี่แบบ “หมี่คั่น” (ลายมัดหมี่สลับคั่นกับลายริ้ว) ซึ่งสอดคล้องกับลวดลายผ้าซิ่นที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง ที่ผ้าซิ่นจะเป็นลายแนวดิ่งแบบ “ซิ่นหมี่คั่น” ซึ่งสืบทอดกันอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ส่วนลวดลายมัดหมี่แบบ “หมี่รวด” (ลายมัดหมี่ที่ต่อเนื่องไปรวดเดียว) ก็มีการทอด้วยเช่นกัน แต่ไม่ค่อยนิยมนัก

โดยลวดลายเอกลักษณ์ของ “ผ้าซิ่นหมี่คั่น/ซิ่นหมี่น้อย” ได้แก่ ลายหอผาสาทเผิ่ง (ปราสาทผึ้ง) ลายจอนฟอน(พังพอน) ลายนาคน้อย ลายหมากจับ ลายคลองเอี้ย เป็นต้น ซึ่งจากลวดลายเหล่านี้ ได้ข้อสังเกตที่ค้นพบความสัมพันธ์ของลวดลายผ้ามัดหมี่กับงานศิลปะช่างฝีมืออื่นๆ ในพื้นที่เดียวกันที่น่าสนใจจำนวน ๓ ลวดลายคือ

๑. มัดหมี่ ลายหอผาสาทเผิ่ง (ปราสาทผึ้ง) ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ นำแรงบันดาลใจมาจาก “ปราสาทผึ้ง” ที่ชุมชนตนเองสร้างสรรค์เพื่องานพิธีกรรม ที่เชื่อมโยงกับการทำบุญให้แก่บรรพชน ปู่ย่าตายายที่ล่วงลับ พบหลักฐานลวดลายผ้านี้ในท้องถิ่นอื่น เช่น จังหวัดสกลนคร แต่เป็นที่น่าประหลาดใจว่า มีช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ เท่านั้นที่ยังคงสืบทอดการทอผ้าลวดลายนี้ไว้ได้ ในขณะที่ท้องถิ่นอื่นๆ ไม่ได้สืบทอดแล้ว ลายผ้ามัดหมี่ลายปราสาทผึ้งนี้จึงกลายเป็นลวดลายเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ ที่โดดเด่นที่สุด และสืบทอดอย่างแพร่หลาย

ภาพที่ ๕-๓๐ ภาพเปรียบเทียบ ภาพถ่ายเก่า ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ตัวปราสาทผึ้งและผ้ามัดหมี่คั่นลายปราสาทผึ้ง ซึ่งเป็นลวดลายเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่เมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๒. มัดหมี่ ลายขอนาค/นาคน้อย ที่มีการสร้างสรรค์ขึ้นจากคติความเชื่อของชาวไท-ลาวแห่งลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งจากการเทียบเคียงศิลปะในท้องถิ่น พบว่า มีความสัมพันธ์กับรูปทรงคันทวยแกะสลักไม้ ของวัดแจ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ด้วยรูปทรงที่ปรากฏเหมือนกัน และเป็นงานช่างฝีมือท้องถิ่นเดียวกัน จึงนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าศิลปะงานช่างมีการแลกเปลี่ยนหรือให้แรงบันดาลใจซึ่งกันและกันในพื้นที่ นอกจากนี้ลาย “นาค” เป็นสื่อสัญลักษณ์สำคัญถึง ธาตุน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ ของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งมีการทอผ้าลวดลายนี้ในหลายกลุ่มชาติพันธุ์

ภาพที่ ๕-๓๑ ภาพเปรียบเทียบ ภาพสิมวัดแจ้ง คันทวยไม้แกะลายนาค และผ้ามัดหมี่คั่นลายขอนาคหรือนาคน้อย ซึ่งแสดงความสัมพันธ์กันทางศิลปะและใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๓. มัดหมี่ ลายจอนฟอน (พังพอน) ที่มีการสร้างสรรค์ขึ้นจากรูปร่างพังพอน ที่เป็นสัตว์ท้องถิ่นที่พบทั่วไป ซึ่งพังพอนเป็นสัตว์ที่มีพลังอำนาจสู้กับงูได้ จึงเป็นสิ่งที่ยังต้องศึกษาถึงสัญลักษณ์ที่แฝงไว้ในลวดลายผ้าต่อไป จากการสำรวจผ้ามัดหมี่ในภาคอีสาน เราก็พบว่าลวดลายนี้เป็นลวดลายเอกลักษณ์ลายหนึ่งของเมืองอุบลฯ ดังหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ

ภาพที่ ๕-๓๒ ภาพเปรียบเทียบ รูปร่างตัวพังพอน และผ้ามัดหมี่คั่นลายจอนฟอน (พังพอน) ซึ่งเป็นสัตว์ท้องถิ่น
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ส่วนลวดลายเอกลักษณ์ของ ผ้ามัดหมี่ (หมี่รวด) ได้แก่ ลายหมี่โคมห้า ลายหมี่โคมเจ็ด ลายหมี่วง หมี่นาค หมี่หมากจับ หมี่หมากบก ลวดลายเหล่านี้ได้แบ่งปันใช้ร่วมกันกับกลุ่มชาติพันธ์อื่นๆในท้องถิ่น

สำหรับเอกลักษณ์ “ผ้าซิ่นหมี่ฝ้าย” นั้นนิยมย้อมด้วยสีครามเป็นพื้น มัดเว้นลวดลายเป็นสีขาว อันเป็นมรดกร่วมของชาวไท-ลาว และชนเผ่าในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ซึ่งในรายงานครั้งนี้จะไม่ได้กล่าวถึงในรายละเอียด เนื่องจากผ้าชนิดนี้ ไม่ได้เป็นผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ แต่เป็นผ้าทอของสามัญชน

๔) เทคนิคการทอ “ทอขัด”

การทอขัด เป็นวิธีการเบื้องต้นของการทอผ้าทุกชนิด คือมีเส้นพุ่งและเส้นยืน สีเดียวกันและต่างสีกัน ถ้าทอเส้นยืนสลับสีก็จะเกิดผ้าลายริ้วทางยาวหรือทำเส้นพุ่งสลับสีก็จะได้ผ้าลายขวาง ถ้าทอเส้นยืนและเส้นพุ่งสลับสีจะได้ลายตาราง สำหรับผ้าซิ่นที่ต่อหัวจกดาวที่ทอด้วยเทคนิค “ทอขัด” คือ “ผ้าซิ่นทิว” ที่ใช้การตั้งเส้นยืนสลับสีกันเป็นริ้วใหญ่ริ้วเล็กสลับสีกัน ซึ่งหลักฐานฮูปแต้มและตัวอย่างผ้าโบราณจำนวนมาก บ่งชี้ว่าเมืองอุบลฯ เป็นแหล่งสืบทอดที่สำคัญมากกว่าแหล่งอื่นๆ สำหรับผ้าชนิดนี้

ภาพที่ ๕-๓๓ และ ภาพที่ ๕-๓๔ ผ้าซิ่นทิวหัวจกดาว
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๕) เทคนิคการทอ “ควบเส้น”

การทอผ้าควบเส้น เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่สืบทอดต่อกันมานานทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน **ผ้าควบเส้น** นั้นเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า **ผ้าหางกระรอก** ซึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี ใช้เทคนิค “ควบเส้น” หรือ “หางกระรอก” ทอแทรกสลับกับผ้าพื้นสี ในการทอ “ผ้าโสร่ง” “ซิ่นแล้” และยังมีการใช้ทอแทรกในลวดลาย “ซิ่นหมี่คั่น” ด้วยเช่นกัน

การควบเส้น เป็นวิธีการที่สร้างลวดลายและเหลื่อมกันของเส้นใยในผืนผ้าด้วยขั้นตอนก่อนการทอ โดยนำเส้นใยไหมหรือเส้นใยฝ้ายสองสี ที่มีน้ำหนักสีอ่อนแก่แตกต่างกัน เช่น สีเขียวกับสีดำ สีขาวกับสีเขียว สีแดงกับสีเหลือง มาปั่นตีเกลียวรวมเป็นเส้นเดียวกัน มีทั้ง “การปั่นตีเกลียวซ้าย” (Z twist) และ “การปั่นตีเกลียวขวา” (S twist) เส้นด้ายที่ตีเกลียวแล้วนี้ใช้เป็นเส้นพุ่งหรือเส้นยืนก็ได้ สำหรับเอกลักษณ์การควบเส้นของเมืองอุบลฯจะใช้เทคนิค “การตีเกลียววนซ้าย”

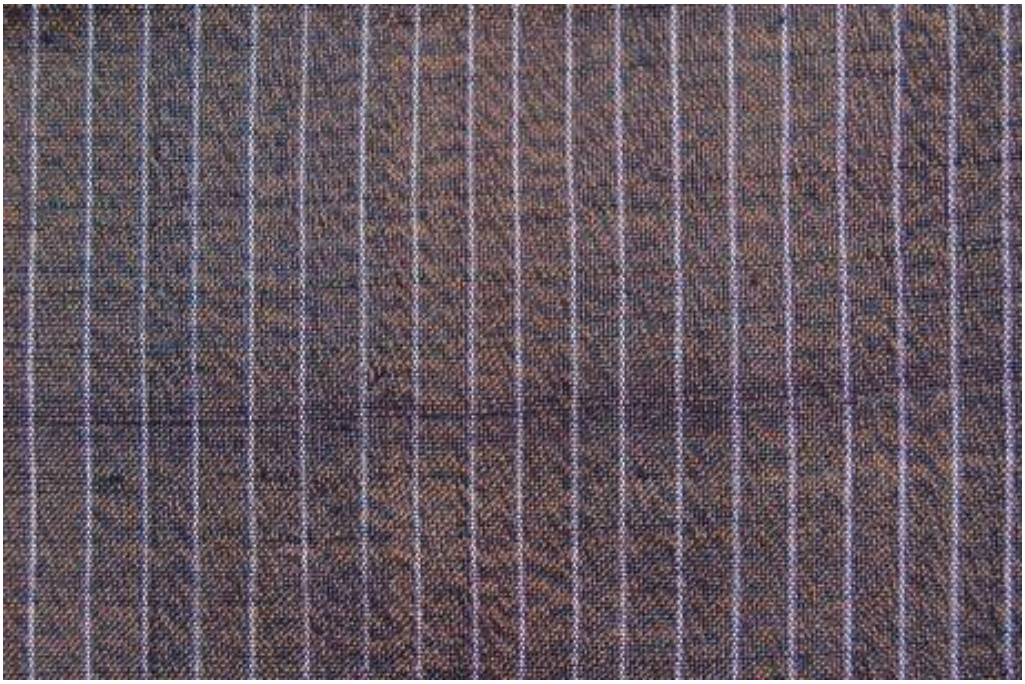
ภาพที่ ๕-๓๕ ภาพลายเส้นการตีเกลียววนซ้าย และวนขวา ภาพที่ ๕-๓๖ เส้นไหมที่ควบเกลียวสีอ่อนและสีเข้มเข้าด้วยกัน ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ปกติแล้วเวลาชาวบ้าน “สาวไหม” ให้เป็นเส้นที่ชาวอีสานเรียกกันว่า “สาวหลอก” ออกจาก “ฝักหลอก” คือ “รังไหม” นั้น จะได้เส้นไหมเป็นเส้นขนาดต่างๆ ตามลักษณะและวิธีการสาว เช่น ไหมน้อยเป็นไหมชั้นในเส้นเล็กมากเนื้อละเอียด ไหมเลยหรือไหมรวดเป็นไหมเส้นใหญ่ขึ้นกว่าไหมน้อย และไหมลึบหรือไหมชั้นนอก เป็นไหมเส้นใหญ่ที่สุดเนื้อหยาบ เป็นต้น ในขั้นตอนที่ชาวบ้านสาวเส้นไหมหรือเข็นไหมเส้นเดียวดังกล่าวนี้จะเรียกกันว่า “เข็นแกว่ง” เมื่อได้เส้นไหมขนาดต่างๆ แล้วนำไป “ฆ่า” หรือฟอกด้วยด่างจนเป็นเส้นไหมสีขาวสะอาดและอ่อนนุ่ม ก็จะนำไปย้อมสีต่างๆ ตามที่ต้องการ เมื่อย้อมสีแล้ว บางครั้งชาวบ้านก็จะนำเส้นไหมไป “เข็นควบ” เข้าด้วยกันเพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ก่อนที่จะนำไปตำหูกทอผ้าเป็นลักษณะรูปแบบต่างๆ ตามต้องการ ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นสีเดียวกันจะเรียกวีธีการนี้ว่า “คุบไหม” เมื่อเข็นควบหรือคุบไหมเสร็จแล้วจะเรียกเส้นไหมที่ได้ว่า “ไหมคุบ” แต่ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นแต่ต่างสีกันมาเข็นควบเข้าด้วยกันจะเรียกวิธีการนี้ว่า “ก่อมไหม” หรือ “เข็นหมับไม”ครั้นเมื่อเข็นมับไมหรือก่อมไหมเสร็จแล้วจะเรียกเส้นไหมนั้นว่า “ไหมก่อม” หรือบางครั้งก็จะเรียกว่า “ควบหมับไม” หรือ “เข็นหมับไม” ก็มี (สมชาย นิลอาธิ และ สุนัย ณ อุบล, ๒๕๓๕: ๑๔๒)

การทอผ้าซิ่นชนิดนี้ จะตั้งเส้นยืนสีพื้น ส่วนเส้นไหมที่ควบหมับไมจะนำมาใช้เป็นเส้นพุ่ง เมื่อทอออกมาเป็นผืนแล้วจึงเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามลักษณะวิธีการที่ทำเส้นไหม เช่น ผ้าหมับไม ซิ่นหมับไม ซิ่นไหมก่อม ซิ่นไหมควบ เป็นต้น โดยจะนิยมต่อตีนซิ่นและหัวซิ่นจกดาว

ภาพที่ ๕-๓๗ ช่างทอผ้า บ้านคำปุน กำลังควบเส้นไหม
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๓๘ ผ้าซิ่นไหมก่อม หรือไหมเข็นก้อม เมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

ภาพที่ ๕-๓๙ ภาพที่ ๕-๔๐ ผ้าซิ่นแล้ และผ้าซิ่นแล้หัวจกดาว
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๖) เทคนิคการทอ “ยก”

การทอผ้ายก เป็นศิลปะการทอผ้าที่ละเอียดอ่อน วิจิตร ประณีตมาก ในประเทศไทยมีแหล่งทอผ้ายกที่มีชื่อเสียงในหลายภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือที่จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ ในภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่อำเภอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่อำเภอเกาะยอ จังหวัดสงขลา และที่ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ในภาคอีสานมีทอที่จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดอุบลราชธานี

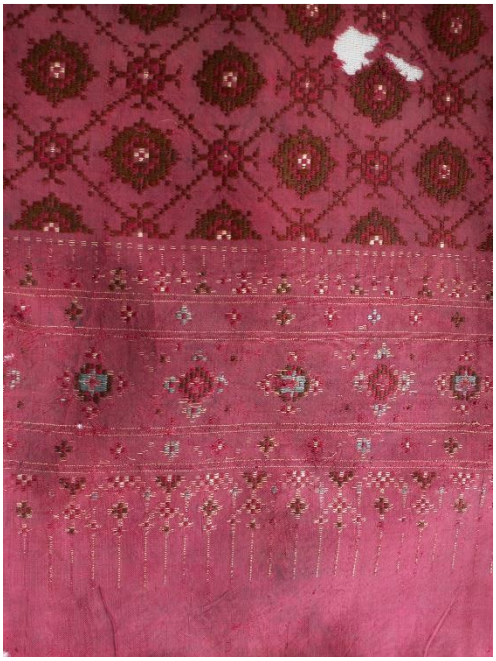
ผ้ายก เกิดจากการทอที่ไม่เรียบ มีเส้นด้ายเชิดขึ้นเรียกว่า เส้นยก ด้ายที่จมลงเรียกว่า เส้นข่ม เมื่อทอพุ่งกระสวยไปมาระหว่างเส้นยกและเส้นข่มจะเกิดเป็นลวดลายนูนขึ้นจากพื้นผ้า จะยกด้วยไหมหรือยกด้วยเส้นเงินเส้นทองก็ได้ ถ้าทอยกด้วยไหมก็เรียกว่า ยกไหม ถ้าทอยกด้วยเส้นทองก็เรียกว่า ยกทอง เส้นเงินก็เรียกว่า ยกเงิน (จิรา จงกล, ๒๕๒๕: ๒๘๐)

การทอผ้ายกคือการเพิ่มลวดลายในเนื้อผ้าให้พิเศษขึ้น มีเทคนิคการทอคล้ายกับผ้าขิดมาก ถ้ามีลวดลายตกแต่งพิเศษมาก ๆ ต้องใช้ความละเอียดประณีตในการทอ (เพยาว์ อุ่นศิริ และคณะ ๒๕๓๑: ๓๑) ผ้ายกมีราคาค่อนข้างสูง จะนำมาใช้ในโอกาสพิเศษที่สำคัญเท่านั้น

จังหวัดอุบลราชธานี มีหลักฐานอ้างในพระราชหัตถเลขา ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เรียกว่า “ผ้าเยียรบับลาว” มีความงดงามมาก จากการศึกษาผ้าโบราณเมืองอุบล จากคลังของคุณพ่อบำเพ็ญ ณ อุบล พบว่า มีการใช้เทคนิค “มัดหมี่” เพื่อให้สีพื้นทอผ้า และใช้การ “ยก” การ “จก” และการ “ขิด” เส้นไหมอย่างประณีต ในการสร้างลวดลาย โดยจะสังเกตได้ว่าผ้ายก เมืองอุบล ฯ นี้ จะ

มีโครงสร้างลวดลายคล้ายผ้าขิดอีสาน ผสานกับลวดลายของราชสำนัก ผ้ายกเมืองอุบลฯ จึงวิจิตร ซับซ้อน ทั้งเชิงเทคนิค สีสันและลวดลาย ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง บ้านคำปุนประสบความสำเร็จอย่างสูงในการฟื้นฟู “ผ้าเยียรบับลาว” เมืองอุบลฯ

ภาพที่ ๕-๔๑, ๕-๔๒ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ผ้าเยียรบับลาว” เก็บรักษาไว้ที่ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (สูญไปกับเหตุการณ์เพลิงไหม้ปี พ.ศ. ๒๕๕๓)

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๑.

ภาพที่ ๕-๔๓ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ผ้าเยียรบับลาว” เก็บรักษาไว้ที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

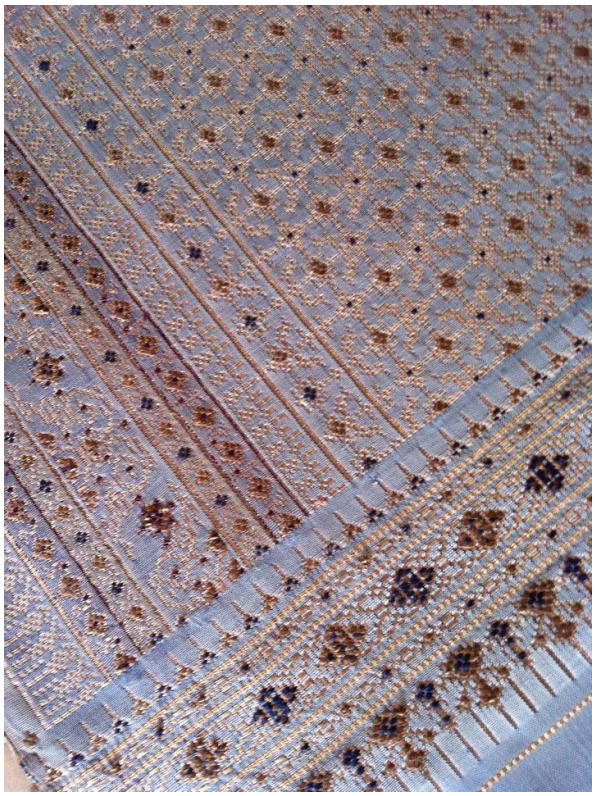

ภาพที่ ๕-๔๔ ผ้ายกเมืองอุบลฯ ผลงานการฟื้นฟู ของคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๔๕ ผ้ายกเมืองอุบลฯ ผลงานออกแบบของคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ใช้ตะกอแนวดิ่งเก็บลายทอไว้ช่วยในการทอผ้า
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๔๖ ภาพที่ ๕-๔๗ ภาพที่ ๕-๔๘, ภาพที่ ๕-๔๙ การทอผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ที่ประยุกต์ใช้เทคนิคการ “เกาะ/ล้วง” ผสมผสานในการทอผ้ายก เป็นผลงานการประยุกต์และฟื้นฟูลายผ้าโบราณ ของคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๗.

๗) เทคนิคการทอ “ยกมุก”

เทคนิคการทอผ้ายกมุก คือ การทอเสริมเส้นด้ายยืนพิเศษ เป็นผ้าทอยกลายในตัวโดยใช้เส้นยืนพิเศษ ๒ ชุด เพิ่มจากเส้นยืนปกติบนกี่ทอผ้า ลายมุกบนผ้าเกิดจากการใช้ตะกอยก ซึ่งด้ายยืนพิเศษชุดนี้ต่างกับขิดและจกตรงที่ใช้ด้ายพุ่งพิเศษ เส้นยืนพิเศษ ๒ ชุดนั้นประกอบไปด้วย ชุดแรกใช้เส้นด้ายยืนสีเดียวหรือหลายสี ทอเป็นลายขัดธรรมดา ชุดที่ ๒ ใช้เส้นด้ายยืนที่เพิ่มพิเศษจากเส้นด้ายยืนธรรมดา มีสีเดียวหรือหลายสี อาจสอดแทรกด้วยเส้นไหม หรือดิ้นสีต่างๆ ลักษณะลวดลายผ้ายกมุกเป็นลวดลายซ้ำยาวติดต่อกันเป็นเส้นริ้วหรือแถบตามทิศทางของเส้นด้ายยืน ซึ่งเป็นเทคนิคร่วมกันทั้งกับช่างทอผ้าชาวไทน้อยในแขวงซำเหนือ และชาวมะกองในแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวของเจ้านายเมืองอุบลฯ จะมีลวดลายและเทคนิคการทอผ้า “ยกมุก” คล้ายผ้าซิ่นมุกของชาวมะกอง สปป.ลาว แต่เราได้ข้อสังเกตว่าจะมีการผสมผสานกับลวดลายและเทคนิคการทอที่มีอยู่ในท้องถิ่นเมืองอุบลฯ โดยเจ้านายเมืองอุบลฯได้เปลี่ยนวัสดุจากเส้นใยฝ้ายให้เป็นเส้นไหม ด้วยเหตุที่เทคนิคการทอไม่ใช่ของท้องถิ่นทำให้มีช่างทอท้องถิ่นทำได้น้อย ดังหลักฐานผ้าโบราณที่พบน้อยมาก อีกทั้งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นเหตุผลที่เจ้านายเมืองอุบลฯ เลือกใช้ “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” เพื่อแยกสถานะของตนให้แตกต่างจากชาวบ้านที่ใช้ผ้าที่ทอด้วยเทคนิคท้องถิ่นอื่นๆ สามารถวิเคราะห์ได้ชัดเจนคือการผสมผสานของเทคนิคการทอผ้าจากหลักฐานผ้าโบราณ และการถือปฏิบัติของกลุ่มทอผ้าที่ได้ฟื้นฟูและสืบทอดผ้านี้อยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ ๕-๕๐, ภาพที่ ๕-๕๑ การทอผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ ณ บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

การทอผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นสำหรับเทคนิคการ “ยกมุก” นี้ได้พยายามผสมผสานร่วมกับเทคนิคการทอผ้าแบบอื่นๆ เพื่อออกแบบลายผ้าของ “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” ที่มีการผสมผสาน ๓ เทคนิคการทอผ้าคือ ๑) การยกมุก (ทอเสริมเส้นยืนพิเศษ) เทคนิคนี้นับเป็นเทคนิคร่วมทั้งของช่างทอผ้าชาวเมืองอุบลฯ ที่แต่นำมาประยุกต์ออกแบบองค์ประกอบลวดลายตามแบบเฉพาะของตน เป็นผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ๒) การจก (ทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษเป็นช่วงๆ ไม่ต่อเนื่อง) จากการวิเคราะห์เทคนิคการทอผ้า พบว่าช่างทอผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯนั้น จะใช้เทคนิคการจกในการสร้างลวดลายสองแบบคือ การจกลายดาวทั้งในส่วนหัวซิ่นและส่วนตัวซิ่น และการทอจกลายขีดเส้นตรงที่เรียงกันเป็นแถบๆ ๓) การตั้งเครือเส้นยืนแบบซิ่นทิว สันนิษฐานว่า การทอ “ผ้าซิ่นทิว” น่าจะมีความนิยมอย่างแพร่หลายในบริเวณเมืองอุบลฯ เนื่องจากได้พบทั้งหลักฐานฮูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง และตัวอย่างผ้าโบราณจำนวนมากในจังหวัดอุบลราชธานี

๘) เทคนิคการทอ “ค้ำเพลา” (ยก/เหยียบตะกอ)

เทคนิคการทอ “ค้ำเพลา” หรือเทคนิคการ “เหยียบ” เป็นการใช้ตะกอช่วยสร้างลวดลาย โดยปกติเทคนิคการเหยียบจะใช้จำนวนตะกอประมาณ ๔-๘ ตะกอเท่านั้น หากมีจำนวนตะกอมากก็จะเรียกกันว่าเทคนิค “ยก” ภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวเมืองอุบลฯ มีการทอผ้าด้วยเทคนิคการ “เหยียบ” สำหรับทอเป็นผ้าห่ม เนื่องจากการทอผ้าเทคนิคนี้จะช่วยให้เนื้อผ้าแน่นและหนาขึ้นกว่าการทอผ้าสองตะกอธรรมดา โดย

บรรพบุรุษของชาวเมืองอุบลฯ น่าจะได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนเทคนิคการทอผ้าแบบนี้กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่นเนื่องจากเป็นมรดกร่วมทางวัฒนธรรมที่สามารถพบได้ในภูมิภาคนี้

ขั้นตอนวิธีการทอผ้าด้วยเทคนิค “เหยียบ” นี้ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอนหลักคือ ๑) ขั้นตอนการเก็บตะกอ ๒) ขั้นตอนการทอผ้า

๑) ขั้นตอนการเก็บตะกอ จะคล้ายกับเทคนิคการเก็บขิด แต่จะมีจำนวนตะกอน้อยกว่าเทคนิคการขิดหรือเทคนิคการยก ตามรายละเอียดดังได้กล่าวไปแล้ว โดยช่างทอจะเก็บตะกอเพียง ๔-๘ ตะกอขึ้นอยู่กับแบบลวดลายที่ต้องการ

การเก็บตะกอ บางครั้งจะเรียกว่า “เขา” เพื่อแยกลักษณะการใช้งานออกจากตะกอธรรมดา ในกรรมวิธีเก็บตะกอดั้งเดิมนั้นจะใช้การนับสลับแถวในขั้นตอนร้อยตะกอเส้นยืนต่อมายังฟืม โดยจะร้อยเครือเส้นยืน ตามลักษณะของลวดลายที่ต้องการ ลายง่ายก็จะมี ๔ ตะกอ หากเป็นลายยากก็จะใช้ ๘ ตะกอ เมื่อร้อยตะกอครบเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะต้องนำเครือเส้นยืนไปติดตั้งที่เครื่องทอผ้า เรียกกันว่า “กางหูก” คือการกางเครือเส้นยืนออกให้พร้อมในการทอผ้า

๒) ขั้นตอนการทอ

ในการทอผ้าทุกครั้งที่เปิดตะกอตามแบบลวดลายที่ต้องการ จะต้องสอดกระสวยเส้นพุ่ง ตีกระทบฟืมซ้ำ แล้วจึงเหยียบตะกอสลับเพื่อทอส่วนต่อไป ซึ่งจังหวะของการสอดเส้นพุ่งซึ่งมีการสลับระยะถี่ห่างไม่เท่ากัน

ตามแบบแผนการร้อยตะกอและแบบแผนการเหยียบ จะทำให้เกิดลวดลายแบบต่างๆ ลายโดยทั่วไปจะเป็นรูปทรงคล้ายทรงข้าวหลามตัดเรียกว่า “ลายลูกแก้ว” สำหรับแบบแผนการเหยียบ ๔-๘ ตะกอที่ชาวเมืองอุบลฯ ใช้ทอผ้าเหยียบ มีแบบแผนการเหยียบตะกอดังนี้

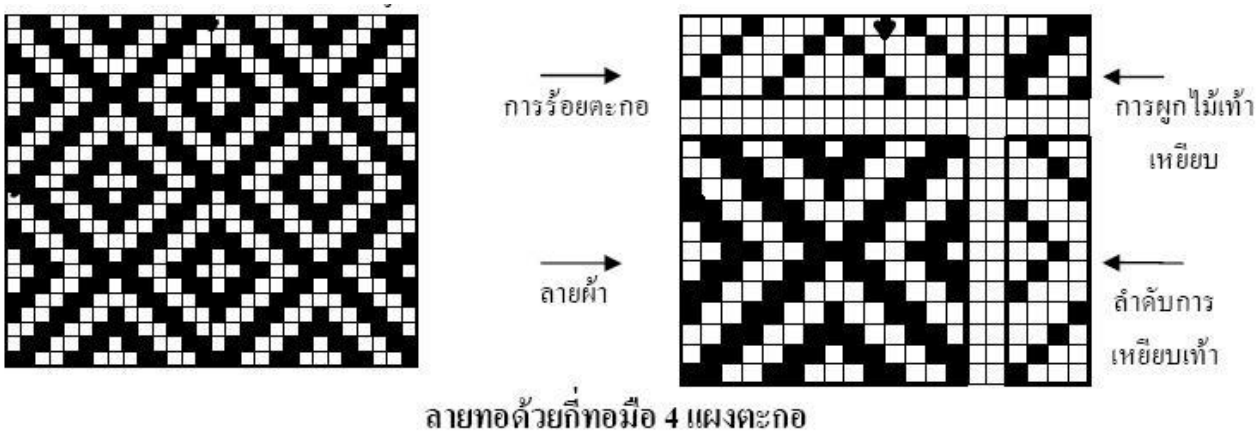
เหยียบไม้ ๑ พร้อม เหยียบไม้ ๒ สอดกระสวย เหยียบไม้ ๒ พร้อม เหยียบไม้ ๓ สอดกระสวย

เหยียบไม้ ๓ พร้อม เหยียบไม้ ๔ สอดกระสวย เหยียบไม้ ๔ พร้อม เหยียบไม้ ๑ สอดกระสวย

เหยียบไม้ ๑ พร้อม เหยียบไม้ ๒ สอดกระสวย เหยียบไม้ ๒ พร้อม เหยียบไม้ ๓ สอดกระสวย

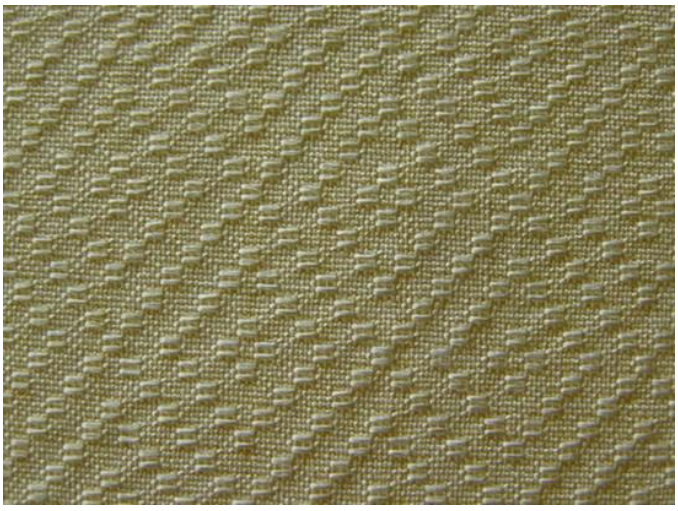
เหยียบไม้ ๓ พร้อม เหยียบไม้ ๔ สอดกระสวย

เหยียบไม้ ๔ พร้อม เหยียบไม้ ๑ สอดกระสวย ...ทอสลับตามแบบแผนนี้ไปจนเสร็จ

ภาพที่ ๕-๕๒ กราฟแผนการทอผ้าด้วยเทคนิคการเหยียบ แบบ ๔ ตะกอ เพื่อทอผ้าสี่ตะกอ (ผ้าสี่เขา)

ที่มาภาพ : http://www.anxinusa.com/

ภาพที่ ๕-๕๓ ตัวอย่างผ้าที่ทอด้วยการค้ำเพลา หรือเหยียบตะกอ

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๕.๒.๔ เครื่องทอผ้าและอุปกรณ์

ในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีกลุ่มวัฒนธรรมที่ทอผ้าอยู่มากมาย แต่ละกลุ่มมีเอกลักษณ์และลักษณะร่วมที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มด้วย เครื่องทอผ้าและอุปกรณ์ทอผ้าในภาคอีสานของประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน แต่ละกลุ่มวัฒนธรรมมีเอกลักษณ์ของตนเอง และมีลักษณะร่วมที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่มีบรรพบุรุษเดียวกัน อุปกรณ์ทอผ้าแต่ละกลุ่มจึงคล้ายกัน แต่มีเอกลักษณ์ที่งดงามของตนเอง เครื่องทอผ้าที่พบในเขตจังหวัดอุบลราชธานีมีทั้ง “หูกแบบไท-ลาว” และ“กี่แบบเขมร”

ภาพที่ ๕-๕๔ ผ้าผะเหวด ของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่มีหลักฐาน กระบวนการทอผ้า ภาพหญิงนั่งกวักไหมอยู่บนเรือนชาน
ที่มาภาพ: บำเพ็ญ ณ อุบล, ๒๕๕๑.

ภาพที่ ๕-๕๕ หญิงช่างทอผ้า บ้านคำปุน นั่งกวักไหม
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๕.

ภาพที่ ๕-๕๖ เครื่องทอผ้าแบบขาตั้งแบบไท-ลาว จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

เครื่องทอผ้าเรียกตามภาษาไท-ลาวท้องถิ่นว่า “หูก” ส่วนชาวไทยเชื้อสายเขมรจะเรียกว่า “กี่” โดยเครื่องทอผ้าแบบขาตั้งเป็นรูปแบบที่ใช้กันทั่วไป เหมาะสมกับวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ตั้งถิ่นฐานทำกินแน่นอน นิยมทำจากไม้เนื้อแข็งซึ่งเป็นวัสดุในท้องถิ่นและหาได้ง่าย ส่วนประกอบที่สำคัญของเครื่องทอผ้าแบบขาตั้ง ได้แก่

๑. เสาหลักขาตั้งหูก เป็นเสาทรงสี่เหลี่ยม ขนาดสูงเท่ากันมี ๔ ต้น

๒. ไม้คานหูก เป็นคานไม้พาดเชื่อมต่อระหว่างเสาหลักทั้ง ๔ ต้น เครือเส้นด้ายยืนพาดบนไม้คานด้านหน้าแล้วโยงมาผูกไม้คานด้านหลังดึงเส้นยืนให้ตึง

๓. ไม้รองนั่ง เป็นแผ่นไม้ที่พาดไว้บนคานไม้ด้านล่างด้านคนทอ เพื่อให้คนทอนั่งและวางอุปกรณ์การทอ เช่น ตะกร้าใส่ด้าย

๔. ไม้ม้วนผ้า เป็นไม้ท่อนสี่เหลี่ยม ที่ปลายทั้งสองข้างเสียบเข้าเดือยที่หลักไม้ด้านใกล้ผู้ทอ เพื่อม้วนเก็บผ้าที่ทอเสร็จเรียบร้อยเอาไว้

๕. ไม้หาบหูก เป็นไม้ไผ่ทรงกระบอกขนาดกลางยาวพาดคานไม้ เพื่อใช้ผูกเชือกโยงฟืมและรอกที่พยุงตะกอหรือเขาเอาไว้ไม้หาบหูกนี้หากเสาหลักสูง บางท้องถิ่นก็จะผูกห้อยต่ำลงมาจากคานไม้อีกทีหนึ่ง

๖. ไม้เหยียบหูก เป็นไม้ไผ่ลำขนาดเล็ก ยาวประมาณ ๑ เมตร ผูกโยงกับตะกอหรือเขาสำหรับเหยียบเพื่อบังคับการสลับขึ้นลงของเครือเส้นด้ายยืนโดยปกติจะมี ๒ อัน สำหรับการทอแบบสองตะกอ แต่ถ้าเป็นการทอผ้าแบบสามตะกอก็จะมี ๓ อัน และถ้าเป็นการทอผ้ายกดอกพื้นฐาน ๔-๘ ตะกอ จำนวนไม้เหยียบหูกก็จะมีจำนวนเท่ากันกับจำนวนตะกอที่ใช้ในการทอผ้า

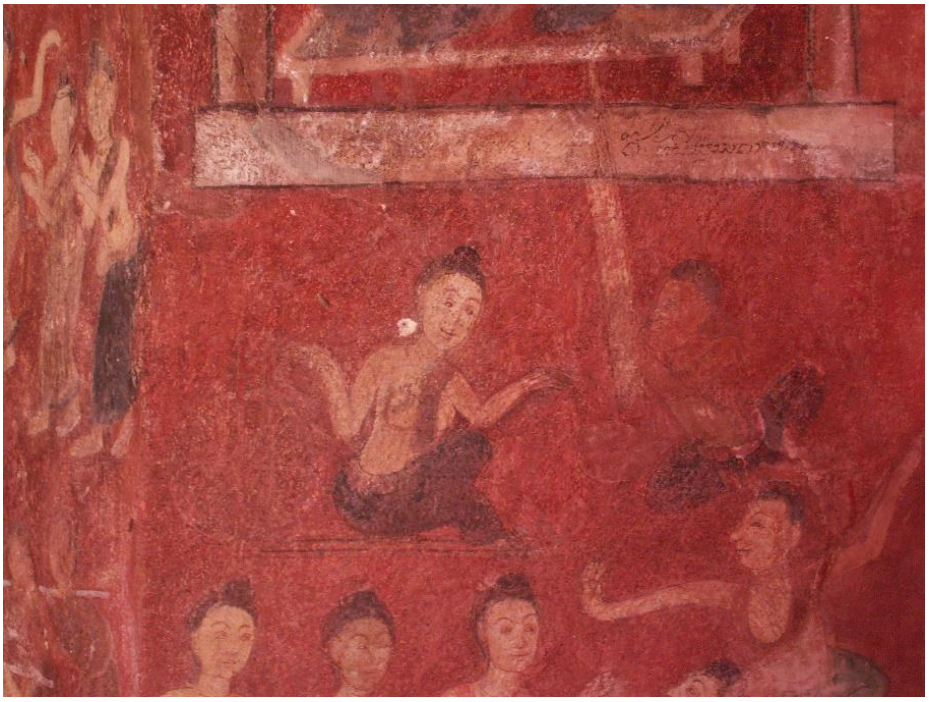
ภาพที่ ๕-๕๗ เครื่องทอผ้าแบบขาตั้ง ที่ประยุกต์จากแบบของเขมร บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

๗. ตะกอหรือเขา เป็นแผงเส้นด้ายที่ถักเกี่ยวเครือเส้นด้ายยืนเอาไว้ โดยใช้ไม้ไผ่ ๒ ซี่เป็นคาน โดยปกติถ้าเป็นผ้าทอแบบสองตะกอก็จะมีตะกอหรือเขา ๒ อัน ซึ่งจะคัดเก็บเครือเส้นด้ายยืนสลับกันเส้นต่อเส้น เพื่อยกเส้นด้ายยืนขึ้นลง ให้กระสวยเส้นด้ายพุ่งผ่านไปสานทอขัดเพื่อให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า

๘. ฟืม (ฟันหวี) เป็นอุปกรณ์การทอที่สำคัญ อยู่หน้าตะกอหรือเขาที่ใช้กระทบเส้นด้ายพุ่งให้สานทอกับเส้นด้ายยืนเป็นผืนผ้า หน้าฟืมจะมีทั้งขนาดยาวและขนาดสั้น ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการทอผ้าว่าต้องการจะทอผ้าหน้ากว้างหรือผ้าหน้าแคบ สามารถถอดเปลี่ยนได้

๙. รอก เป็นอุปกรณ์ช่วยพยุงตะกอหรือเขา โดยผูกโยงไว้กับไม้คานหูก รอกมีรูปลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น (ดูรายละเอียดในเรื่องอุปกรณ์ทอผ้า)

๑๐. ไม้ม้วนเครือเส้นยืน จะนิยมใช้กับเครื่องทอผ้าแบบเขมรที่ทอด้วยเส้นใยไหม โดยเส้นใยจะถูกจัดเรียงเท่ากันกับขนาดหน้าผ้า เส้นไหมจึงไม่ค่อยขาดเสียหายแบบการผูกมัดโยงมาไว้บนคานเหนือศรีษะช่างทอผ้าแบบเครื่องทอผ้าไท-ลาว ที่ปกติจะใช้ทอเส้นใยฝ้าย

ภาพที่ ๕-๕๘ ภาพหญิงกำลังนั่งเข็นฝ้ายหรือควบไหม ฮูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

ภาพที่ ๕-๕๙ ช่างทอกำลังใช้อุปกรณ์ควบเส้นไหม บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

อุปกรณ์การทอผ้า

ฟืม (ฟันหวี) เป็นอุปกรณ์ในการกระทบเส้นด้ายพุ่งกับเส้นด้ายยืน ประกอบด้วยโครงซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง ส่วนฟันหวีเดิมทำจากซี่ไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันนิยมใช้ซี่เหล็ก

ไม้ค้ำ เป็นอุปกรณ์ค้ำแยกเส้นยืนออกจากกัน เพื่อทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษได้ง่ายขึ้น ผู้ทอจะใช้ไม้ค้ำในการทอขิดและจก บางท้องถิ่นเรียกว่า ไม้ค้ำขิด (ไม้ดาบ) เป็นแผ่นไม้บางเรียบสม่ำเสมอกันตลอด ปลายสองข้างเจียนให้โค้งแหลม

ผังหรือธนู ทำจากซี่ไม้ไผ่ดัดโค้ง ที่ปลายทั้งสองด้านหุ้มเหล็กปลายแหลมเพื่อเสียบยึดกับริมผืนผ้าช่วยขยายหน้าผ้าไว้ให้เท่ากันตลอด เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยขึงกำกับขนาดหน้าผ้าให้สม่ำเสมอ โดยผู้ทอจะขยับเลื่อนผังหรือธนูตามขอบหรือริมผ้าที่ทอเสร็จไปเรื่อย ๆ

แปรงหวีเครือเส้นด้ายยืนหรือแปรงหวีหูก มีทั้งทำจากเส้นใยต้นตาลหรือขนหมูป่า เป็นอุปกรณ์ในการหวีเครือเส้นด้ายยืน เพื่อจัดระเบียบเส้นใยมิให้พันกันยุ่งขณะทอผ้า แต่ให้เรียงตัวเป็นระเบียบ โดยเฉพาะการทอไหมจะทอได้สะดวกขึ้น

รอก เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยพยุงฟืมและเขาหรือตะกอให้อยู่ในตำแหน่งที่พอเหมาะไม่ต่ำหรือสูงจนเกินไป เดิมทำจากไม้เนื้อแข็ง แกะเป็นวงล้อรอกภายใน โครงภายนอก ในอดีตนิยมแกะสลักเป็นลวดลายสวยงาม ปัจจุบันจะทำจากวัสดุง่าย ๆ เช่น ใช้ปล้องไม้ไผ่ขนาดสั้น ในปัจจุบันบางท้องถิ่นก็ใช้รอกเหล็กแทนรอกไม้ไผ่หรือรอกทองเหลือง

ภาพที่ ๕-๖๐ ภาพที่ ๕-๖๑ อักคอน ไหม ที่แกะสลักเป็นหัวพญานาค

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

ภาพที่ ๕-๖๒ แปรงหวีหูก ไว้หวีเครือเส้นยืน

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

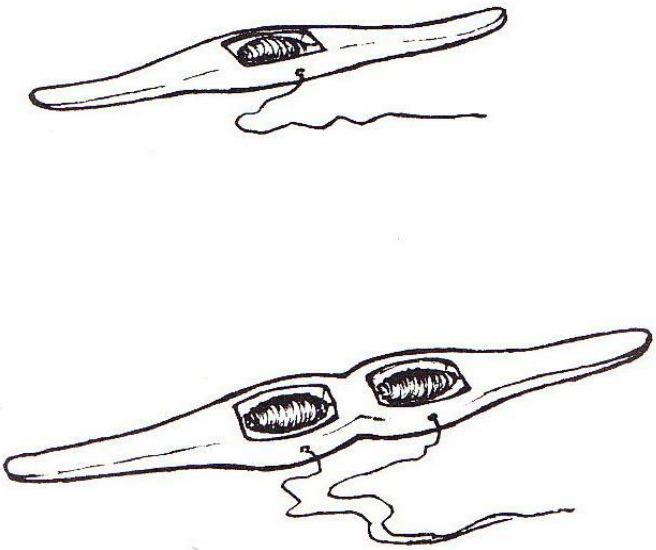
ภาพที่ ๕-๖๓ หลักค้นเส้นยืน บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี ได้อนุรักษ์เครื่องมือทอผ้าเอาไว้
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

กระสวย เป็นอุปกรณ์ใส่เส้นด้ายพุ่ง มีหลายลักษณะ ได้แก่

๑) กระสวยแบบเรือ ๑ หลอด หรือแกนเดี่ยว ทำจากไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ ๑๒-๑๔ นิ้ว ถากไม้ให้เป็นรูปคล้ายลำเรือ ตรงกลางของกระสวยเซาะบากเป็นร่องลึก ๑ ช่อง ไว้สำหรับใส่หลอดด้ายเส้นพุ่งเพียงหลอดเดียว ใช้ทอผ้าเนื้อบาง

๒) กระสวยแบบเรือ ๒ หลอด หรือแกนคู่ ทำจากไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ ๑๔-๑๖ นิ้ว ถากไม้ให้เป็นรูปคล้ายลำเรือ ช่วงกลางแบ่งเซาะบากเป็นร่องลึก ๒ ช่อง ไว้สำหรับใส่หลอดด้ายเส้นพุ่ง ๒ หลอด เพื่อใช้ทอผ้าเนื้อหนา

ภาพที่ ๕-๖๔ ภาพที่ ๕-๖๕ กระสวยแบบเรือ ๑ หลอดและกระสวยแบบ ๒หลอด
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

ภาพที่ ๕-๖๖ กระสวยแบบเรือ ๑ หลอด แกะลายตกแต่งสวยงาม ของบ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา , ๒๕๕๖.

๕.๓ กระบวนการจัดการองค์ความรู้

-การเรียนรู้สืบทอดภายในครอบครัวหรือสังคมระดับหมู่บ้าน

ชุมชนที่สืบทอดผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นพยายามสืบทอดไว้ในระบบเครือญาติจากรุ่นสู่รุ่น ในอดีตผู้ทอผ้าจะต้องเรียนรู้และทำเองทุกขั้นตอน ตั้งแต่เลี้ยงไหม สาวไหม เตรียมเส้นใยในการทอผ้า และทอ

ผ้าเป็นผืน ปัจจุบันช่างทออาวุโสจะ เป็นเสาหลักในการอบรมให้ความรู้แก่รุ่นลูกหลานในชุมชน ในกรณีบ้านคำปุน ซึ่งเป็นแหล่งสืบทอดที่สำคัญ มีการจัดลำดับขั้นตอนการผลิตผ้าอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนออกแบบลวดลายผ้าไว้ล่วงหน้า

-การจัดการแหล่งผลิต

ชุมชนที่สืบทอดผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ทุกชุมชนพยายามรักษาทักษะการทอผ้า ซึ่งช่วยสร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชน โดยมีทั้งการจัดการแหล่งผลิตแบบครอบครัวในรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบกึ่งอุตสาหกรรมที่มีการแบ่งงานกันตามความเชี่ยวชาญ โดยแยกทำเป็นขั้นตอน เช่น ช่างที่เชี่ยวชาญในการเตรียมเส้นไหม ช่างที่เชี่ยวชาญย้อมสีไหม ช่างที่เชี่ยวชาญการทอผ้ามัดหมี่ ช่างทอที่เชี่ยวชาญในการทอ “ขิด” การทอ “จก” การทอ “ยก” เป็นต้น ตัวอย่างชุมชนผู้สืบทอดที่สำคัญของการทอผ้าเมืองอุบลฯ คือ บ้านคำปุน จะมีการจัดงาน “นิทรรศการผ้าโบราณและสาธิตการทอผ้าแบบเมืองอุบลฯ” ช่วงเดือนกรกฎาคม ของทุกปี ช่วงเทศกาลงานแห่เทียนเข้าพรรษา คุณมีชัย แต้สุจริยา คือผู้สืบทอดงานผ้าทอต่อจากคุณแม่คำปุน โดยเน้นงานผ้าทอชั้นสูงที่ประยุกต์มาจากงานผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

-ข้อปฏิบัติในสังคมชาวเมืองอุบลฯ ที่เกี่ยวข้องกับผ้า

“ขะลำ” (ผิดจารีต) ชุมชนที่สืบทอดผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ และชุมชนที่สืบทอดการทอผ้าพื้นเมือง พยายามรักษาข้อปฏิบัติตามจารีตดั้งเดิมจะถือละเว้นการปฏิบัติที่เป็น “ขะลำ” (ผิดจารีต) ได้แก่

๑) จะห้ามไม่ให้ผู้ชายทอผ้า หรือนั่งบนหูก/เครื่องทอผ้า
๒) ในระหว่างที่ผู้หญิงทอผ้าหรือเข็นฝ้าย ฝ่ายผู้ชายจะมาแตะเนื้อต้องตัวไม่ได้ ถือว่าเป็น “ขะลำ” (ผิดจารีต) ต้องมีการปรับสินไหม
๓) ในการย้อมผ้า ตามความเชื่อดั้งเดิม นั้นในกรณีการย้อมสีครั่ง จะไม่ให้ผู้หญิงที่มีประจำเดือนเข้าใกล้บริเวณ หรือเป็นผู้ย้อม เพราะสีจะด่างหรือเส้นไหมไม่กินสี/ติดสี ส่วนสีย้อมวัสดุอื่นๆไม่มีข้อห้าม
๔) จะไม่ย้อมสีผ้าในวันพระ
๕) จะไม่สาวไหมในวันพระ/วันศีลอุโบสถ
๖) การย้อมสีครามจะไม่ย้อมในวันข้างแรม
๗) จะไม่ใช้ผ้าที่มีลวดลายเทียมเจ้านาย

“จารีต” ชาวเมืองอุบลฯ มีความเชื่อความศรัทธาในการใช้ผ้าทอของชาวเมืองอุบลฯ ซึ่งยังคงมีประเพณีปฏิบัติกันในบางชุมชน ได้แก่

๑) การใช้ตีนซิ่นของแม่ คล้องคอในยามที่ไปออกรบ เชื่อว่าช่วยปกป้องคุ้มครองแคล้วคลาดปลอดภัย
๒) หญิงมีครรภ์จะนำผ้าซิ่นของแม่มาใช้นุ่งในเวลาที่จะคลอดลูก เชื่อว่าช่วยทำให้คลอดง่าย
๓) การใช้หัวซิ่นแช่น้ำให้ผู้หญิงท้องแก่กิน เชื่อว่าจะช่วยให้คลอดลูกง่าย
๔) การใช้ตีนซิ่นของแม่ตบปากลูกน้อย เชื่อว่าจะช่วยให้เด็กพูดง่าย

๕.๔ การจัดการแหล่งผลิต

สังคมของชาวเมืองอุบลฯ ชุมชนที่สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ เป็นสังคมเกษตรกรรมที่ประกอบกิจกรรมการทอผ้าเป็นงานเสริมในยามว่างจากงานในเรือกสวนไร่นา ในสมัยโบราณผ้าเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งที่ชาวเมืองอุบลฯ ทุกครอบครัวจะต้องสามารถทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันและเพื่อกิจกรรมทางสังคม ประการที่สำคัญเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของสังคมท้องถิ่นที่ลูกผู้หญิงทุกคนจะต้องเรียนรู้โดยการฝึกฝนจากบรรพบุรุษจนสามารถทำได้ด้วยตนเองเพื่อที่จะสามารถเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี โดยในการจัดการแหล่งผลิตในยุคโบราณนั้น ฝ่ายชายที่เป็นพ่อบ้านจะต้องช่วยฝ่ายหญิงที่เป็นแม่บ้าน สำหรับการทอผ้าของกลุ่มเจ้านายเมืองอุบลฯนั้น เจ้านายฝ่ายหญิงถือว่าการทอผ้าเป็นงานในหน้าที่และธรรมเนียมปฏิบัติของฝ่ายหญิง ที่จะทำหน้าที่ผลิตเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้สอย อย่างไรก็ดีเจ้านายเมืองอุบลฯก็จะมีข้ารับใช้ทั้งชายและหญิงที่จะช่วยงานในกระบวนการผลิตผ้าทอ

โดยสามารถจำแนกกระบวนการผลิตผ้าทอมือเป็น ๓ หมวดใหญ่ๆ คือ

๑) กระบวนการผลิตเส้นใย

๒) กระบวนการย้อมสี

๓) กระบวนการทอผ้า

จากกระบวนการทั้งสามด้าน ผู้วิจัยสามารถแสดงรายละเอียดการจัดการแหล่งผลิตในสังคมของชาวเมืองอุบลฯ ในรูปแบบตารางได้ดังนี้

๑) กระบวนการผลิตเส้นใย มีการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการต่างๆดังนี้

การจัดการแหล่งผลิตกระบวนการผลิตเส้นใย		
กระบวนการผลิต	**หน้าที่ฝ่ายหญิง**	**หน้าที่ฝ่ายชาย**
การปลูกและดูแลต้นหม่อน	ฝ่ายหญิงจะช่วยดูแลรดน้ำต้นหม่อน ในยามที่ฝ่ายชายไม่ว่าง	ฝ่ายชายจะทำหน้าที่หลักในการปลูกและดูแลรดน้ำต้นหม่อน
การเก็บใบหม่อน	ฝ่ายหญิงจะช่วยฝ่ายชายเก็บถือเป็นงานที่ทำร่วมกันได้	ฝ่ายชายจะช่วยฝ่ายหญิงเก็บ
การเลี้ยงหนอนไหม	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการหั่นซอยใบหม่อน เพื่อให้อาหารแก่หนอนไหม	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว แต่จะช่วยสร้างโรงเรือน และนั่งร้านที่ใช้ในการเลี้ยงไหม
การสาวไหม	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการสาวไหม	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว แต่จะช่วยเตรียมฟืนไว้ให้ใช้ก่อไฟ
การคัดเส้นไหม	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก ในการคัดเส้นไหม	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การปลูกฝ้ายและดูแลต้นฝ้าย	ฝ่ายหญิงจะช่วยดูแลรดน้ำต้นฝ้าย	ฝ่ายชายจะทำหน้าที่หลักในการปลูกและดูแลรดน้ำต้นฝ้าย
การเก็บสมอฝ้าย (ปุยฝ้ายที่แตกออกจากผลฝ้าย)	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่ร่วมกันกับฝ่ายชาย ในการเก็บสมอฝ้าย	ฝ่ายชายจะทำหน้าที่ร่วมกันกับฝ่ายหญิงในการเก็บสมอฝ้าย
การอิ้วฝ้าย (คัดเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย)	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการอิ้วฝ้าย	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การยิงฝ้าย (ตีปุยฝ้ายให้ฟู)	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการยิงฝ้าย	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว

การล้อฝ้าย (ม้วนปุยฝ้ายเป็นหลอด)	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการล้อฝ้าย	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การเข็นฝ้าย เป็นเส้นใย	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการเข็นฝ้าย	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การเปียฝ้าย รวมเส้นฝ้ายเป็นไจ	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลักในการเปียฝ้าย	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว

ตารางการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการผลิตเส้นใยของชาวเมืองอุบลฯ
ที่มาตาราง : สิทธิชัย สมานชาติม, ๒๕๕๗.

**ในปัจจุบันการผลิตเส้นฝ้ายและเส้นไหมในชุมชน ยังมีอยู่บ้างแต่ส่วนใหญ่นิยมซื้อหรือแลกเปลี่ยนวัสดุเส้นใยมาจากแหล่งผลิตภายนอก

๒) กระบวนการย้อมสี มีการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการต่างๆ ดังนี้

การจัดการแหล่งผลิตกระบวนการย้อมสี		
กระบวนการผลิต	**หน้าที่ฝ่ายหญิง**	**หน้าที่ฝ่ายชาย**
การปลูกพันธุ์พืชที่ใช้เป็นวัสดุย้อมสีธรรมชาติ	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การเก็บหาวัสดุย้อมสีธรรมชาติจากป่าชุมชน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การตัดย่อยวัสดุย้อมสี เพื่อให้พร้อมในการต้มย้อม	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การต้มวัสดุย้อมสี หรือ การหมักน้ำย้อมเพื่อเตรียมน้ำสี	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การทำขี้เถ้าน้ำด่าง เพื่อฟอกเส้นใย	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การฟอกเส้นใย ให้หมดกาวก่อนนำไปย้อม	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การจุ่มย้อมและบิดเส้ยใยในการย้อมสี	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน
การล้างทำความสะอาดเส้นใยหลังการย้อมและการนำเส้นใยที่ย้อมแล้วนำไปตาก	เป็นงานที่ทำร่วมกัน	เป็นงานที่ทำร่วมกัน

ตารางการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการย้อมสีของชาวเมืองอุบลฯ
ที่มาตาราง : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๓) กระบวนการทอผ้า มีการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการต่างๆดังนี้

การจัดการแหล่งผลิตกระบวนการทอผ้า		
กระบวนการผลิต	**หน้าที่ฝ่ายหญิง**	**หน้าที่ฝ่ายชาย**
การตั้งหูกทอผ้า	ฝ่ายหญิงจะช่วยเป็นลูกมือในการประกอบตั้งหูกทอผ้า	ฝ่ายชายจะช่วยตั้งหูก และจะทำหน้าที่หลักในการประกอบไม้เป็นหูก/เครื่องทอผ้า
การค้นเครือหูก	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การค้นลำหมี่ และการมัดลวดลายหมี่	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การปั่นหลอด เส้นใยเพื่อใช้เป็นเส้นพุ่ง เพื่อนำไปใส่ในกระสวยเวลาทอผ้า	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การเก็บตะกอ เส้นยืน เพื่อเปิดเส้นใยให้เส้นพุ่งในกระสวยวิ่งผ่านไปทอสานเป็นผืนผ้า	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การทอผ้า	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว
การเก็บเครือหูก	ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่หลัก	ฝ่ายชายจะไม่ยุ่งเกี่ยว

ตารางการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการทอผ้า ของชาวเมืองอุบลฯ
ที่มาตาราง : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

***ในปัจจุบันสังคมชาวเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะที่บ้านสมพรรัตน์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เปิดโอกาสให้ผู้ชายที่สนใจงานทอผ้า ทำงานทอผ้าได้เช่นเดียวกันกับฝ่ายหญิง ซึ่งเกิดขึ้นสังคมของชาวไท-ลาวในจังหวัดอื่นๆ เช่นเดียวกัน แต่สำหรับชุมชนที่สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ยังคงเป็นช่างทอผ้าผู้หญิงทั้งหมดตามธรรมเนียมดั้งเดิม

บทที่ ๖

ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ :

เอกลักษณ์ วิวัฒนาการ และการฟื้นฟู

ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ มีชื่อเสียงในเรื่องความสวยงาม ที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นอันเกิดจากการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมทั้งจากราชสำนักล้านช้าง ราชสำนักสยามและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านสิ่งทอ ที่ได้ฟื้นฟูขึ้นและสืบทอดอยู่จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ดี ผ้าทอแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯยังเป็นผ้าที่มีหัวข้อวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์สิ่งทอหลายประการที่ยังไม่ได้รับการค้นพบคำตอบที่จำเป็นต้องศึกษาวิจัย งานวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้ต้องการค้นหาคำตอบเรื่องของผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ประเภทต่างๆ รวมทั้งการวิเคราะห์เอกลักษณ์ลวดลาย เทคนิคการทอผ้า วิวัฒนาการ ของผ้าประเภทต่างๆของเจ้านายเมืองอุบลฯ ตลอดจนได้พยายามตรวจสอบช่วงเวลาต้นกำเนิดของผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ และช่วงเวลาการฟื้นฟูใหม่ของผ้าทอ ๖ ประเภทคือ (๑) “ผ้าเยียรบับลาว” (ผ้ายกเมืองอุบลราชธานี) (๒) “ผ้าซิ่น” แบบต่างๆของเจ้านายเมืองอุบลฯ (๓) “หัวซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ (๔) “ตีนซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ (๕) “แพรขิด” (๖) แพรไส้เอี่ยน/แพรไส้ปลาไหล/แพรอีโป้ ซึ่งจะได้วิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

ภาพที่ ๖-๑ นิทรรศการผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ของ ดร.สุนัย ณ อุบล ณ ลานคำหอม พระตำหนักภูพาน จังหวัดสกลนคร ที่มีจัดแสดงผ้าครบเกือบทุกประเภท

ที่มาภาพ : ส่งเสริม ติรสถาพร , ๒๕๔๒.

๖.๑ ผ้าเยียรบับลาว

“ผ้าเยียรบับลาว” จากชื่อเรียกนั้นบ่งชี้ว่าน่าจะเป็นผ้าที่มีลวดลายแบบผ้ายก ซึ่งมีหลักฐานว่ามีการผลิตขึ้นที่เมืองอุบลฯ (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอุบลราชธานี) สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับ “ผ้าเยียรบับลาว ของเมืองอุบลฯ” นั้นยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์วิจัยอย่างจริงจังมาก่อน จึงต้องนำเสนอหลักฐานการมีตัวตนของ “ผ้าเยียรบับลาว” สำหรับรากศัพท์ คำว่า “เยียรบับลาว” มาจาก ๒ คำหลักคือ “เยียรบับ” และ “ลาว”

คำว่า “เยียรบับ” มาจากภาษาเปอร์เซีย ว่า “Zarbaft” หมายถึง “ผ้ายก หรือ ผ้ายกทอง” ที่ไทยน่าจะรับคำนี้ผ่านมาจากอินเดีย (คำว่า Zar ซึ่งแปลว่า ทอง และคำว่า Baft ที่แปลว่า ผ้าฝ้าย หรือผ้าไหม ดังนั้นคำว่า Zarbaft จึงหมายถึง ผ้าที่ทอยกดอกเงินหรือทอง) เพื่อนบ้านของไทยเช่นเขมร ก็มีผ้าที่ประยุกต์จากผ้ายกเปอร์เซียเรียกว่า “ซ่าระบับ” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗: ๑๙๐)

ส่วนคำว่า “ลาว” นั้นเป็นคำย่อจากคำเรียกพื้นที่เมืองอุบลฯ ที่อยู่ในเขตการปกครองที่ราชสำนักสยามกำหนดเรียกว่า “ลาวกาว” ในที่นี้หมายถึง “เมืองอุบลฯ”

ข้อสังเกตเรื่องการที่เรียกขานชื่อผ้าแตกต่างจากผ้าเยียรบับของราชสำนักสยามนั้นน่าจะเป็นการบ่งชี้ลักษณะบางประการที่ “ผ้าเยียรบับลาว” มีความแตกต่างจาก “ผ้าเยียรบับ” ของราชสำนักสยามที่สั่งให้อินเดียผลิตให้ ซึ่งอาจเป็นเทคนิคการทอหรือลวดลาย แต่อย่างไรก็ดีจำเป็นต้องมีลักษณะลวดลายหรือเทคนิคที่แสดงลักษณะเฉพาะของผ้าเยียรบับ จากหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณที่มีอยู่ในพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้สามารถหาหลักฐานมาสนับสนุนงานวิจัย จากการลงพื้นที่สำรวจหลักฐาน “ผ้าเยียรบับลาว” ทั้งเอกสารและตัวอย่างผ้าโบราณ ซึ่งพบหลักฐานสำคัญจาก ๗ แหล่งคือ

๑) หลักฐานเอกสารโบราณ จดหมาย/ใบบอกจากเมืองอุบลฯ และ พระราชหัตถเลขา ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ที่เรียกผ้าที่ทอเพื่อนำไปทูลเกล้าฯ ว่า “ผ้าเยียรบับลาว”
๒) หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล
๓) หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน
๔) หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ พิพิธภัณฑ์ วัดศรีอุบลรัตนาราม
๕) หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ ผ้าห่อคัมภีร์ วัดเลียบ
๖) หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ มล.ภูมิใจ ชุมพล
๗) หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

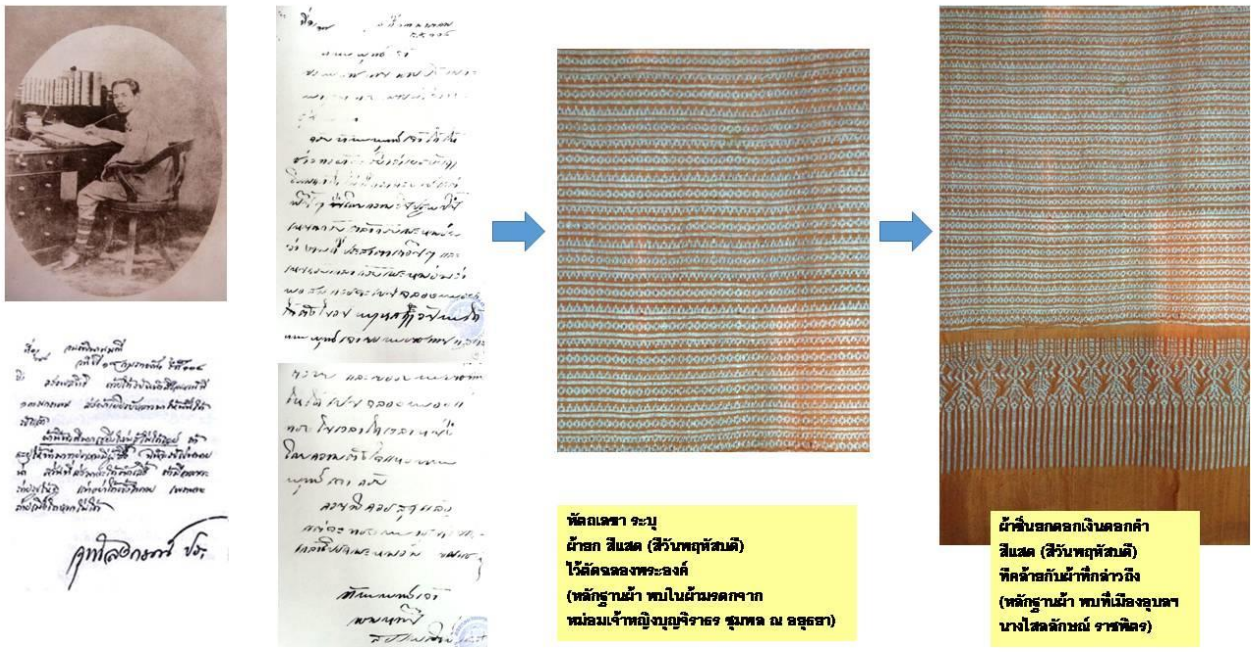
นอกจากหลักฐานด้านเอกสารและตัวอย่างผ้าโบราณ ยังมี “พยานบุคคล” ที่เป็นผู้ฟื้นฟูผ้าเยียรบับลาวและยังคงสืบทอดการทอผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ คือ “คุณมีชัย แต้สุจริยา” แห่งบ้านคำปุน ที่ได้ศึกษาเทคนิคและลวดลายโบราณ จนสามารถช่วยให้ช่างทอผ้าสามารถทอผ้าเยียรบับลาวขึ้นได้ใหม่อย่างงดงาม และยังได้เพิ่มเทคนิคการทอแบบเกาะ/ล้วง แทนการย้อม/แจะสีเส้นยืน เพื่อปรับปรุงคุณภาพของลวดลายผ้าให้

ประณีตขึ้น โดยออกแบบตามแนวโครงสร้างองค์ประกอบลวดลายตามแบบแผนผ้าเยียรบับโบราณ ที่มีองค์ประกอบลายท้องผ้า ลายขอบผ้า และลายเชิงผ้า ใช้การเก็บตะกอแบบขิดช่วยในการทอสอดเส้นพุ่งพิเศษทอเสริมสลับสีสันต่างๆ มีการทอสอดดิ้นเงินดิ้นทองด้วยเช่นกัน ดังนั้น “ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ” แม้ว่าโครงสร้างลวดลายจะประยุกต์มาจากลายสยาม แต่ก็ทอขึ้นด้วยโครงสร้างลายขิดพื้นเมืองของอีสาน โดยคงเอกลักษณ์ด้านวัสดุเส้นใยที่ได้พยายามรักษาการใช้เส้นใยไหมพื้นเมืองสาวมือของท้องถิ่นอีสาน (ซึ่งเป็นหลักฐานบ่งชี้ความแตกต่างจากผ้ายกในจังหวัดอื่นๆ ที่ใช้เส้นใยไหมจีนหรือเส้นไหมที่สาวจากท้องถิ่นอื่น)

จากหลักฐานเอกสารและตัวอย่างผ้าโบราณที่ได้ศึกษา สามารถวิเคราะห์จำแนกลักษณะ ผ้าเยียรบับลาว ของเมืองอุบลฯ จากวิธีการทอเป็น ๓ ลักษณะคือ (๑) ผ้ายกดิ้นเงินดิ้นทองบนพื้นผ้าไหมสี ที่ใช้ระบบตะกอแบบขิดอีสาน (๒) ผ้ายกไหมจกสอดสลับสีโดยมีการทอแทรกดิ้นเงินดิ้นทองด้วยเช่นกัน ด้วยโครงสร้างลายขิดของอีสาน มีการย้อม/แจะสีเส้นยืนเพื่อแบ่งส่วนประกอบของผ้า (๓) ผ้ายกไหมสอดสลับสี ด้วยโครงสร้างลายขิดอีสาน โดยมีลักษณะพิเศษคือจะทอเป็นลายแถบสลับริ้วลายทาง แบบซิ่นทิว หรือแบบซิ่นหมี่คั่นของอีสาน

(๑) ผ้าเยียรบับลาว (เมืองอุบลฯ) – ยุคแรก

- ยกตะกอขิด ขิดยกดิ้นเงินดิ้นทอง
- ทอยกบนพื้นสีเดียว และดิ้นสีเดียว

ภาพที่ ๖-๒ แผนภาพ แสดงหลักฐานพัฒนาการ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคแรก
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

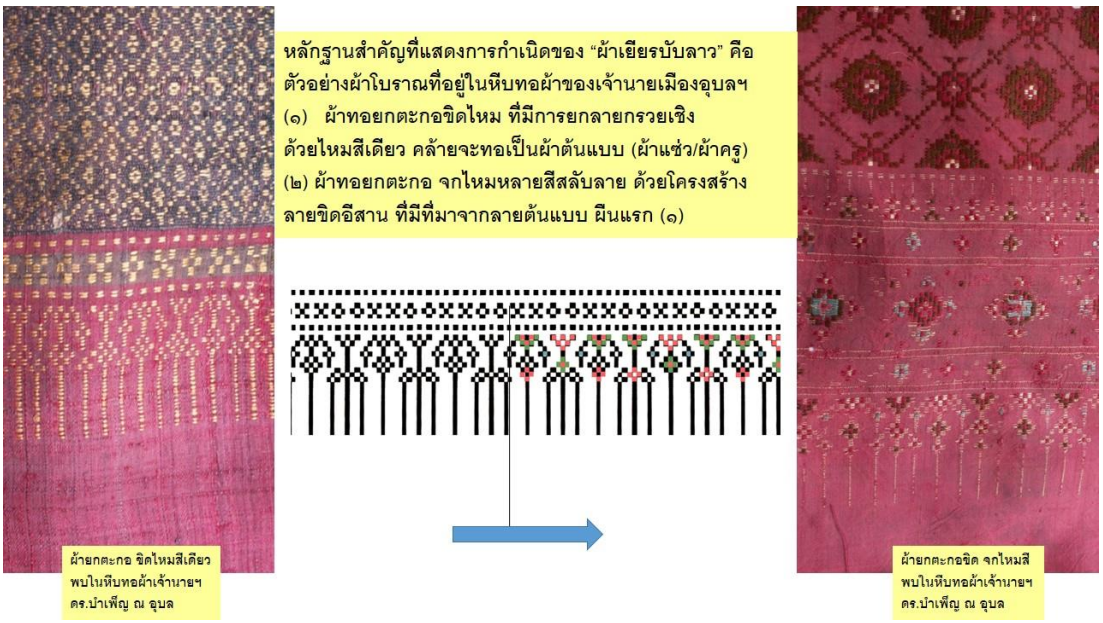
จากเอกสารจดหมาย/ใบบอก จากเมืองอุบลฯ ลงวันที่ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕ ของกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ มีหลักฐานกล่าวว่า “ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้ใช้ช่างทอผ้าจะเรียกว่าเยียระบับหรือไหมก็ได้ ไม่มีดอกดวงเป็นแบบพื้นๆ โดยถวายผ้าชิ้น เห็นด้วยเกล้ากระหม่อมว่างามดี ประสาตาเถื่อนๆ และเห็นด้วยเกล้ากระหม่อมว่า สมควรเป็นฉลองพระองค์ดั้งในวันพฤหัสหรือวัน...ก็ได้ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า” จากหลักฐานนี้บ่งชี้ว่า “ผ้านี้น่าจะทอด้วยพื้นสีแสด อันเป็นสีประจำวันพฤหัส” และลักษณะผ้าเป็น “ผ้าชิ้น” ที่ไม่ใช่ผ้าซิ่นหรือผ้านุ่ง และลวดลายผ้าเป็นแบบ “ไม่มีดอกดวง”

เมื่อลงพื้นที่วิจัยภาคสนามในจังหวัดอุบลราชธานี และกรุงเทพฯ จึงได้พบหลักฐานผ้าโบราณที่เป็นผ้ายกสีแสด ที่สอดคล้องกับหลักฐานด้านเอกสารจดหมาย/ใบบอก จากเมืองอุบลฯ กล่าวคือเป็นผ้าทอยกดิ้นแบบการทอผ้าเยียรบับ เป็นสีประจำวันพฤหัสบดี และลวดลายไม่มีดอกดวง โดยพบหลักฐานที่เกี่ยวข้องเป็นผ้ายกดิ้นเงินบนพื้นสีแสด ๒ ชิ้น (๑) ชิ้นแรกเป็นผ้าชิ้น ไม่มีลายเชิง ในคลังสะสมของ หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล ที่รักษาผ้ามรดกจาก หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช (พระธิดาในกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ กับหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา) (๒) ชิ้นที่สองเป็นผ้าซิ่นยกดิ้นเงินลายเดียวกัน แต่มีการเย็บต่อตีนซิ่นลายตีนตวย ที่ประยุกต์จากลายกรวยเชิงของราชสำนักสยาม โดยพบหลักฐานตัวอย่างผ้าในคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ซึ่งเป็นมรดกผ้าที่มอบให้โดยนางไสลลักษณ์ ราชพิตร (เครือญาติของหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา)

ความสอดคล้องของหลักฐานเอกสารและตัวอย่างผ้าโบราณที่พบเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า “ผ้าเยียรบับลาว” ที่ผลิตขึ้นในยุคแรกๆ นั้นน่าจะเป็นรูปแบบผ้า ที่ใช้การทอดิ้นเงินดิ้นทอง บนพื้นไหมสีเดียว แบบเดียวกับวิธีการทอ “ผ้าซิ่นดอกเงิน-ซิ่นดอกคำ” โดยดั้งเดิมอาจไม่ได้มีการทอลายที่ประยุกต์มาจากลายกรวยเชิง ต่อมาจึงคิดประดิษฐ์เพิ่มเข้าไป

(๒) ผ้าเยียรบับลาว (เมืองอุบลฯ) – ยุคที่สอง (แบบที่ ๑)

- ยกตะกอขิด และจกไหมสี ผสมดิ้นเงินดิ้นทอง
- มีลายกรวยเชิง มีการใช้ไหมหลายสี

ภาพที่ ๖-๓ แผนภาพ แสดงหลักฐานพัฒนาการ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๑)
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

จากการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามทั้งในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร เพื่อศึกษามรดกผ้าทอเมืองอุบลฯที่อยู่ในคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล ทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ พบหลักฐานหีบตัวอย่างผ้าโบราณที่มีผ้าต้นแบบ เส้นไหมที่ย้อมสีไว้เตรียมทอผ้า ที่ชิ้นผ้าต้นแบบ (ทอด้วยการ “ขิด”) ได้ประยุกต์ใช้การทอเทคนิค “จก” ไหมสีต่างๆ โดยยังสามารถเห็นความเหมือนของโครงสร้างลวดลายต้นฉบับ ที่ถูกพัฒนามาจากลาย “ขิด” มาเป็นการทอด้วยเทคนิค “จก” ความสอดคล้องกันของตัวอย่างหลักฐานผ้าโบราณ ช่วยสนับสนุนให้ผู้วิจัยตั้งข้อสมมติฐานว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้พยายามที่จะผลิตผ้ายก หรือ “ผ้าเยียรบับลาว” ขึ้น ด้วยเทคโนโลยีการทอผ้าของท้องถิ่น (ภาพที่ ๖-๓) นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานสนับสนุนเป็นตัวอย่างผ้าโบราณที่ทอด้วยเทคนิคและลวดลายคล้ายกัน ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน ที่เป็นต้นแบบการฟื้นฟู และหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ คลังสะสมของ ผ้าห่อคัมภีร์ วัดเลียบ (ภาพที่ ๖-๔)

ภาพที่ ๖-๔ แผนภาพ เปรียบเทียบหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๑)
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

จากการวิเคราะห์วัสดุเส้นใย สังเกตพบว่า เส้นไหมของตัวอย่างผ้าโบราณทั้ง ๓ ผืนเป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นไหมพันธุ์พื้นบ้านที่มีแหล่งผลิตสำคัญในจังหวัดอุบลราชธานี แต่การทอเป็นการประยุกต์ลายผ้าขิดหรือจกที่เป็นเหลี่ยมๆ ซึ่งใช้ทอลายหัวจกดาว สำหรับชิ่นเมืองอุบลฯ มาทอจัดองค์ประกอบเป็นลวดลายสยาม ด้วยเส้นไหมสีต่างๆ ซึ่งสันนิษฐานจากวัสดุได้ตามข้อสังเกตว่า เมืองอุบลฯ ห่างไกลจากแหล่งขายดิ้นเงินดิ้นทอง แต่ร่ำรวยทรัพยากรวัสดุย้อมสีต่างๆ จึงได้เลือกการใช้ไหมสีต่างๆในการทอแทนดิ้นทอง ที่ทางภาคใต้นิยมใช้เพราะหาได้ง่าย สำหรับเมืองอุบลฯ ต้องหาซื้อดิ้นทองดิ้นเงิน จากฝรั่งเศส ผ่านเมืองจำปาศักดิ์ (สปป.ลาว) ซึ่งอาจจะไม่สามารถหาได้ง่ายนัก จึงต้องทอด้วยไหมสีอื่นๆ ทดแทน ซึ่งในปี พ.ศ.๒๕๔๓ บ้านคำปุน สามารถฟื้นฟูผ้าเยียรบับลาว ในรูปแบบการทอแบบนี้และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ ๖-๕ ตัวอย่างผ้าเยียรบับลาวโบราณ มรดกผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ ของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล ปี ๒๕๕๑
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

(๓) ผ้าเยียรบับลาว (เมืองอุบลฯ) – ยุคที่สอง (แบบที่ ๒)

- ยกตะกอขิด จกไหมสีต่างๆ
- ทอสลับริ้วแบบซิ่นทิว หรือซิ่นคั่น ท้องถิ่นอีสาน

ภาพที่ ๖-๖ แผนภาพ แสดงหลักฐานเปรียบเทียบการผสมเทคนิคการทอ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๒)
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

จากการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามในจังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ได้พบหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้ถวายเป็นผ้าห่อคัมภีร์ ไว้ที่วัดศรีอุบลรัตนาราม ที่มีเทคนิคการทอและลวดลายคล้ายตัวอย่างผ้าโบราณ “เยียรบับลาว” ยุคที่สอง แบบที่ ๑ แต่มีโครงสร้างลวดลายเป็นแถบริ้วและการผสมเทคนิคอื่นของท้องถิ่นเมืองอุบลฯ จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๒)” ด้วยเหตุผลที่ตัวอย่างผ้าแสดงหลักฐานถึงมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าแบบท้องถิ่นอีสานของเมืองอุบลฯ คือ “การใช้เครือทิวแบบซิ่นเมืองอุบลฯ” ที่น่าจะประยุกต์นำการตั้งเครือเส้นยืนมาจากแบบแผนลายริ้วของซิ่นทิว ของท้องถิ่นอีสาน และการทอจกไหมสีเป็นลวดลายคล้าย “ลายขอบผ้าหรือท้องผ้าของผ้าเยียรบับลาว ยุคที่สอง (แบบที่๑) ตัวอย่างผ้าโบราณชิ้นนี้จึงเป็นหลักฐานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนว่ามีการผลิตผ้าเยียรบับลาว ของเมืองอุบลฯ เพราะแหล่งผลิตจังหวัดอื่นๆ ไม่มีการทอผ้าด้วยวิธีการแบบนี้

ภาพที่ ๖-๗ ตัวอย่างผ้าโบราณ ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ยุคที่สอง (แบบที่ ๒) พบเป็นผ้าห่อคัมภีร์ วัดศรีอุบลรัตนาราม
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

(๔) ผ้าเยียรบับลาว (เมืองอุบลฯ) – ยุคที่สาม (ผ้าที่ฟื้นฟู พ.ศ. ๒๕๔๓-ปัจจุบัน)

- ยกตะกอขิด จกไหมสีต่างๆหรือ ดิ้นเงินดิ้นทอง และทอ เกาะ/ล้วง ไหมเส้นพุ่งแบ่งท้องผ้า
- ทอยกบนพื้นไหมสลับสีต่างๆ จัดลายท้องผ้า ลายขอบผ้า และมีลายกรวยเชิง
- มีการปรับลบเหลี่ยมลายขิด เป็นลายกนกมากขึ้น โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน

จากการจัดเวทีชุมชน และการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามทั้งในจังหวัดอุบลราชธานี ทำให้พบหลักฐานการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าเยียรบับลาวจังหวัดอุบลราชธานี ที่ชุมชนผู้สืบทอดและถือครองภูมิปัญญาคือ บ้านคำปุน คุณมีชัย แต้สุจริยา ได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยว่า “ผ้าเยียรบับลาว” ที่ฟื้นฟูขึ้นมานั้น ประยุกต์มาจากต้นแบบผ้าเยียรบับลาวโบราณของเมืองอุบลฯ ที่พบหลักฐานในจังหวัดอุบลราชธานีและเก็บรักษาไว้ในคลังสะสมของตนเอง โดยเก็บรักษาไว้ที่บ้านคำปุน ตัวอย่างผ้าโบราณเป็นผ้าที่ทอแบบการจกไหมสี ซึ่งช่างทอสามารถเก็บตะกอยกลาย ด้วยโครงสร้างลายแบบขิดอีสาน ที่มีองค์ประกอบลายเหลี่ยมๆ แบบลายขิด

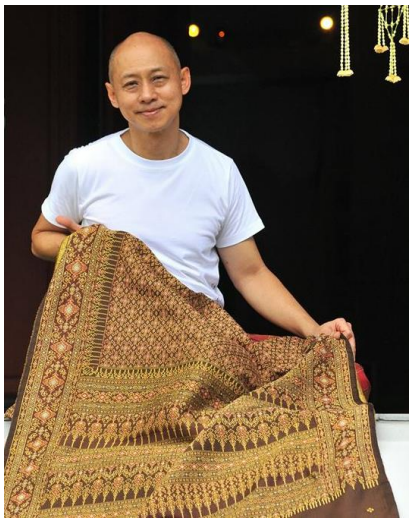

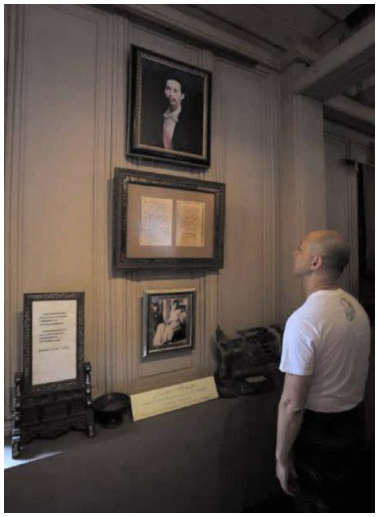
ภาพที่ ๖-๘ ตัวอย่างผ้าโบราณ ผ้าเยียรบับลาว และผ้าเยียรบับลาว ที่ฟื้นฟู ออกแบบโดย คุณมีชัย แต้สุจริยา
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

โดยผ้าที่ทอในปัจจุบัน คุณมีชัย แต้สุจริยา แห่งบ้านคำปุนได้ค้นคว้าเทคนิคการทอจากตัวอย่างผ้าโบราณ และพยายามทำให้ประณีตยิ่งขึ้นกว่าเดิม ด้วยแต่เดิมนั้นส่วนสีของท้องผ้าและสีของขอบผ้านั้นจะแบ่งเขตกันด้วยการใช้เทคนิคมัดหมี่มัดย้อมหรือแจะสีเป็นส่วนละสี แล้วทอยกดอกลวดลายของแต่ละส่วนบนพื้นสีที่มัดย้อมสีเอาไว้ซึ่งมีส่วนเหลื่อมล้ำของมัดหมี่ คุณมีชัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคเกาะหรือล้วง เกี่ยวเส้นไหมแบ่งแยกส่วนท้องผ้าและขอบผ้าโดยไม่เกิดส่วนเหลื่อมล้ำแบบมัดหมี่หรือการแจะสี สำหรับช่วงเวลาที่คุณมีชัย แต้สุจริยา ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟู ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ ที่บ้านคำปุนคือปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งผ้าชนิดนี้นี้บางครั้งในปัจจุบันนั้นรู้จักกันในนาม “ผ้ากาบบัวคำ” ด้วยเหตุที่ทอด้วยดิ้นทองคำและด้วยเหตุที่คุณมีชัย แต้สุจริยาเป็นคนแรกที่คิดออกแบบ “ผ้ากาบบัว” และด้วยกระแสนิยมผ้ากาบบัว คนเมืองอุบลในปัจจุบันจึงเรียกผ้าทุกชนิดเป็นผ้ากาบบัวทั้งหมด ผ้าเยียรบับลาวที่ถือกำเนิดในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงกลายชื่อมาเป็นผ้ากาบบัวคำ ซึ่งสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือความวิจิตรงดงามของผืนผ้าที่สามารถเทียบเคียงได้กับผ้าโบราณนั่นเอง

จากหลักฐานต่างๆที่อธิบายข้างต้น ช่วยให้สรุปได้ว่า “ผ้าเยียรบับลาว” น่าจะมี “ต้นกำเนิด” ขึ้นไม่เกินช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังปรากฏในเอกสารบันทึกในพระราชหัตถเลขา โดยน่าจะได้อิทธิพล“เอกลักษณ์ลวดลาย” ไปจากราชสำนักสยาม โดยอาจส่งผ่านทางความสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติด้วยการสมรสระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯและเจ้านายจากสยาม ลวดลายผ้าจึงมีการผสมระหว่างลายราชสำนักสยามและลายอีสาน โดยเฉพาะการนำ “ลายจกดาว” มาจัดองค์ประกอบประยุกต์ให้เป็นลายต่างๆ เช่น ลายกรวยเชิง ลายย่อมุมไม้สิบสอง ฯลฯ สำหรับ “เทคนิคการทอผ้า” ใช้การเก็บตะกอลายขิดแบบภูมิปัญญาอีสาน เพื่อยกเส้นยืน แล้วทอแทรกเส้นพุ่งพิเศษด้วยไหมสีต่างๆ ด้วยการ “จก” โดยในส่วนการแยกส่วนประกอบ กรวยเชิง ขอบผ้า ท้องผ้านั้นดั้งเดิมใช้ “การมัดหมี่หรือการแจะสี เส้นยืน” ส่วนปัจจุบันนิยมใช้เทคนิคการ “เกาะหรือล้วง” เพื่อไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำของสีขึ้น โดยสามารถสรุปวิวัฒนาการ ผ้าเยียรบับลาว ออกได้เป็น ๓ ยุค คือ (๑) ผ้า

เยียรบับลาว ยุคแรก ที่ทอยกดิ้นทองดิ้นเงินบนไหมสีเดียว (๒) ผ้าเยียรบับลาว ยุคสอง ที่ทอยกตะกอแล้วจกไหมสีต่างๆลงไปบนผืนผ้า (๓) ผ้าเยียรบับลาว ยุคที่สาม ที่เป็นงานฟื้นฟูผ้าทอแบบยุคที่สอง โดยสามารถทำสำเร็จโดยคุณมีชัย แต้สุจริยา ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ และได้สืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ ๖-๙ ภาพที่๖- ๑๐ และภาพที่ ๖-๑๑ คุณมีชัย แต้สุจริยา กับผลงานผ้าเยียรบับลาว ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้สำเร็จ

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

ดังนั้นจากหลักฐานเอกสารและตัวอย่างโบราณในคลังสะสมต่างๆ รวมทั้งผ้าเยียรบับลาวที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ จึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ช่วยสนับสนุนว่า “ผ้าเยียรบับลาว” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผ้าทอเมืองอุบลฯ มีพัฒนาการเริ่มต้นไม่ช้ากว่าช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังที่นำเสนอข้างต้นและยังสามารถสืบทอดอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเราสามารถสรุป “แก่น” ของผ้าเยียรบับลาวจากเวทีชุมชนได้ดังนี้

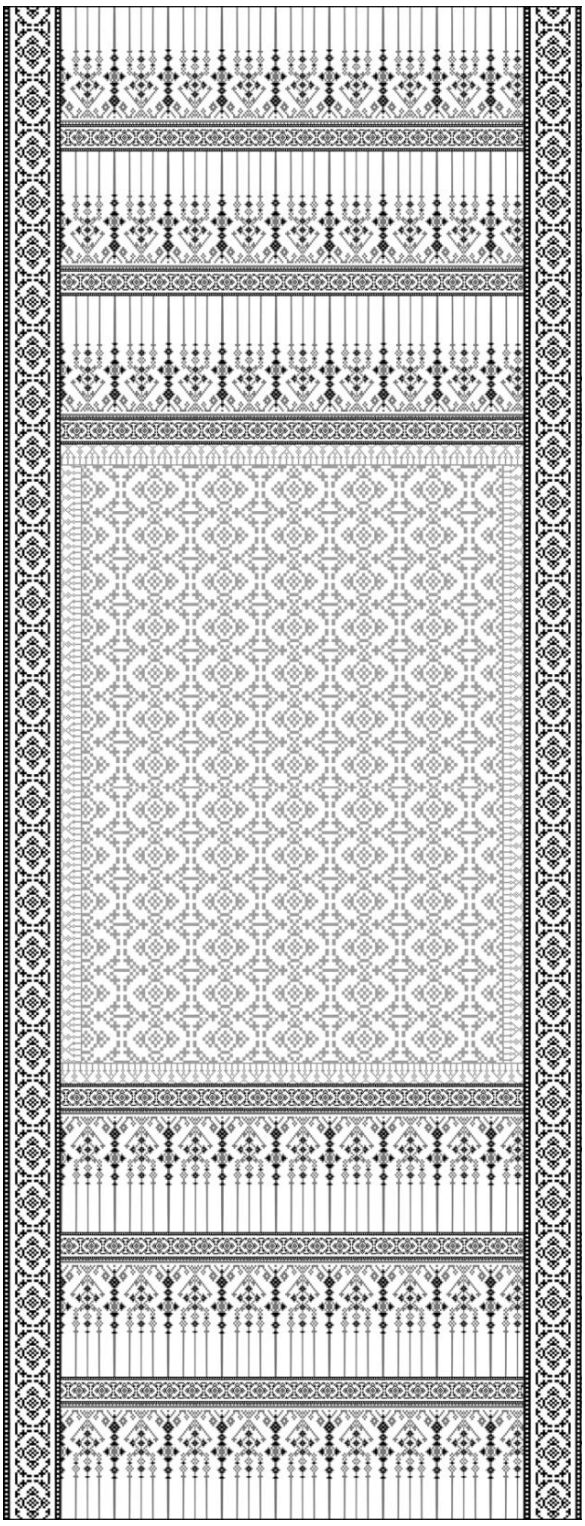
(๑) เทคนิคการทอ ผ้าเยียรบับลาว เป็นการยกตะกอขิด แบบเทคนิคท้องถิ่นที่ชาวเมืองอุบลฯ และชาวอีสาน เชี่ยวชาญ รวมทั้งการผสมการใช้เครือทิวแบบเมืองอุบลฯ

(๒) เส้นไหมที่ใช้ทอ ผ้าเยียรบับลาว เป็นเส้นไหมพื้นบ้านอีสานสาวมือ ที่เป็นเส้นใยขนาดกลางและยังคงมีแหล่งผลิตเส้นใยที่อุบลราชธานี จนถึงปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างจากผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช และผ้ายกลำพูน ที่ใช้ไหมต่างถิ่น (อาจเป็นไหมจีน หรือไหมไทยพันธุ์ลูกผสม) ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการบ่งชี้แหล่งผลิตผ้าชนิดนี้

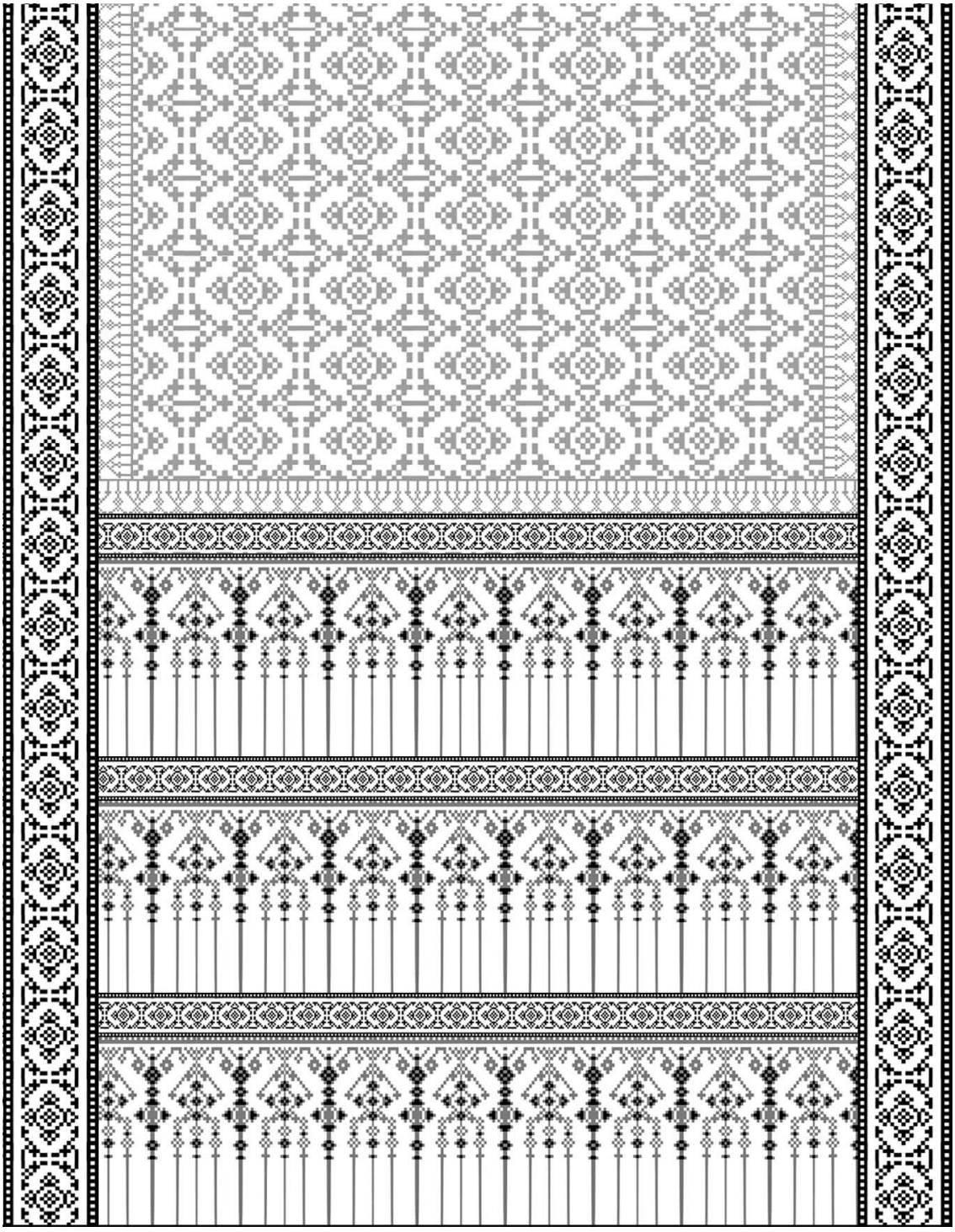
(๓) เทคนิคการทอ แบบ “จกไหมสีบนพื้นไหม” ของผ้าเยียรบับลาว เป็นวิธีการทอแบบเดียวกันกับการจกไหมสี หัวซิ่นจกดาว และ ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ซึ่งผ้าเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ ที่มีพัฒนาการร่วมสมัยกันมา และเป็นหลักฐานช่วยบ่งชี้ว่า ผ้านั้นทอมาจากแหล่งทอผ้าเดียวกันคือ เมืองอุบลฯ อีกทั้งกระบวนการจัดองค์ประกอบลวดลายผ้า เป็นการนำลายจกดาวน้อยที่เป็นเหลี่ยมๆ มาเรียงเป็นลายต่างๆ ซึ่งเป็นข้อแตกต่างจากลวดลายผ้ายกในแหล่งอื่นๆ ที่นิยมลายโค้งพริ้วไหว ไม่เป็นเหลี่ยมๆ

(๔) ปัจจุบันช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ ยังมีการสืบทอดทักษะในการทอ ผ้าเยียรบับลาว ได้ตามแบบดั้งเดิมที่บ้านคำปุน และมีหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณในคลังสะสมของชุมชน

(๕) ท้องถิ่นอื่นๆ ยังไม่สามารถทอผ้าแบบ “ผ้าเยียรบับลาว” นี้ได้เองโดยช่างทอผ้าท้องถิ่น

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า (เต็มผืน) องค์ประกอบลายผ้า “ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ” แบบมีกรวยเชิง
เทคนิคการทอ : ยกตะกอลาย จกไหมสี แทรกดิ้นเงินดิ้นทอง
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ผ้าโบราณ ในคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า (ครึ่งผืน) องค์ประกอบลายผ้า “ผ้าเยียรบับลาว เมืองอุบลฯ” แบบมีกรวยเชิง
เทคนิคการทอ : ยกตะกอลาย จกไหมสี แทรกดิ้นเงินดิ้นทอง
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ผ้าโบราณ ในคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล

ชื่อผ้า : สันนิษฐานว่า เป็นผ้ายกยุคแรกๆ ที่เรียกว่า “เยียรบับลาว” ทอสีแสด (สีประจำวันพฤหัศบดี) ดังที่บันทึกระบุไว้

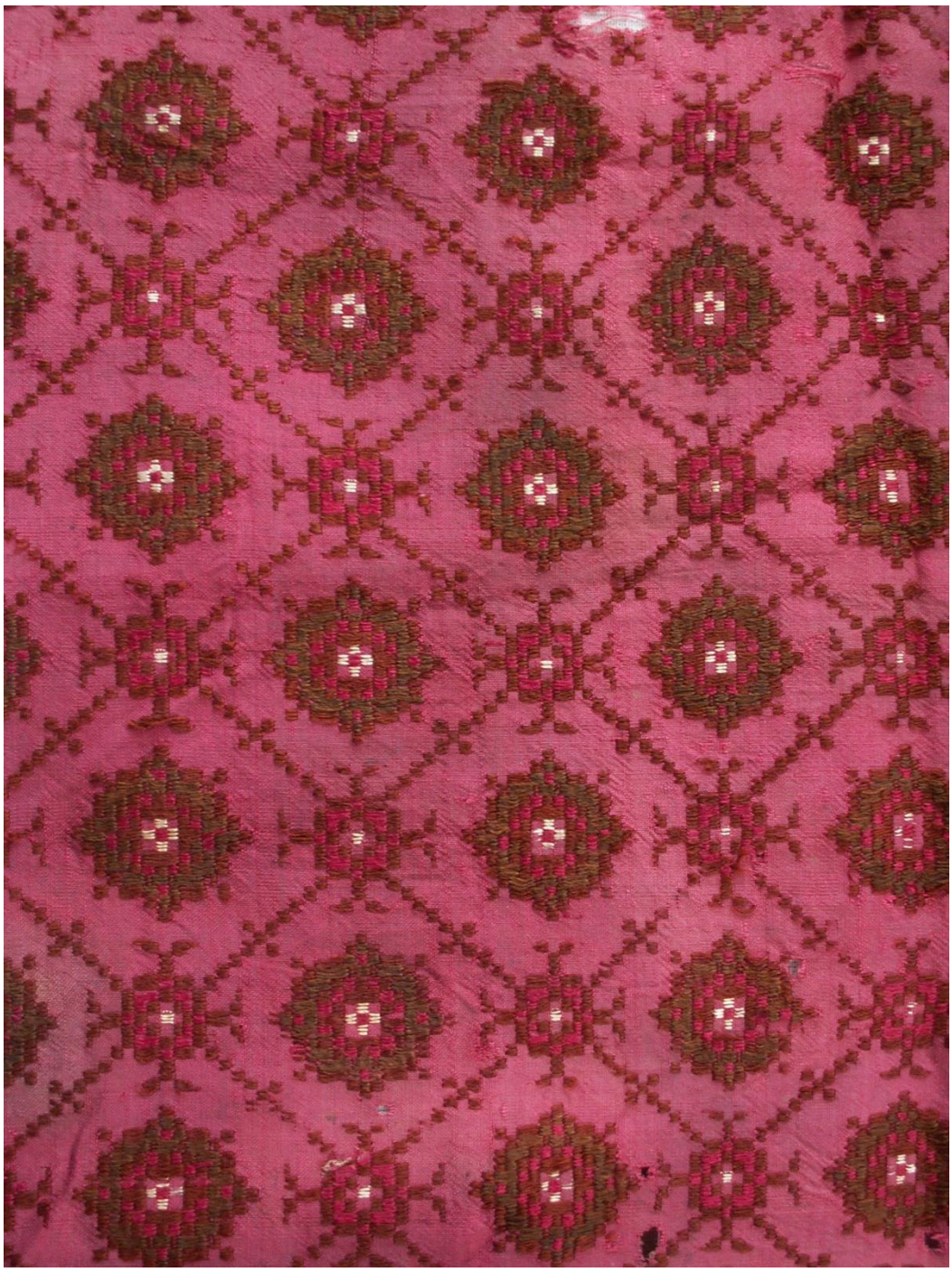
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ ทอเสริมดิ้นเงินดิ้นคำ บนพื้นไหมสีแสด

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล (มรดกผ้าจาก หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช)

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอจกไหมสี ต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นไหมสีชมพูอมแดงครั่ง
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” (ส่วนของลายท้องผ้า)
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นไหมสีชมพูอมแดงครั่ง
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

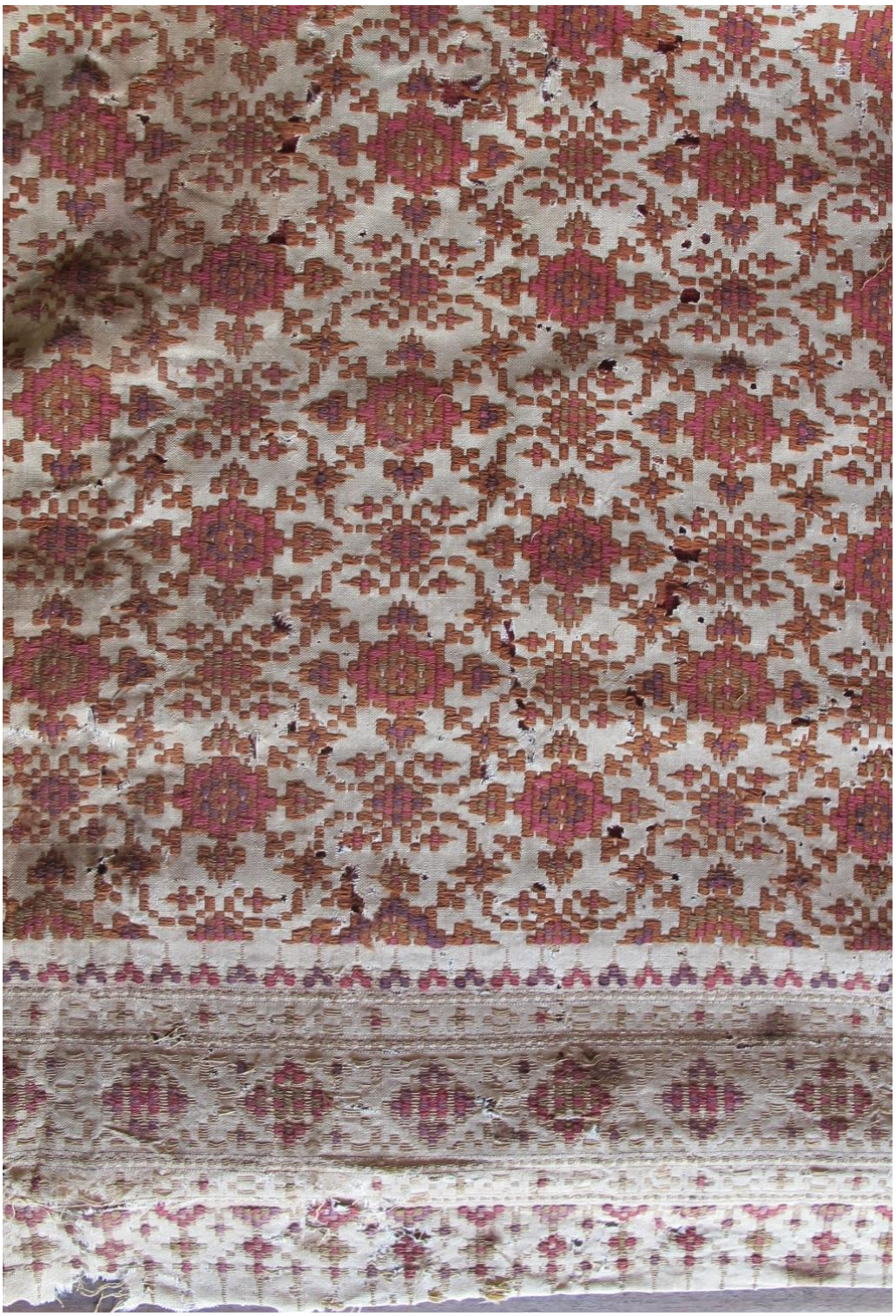

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นไหมสีชมพูอมแดงครั่ง
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

(**บน-ล่าง) ชื่อผ้า :** “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีทองและแดงอมชมพู บนไหมสีขาวนวล
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน (มรดกผ้าจากทายาท เจ้านายเมืองอุบลฯ)

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีทองและแดงอมชมพู บนไหมสีขาวนวล
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน (มรดกผ้าจากทายาท เจ้านายเมืองอุบลฯ)

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอจกเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอจกเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล มรดกผ้าจากบรรพชน เจ้านายเมืองอุบลฯ

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” ทอต่อลายเชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด ทอเสริมไหมย้อมสีต่างๆ บนพื้นมัดหมี่สีที่แบ่งเป็นส่วนต่างๆ
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “เยียรบับลาว” สันนิษฐานว่า เป็นผ้าทอในยุคที่สอง (แบบที่ ๒)
เทคนิคการทอ : ยกตะกอขิด จกไหมสีต่างๆ และทอสลับกับริ้วแถบแบบซิ่นทิว หรือซิ่นคั่น
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑ์ วัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

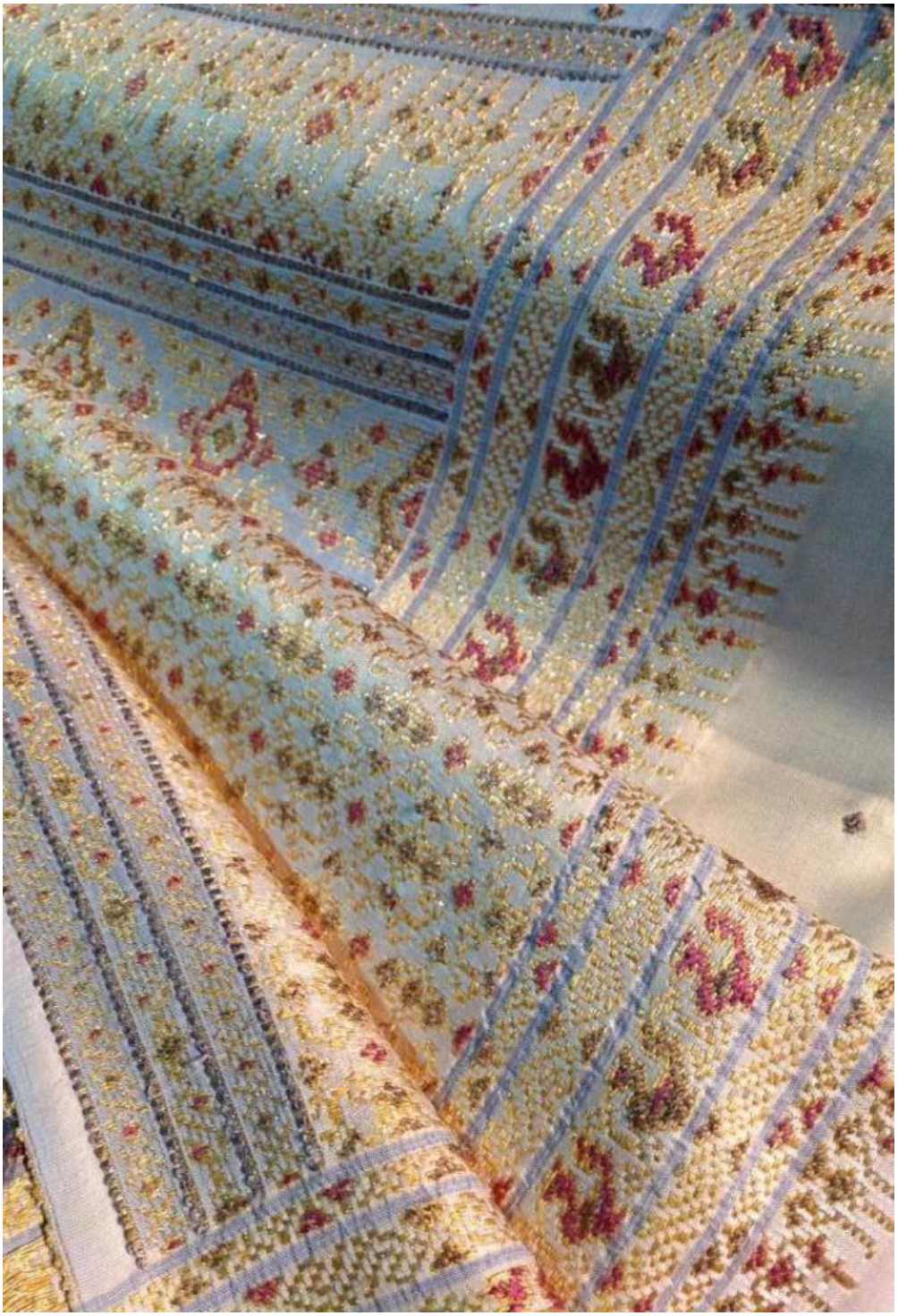

วิเคราะห์ ผ้าโบราณ มรดกของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่โครงสีสันของ “ผ้าลายอย่าง”
(ผ้าเขียนย้อมสีที่ราชสำนักสยามสั่งอินเดียผลิต)
ผืนแขวนด้านหน้าบนโตะ กับสีผ้ายกโบราณ ผืนแขวนด้านหลัง (สันนิษฐานว่า “เยียรบับลาว”)
สองผืน มีองค์ประกอบสีคล้ายกัน ทั้งบ่งชี้ให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ อาจจะประยุกต์สีผ้าลายอย่าง ในการทอผ้าเยียรบับลาว

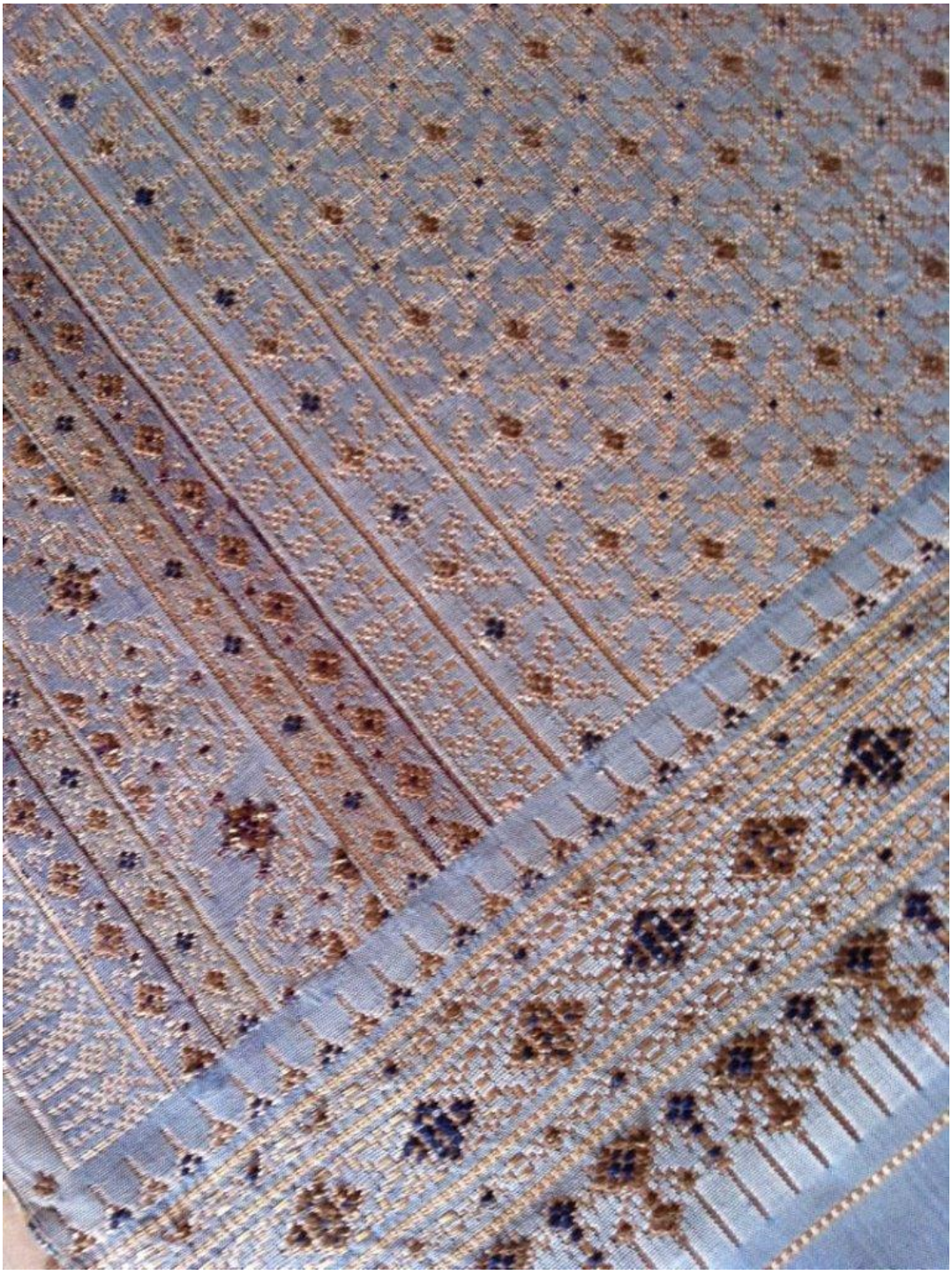
ส่วนสองผืนด้านข้าง เป็นผ้ามัดหมี่ปูม
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ผ้าโบราณ เมืองอุบลฯ มรดก ของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

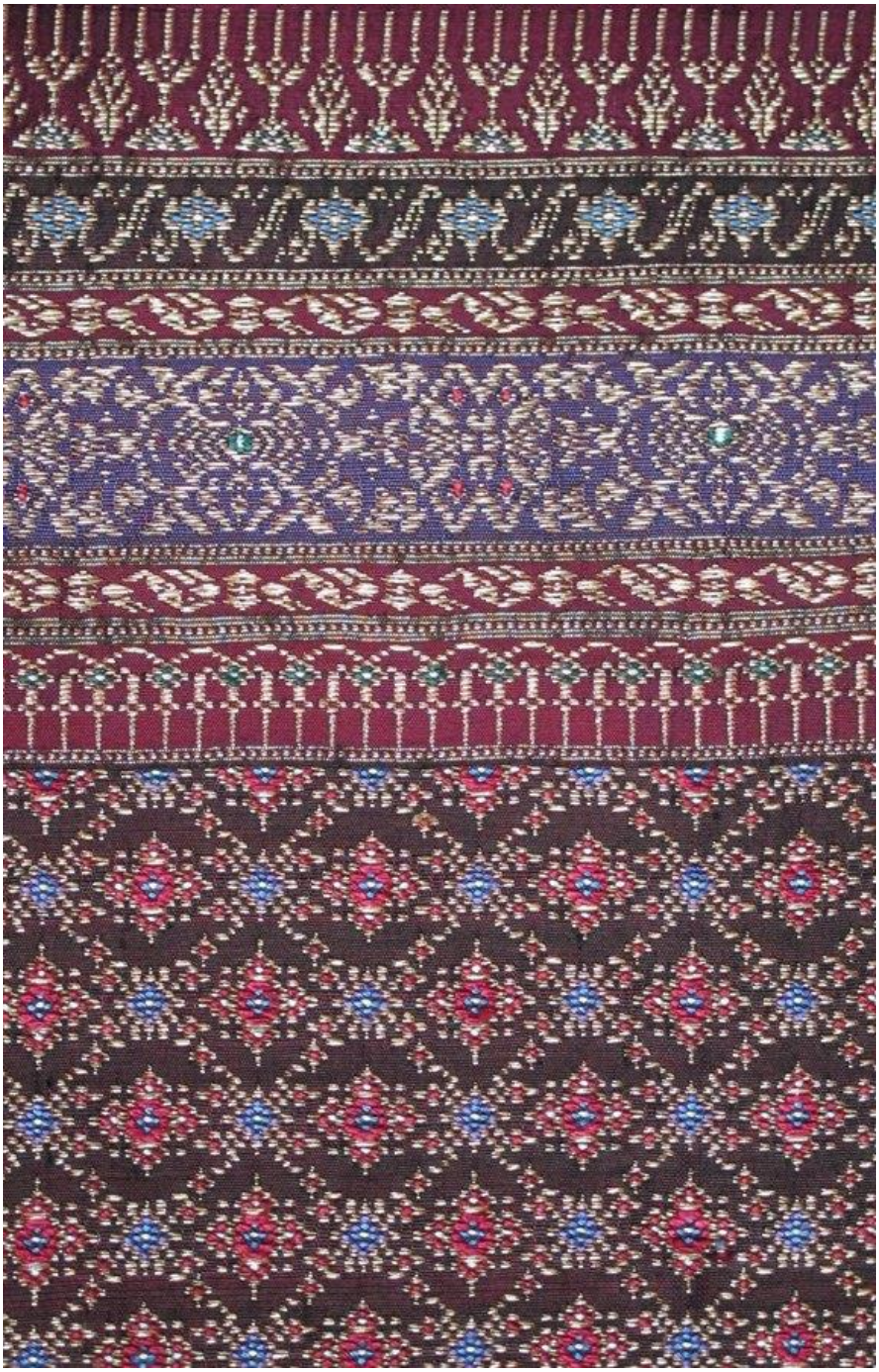
ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าเยียรบับลาว /ผ้ากาบบัวคำ บ้านคำปุน
เทคนิคการทอ : ยกตะกอ จกไหมสี ดิ้นเงินดิ้นทอง เกาะ/ล้วงแยกสีเส้นพุ่งแบ่งองค์ประกอบลายผ้า
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านคำปุน จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๖.๒ ผ้าซิ่นแบบต่างๆ ของเจ้านายเมืองอุบลฯ

เจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะเจ้านายฝ่ายหญิง มีมรดกภูมิปัญญาด้านสิ่งทอที่สำคัญและใช้นุ่งในงานพิธีการและชีวิตประจำวันคือ “ผ้าซิ่น” โดยรูปแบบผ้าซิ่นจะแสดงฐานะทางสังคม ผู้หญิงในสังคมภาคอีสานรวมทั้งเมืองอุบลฯ จะถูกเรียกขานด้วยสรรพนามว่า “นาง” ในส่วนของเมืองอุบลฯ มีหลักฐานบอกเล่าว่าสำหรับเจ้านายฝ่ายหญิงที่เป็นทายาทของเจ้านายฝ่ายชายระดับเจ้าเมือง หรือระดับ “อาญาสี่” ก็จะถือว่ามีฐานะที่เท่าเทียมกันกับฝ่ายชายก็อาจเรียกว่า “อัญญานาง” ได้ เพื่อเทียบยศศักดิ์กับระดับของฝ่ายชาย

ภาพที่ ๖-๑๒ ภาพถ่ายโบราณ เจ้านายฝ่ายหญิง เมืองอุบลฯ ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕

ที่นุ่งผ้าซินคล้ายกับผ้าโบราณ ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากการลงพื้นที่วิจัยสำรวจหลักฐานผ้า โดยเฉพาะตัวอย่างผ้าโบราณที่จัดแสดงและเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ที่มีจำนวนมากที่สุด ได้ข้อสังเกตตรงกับที่ สุนัย ณ อุบล (๒๕๔๒)ได้เสนอไว้ในสารานุกรมไทย ภาคอีสาน จัดพิมพ์โดยธนาคารไทยพาณิชย์ ไว้ว่า “บุตรีของอาญาสี่หรือท้าวเพี้ย (เพี้ย หรือ เพีย คือ ตำแหน่งเจ้าเมือง) จะนุ่งซิ่นสวยงาม ทอลวดลายสวยงามประณีตหรือมีการประดิดประดอยลวดลายที่เลิศกว่าของชาวบ้าน” เนื่องด้วยพบตัวอย่างหลักฐานผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ทอไว้อย่างงดงาม มีลวดลายตกแต่งที่พิเศษกว่าที่พบเห็นได้ทั่วๆไป โดยลวดลายผ้าซิ่นส่วนใหญ่จะนิยมออกแบบให้เป็นแนวดิ่ง ขนานลำตัว แบบลายหมี่คั่น หรือ ลายขิดสร้อยดอกหมาก เพื่อช่วยให้แลดูรูปร่างสูงโปร่งขึ้น โดยผ้าซิ่นจะมีโครงสร้างส่วนประกอบหลัก ๓ ส่วนคือ (๑) ส่วน-หัวซิ่น (๒) ส่วน-ตัวซิ่น (๓) ส่วน-ตีนซิ่น โดยมีรายละเอียดของส่วนต่างๆที่เป็นองค์ประกอบของผ้าซิ่นดังนี้

(๑) “หัวซิ่น” แบบผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ จะนิยมใช้เทคนิคการ “จก” ทอตกแต่งลวดลาย มีขนาดกว้างประมาณ ๒๐ เซนติเมตร และมีขนาดความยาวเกินหรือเท่ากับเส้นรอบวงรอบตัวซิ่น

(๒) “ตัวซิ่น” แบบผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ จะนิยมใช้เทคนิคตั้งแต่ การ “ทอขัด” “ขิด” หรือ “ยก” และ “มัดหมี่” ในการทอตกแต่งลวดลายตัวผ้าซิ่น ในอดีตจะใช้ฟืมหน้าไม่กว้างนักทอตัวซิ่น เพราะเมื่อเย็บต่อกับหัวซิ่นและตีนซิ่น จะมีความกว้างพอดีแก่การใช้งาน

(๓) “ตีนซิ่น” แบบผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ จะนิยมใช้เทคนิคการทอแบบ “ขิด” หรือ “ยก” หลักฐานผ้าแสดงให้ถึงขนาดความกว้างของตีนซิ่นที่ค่อนข้างแคบประมาณ ๓-๕ ซม. โดยถือเป็นรสนิยมเฉพาะตีนซิ่นของเจ้านายเมืองอุบลฯ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (สัมภาษณ์ ๒๕๕๒) เล่าว่า ยิ่งตีนซิ่นเล็กแคบ ยิ่งดูว่ามีรสนิยม ในทัศนคติของเจ้านายเมืองอุบลฯ

ภาพที่ ๖-๑๓ ภาพถ่ายหม่อมเจียงคำ ชุมพล เจ้านายฝ่ายหญิง เมืองอุบลฯ นุ่งผ้าซิ่น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕

ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

“ผ้าซิ่น” แบบผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ มีหลากหลายแบบ โดยเริ่มแรกคงทอผ้าตามแบบถิ่นฐานเดิมที่ปฏิบัติมาเมื่อครั้นอยู่เวียงจันทน์และเมืองเขื่อนขันต์กาบแก้วบัวบาน ที่นิยมลายผ้าซิ่นทางล่อง หรือลายผ้าแนวเส้นดิ่งขนานลำตัว แต่เจ้านายเมืองอุบลฯ อาจจะพยายามสร้างเอกลักษณ์ของตนเองโดยการประยุกต์เทคนิคการทอผ้าดั้งเดิมกับลวดลายผ้าที่คิดขึ้นใหม่ และผ้าซิ่นบางอย่างก็ประยุกต์ผ้าซิ่นท้องถิ่นของชนพื้นเมืองเดิมในบริเวณเมืองอุบลฯและลุ่มน้ำโขงมาใช้ โดยเพิ่มเติมลวดลายที่ต้องกับรสนิยมของตนเข้าไปในผืนผ้า โดยสามารถจำแนกผ้าซิ่นแบบต่างๆ ตามลำดับโดยมีรายละเอียดดังนี้

๖.๒.๑ “ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ”

“ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ” เป็นซิ่นที่ทอด้วยดิ้นเงินดิ้นทอง ด้วยลายแนวดิ่งขนานลำตัว ที่น่าจะมีพัฒนาการ “ต้นกำเนิด” ด้านเทคนิคการทอจากเวียงจันทน์ สปป.ลาว แต่เจ้านายเมืองอุบลฯได้คิดสีสันและลวดลายขึ้นใหม่ บนผ้าไหมสีพื้นสีเดียว เช่น สีน้ำเงิน สีครีม สีม่วง สีแสด เป็นต้น โดยจากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณ พบว่า “ลวดลายเอกลักษณ์” ส่วนตัวซิ่น ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ คิดสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในราวสมัยช่วงรัชกาลที่ ๕ เช่น “ลายสร้อยดอกหมาก” “ลายสร้อยดอกพร้าว” “ลายดอกแก้ว” “ลายดอกสี่กลีบ” และ “ลายแถบริ้ว” เป็นต้น โดยผ้าชนิดนี้ถือเป็นผ้าชั้นสูงด้วยทอด้วยวัสดุเส้นใยที่ล้ำค่าและหาได้ในท้องถิ่น เจ้านายเมืองอุบลฯ นำเข้าดิ้นเงินดิ้นทอง จากประเทศฝรั่งเศส (ท้องถิ่นเรียกว่า “ไหมคำฝั้น”) มาใช้ทอผ้าโดยสันนิษฐานว่าน่าจะมีทั้งที่ซื้อผ่านราชสำนักจำปาศักดิ์หรือที่ซื้อผ่านราชสำนักสยาม ดังหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณส่วนใหญ่พบในคลังสะสมของ หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล และในคลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ มอบไว้ให้จัดแสดง

ภาพที่ ๖-๑๔ พระรูปหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช เจ้านายฝ่ายหญิง เมืองอุบลฯ นุ่งผ้าซิ่น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕

ภาพที่ ๖-๑๕ ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ ของหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช ในคลังมรดกของ หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล

ที่มาภาพ: (๖-๙) และ (๖-๑๐) มล.ภูมิใจ ชุมพล ๒๕๕๗.

“ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ” ผ้าชนิดนี้มีการฟื้นฟูการทอขึ้นใหม่เป็นระยะๆสำหรับนักสะสมผ้าไทย โดยท่านอดีตผู้ว่า ดร.สุนัย ณ อุบล ราวช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๘ ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๕๖ มีการนำผ้าแบบโบราณที่ทอขึ้นใหม่นี้เพื่อจัดขบวนสักการะพระธาตุพนมและงานพิธีการอื่นๆ ทำให้เกิดกระแสความนิยมและสร้างชื่อเสียงให้แก่ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ ขึ้นอีกครั้ง

๖.๒.๒ “ผ้าซิ่นหมี่คั่น”

“ผ้าซิ่นหมี่คั่น” หรือเรียกอีกในชื่อท้องถิ่นว่า “ผ้าซิ่นหมี่น้อย” เป็นรูปแบบผ้าซิ่นดั้งเดิมที่พบแพร่หลายในลุ่มแม่น้ำโขง โดยน่าจะมีวิวัฒนาการ “ต้นกำเนิด” ด้านเทคนิคการทอจากเวียงจันทน์ สปป.ลาว แต่เจ้านายเมืองอุบลฯได้คิดสีสันและลวดลายขึ้นใหม่ โดยบางผืนมีการทอแทรกดิ้นเงินดิ้นทองบนผ้าไหมมัดหมี่ จากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณพบว่า “ลวดลายเอกลักษณ์” ในส่วนตัวซิ่น ที่ชาวเมืองอุบลฯคิดสร้างสรรค์ลายมัดหมี่คั่นขึ้นที่สำคัญได้แก่ ลายผาสาทเผิ่ง (ปราสาทผึ้ง) ลายขอนาค ลายจอนฟอน (ลายพังพอน) ลายคลองเอี้ย (ลายหยักคลื่น) เป็นต้น ปัจจุบันมีการฟื้นฟูการทอในจังหวัดอุบลราชธานีโดยช่างทอผ้าบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง ช่างทอผ้าบ้านปะอาว อำเภอเมือง และช่างทอผ้าบ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล เป็นต้น

ภาพที่ ๖-๑๖ ฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี หญิงนุ่งผ้าซิ่นแบบซิ่นหมี่คั่น

ภาพที่ ๖-๑๗ ซิ่นหมี่คั่นลายผาสาทเผิ่ง (ปราสาทผึ้ง) ลายตุ้ม ลายคลองเอี้ย
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๖.๒.๓ “ผ้าซิ่นหมี่รวด ”

“ผ้าซิ่นหมี่รวด ” เป็นผ้าซิ่นที่มี “ต้นกำเนิด” เป็นมรดกร่วมของทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย-ลาว กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย ในลุ่มแม่น้ำโขง โดยกลุ่มไท-ลาว เมืองอุบลฯ จะนิยมทอผ้ามัดหมี่ด้วยระบบ ๒ ตะกอธรรมดา

ซิ่นหมี่รวด เป็นการมัดหมี่ลายต่างๆ ให้เกิดลายต่อเนื่องกันเต็มทั้งผืน โดยไม่มีลายเส้นคั่นแบบหมี่คั่น แล้วนำไปทอให้เป็นลวดลายตามที่มัดโดยทอ ส่วนใหญ่มักจะเรียกว่า “หมี่รวด” หรือ “หมี่หว่าน” คือ เนื้อที่ของผ้าทั้งผืนจะเต็มไปด้วยลวดลายตามที่มัดไว้ตั้งแต่แรก มีลักษณะหว่านกระจายเต็มทั้งผืนผ้า ซึ่งอาจจะมัด

ย้อมแล้วทอให้เป็นลวดลายต่างๆ “ลวดลายเอกลักษณ์” ที่พบมีการทอที่เมืองอุบลฯ ได้แก่ ลายโคมห้า ลายโคมเจ็ด ลายแห ลายนาค ลายหมากจับ ลายผีเสื้อ ลายน้ำพอง เป็นต้น ในปัจจุบันมี “การฟื้นฟูและสืบทอด” โดย ช่างทอผ้าบ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล และช่างทอผ้าบ้านปะอาว อำเภอเมือง

ภาพที่ ๖-๑๘ ผ้าซิ่นหมี่รวด (ซ้าย) และภาพที่ ๖-๑๙ ผ้าซิ่นหมี่รวด ต่อหัวจกดาว (ขวา)

บ้านลาดสมดี อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖

การทอผ้าซิ่นหมี่จะมีกรรมวิธีการผลิตที่ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อนหลายขั้นตอน การทอผ้าซิ่นหมี่ ช่างทอจะต้องมีประสบการณ์ ต้องเข้าใจระบบการทอทุกขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนในการค้น การมัดย้อม การมัดโอบ เพื่อให้ได้สีสันต่างๆ ของลวดลาย ซึ่งต้องสัมพันธ์กับระบบการนับรูแข้วฟืม (รูฟันฟืม) แต่ละขนาดความกว้างที่แตกต่างกันว่าจะต้องค้นไหมจำนวนเท่าใดจึงจะได้พอดีกับขนาดลวดลายที่ต้องการ

จากข้อจำกัดในเรื่องระบบกระบวนการในการค้น การมัดย้อมที่ต้องสัมพันธ์กับขนาดและลวดลาย ตลอดจนหน้าฟืมดังกล่าวนี้จึงทำให้การทอผ้ามัดหมี่ได้ลวดลายสวยงาม ต้องทอด้วยการใช้วิธีพุ่งกระสวยด้วยมือแล้วขยับลวดลายทีละเส้นให้ตรงตามที่ออกแบบไว้ จะใช้วิธีทอด้วยกี่กระตุกหรือเทคโนโลยีการทอให้รวดเร็วโดยไม่จัดลวดลายไม่ได้ เพราะจะต้องเรียบเรียงจังหวะเส้นใยที่มัดย้อม ให้ถูกต้องตามกำหนดลวดลาย ส่วนเส้นด้ายที่เกิน ช่างทอจะทอแทรกเก็บที่ริมผ้า ด้านที่จะใช้ต่อกับเอวซิ่น เพื่อไม่ให้เห็นรอยในเวลานุ่ง

๖.๒.๔ “ผ้าซิ่นทิวมุก”

“ผ้าซิ่นทิวมุก” หรือ “ซิ่นมุก” เป็นซิ่นทอลายขวางสลับดอกมุก กล่าวกันว่าทอยากมาก เคยมีผู้ทอได้คนเดียวชื่อ “ญาแม่เลื่อน” ซึ่งเป็นสตรีรุ่นลูกหลานผู้สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองอุบลราชธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ปัจจุบันพบซิ่นมุกจากฝีมือท่านผู้นี้เพียงแค่ ๒ ผืน โดยผู้เป็นเจ้าของคือ นางสงวนศักดิ์ คูณผล ซึ่งได้มอบ

ให้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (สุนัย ณ อุบล, ๒๕๔๒: ๑๑๙๕) “ผ้าซิ่นทิวมุก” จึงนับผ้าซิ่นเอกลักษณ์เมืองอุบล อีกชนิดที่เป็นลักษณะเฉพาะ “ซิ่นทิวมุขจกดาว” ซึ่งพบเฉพาะผ้าเจ้านายเมืองอุบล ไม่ได้เป็นผ้าที่ชาวบ้านทั่วไปทอใช้ ในปัจจุบันช่างทอที่สามารถฟื้นฟูทำได้ตามแบบดั้งเดิมคือ “บ้านคำปุน” อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนช่างทอท้องถิ่นที่สามารถทอได้อีกที่คือ บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล ซึ่งได้ฟื้นฟูการทอโดยได้รับทุนในการทอผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เมื่อ ปี ๒๕๕๑ และมีการนำไปทอเลียนแบบที่จังหวัดศรีสะเกษ ในราวปี พ.ศ. ๒๕๕๖

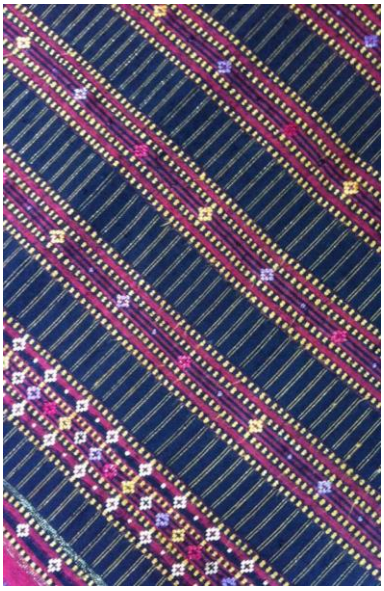

ภาพที่ ๖-๒๐ ภาพถ่ายเจ้านายเมืองอุบลฯ นุ่งซิ่นทิวมุก ญาแม่พลับ ญาแม่พริก (ซ้าย) และ

ภาพที่ ๖-๒๑ ผ้าซิ่นทิวมุก ต่อหัวจกดาว จากคลังสะสมของ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (ขวา)

ที่มาภาพ : (๖-๑๕) ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (๖-๑๖) สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖

ภาพที่ ๖-๒๒ นางคำปุน สีใส ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมด้านศิลปะผ้าทอ

ภาพที่ ๖-๒๓ ซิ่นทิวมุกจกดาวที่บ้านคำปุนได้ฟื้นฟูมรดกผ้าทอแบบเจ้าเมืองอุบลฯ

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖

ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว จะประกอบด้วยโครงสร้างเพียง ๒ ส่วนคือ ๑) ส่วนหัวซิ่น ซึ่งจะนิยมใช้เทคนิค “จก” ทอตกแต่ง แถบริ้วสีสดใสเป็นลวดลาย “ดาว” จึงเรียกกันว่า “หัวจกดาว” ๒) ส่วนตัวซิ่น จะมีความกว้างของหน้าผ้าเท่าๆกับ “ซิ่นทิว” แต่จะกว้างกว่า “ผ้าซิ่นหมี่” หรือ“ผ้าซิ่นแล้” เพราะผ้าซิ่นทิวมุกไม่นิยมต่อส่วนตีนซิ่น การทอส่วนตัวซิ่น ช่างทอจะตั้งเส้นยืนคล้ายกับเครือเส้นยืนของซิ่นทิว ที่ใช้เส้นไหมสีแดง สลับกับไหมสีดำหรือสีครามเข้ม หากแต่ในเวลาทอจะทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษด้วยเทคนิคจกเป็นลาย “ดาว” เป็นแถวตามแนวริ้วของเส้นยืน โดยจะทอแถบริ้วด้วยเส้นไหมสีขาวที่ทบเส้นใย เพื่อให้เกิดรอยนูนเป็นเส้นประมาณ ๓ เซนติเมตร เรียวเป็นแถบต่อกันซึ่งจากการได้ไปเก็บข้อมูลผ้าโบราณ “เทคนิคยกมุก” ของชาวมะกอง สปป.ลาว ก็ใช้วิธีการทอแบบเดียวกัน จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” ของเมืองอุบลฯ อาจมี “ต้นกำเนิด” เทคนิคการทอที่มีความเกี่ยวพันกับ “ผ้าซิ่นมุก” ของชาวมะกองใน สปป.ลาว หากแต่ “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” ของเจ้านายเมืองอุบล จะประยุกต์ใช้วัสดุไหมและดิ้นเงินที่มีคุณภาพสูงกว่า ส่วนชาวมะกองใช้เพียงเส้นด้ายโรงงานที่ไม่มีคุณภาพสูงนักและใช้สีสันฉูดฉาดบาดตา ในขณะที่ลวดลายและสีสันของผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวเมืองอุบลฯ เน้นความกลมกลืนประณีต สวยงามเพราะเป็นทอสำหรับชนชั้นเจ้านายเท่านั้น

๖.๒.๕ ”ผ้าซิ่นทิว”

“ซิ่นทิว” เป็นชื่อทีใช้เรียกผ้าซิ่นอย่างหนึ่งของชาวเมืองอุบลฯ เวลานุ่งจะเป็นลายเส้นขวางลำตัวชาวอุบลฯ บางแห่งก็จะเรียกว่า “ซิ่นก่วย” หรือ “ซิ่นเครือก่วย” ซิ่นทิวของชาวเมืองอุบลฯ ทั้งระดับเจ้านายและชาวบ้านจะเป็นผ้าซิ่นลายขวาง ต่างจากผ้าซิ่นอื่นๆ ในภาคอีสานที่ส่วนใหญ่ จะเป็นลายแนวดิ่งหรือขนานลำตัว ซิ่นทิวจะเย็บตะเข็บเดียวแบบผ้าซิ่นอีสานทั่วไป

หลักฐานผ้าลายเอกลักษณ์พื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ คือ “ซิ่นทิว” ที่มีหลักฐานสำคัญบันทึกไว้เป็นภาพฮูปแต้ม ที่วาดขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ ๔ บนฝาผนังทางด้านในของพระอุโบสถของวัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ เคยมีการสืบทอดการทอผ้าชนิดนี้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอเมือง นอกจากนี้สีสันของตัวอย่างผ้าซิ่นทิวโบราณที่สำรวจพบในเมืองอุบลฯ ยังมีสีสันเหมือนผ้าซิ่นทิวที่ปรากฏในฮูปแต้มอีกด้วยคือ “ซิ่นทิวโครงสีริ้วคราม” และ “ซิ่นทิวโครงสีริ้วแดง” (ภาพที่ ๖-๑๙)

ซิ่นทิว ของเมืองอุบล จะสืบเส้นเครือหรือเส้นยืน เพื่อให้เป็นแนวลายซึ่งจะนิยมใช้ไหมย้อมสีเพียง ๒ สี คือ สีแดงครั่งกับสีดำมะเกลือหรือสีคราม สืบหูกเป็นเส้นเครือสลับกันเป็นเส้นเล็กๆ สลับสีกันเป็นกลุ่ม เรียกว่า “หมี่ลูก” แล้วจึงสืบปิดกลุ่มหมี่ลูกให้เป็นแนวเส้นขนาดใหญ่ประมาณ ๒ เท่าของเส้นหมี่ลูกเรียกว่า “หมี่แม่” เมื่อทอเสร็จแล้วจึงตัดผ้าให้ได้ความยาวประมาณ ๑.๘๐-๒.๐๐ เมตร. ซึ่งพอที่จะเย็บเป็นผ้าซิ่นได้ โดยเย็บต่อเป็นซิ่นตะเข็บเดียว

ภาพที่ ๖-๒๔ ฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี แสดงหลักฐานผ้าซิ่นทิวที่สตรีชาวเมืองอุบลฯนุ่ง

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖

ภาพที่ ๖-๒๕ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ซิ่นทิวหัวจกดาว” บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง

ที่มา: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖

การสืบเส้นเครือ ๒ สีสลับกัน โดยให้สีหนึ่งเป็นเหมือนสีพื้น อีกสีหนึ่งเป็นลายนี้ จะสืบหมี่แม่ปิดหัวท้าย (ตอนบนและตอนล่างของกลุ่มหมี่ลูก) แล้วเว้นช่วงเครือสีพื้นขนาดเดียวกันกับหมี่แม่ ๑ เส้น แล้วจึงสืบเครือหมี่แม่ปิดก่อน จากนั้นจึงสืบเครือกลุ่มหมี่ลูกสลับกับพื้นต่อไปจนเกือบเต็มหน้าฟืม แล้วทอเส้นพุ่งด้วยไหมสีแดงครั่ง ด้วยวิธีการที่สืบเส้นเครือหรือเส้นยืนต่างสี โดยให้สีหนึ่งเป็นสีพื้นและอีกสีหนึ่งเป็นลายเส้น แล้วทอด้วยเส้นสีเดียวกับพื้นนี้จึงทำให้เกิดเป็นริ้วเส้นลายเป็นทิวๆ ในลักษณะที่เห็นได้ว่าลายผ้าเกิดจากเส้นเครือหรือเส้นยืนซึ่งจะเรียกกันว่า “ลายทางเครือ”เป็นวิธีการที่แตกต่างไปจากการทอผ้าชนิดอื่นๆ ที่ลวดลายผ้าทอจะ

เกิดจากเส้นพุ่งเป็นหลักสำคัญ การทอผ้าซิ่นทิวจะยุ่งยากเสียเวลาตอน “สืบเส้นเครือ” เพราะจะต้องนับเส้น “หมี่แม่”,“หมี่ลูก” และเส้นพื้นระหว่างหมี่แม่-หมี่ลูกให้เป็นระบบเท่าๆ กันทั้งหมดทุกช่วงจนถึงขนาดที่ว่าช่างทอบางคนจะไม่ยอมพูดกับใครเลยในขณะที่สืบเส้นเครือซิ่นทิว ซึ่งจะต่างกับการทอซิ่นอื่นๆ ที่ไม่ต้องระมัดระวังมากนักตอนสืบเส้นเครือ แต่จะไปยากในตอนทอเส้นพุ่งมากกว่า

ข้อสังเกตของผ้าซิ่นทิวได้แก่ ซิ่นทิวจะนิยมทอด้วยฟืมยาว ๔๐-๔๒ หลบ (๑,๖๐๐-๑,๖๘๐ รูแข้วฟืม) ซึ่งเป็นฟืมที่ใช้ทอผ้าโสร่งจึงได้ผ้าหน้ากว้างมีความยาวหรือความสูงที่สามารถใช้นุ่งได้โดยไม่ต้องต่อตีนซิ่นเหมือนผ้าซิ่นทั่วไปซึ่งนิยมใช้ฟืมยาว ประมาณ ๓๒ หลบ (๑,๒๘๐ รูแข้วฟืม) ทำให้ได้ผ้าซิ่นสั้นเขินจนต้องต่อตีนซิ่นจึงจะนุ่งได้ความยาวของผ้าซิ่นอย่างเหมาะสม ในอดีตช่างทอจะสืบเครือเส้นยืนลายทิวที่เรียกกันว่า “หมี่ลูก” และ “หมี่แม่” ตั้งแต่ริมด้านหนึ่งที่กำหนดให้เป็นส่วนบนหรือส่วนหัวซิ่นอีกด้านหนึ่งที่จะให้เป็นส่วนตีนซิ่น โดยส่วนตีนซิ่นนี้จะไม่สืบเครือสลับสีให้เป็นลาย แต่จะสืบเครือด้วยสีพื้นทั้งหมด แต่ในปัจจุบันจะสืบเครือรูแข้วฟืม รูละ ๒ เส้นเหมือนกันทั้งหมด และจะสืบเครือสร้างลายทางเครือเต็มผืนหน้าฟืมโดยไม่เว้นพื้นให้เป็นที่สังเกตว่าด้านไหนเป็นหัวซิ่นและตีนซิ่น ในปัจจุบันยังมีการสืบทอดการทอซิ่นทิว ในจังหวัดอุบลราชธานีแต่ไม่เยอะนัก ที่บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง และบ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล

๖.๒.๖ “ซิ่นไหมก่อม”

“ซิ่นไหมก่อม” เป็นผ้าซิ่นที่ทอสลับริ้วระหว่างริ้วที่ควบเส้น (หมับไม) กับริ้วไหมสีพื้น เป็นลวดลายริ้วแนวดิ่งขนานลำตัว จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ซิ่นหมับไม” ผ้าซิ่นที่ทอลักษณะนี้ยังมีชื่อเรียกได้อีกหลายแบบตามองค์ประกอบสีสันหลักของผืนผ้าได้แก่ “ผ้าซิ่นแล้” (สีมืดดำ) “ซิ่นสีไพล” (สีอมเขียวไพล) เป็นต้น

ภาพที่ ๖-๒๖ ฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง แสดงหลักฐานผ้าซิ่นหมับไม/ซิ่นสีไพล ที่สตรีชาวเมืองอุบลฯนุ่ง

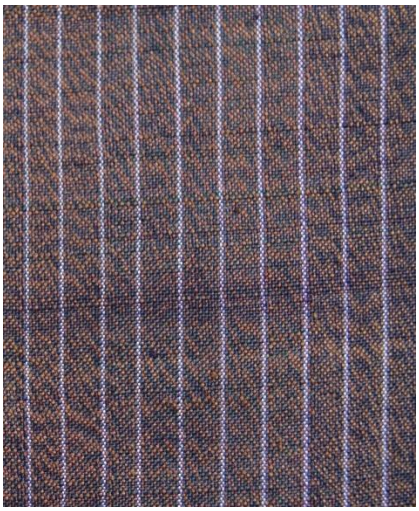
ภาพที่ ๖-๒๗ ตัวอย่างผ้าโบราณ “ซิ่นสีไพล” ฝีมือช่างทอผ้า จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ: (๖-๒๖) สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖ (๖-๒๗) บุญชัย ทองเจริญบัวงาม ๒๕๕๗

ในขั้นตอนที่ชาวบ้านสาวเส้นไหมหรือเข็นไหมเส้นเดียวดังกล่าวนี้จะเรียกกันว่า “เข็นแกว่ง” เมื่อได้เส้นไหมขนาดต่างๆ แล้วนำไป “ฆ่า” หรือฟอกด้วยด่างจนเป็นเส้นไหมสีขาวดูสะอาดและอ่อนนุ่ม ก็จะนำไปย้อมสีต่างๆ ตามที่ต้องการ เมื่อย้อมสีแล้ว บางครั้งชาวบ้านก็จะนำเส้นไหมไป “เข็นควบ” เข้าด้วยกันเพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ก่อนที่จะนำไปตำหูกทอผ้าให้เป็นลักษณะรูปแบบต่างๆ ตามต้องการ ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นสีเดียวกันจะเรียกวิธีการนี้ว่า “คุบไหม” เมื่อเข็นควบหรือคุบไหมเสร็จแล้ว จะเรียกเส้นไหมที่ได้ว่า “ไหมคุบ” แต่ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นแต่ต่างสีกันมาเข็นควบเข้าด้วยกัน จะเรียกวิธีการนี้ว่า “ก่อมไหม” หรือ “เข็นหมับไม”ครั้นเมื่อเข็นหมับไมหรือก่อมไหมเสร็จแล้วจะเรียกเส้นไหมนั้นว่า “ไหมก่อม” หรือบางครั้งก็จะเรียกว่า “ควบหมับไม” หรือ “เข็นหมับไม” ก็มี (สมชาย นิลอาธิ และสุนัย ณ อุบล, ๒๕๓๕: ๑๔๒)

“ผ้าซิ่นแล้ หรือ ผ้าซิ่นตาแล้” ผ้าซิ่นไหมที่คล้ายกับผ้าแพรเหยียบหรือผ้าไหมเหยียบ ประโยชน์ใช้สอยหลักเป็นผ้าซิ่น ช่างทอผ้าอาวุโส ทั้งหมู่บ้านหนองบ่อ และหมู่บ้านลาดสมดี ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า มูนมัง (สมบัติ) ที่แม่จะมอบมรดกให้แก่ลูกสาวนั้น จะมีผ้าซิ่น ๓ ชนิด หนึ่งในนั้นคือ “ผ้าซิ่นตาแล้” หรือ “ผ้าซิ่นแล้” ซึ่งนิยมใส่ในสตรีสูงวัย เป็นผ้าซิ่นที่ทอด้วยเครือไหมเส้นยืนสีดำ ส่วนเส้นพุ่งจะใช้เส้นพุ่งสีดำทอสลับกับเส้นไหมหางกระรอก เป็นริ้วเล็กๆ บนพื้นดำ โดยทอเป็นริ้วสม่ำเสมอทั้งผืน เมื่อมองไกลๆ จะคล้ายสีดำทั้งผืน แต่มีแววไหมเหลือบสีสะท้อนอยู่ในเนื้อผ้า

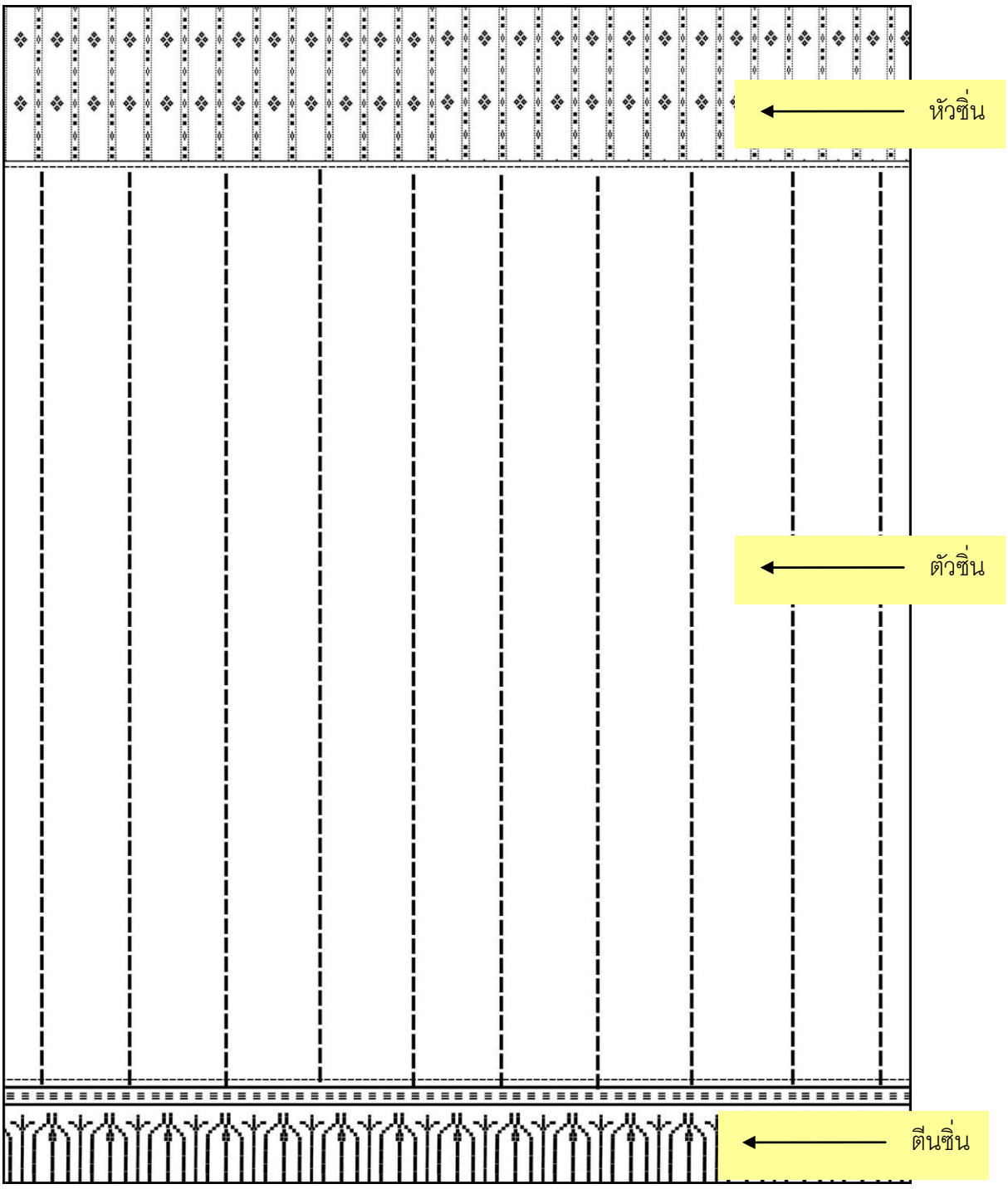

ภาพที่ ๖-๒๘ ตัวอย่าง ผ้าซิ่นแล้ บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล ภาพที่ ๖-๒๙ ภาพขนาดใกล้ ผ้าที่หมับไม (ควบเส้น)

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖

นอกจากผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นแล้ว ชาวเมืองอุบลฯ ยังมีผ้าที่ชาวบ้านใช้กันทั่วไปเช่นเดียวกันกับช่างทอกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในลุ่มแม่น้ำโขง คือ “ผ้าซิ่นหมี่ฝ้าย-ย้อมคราม” ที่ทอใช้กันแพร่หลาย โดยเฉพาะใช้นุ่งเป็นผ้าซิ่นดำนา ด้วยสะดวกซักง่าย แข็งแรงทนทาน ซึ่งสันนิษฐานว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ อาจจะใช้ผ้ามัดหมี่ฝ้ายย้อมครามในชีวิตประจำวันแบบเดียวกับชาวบ้านเช่นกัน เพื่อความเข้าใจในรายละเอียดของลวดลายตัวอย่างผ้าซิ่นแบบต่างๆ จึงขอนำมาวิเคราะห์ไว้ดังนี้

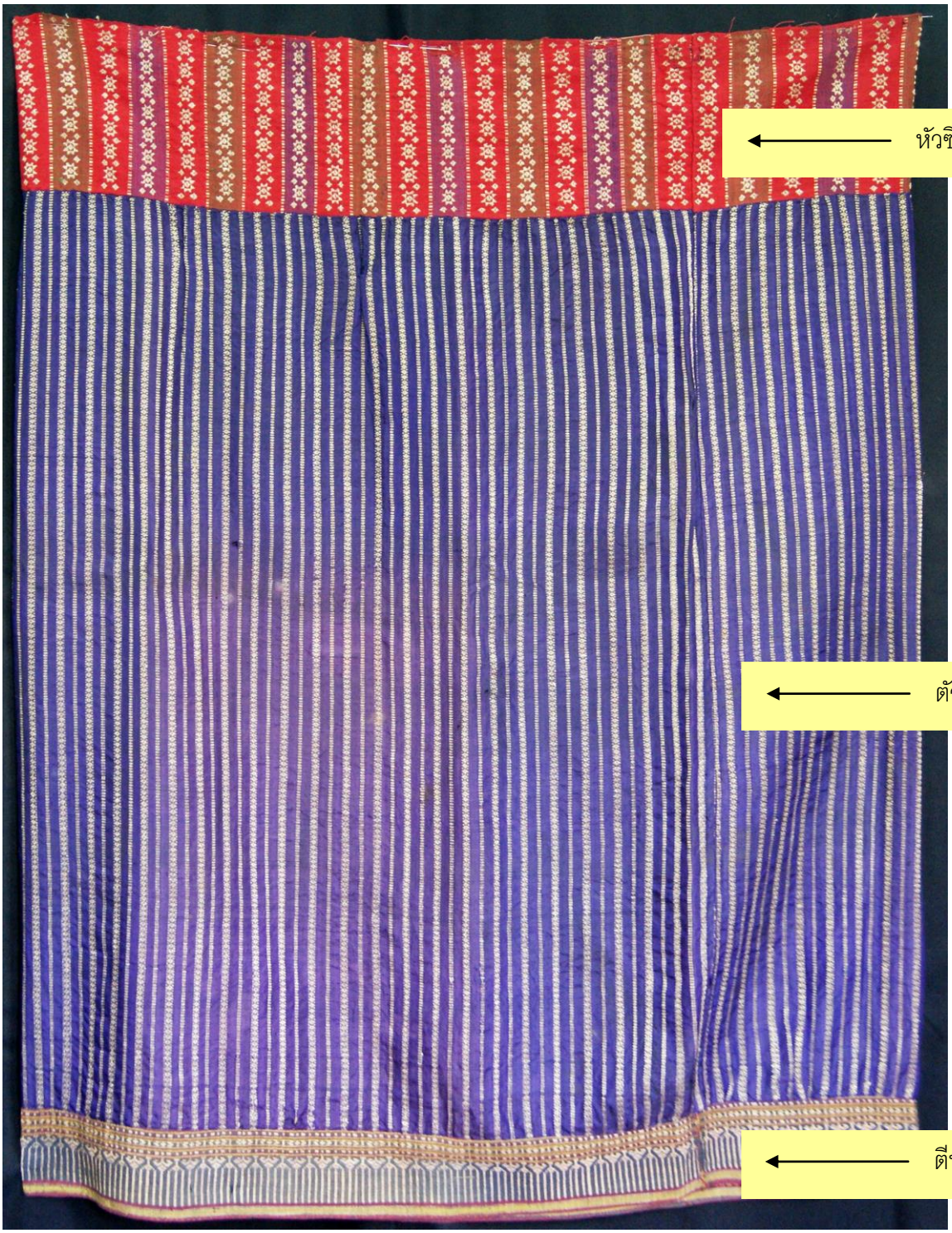
ชื่อผ้า : ภาพลายเส้น โครงสร้างผ้าซิ่น ที่ประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น
เทคนิคการทอ : สามารถด้วยการ “ขิด” “มัดหมี่” “หมับไม” “จก” และ “ยก”
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ประยุกต์ลายเส้นจากผ้าใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

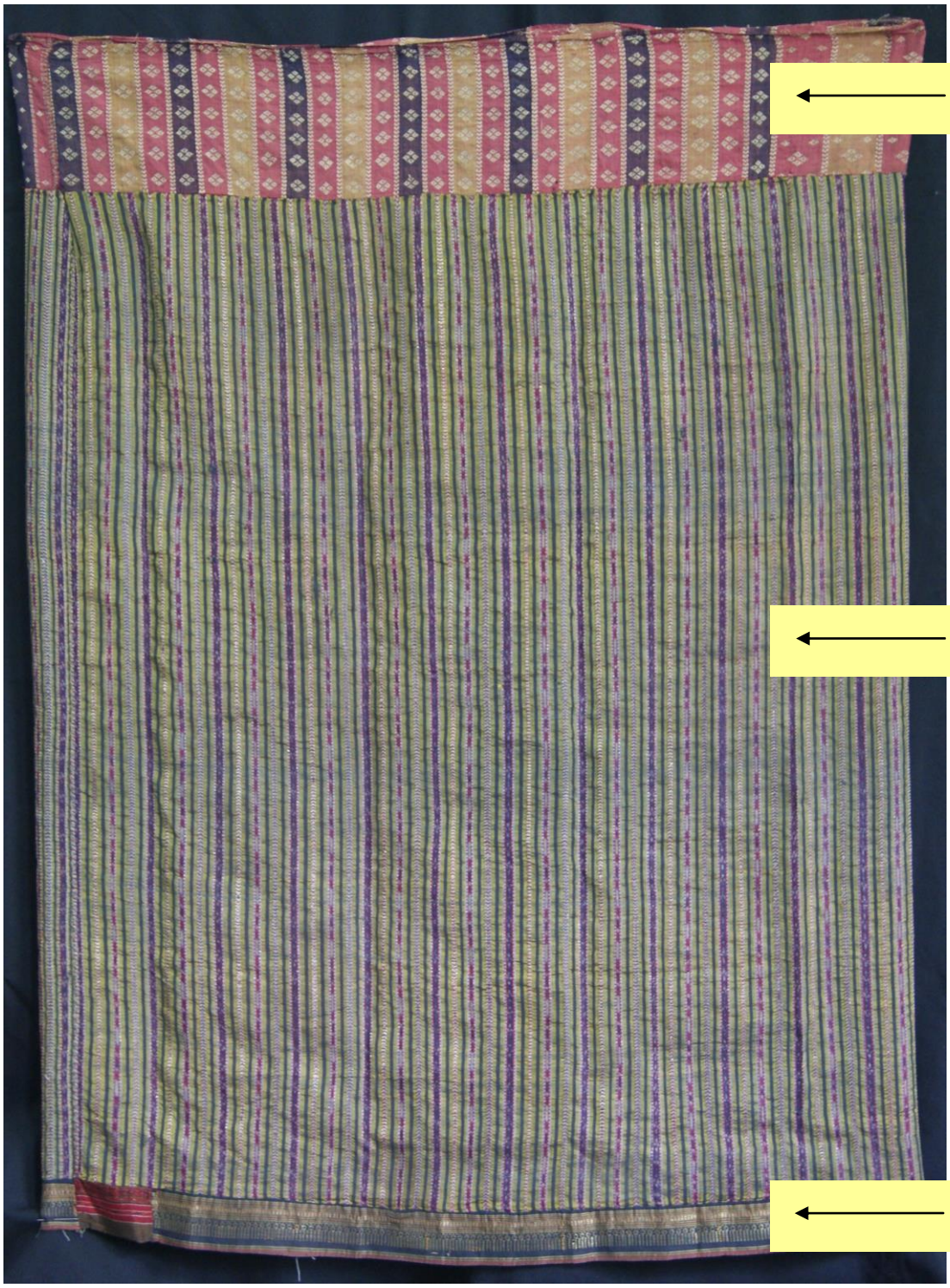
ชื่อผ้า : ผ้าซิ่นหมี่คั่น ต่อตีนซิ่น ลายตวย
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่คั่น” (ตัวซิ่น) “ขิด” (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ” ตีนซิ่นลาย “ตวย และลายม้าสลับคน”
เทคนิคการทอ : “ขิด” ยกตะกอเสริมดิ้นเงินดิ้นทอง (ตัวซิ่น) “ขิด” (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ” ตีนซิ่นลาย “ช่อดอกก้านของ” (ดอกปีบ) หัวซิ่นลาย “ดอกแก้วทรงเครื่อง”
เทคนิคการทอ : “ขิด” ยกตะกอเสริมดิ้นเงินดิ้นทอง (ตัวซิ่น) “ขิด” (ตีนซิ่น) “จก” (หัวซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าซิ่นหมี่คั่น ต่อตีนซิ่น ลายช่อ
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่คั่น” (ตัวซิ่น) “ขิด” (ตีนซิ่น) “จก” (หัวซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นยกดอกเงินดอกคำ” ต่อตีนซิ่น ลายช่อ
เทคนิคการทอ : “ยก/ ขิด” ยกตะกอเสริมดิ้นเงินดิ้นทอง (ตัวซิ่น) “ขิด” (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

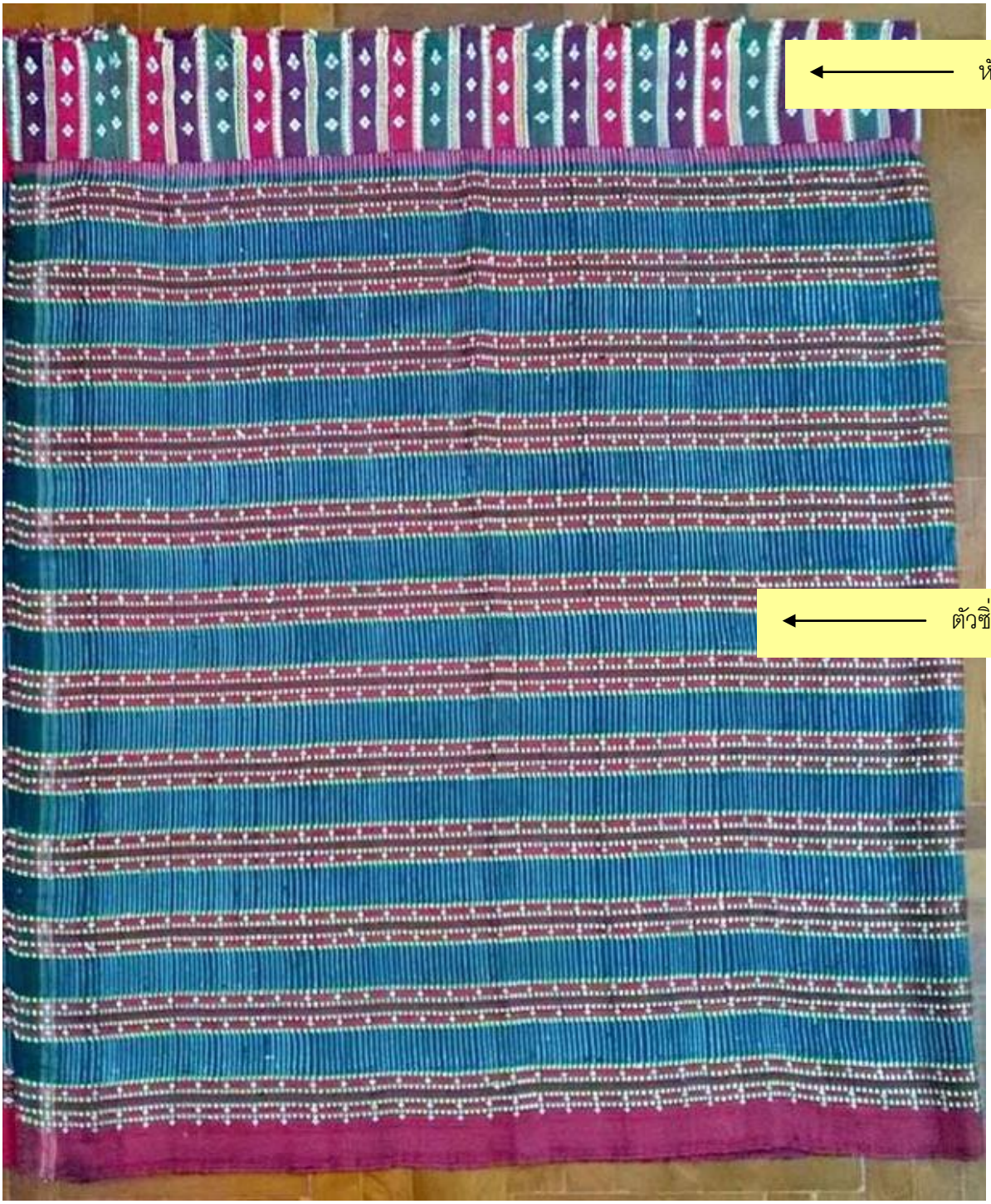
ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมับไม” ต่อตีนซิ่นลาย “นาค สลับ ขอ” หัวซิ่นขิดลาย “สร้อยดอกหมาก”
เทคนิคการทอ : “หมับไม” (ควบเส้น-ตัวซิ่น) “ขิด” (ตีนซิ่น และหัวซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

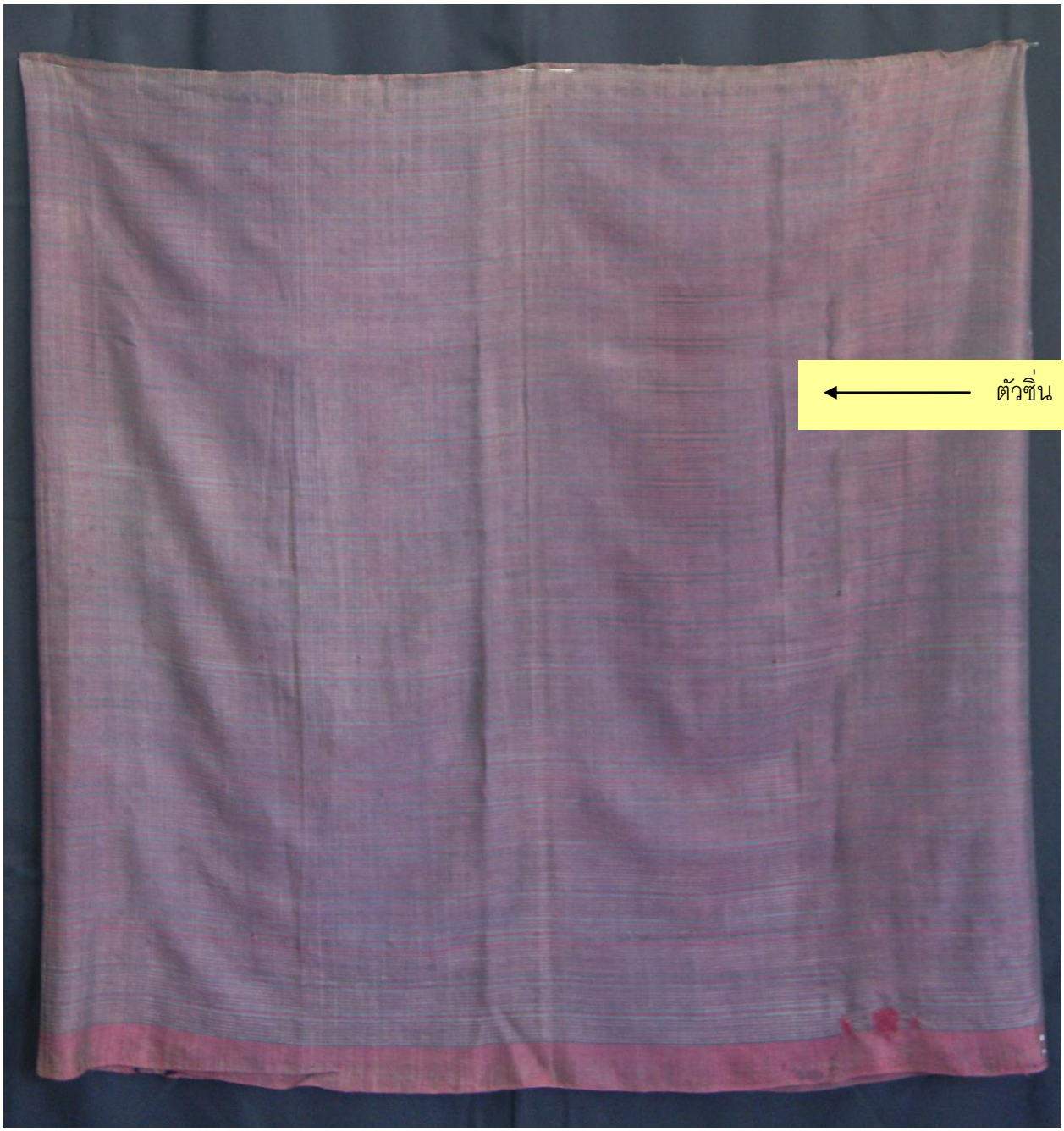
ชื่อผ้า : ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างผ้าซิ่นทิว และซิ่นทิวมุก ที่มี๒ส่วนคือ ตัวซิ่น กับ หัวซิ่น
เทคนิคการทอ : สามารถใช้การทอผสม “ทอขัด” “ยกมุก” (เสริมเส้นยืนพิเศษ) “จก”
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นทิวมุก” ที่มี ๒ ส่วนคือ ตัวซิ่น กับ หัวซิ่น
เทคนิคการทอ : “ยกมุก” (เสริมเส้นยืนพิเศษ) และ “จก” (ตัวซิ่น) “จก” (หัวซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

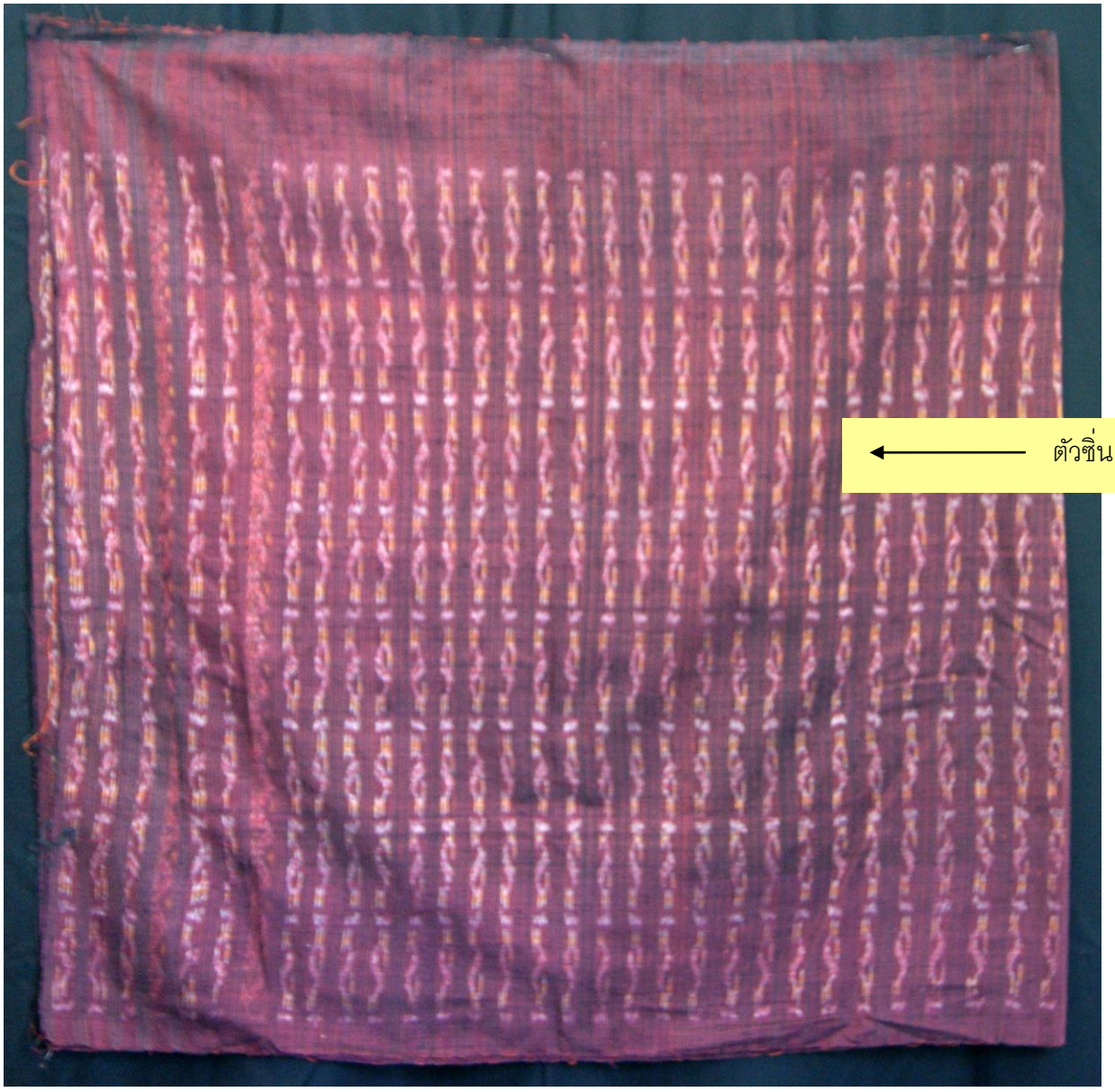
ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นทิวมุก” ที่มี ๒ ส่วนคือ ตัวซิ่น กับ หัวซิ่น
เทคนิคการทอ : “ยกมุก” (เสริมเส้นยืนพิเศษ) และ “จก” (ตัวซิ่น) “จก” (หัวซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นทิว” ที่มีส่วนเดียว คือ ตัวซิ่น
เทคนิคการทอ : ทอขัด ริ้วเครือเส้นยืนตัวซิ่นตั้ง “เครือทิว” สลับริ้วสีอ่อน-แก่
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นไหมก่อม” ที่มี ๓ ส่วนคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น ตีนซิ่น
เทคนิคการทอ : “จก” (ลายดาว) (หัวซิ่น) “ทอขัด” (ตัวซิ่น) “ขิดคั่น” (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

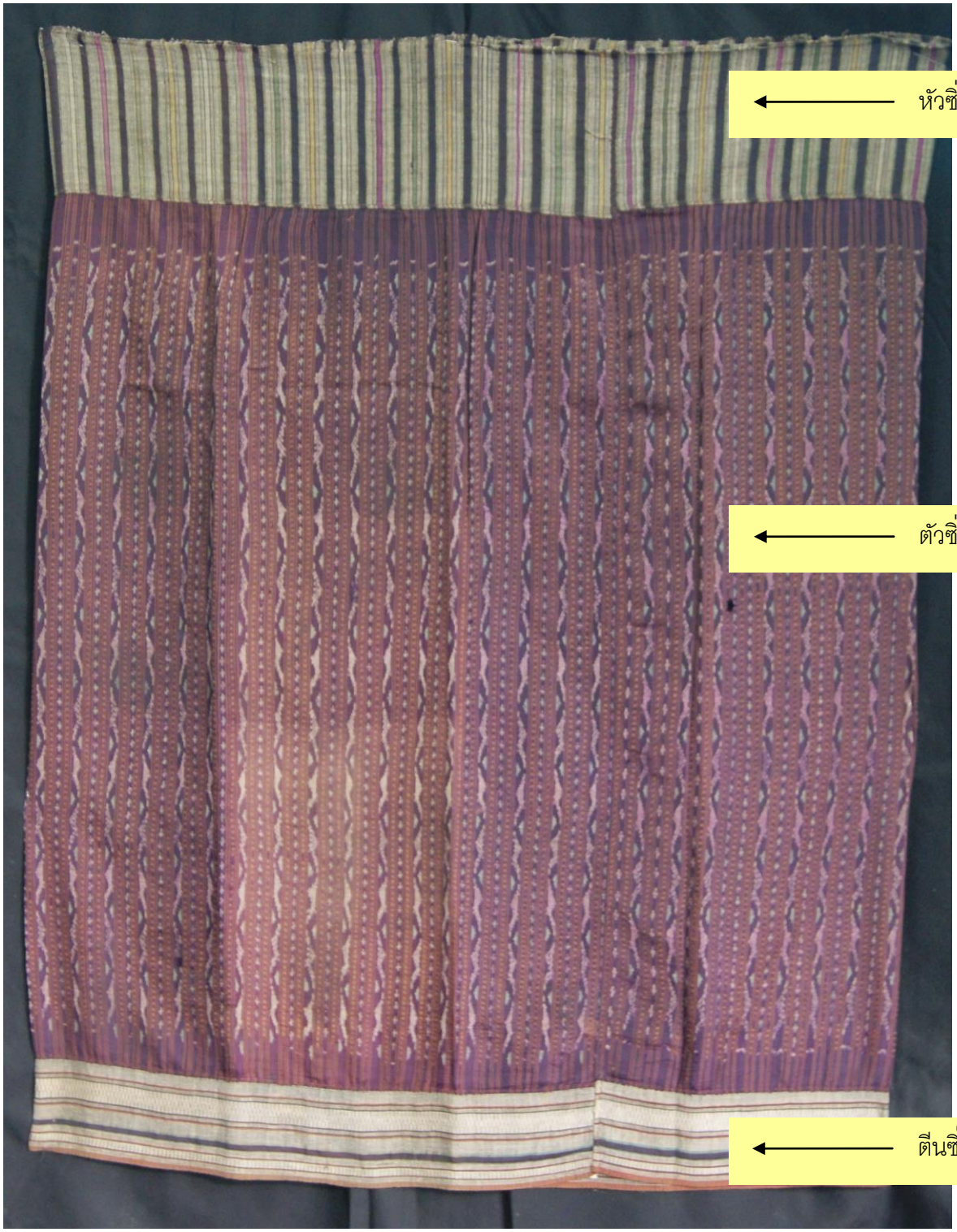
ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่คั่น” ลาย “ขอนาค”
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (มัดกั้นสีเส้นพุ่ง)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี

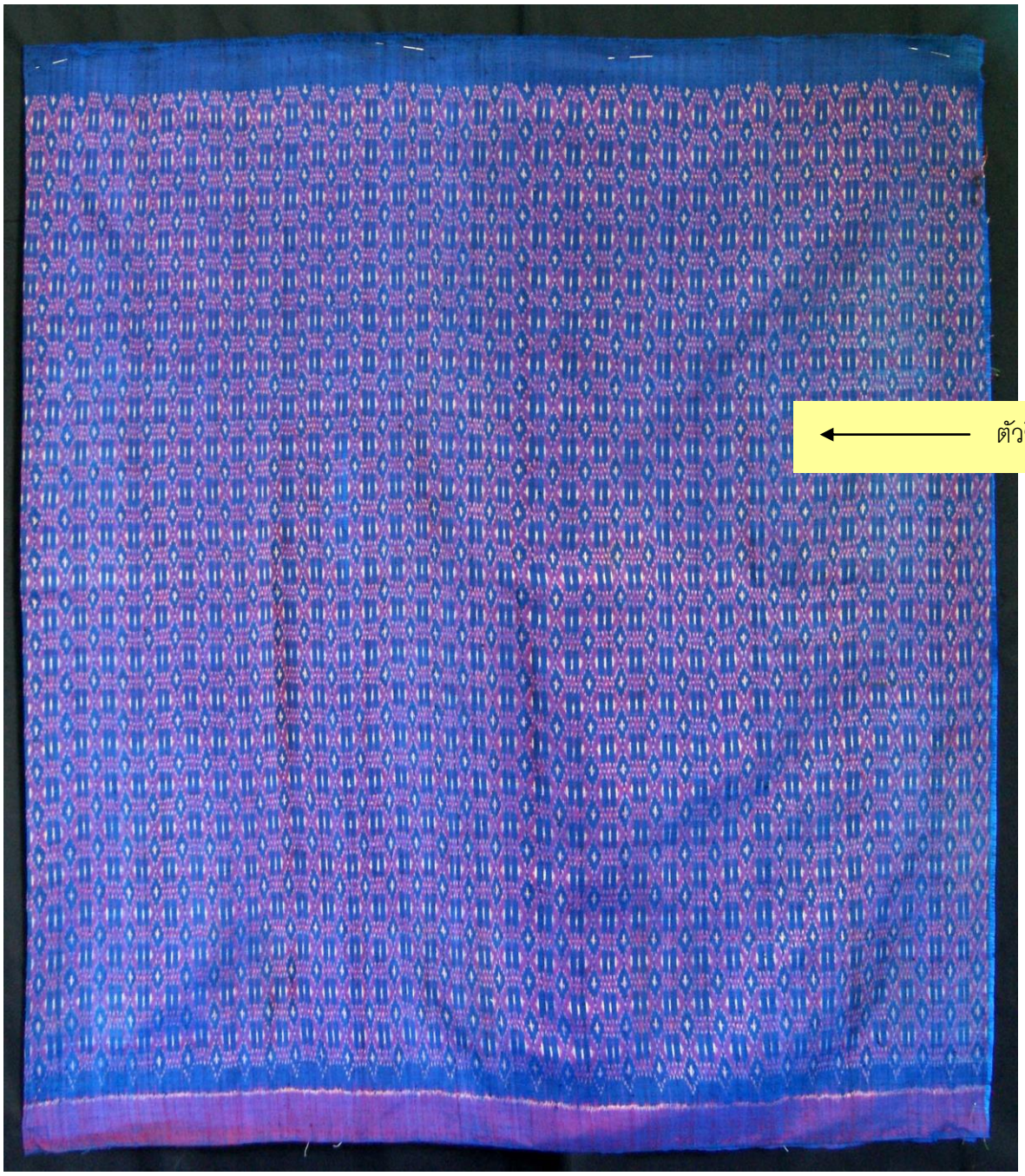
ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่คั่น” ลาย “ปราสาทเผิ่ง” (ปราสาทผึ้ง)
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (มัดกั้นสีเส้นพุ่ง)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : นางประคอง บุญขจร บ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี

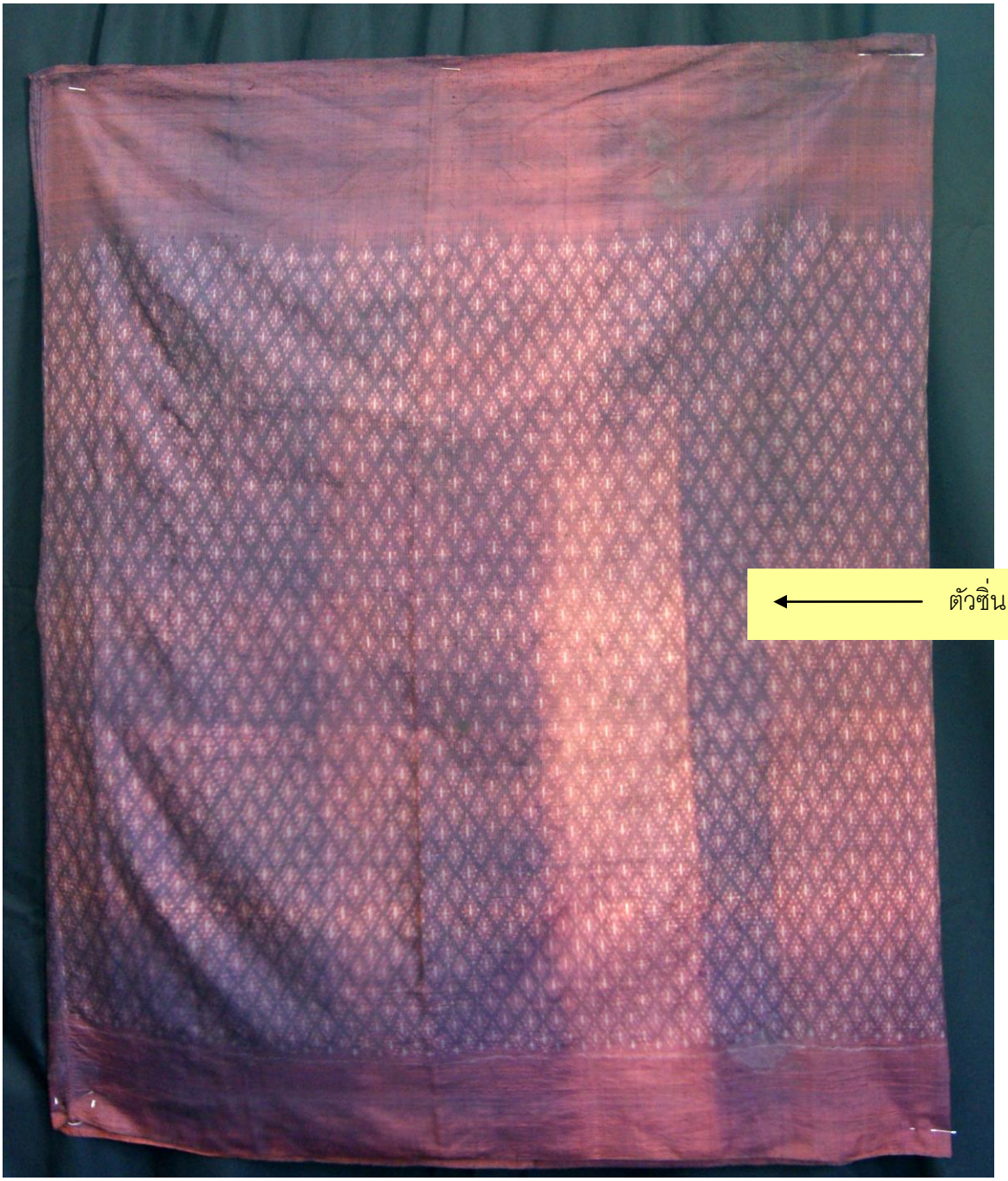
ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่คั่น” ลาย “ขอนาคน้อย”
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (ตัวซิ่น) “ขิดคั่น” (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่คั่น” ลาย “จอนฟอน”
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (ตัวซิ่น) “ขิดคั่น” (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่รวด”
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (มัดกั้นสีเส้นพุ่ง)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่รวด”
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (มัดกั้นสีเส้นพุ่ง)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นหมี่รวด” ต่อตีนซิ่นแบบจำปาศักดิ์
เทคนิคการทอ : “มัดหมี่” (ตัวซิ่น) “ขิด” ดิ้นเงินดิ้นทอง (ตีนซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ผ้าซิ่นแล้”
เทคนิคการทอ : “หมับไม” (ควบเส้น-ตัวซิ่น)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ (ผู้วิจัย)

๖.๓ ผ้า “หัวซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

จากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณทั้งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และในคลังสะสมส่วนบุคคล ทำให้ได้ข้อสังเกตว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ มีการสร้างสรรค์ ลวดลายและเลือกใช้เทคนิคการทอสำหรับส่วนหัวซิ่นแตกต่างจากถิ่นฐานเดิม และจะสังเกตได้อีกว่า ผ้าซิ่นใน สปป.ลาว ไม่ค่อยเน้นการออกแบบส่วนหัวซิ่น ผ้าซิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และกลุ่มอื่นๆ ในภาคอีสาน หรือ ภาคกลางต่างไม่ค่อยให้ความสำคัญกับ “ส่วนหัวซิ่น” เพราะอาจมองว่าเป็นส่วนที่สามารถม้วนพับเก็บซ่อนไว้ที่เอวและปิดบังได้ด้วยผ้าเบี่ยงหรือเสื้อ ในขณะที่เจ้านายเมืองอุบลฯและเครือญาติที่กระจายออกไปอยู่ในจังหวัดใกล้เคียง ต่างมีมรดกผ้าโบราณที่ทอด้วยเทคนิคการ “จก” ที่ช่วยให้สามารถสร้างสรรค์ลวดลายได้ซับซ้อน ในขณะเดียวกันก็มีการทอหัวซิ่นแบบเรียบง่ายด้วย จากหลักฐานผ้าตัวอย่างและจากผลสรุปของเวทีชุมชน สามารถจำแนกประเภทส่วนหัวซิ่น ที่ช่างทอผ้าชาวเมืองอุบลฯ ได้สืบทอดและถือครองไว้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑) ผ้าหัวซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิคการ “จก”

การวิเคราะห์หลักฐานตัวอย่างผ้าพบว่ามีสร้างสรรค์ลวดลายด้วยการทอเทคนิค “จก” หลายลวดลาย ได้แก่ “ลายดาว หรือ ลายหัวจกดาว” “ลายดอกแก้ว” “ลายดอกแก้วทรงเครื่อง” เป็นต้น ซึ่งรูปแบบหัวซิ่นประเภทนี้เองที่ทำให้ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ และผ้าทอเมืองอุบลฯ แตกต่างจากผ้าในถิ่นอื่นๆ แม้จะมีวัฒนธรรมทางภาษาร่วมกัน ซึ่งเราสันนิษฐานว่า หัวซิ่นจกลวดลายนี้ น่าจะมีพัฒนาการของ “ต้นกำเนิด” ในราวช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ด้วยมีเทคนิคร่วมกันกัน “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” และ “ผ้าเยียรบับลาว” ที่มีการใช้จาก “จกดาว” ในการจัดองค์ประกอบลวดลายผ้า เช่นเดียวกัน

๒) ผ้าหัวซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิคการ “ขิด”

นับเป็นรูปแบบของหัวซิ่นที่ใช้กันทั่วไป น่าจะเป็นรูปแบบที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้สืบต่อรูปแบบมาจากถิ่นฐานเดิม โดยอาจใช้สืบเนื่องมาถึงยุคของพระตา พระวอ ระหว่างการอพยพและการทำสงครามย้ายถิ่นฐานลงมาทางตอนใต้ของลุ่มแม่น้ำโขง แต่ก็ได้พบหลักฐานจากลวดลายที่พบโดยไปใช้กับลวดลายส่วนของการขิดลายตัวซิ่นด้วย นั่นคือ “ขิดลายสร้อยดอกหมาก” ซึ่งสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว อื่นๆ จะขิดลายผ้าต่างออกไป ลวดลายนี้น่าจะถือกำเนิดขึ้นในดินแดนประเทศไทย เมื่อเจ้าเมืองอุบลฯ ได้ตั้งถิ่นฐานมั่นคงแล้ว

๓) ผ้าหัวซิ่น ที่ตกแต่งลายด้วยเทคนิค “มัดย้อม”

สามารถพบผ้าหัวซิ่น ที่ใช้การมัดย้อม แทนการทอริ้วคั่นของผ้าซิ่นทิว ซึ่งเป็นตัวอย่างผ้าที่เชื้อสายหรือทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ มอบไว้ให้แก่คลังผ้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี โดยจำลองสีสันของแถบริ้วที่ทอคั่นสลับ ด้วยการมัดย้อมสี

ประเด็นที่ได้ตรวจวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางศิลปะสิ่งทอ/ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ กรณี “หัวซิ่น” นั้นได้ข้อค้นพบใหม่ ที่ยังไม่เคยมีใครนำเสนอมาก่อน คือ ความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ “ดาว” ที่พบใน “หิวดาว” โบราณวัตถุที่พบใน สปป.ลาว ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และ “ลายดาวบนหน้ากลองมโหระทึก” ของวัฒนธรรมเก่าแก่ยุคดองซอน นอกจากนี้ ลายจกดอกแก้ว และจกลายดาว ก็มีลวดลายเดียวกันกับ “สร้อยตัวจักสานใบลาน” ที่ใช้ในพิธีฟ้อนกลองตุ้ม จากการศึกษาวัฒนธรรมไท-ลาวทำให้พบว่า ลวดลายดาวที่ปรากฏในศิลปะต่างๆรวมทั้งลายผ้านั้นเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันคือ “การสื่อสารกับพญาแถน” ที่เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว เจ้านายเมืองอุบลฯ จึงได้สร้างสรรค์ศิลปะลวดลายดาวบนผืนผ้าขึ้นในดินแดนประเทศไทย เพื่อเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ผ่านลวดลายผ้า ที่สะท้อนความงดงามทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของช่างฝีมือ บ่งบอกถึงรสนิยม ทักษะการทอผ้า เนื้อหาทางวัฒนธรรม ที่แฝงไว้ในลวดลายผ้า เป็นสัญลักษณ์ข้ามกาลเวลา ที่รอคอยการค้นพบ

ภาพที่ ๖-๓๐ ภาพรวมการเปรียบเทียบวิวัฒนาการ หัวซิ่นลายจกดาว เมืองอุบลฯ ที่เกี่ยวพันกับ ลายหินดาว ลายดาวบนกลองมโหระทึก ลายดอกแก้ว (ดอกพิกุล) จักสานสร้อยตัวลายดอกแก้ว

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗

ชื่อผ้า : หัวซิ่น (ลายดาว)

เทคนิคการทอ : จก (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นจุดๆ) และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี

กราฟลายผ้า : หัวซิ่น (ลายดาว)

เทคนิคการทอ : จก (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นจุดๆ) และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : หัวซิ่น (ลายดาว)

เทคนิคการทอ : จก (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นจุดๆ) และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

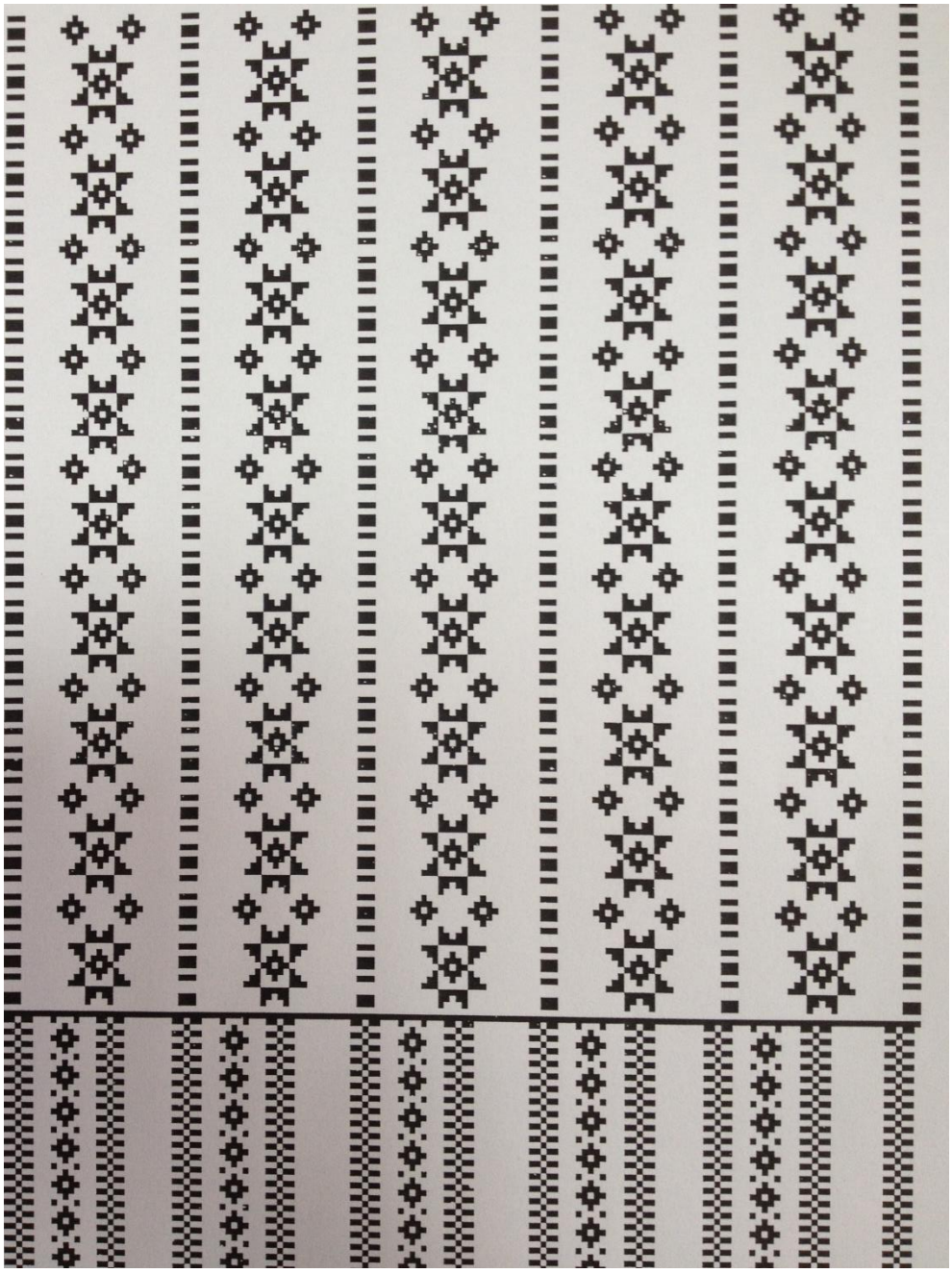

ชื่อผ้า : หัวซิ่น (ลายดอกแก้วทรงเครื่อง)

เทคนิคการทอ : จก (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นจุดๆ) และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า หัวซิ่น ลายดอกแก้วทรงเครื่อง

เทคนิคการทอ : จก (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นจุดๆ) และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : หัวซิ่น ลายจกดาว (ดาวล้อมเดือน)

เทคนิคการทอ : จก (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นจุดๆ) และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : หัวซิ่น (ขิดลายสร้อยดอกหมาก)

เทคนิคการทอ : ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

๖.๔ ผ้า “ตีนซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

จากการศึกษาหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ กรณี “ตีนซิ่น” แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ทั้งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี และในคลังสะสมส่วนบุคคล ได้ข้อสังเกตว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ มีการสร้างสรรค์ ลวดลายและเลือกใช้เทคนิคการทอสำหรับส่วนตีนซิ่นแตกต่างจากถิ่นฐานเดิม ทั้งนี้ผู้วิจัยขอสันนิษฐานว่า อาจเป็นสัญลักษณ์ของการสร้างเมืองใหม่ที่มีรูปแบบศิลปะเป็นของตนเอง

หลักฐานลวดลายผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอเมืองอุบลฯ กรณี “ผ้าตีนซิ่น” ที่มีพัฒนาการที่ประยุกต์ออกแบบจนมีความงดงามตามแบบเฉพาะตัว โดยมีทั้งการออกแบบที่เกิดขึ้นใหม่และการประยุกต์มรดกสิ่งทอ โดยสามารถจำแนกประเภทตีนซิ่นของเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้เป็น ๕ ประเภทดังนี้

๑) ตีนซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิค “ขิด” เป็น “ลายกระจับย้อย” ที่ชื่อนั้นพยายามนำมาจากพืชท้องถิ่นคือ “กระจับเขาควาย” ที่มีลักษณะ งอโค้งคล้ายลวดลายผ้า และมีก้านย้อยลงมา หากแต่ลักษณะของลวดลายผ้าบ่งชี้ต้นกำเนิดของลวดลายตัวมันเองอย่างชัดเจนว่า มีน่าจะมีต้นกำเนิดจาก “ลายเชิง” ของผ้าเบี่ยงชาวภูไท นอกจากนี้แล้วยังมี “ตีนซิ่น ลายนาค”ที่น่าจะประยุกต์ขึ้นพร้อมๆกัน

๒) ตีนซิ่น ทีทอด้วยเทคนิค “ขิด” เป็น “ลายช่อ” ที่มีทั้งลวดลายที่เป็น ลายช่อธรรมดา และลวดลายที่เป็น “ลายช่อดอกก้านของ” (ช่อดอกปีบ) ที่อาจมีความสัมพันธ์กับ “ลายช่อแทงท้อง” ของผ้าสยามที่ส่งไปให้เจ้าเมืองเมืองอุบลฯ ใช้นุ่งเป็นชุดเข้าเฝ้า

๓) ตีนซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิค “ขิด” เป็น “ลายตีนตวย” ซึ่งคำว่า “ตวย” ตรงกับคำว่า “กรวย” ในภาษาไทยภาคกลาง แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง “ลายกรวยเชิง” ของราชสำนักสยามกับลวดลายเชิงผ้าของท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำโขง ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ประยุกต์นำมาใช้ แต่นำชื่อลวดลายของราชสำนักสยามไปเรียกขานตามแบบภาษาไทยถิ่นอีสาน

๔) ตีนซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิค “ขิด” ดิ้นเงินดิ้นทองเป็นลายแถบใหญ่ ตามแบบ “จำปาศักดิ์” และ “เวียงจันทน์” ลักษณะนี้น่าจะเป็นผลงาน เชื้อสายเจ้านายฝั่งลาวที่แต่งงานมาอยู่เมืองอุบลฯ

๕) ตีนซิ่น ที่ทอตามแบบการ “ขิดคั่น” แบบดั้งเดิม มีการทอทั้งแบบลายขิดคั่นธรรมดาแบบดั้งเดิม และมีความพยายามที่จะใช้เทคนิคนี้สร้างลายขึ้นใหม่

ในบรรดาลวดลาย “ตีนซิ่น” (ตีนกระจับย้อย ตีนตวย ตีนขิดปราสาทผึ้ง ตีนขิดดอกแก้ว ตีนช่อ ตีนขิดคั่น) พบว่าลวดลายตีนซิ่นที่ชุมชนถือเป็นลายเอกลักษณ์โดดเด่นคือ “ลายตีนตวย” ที่ได้รับอิทธิพลมาจาก “ลายกรวยเชิง” ที่แสดงความสัมพันธ์เกี่ยวดองเป็นเครือญาติระหว่างราชสำนักสยาม (กรุงเทพฯ) กับเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยได้มีการฟื้นฟูและยังคงสืบทอดการทอผ้าลายนี้กันอยู่ในปัจจุบัน

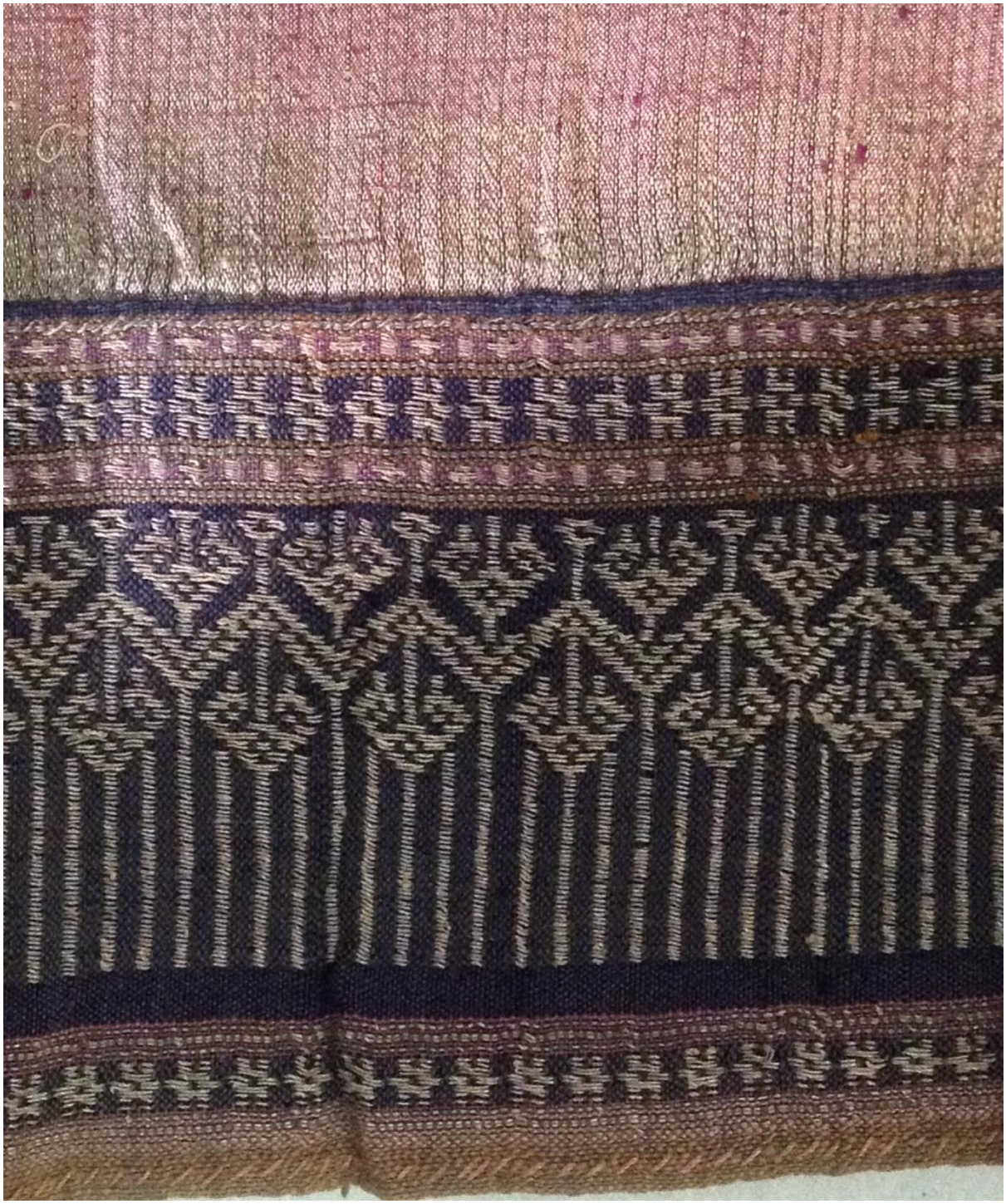
ชื่อภาพ : หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา นุ่งซิ่นลายล่องแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
เทคนิคการทอ : ส่วนตัวซิ่น และส่วนตีนซิ่น (ยกตะกอขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

จากหลักฐานภาพถ่ายหม่อมเจียงคำนุ่งซิ่นต่อตีนกระจับย้อย และตัวอย่างผ้าโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ได้ข้อสังเกตว่าเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้พยายามออกแบบลวดลายผ้าเอกลักษณ์ของตนเอง เพื่อบ่งบอกความแตกต่างจากราชสำนักล้านช้าง ลวดลายผ้าเป็นสื่อสัญลักษณ์แห่งอำนาจและบ่งบอกถึงความเกี่ยวดองกับราชสำนักสยาม โดยเฉพาะส่วนลวดลายตีนซิ่น ได้แก่ “ลายตีนกระจับย้อย” ที่หม่อมเจียงคำใช้นุ่งดังหลักฐานภาพถ่าย และมีตัวอย่างผ้าโบราณลายใกล้เคียงกัน ที่บ่งชี้ว่าเจ้านายเมืองอุบลฯ พยายามประยุกต์ลายจากผ้าเบี่ยงชาวภูไทในท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อให้ใกล้เคียงกับลวดลายกรวยเชิงของผ้าราชสำนักสยาม แต่ชื่อลวดลายยังอ้างถึงชื่อพืชท้องถิ่น “กระจับควาย” ที่มีก้านย้อยลง (ดังภาพที่ ๖-๒๖) โดยได้ข้อสังเกตว่า มีการทอ “ลายดาว” ทั้งส่วนบนและริมตีนซิ่นของลายกระจับย้อย บ่งชี้ลายสัญลักษณ์เดียวกับลวดลายผ้าหัวซิ่น

ภาพที่ ๖-๓๑ ภาพรวมเปรียบเทียบ ตีนซิ่นลาย “กระจับย้อย” กับ “กระจับควาย” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะประยุกต์จากลายเชิงผ้าเบี่ยงของชาวภูไท ในท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำโขง

ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ชื่อผ้า : ตีนซิ่น ลาย “ตีนกระจับย้อย” (กระจับ คือ กระจับควาย) มีลายดาวประกอบบน-ล่าง

เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

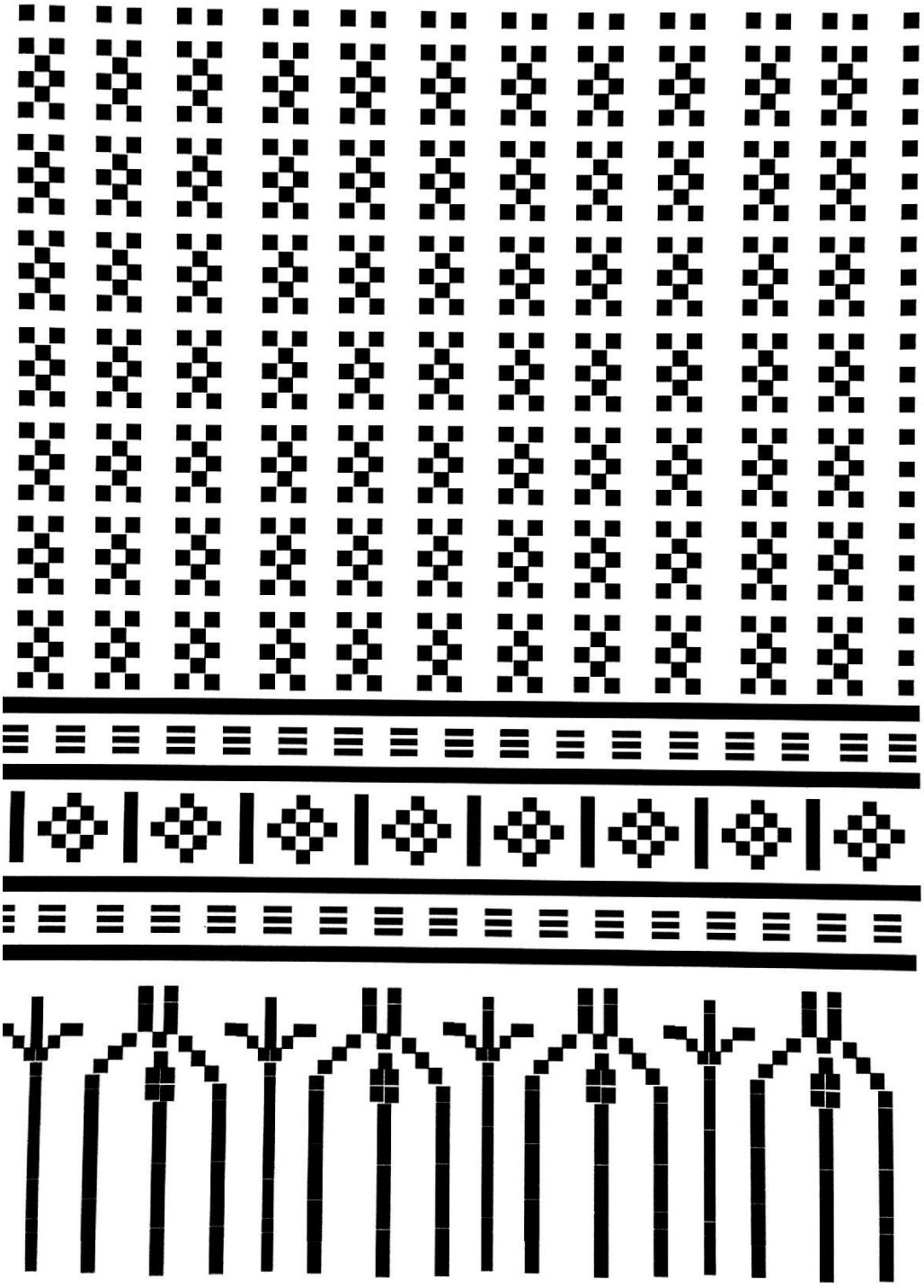

ชื่อผ้า : ผ้าตีนซิ่น ยกขิด ลายตีนช่อ “ช่อดอกก้านของ” (ช่อดอกปีบ)

เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

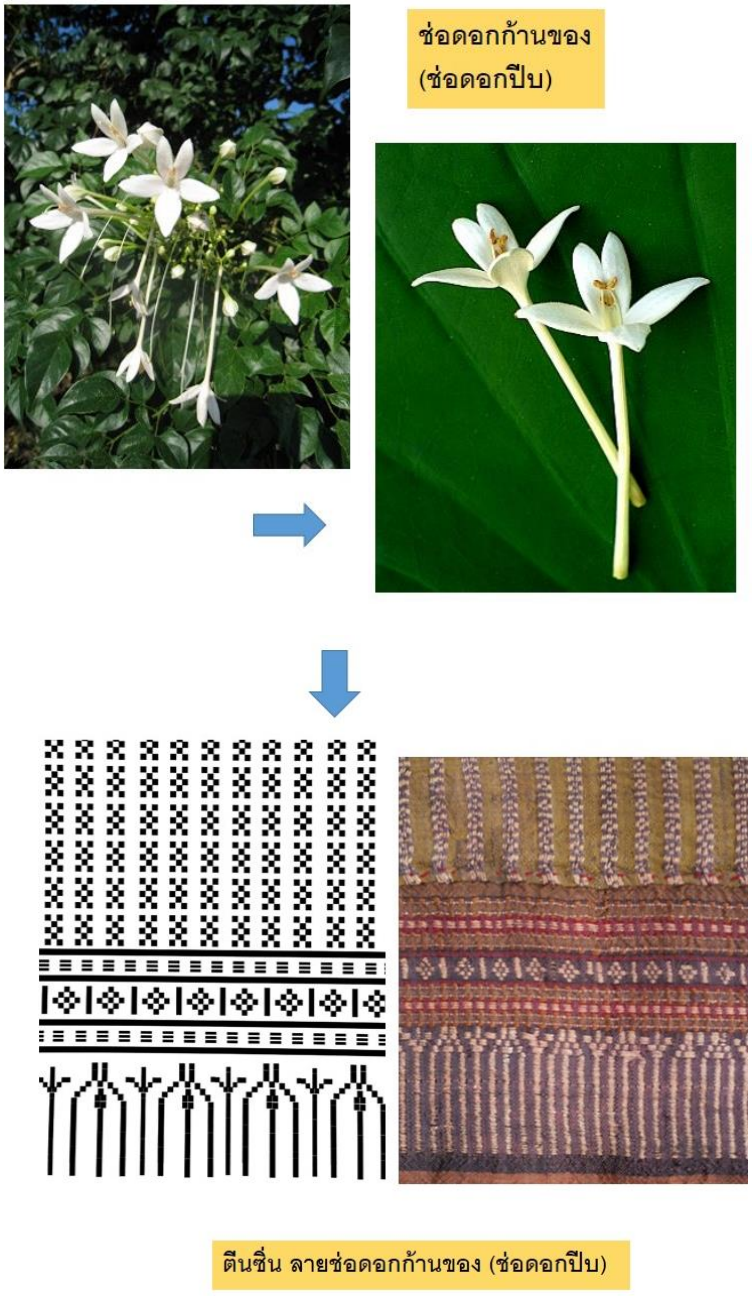
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า ตีนซิ่น (ลายตีนช่อดอกก้านของ) และตัวซิ่น
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

จากหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณและข้อมูลสัมภาษณ์ พบว่า เจ้านายเมืองอุบลฯมีการออกแบบลวดลายผ้าที่สัมพันธ์กับลายตีนซิ่นของราชสำนักล้านช้าง คือ “ลายตีนช่อดอกก้านของ” (ลายช่อดอกปีบ) และ “ลายตีนช่อ” ซึ่งลวดลายผ้าเป็นสื่อสัญลักษณ์บ่งบอกความเกี่ยวดองของบรรพชนกับราชสำนักล้านช้าง

ภาพที่ ๖-๓๒ ภาพรวมเปรียบเทียบ ตีนซิ่นลาย “ดอกก้านของ” กับ “ดอกปีบ” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะประยุกต์จากลายที่สัมพันธ์กับตีนซิ่นเดิมของราชสำนักล้านช้าง แต่เรียกขานด้วยพืชท้องถิ่น

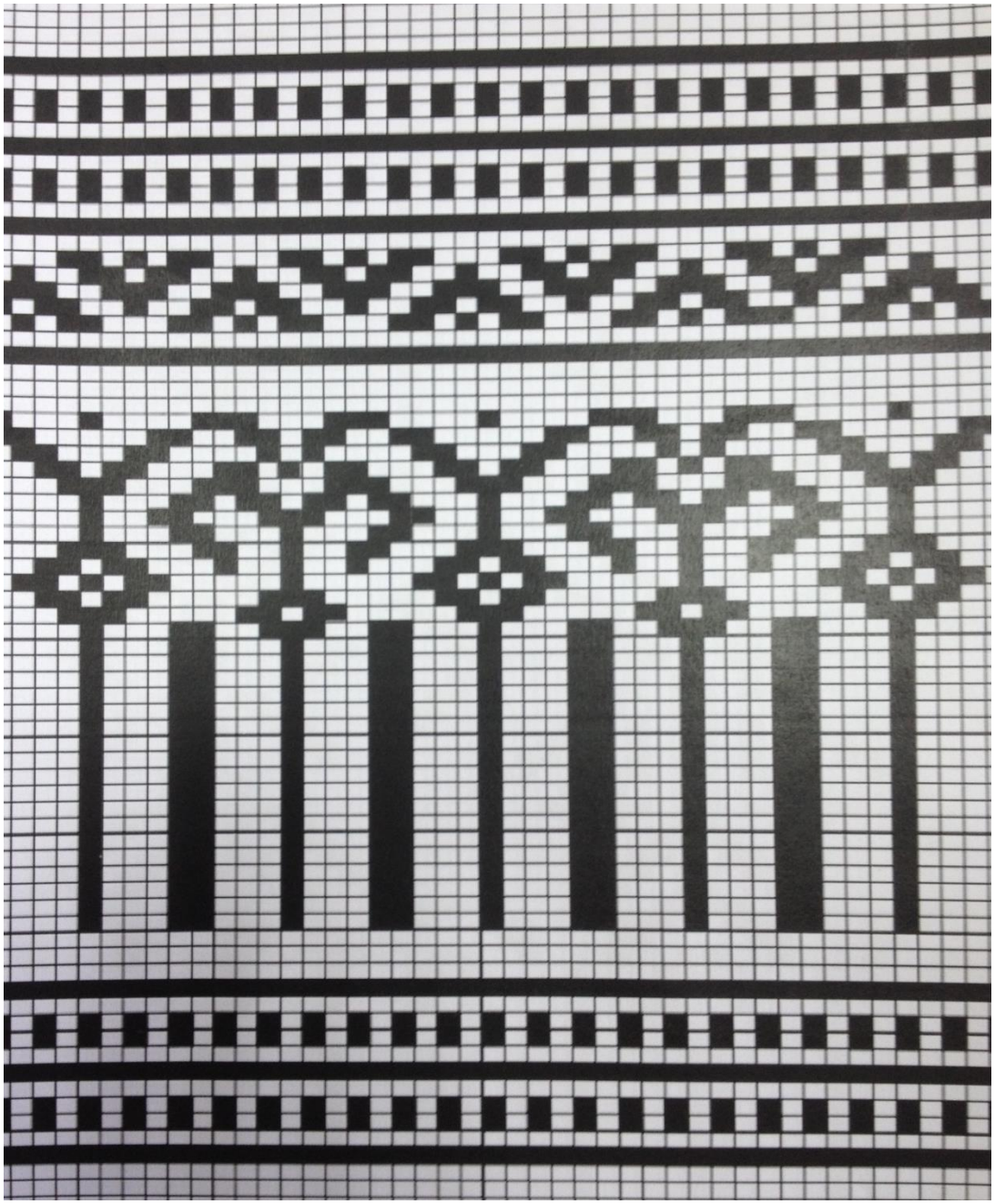
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ชื่อผ้า : ผ้าตีนซิ่น ยกขิด ลายตีนช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าตีนซิ่น ยกขิด ลายตีนช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล (มรดกผ้าจาก หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช)

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า ตีนซิ่น แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าตีนซิ่น ยกขิด ลายตีนช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าตีนซิ่น ยกขิด ลายตีนช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล (มรดกผ้าจาก หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช)

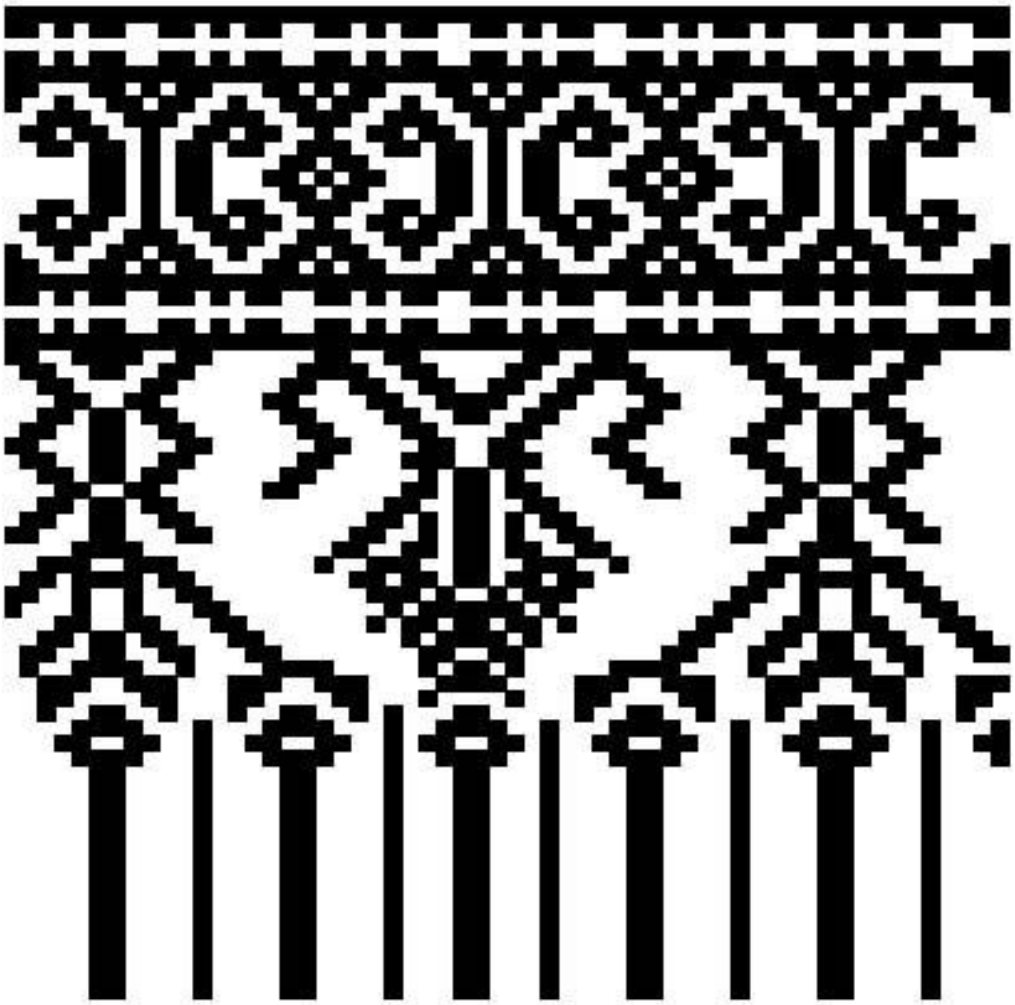

ชื่อผ้า : ผ้าตีนซิ่น ยกขิด ลายตีนช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

จากหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ ได้ข้อสันนิษฐานว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายราชสำนักสยามกับเจ้านายเมืองอุบลฯ และการที่เจ้านายสายเมืองอุบลฯเข้าไปเรียนรู้งานในกรุงเทพฯ ทำให้เกิดอิทธิพลทางศิลปะสิ่งทอของเมืองอุบลฯ หลักฐานสำคัญคือลวดลายตีนซิ่นที่ได้มีการออกแบบ “ลายตีนตวย” ที่พยายามถอดลวดลาย “กรวยเชิง” ของผ้าลายอย่างของราชสำนักสยามที่เป็นผ้าเขียนลายตามแบบสยามซึ่งผลิตที่อินเดีย ด้วยการประยุกต์วิธีการผลิตเป็นเทคนิคขิดของท้องถิ่นอีสาน โดยคงรูปแบบองค์ประกอบลวดลายตามต้นฉบับไว้ คำว่า “ตวย” ตรงกับคำว่า “กรวย” (ดังภาพที่ ๖-๒๘) ซึ่งคุณมีชัย แต้สุจริยา ศิลปินปราชญ์เมืองอุบลฯ ตั้งข้อสังเกตว่า คนปัจจุบันจะเรียกชื่อลายสลับกัน ระหว่าง“ลายตีนตวย” และ “ลายตีนกระจับย้อย” (สัมภาษณ์ คุณมีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๖-๓๓ ภาพรวมเปรียบเทียบลวดลาย “กรวยเชิง” กับ “ตีนตวย” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะประยุกต์มาจากลายที่ราชสำนักสยามใช้ เป็นสัญลักษณ์เพื่อแบ่งแยกฐานานุศักดิ์ โดยนำมาใช้ในความหมายเดียวกัน
ที่มาภาพ: สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า ตีนซิ่น “ลายตีนตวย” (ตวย ตรงกับคำว่า กรวย –กรวยเชิง)
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : “ลายตีนตวย” (ตวย มาจากคำว่า กรวย –กรวยเชิง)
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
ผ้ามรดกจาก นางไสลลักษณ์ ราชพิตร (เชื้อสายหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา)

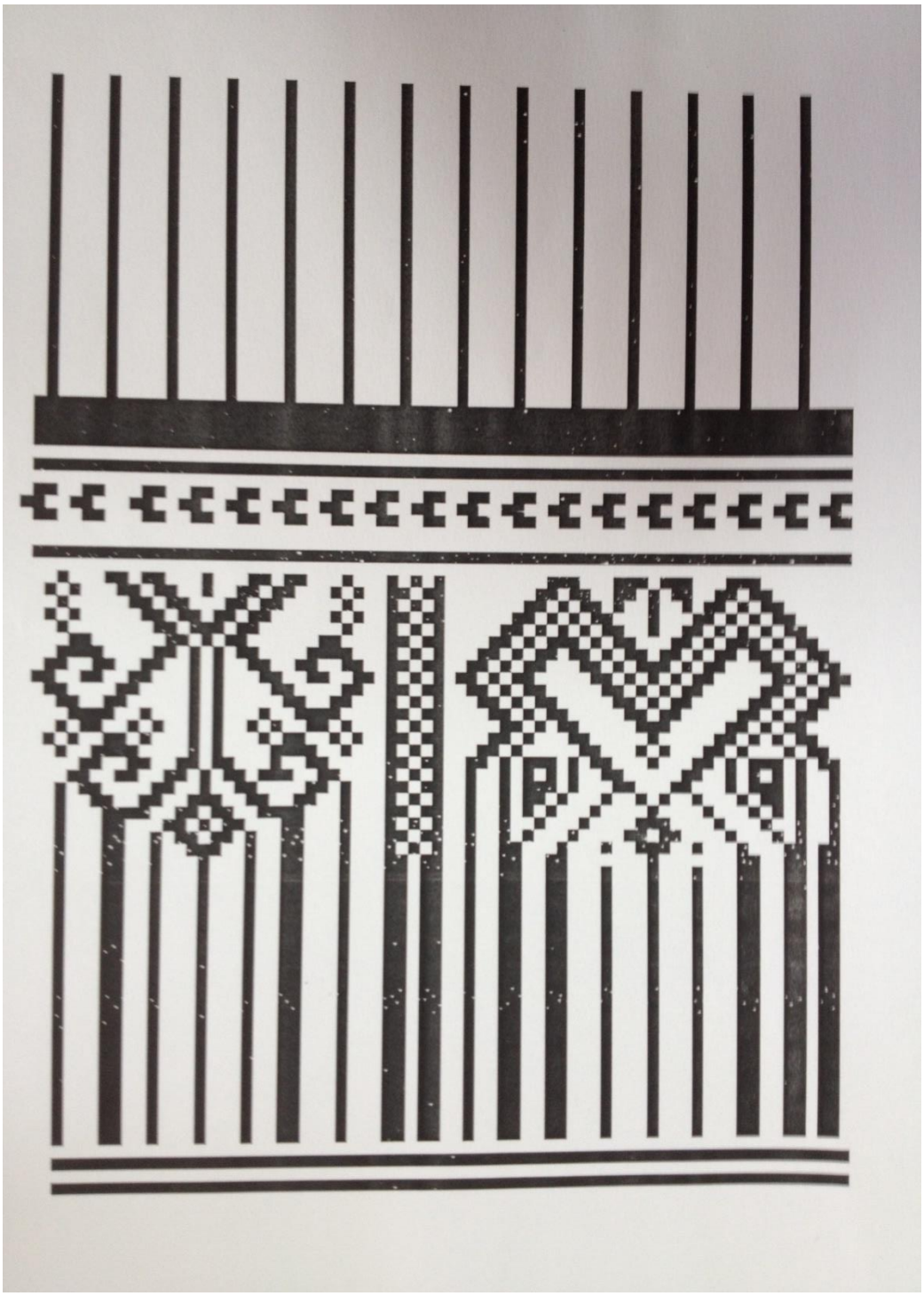
ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า ตีนซิ่น “ลายตีนตวย” ผสม ลายม้า และลายคน
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ลายตีนซิ่น “ลายตีนตวย” (ตวย ตรงกับคำว่า กรวย –กรวยเชิง)
ผสม ลายม้า และลายคน
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

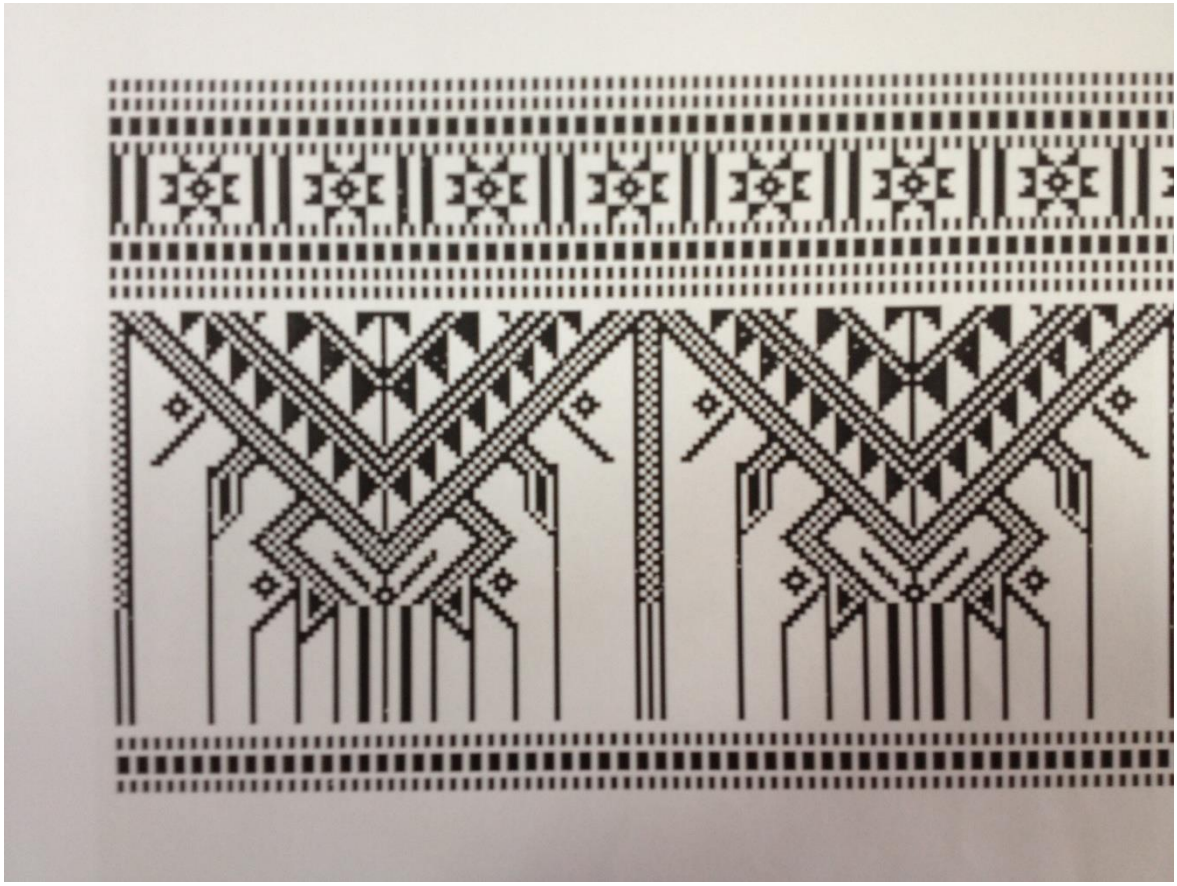
ชื่อผ้า : ลายตีนซิ่น “ลายตีนตวย” (ตวย ตรงกับคำว่า กรวย –กรวยเชิง)
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า ตีนซิ่น ลายนาค สลับ ลายช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ตีนซิ่น ลายนาค สลับ ลายช่อ
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า ตีนซิ่น ลายนาค
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : นางวีณา ณ อุบล (มรดกผ้าจาก ดร.สุนัย ณ อุบล เชื้อสายเจ้านายเมืองอุบลฯ)

ชื่อผ้า : ตีนซิ่น ลายนาค
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : นางวีณา ณ อุบล (มรดกผ้าจาก ดร.สุนัย ณ อุบล เชื้อสายเจ้านายเมืองอุบลฯ)

ชื่อผ้า : ตีนซิ่น แบบจำปาศักดิ์ ตัวซิ่น ลายหมี่ผาสาทเผิ่ง สลับลายขอนาคน้อน สลับขิดดอกดาว
เทคนิคการทอ : ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า) มัดหมี่ (มัดกั้นสีเส้นพุ่ง)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ตีนซิ่น แบบขิดคั่น

เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ตีนซิ่น และตัวซิ่น ลายขิดคั่น

เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)

แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : จังหวัดอุบลราชธานี

ค้นคว้าจากคลังผ้า : หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล (มรดกผ้าจาก หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช)

๖.๕ ผ้า “แพรขิด” แบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

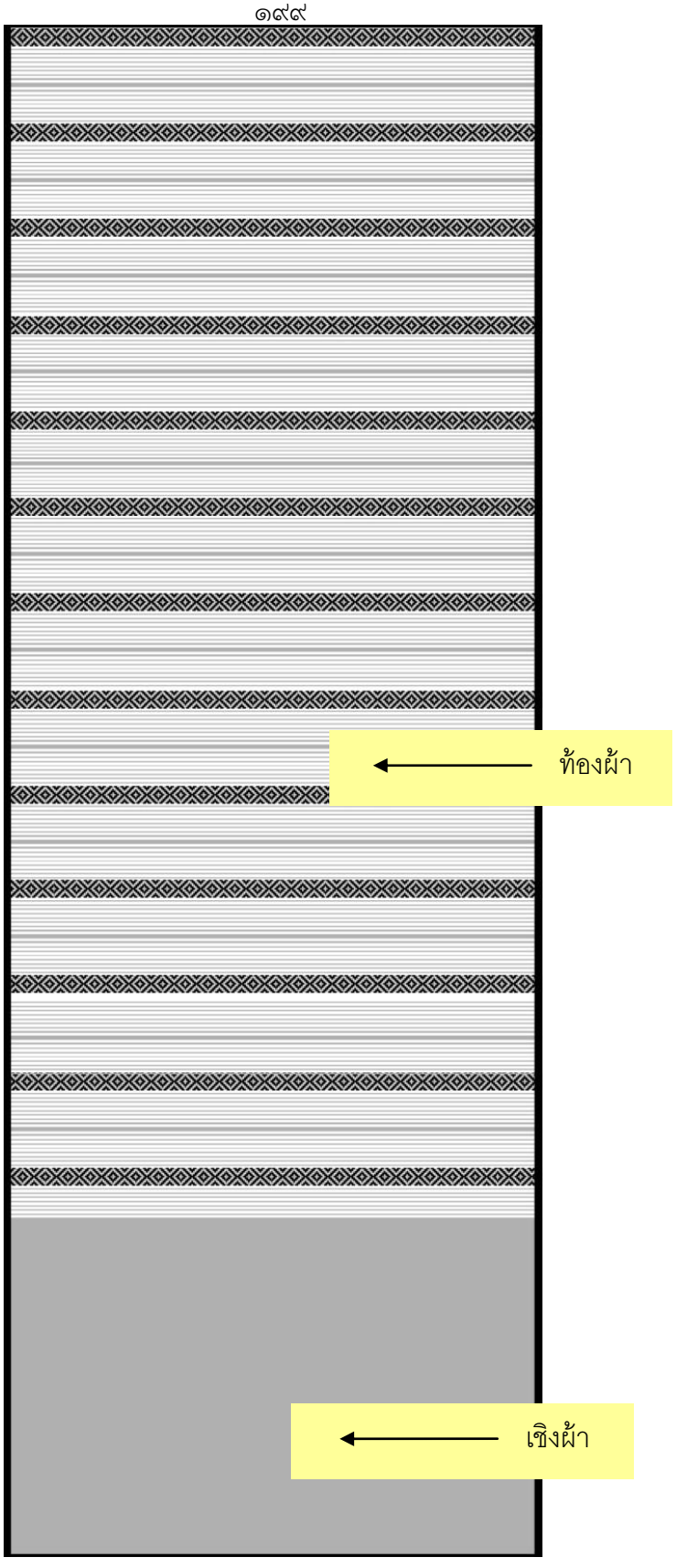
สำหรับผ้า “แพรขิด” ของเจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะมีต้นกำเนิดมาก่อนที่เจ้านายเมืองอุบลฯจะพาผู้คนมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองอุบลฯ เนื่องจากพบหลักฐานภาพถ่ายและผ้าตัวอย่างในถิ่นฐานอื่นๆ ที่ทอด้วยเทคนิคเดียวกัน แต่ก็พบข้อสังเกตว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ และชุมชนเมืองนี้ได้พยายามที่จะสร้างเอกลักษณ์สีสันและองค์ประกอบลวดลายในรายละเอียดที่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในท้องถิ่นอื่นๆ โดยการย้อมสีเส้นไหมที่ใช้ทอลวดลายหลักและลายประกอบ ให้มีความแตกต่างไปจากถิ่นอื่น

เจ้านายเมืองอุบลฯ และชุมชนชาวเมืองอุบลฯ ที่สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า “แพรขิด” นั้นมีการประยุกต์การใช้สอยผ้าชนิดนี้ ที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่มีผ้าคล้ายคลึงกัน เช่น ชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร หรือจังหวัดกาฬสินธุ์ จะใช้ผ้านี้สำหรับเป็นผ้าของฝ่ายชาย เพราะฝ่ายหญิงจะมีผ้าแพรเบี่ยงที่มีรูปแบบเฉพาะของตนเอง แต่สำหรับชาวเมืองอุบลฯ จะนำผ้าแพรขิดนี้มาใช้ร่วมกันทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง โดยหากเป็นการใช้ของฝ่ายหญิงจะเป็นผ้าที่ไม่ได้เพลาะต่อกันตรงกลางและนำไปใช้เป็นผ้าเบี่ยง ทำให้ไม่พบการพัฒนาผ้าเบี่ยงที่เป็นรูปแบบเฉพาะในเมืองอุบลฯ แต่ถ้าเป็นผ้าของฝ่ายชายใช้จะนำผ้าที่ทอเหมือนกันสองผืนมาเพลาะต่อกันและเรียกชื่อผ้าที่ต่อนี้ตามการใช้งานว่า “แพรตุ้ม” (การ “ตุ้ม” คือกริยา “คลุม”) นำมาใช้คลุมไหล่คลุมตัวในยามฤดูหนาว

ดังนั้นหากพิจารณาองค์ประกอบของผ้า “แพรขิด” ที่เป็นชิ้นที่ยังไม่ได้เย็บเพลาะต่อกัน จะพบว่าผ้าแพรขิดนี้ประกอบด้วย โครงสร้างลวดลาย ๒ ส่วนคือ

๑) ลวดลาย “ท้องผ้า” ที่ชาวเมืองอุบลฯ จะทอลายขิด ขนาดเล็ก ที่เรียกว่า “ขิดตาไก่” โดยหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณและผ้าที่สืบทอดการทอผ้าอยู่ในปัจจุบัน นิยมทอด้วยเครือเส้นยืนด้วยไหมสีแดงครั่งธรรมชาติ ขิดลวดลายด้วยสีเหลือง สีขาว สีคราม แต่สีผ้าจะไม่เข้มเพราะใช้เส้นพุ่งสีขาวค่อนข้างเยอะ
๒) ลวดลาย “เชิงผ้า” จะเป็นส่วนที่เว้นเป็นสีพื้นแดงครั่ง ไว้ประมาณ ๓๐ เซนติเมตร เพื่อกำหนดว่าเป็นส่วนของชายผ้า อันจะมีประโยชน์ในเวลาใช้งาน

นอกจากที่ ผ้า “แพรขิด” จะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังได้ความรู้จากชุมชนว่า ชาวเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ชาวบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จะนำผ้าแพรขิด และผ้าที่สวยงามอื่นๆ มาประดับตกแต่งบั้งไฟ โดยเรียกชื่อผ้าเหล่านี้ตามประโยชน์การใช้งานว่า “ผ้าเอ้บั้งไฟ” ซึ่งช่างทอผ้าที่มีผ้าทอสวยๆ ก็จะนำผ้าทอของตนมาร่วมตกแต่งในงานบุญบั้งไฟด้วยเชื่อว่าจะได้ผลบุญมาก อีกทั้งเป็นโอกาสที่จะได้อวดฝีมือการทอผ้าของตนให้สมาชิกในชุมชนได้ชื่นชมร่วมกัน ดังนั้นผ้าแพรขิดนอกจากจะใช้ในวิถีชีวิตประจำวันแล้ว ยังเป็นผืนผ้าแห่งศรัทธาที่ใช้ในยามงานบุญ ทำให้ผ้าทอที่สวยงามเหล่านี้ได้ทำหน้าที่และมีบทบาททางวัฒนธรรมในวิถีชีวิตชุมชนชาวเมืองอุบลฯ

ชื่อผ้า : กราฟิก ลายเส้น แสดงโครงสร้าง “แพรขิด” ประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ ๑) ท้องผ้าและ๒) เชิงผ้า
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา: บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด (ภาพถ่าย สมัยรัชกาลที่ ๕ สตรีชาวอีสาน พาดแพรขิดบนไหล่)
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลัง : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ชื่อผ้า : แพรขิด (บนไหล่ช่างทอผ้าอาวุโส บ้านหนองบ่อ)
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด (ใช้พาดเป็นแพรเบี่ยง ในการจัดขบวนสักการะ พระธาตุพนม ปี พ.ศ.๒๕๕๖)
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : Facebook คำล่า มุสิกา

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : แพรขิด
เทคนิคการทอ : ขิด (ยกตะกอเก็บลายขิด เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

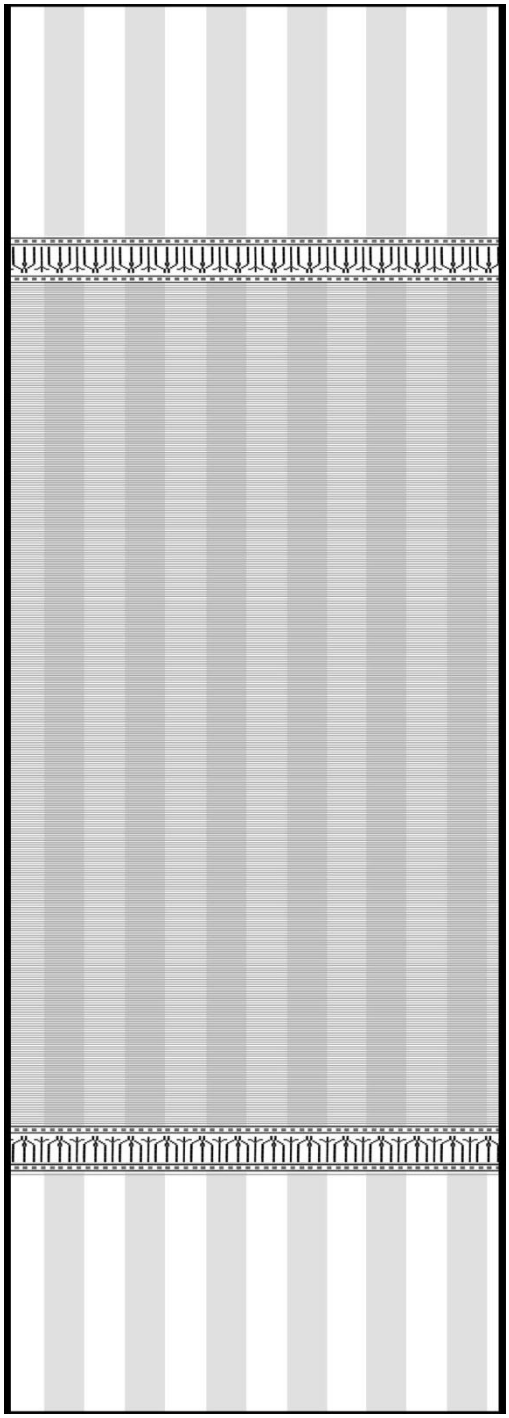
๖.๗ ผ้า “แพรไส้ปลาไหล”

จากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณทั้งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี และในคลังสะสมส่วนบุคคลได้ข้อสังเกตว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ มีการประยุกต์ลวดลายผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันมาใช้งาน โดยเฉพาะที่สังเกตได้ชัดเจนคือ “แพรไส้ปลาไหล” ซึ่งจากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณ พบว่าเป็นสิ่งทอที่เป็นมรดกสิ่งทอที่แพร่หลายในกลุ่ม “ชาวเขมรถิ่นไทย/เขมรสูง” ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษที่มีพื้นที่ติดต่อกัน อย่างไรก็ดีก็พบว่า ช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ ได้พยายามสร้างสรรค์ลวดลายและสีสันที่เป็นรูปแบบเฉพาะที่ตนเองเลือกใช้ จากการจัดเวทีชุมชนเรื่องการเรียกขานผ้านั้นจะไม่เรียกว่า “ผ้าแพรไส้เอี่ยน” แม้ว่า “เอี่ยน” แปลว่า “ปลาไหล”

“แพรไส้ปลาไหล” ที่ทอเต็มผืน ประกอบด้วย โครงสร้างลวดลาย ๒ ส่วน คือ

๑) ลวดลาย “ท้องผ้า” ที่ชาวเมืองอุบลฯ ทอลายริ้วขนาดเล็กมากคล้ายกับลายริ้วของท้องปลาไหล จึงเป็นที่มาของชื่อที่เรียกว่า “แพรไส้ปลาไหล” และในภาษาถิ่น คำว่า “เอี่ยน” แปลว่า “ปลาไหล” แต่จะไม่นำมาเรียกเป็นชื่อผ้า เมื่อพิจารณาหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณและผ้าที่สืบทอดการทอผ้าอยู่ในปัจจุบัน ช่างทอผ้านิยมทอด้วยเครือเส้นยืนโดยใช้แถบสีไหมหลากสี ย้อมด้วยสีธรรมชาติ
๒) ลวดลาย “เชิงผ้า” จะมีทั้ง ๒ ด้านของริมผ้า เป็นส่วนที่เว้นทอเส้นพุ่งด้วยสีพื้นแดงครั่งไปสานกับแถบริ้วของเส้นยืน ประมาณ ๓๐ เซนติเมตร เพื่อกำหนดว่าเป็นส่วนของชายผ้า อันจะมีประโยชน์ในเวลาใช้งาน จากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณ พบว่า มีการทอตกแต่งเชิงผ้าด้วยเทคนิค “ขิด” โดยนิยมใช้เส้นไหมสีขาว ทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษ เป็นลวดลายต่างๆ ซึ่งบางลวดลายก็มีความสัมพันธ์กับลวดลายตีนซิ่น

สำหรับส่วนเชิงผ้านี้อาจมีการตกแต่งลวดลายขิดที่เชิงผ้า ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเช่นกันว่า ช่างทอผ้าชาวเมืองอุบลฯ ได้สร้างลวดลายที่คล้ายกันกับเชิงผ้าซิ่น โดยเราพบหลักฐานตัวอย่างผ้าว่า มีการใช้ลาย “กระจับย้อย” ที่คล้ายกับลายเดียวกันที่ทอบนลวดลายของตีนซิ่น แต่ลดทอนองค์ประกอบลง นอกจากนี้ยังพบว่า “แพรไส้ปลาไหล” ในบางท้องที่เช่น อำเภอม่วงสามสิบจะเรียกผ้านี้ว่า “แพรอีโป้” (ผ้าขาวม้าเชิงขิด) จากการเปิดเวทีชุมชนทำให้ได้ข้อมูลว่าแต่ละท้องที่ในเมืองอุบลฯ นั้นเรียกขานผ้าชนิดเดียวกันแตกต่างกันไป อาจจะเรียก “แพรไส้ปลาไหล” หรือเรียกว่า “แพรอีโป้” หรือเรียกว่า “ผ้าขาวม้า” หรือ “ผ้าขาวม้าเชิงขิด” ขึ้นอยู่กับพื้นที่ เช่นบ้านหนองบ่อ ค่อนข้างจะใกล้ตัวเมือง ก็จะเรียกผ้านี้ตามภาษาไทยภาคกลางว่า “ผ้าขาวม้า” (ประคอง บุญขจร, ๒๕๕๗ สัมภาษณ์)

ชื่อผ้า : กราฟลายผ้า แพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล
เทคนิคการทอ : ทอขัด และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผ้า : ผ้าแพรไส้ปลาไหล (ลายเชิง เป็นลาย “กระจับย้อย”)
เทคนิคการทอ : ทอขัด และ ขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า)
แหล่งสืบทอดภูมิปัญญา : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ค้นคว้าจากคลังผ้า : บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นับเป็นศิลปะสิ่งทอของช่างฝีมือที่ยังคงสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน สิ่งบ่งบอกมรดกภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมานาน มีพัฒนาการทางศิลปะที่แสดงความสัมพันธ์ความเกี่ยวดองทางเครือญาติโดยการแต่งงานระหว่างเจ้านายเมืองอุบลฯ และเชื้อพระวงศ์จากราชสำนักสยาม นอกจากนี้แล้วลวดลายและเทคนิคการทอผ้าเมืองอุบลฯ ยังมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่อยู่ใกล้เคียงกันในลุ่มน้ำโขง โดยมีข้อสังเกตที่สรุปย่อได้ดังนี้

(๑) “ผ้าเยียรบับลาว” ที่นำลายผ้าราชสำนักสยามมาทอด้วยเทคนิคการทอผ้ายกตะกอขิด และเส้นไหมท้องถิ่นอีสานของเมืองอุบลฯ

(๒) “ผ้าซิ่นแบบต่างๆ” ของเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะส่วนเชิงผ้าซิ่น เป็นการประยุกต์ลายสยามมาใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อแสดงถึงฐานานุศักดิ์ที่แตกต่างจากชนพื้นเมือง

(๓) “ผ้าซิ่นมุก/ซิ่นทิวมุก” เจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะประยุกต์มาจากผ้าซิ่นมุกของชนเผ่ามะกองแขวงสะหวันนะเขต สปป. ลาว แต่นำมาผสมลวดลายท้องถิ่นและเปลี่ยนวัสดุเป็นเส้นใยไหม

(๔) “ผ้าซิ่นทิว/ซิ่นก่วย/ซิ่นเครือก่วย” เป็นมรดกสิ่งทอร่วมกันกับ ชาวภูไท ที่ใช้แบบแผนลวดลายเดียวกัน ทั้งนี้ชาวเมืองอุบลฯ มีหลักฐานบันทึกผ้าชนิดนี้ไว้ในฮูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

(๕) “ผ้าซิ่นไหมก่อม/ซิ่นหมับไม/ซิ่นสีไพล/ซิ่นตาแหล่” ของชาวเมืองอุบลฯ เป็นมรดกสิ่งทอร่วมกันกับ “ชาวกูย” ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมในพื้นที่

(๖) “แพรไส้ปลาไหล” (ผ้าขาวม้าเชิงขิด) “ผ้าตาโก้ง” (โสร่งไหม) ก็เป็นผ้าทอที่ชาวเมืองอุบลฯ มีมรดกสิ่งทอร่วมกันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในพื้นที่คือ “ชาวเขมรถิ่นไทย/เขมรสูง” และ“ชาวภูไท”

(๗) “แพรขิด” “ผ้าขี้งา” และ “หมอนขิด” เป็นมรดกสิ่งทอร่วมกันกับ “ชาวภูไท” และ “ชาวไท-ลาว” ที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันในระหว่างเส้นทางอพยพจากล้านช้าง (สปป. ลาว) ก่อนที่จะลงมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองอุบลฯ อย่างไรก็ดีผ้าทอที่เป็นมรดกร่วมกันนี้ส่วนใหญ่ ช่างทอชาวเมืองอุบลฯ จะมีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบสีสันของลายผ้าทอเพื่อให้ตรงกับรสนิยมเฉพาะตัวของตนเอง

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตจากหลักฐานลวดลายผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอเมืองอุบลฯ ว่า มีพัฒนาการที่ประยุกต์ออกแบบจนมีความงดงามตามแบบเฉพาะตัว โดยมีทั้งการออกแบบที่เกิดขึ้นใหม่และการประยุกต์มรดกสิ่งทอ อันเป็นสิ่งบ่งบอกความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในพื้นที่

ส่วนผ้าที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันคือ “ผ้ากาบบัว” ซึ่งเป็นผ้าประจำจังหวัด ที่คิดประยุกต์ออกแบบขึ้นใหม่โดย คุณมีชัย แต้สุจริยา นั้นเป็นผ้าที่ผสม ๔ เทคนิคคือ มัดหมี่ ขิด หมับไม (ควบเส้น) และเครือทิว นิยมทอกันแพร่หลายทั้งเนื้อผ้าไหมและเนื้อผ้าฝ้าย ซึ่งนับเป็นมรดกผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

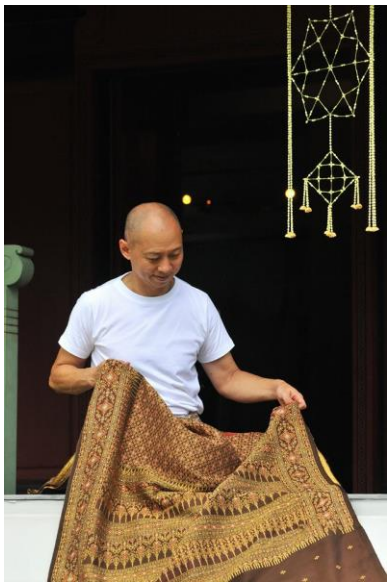
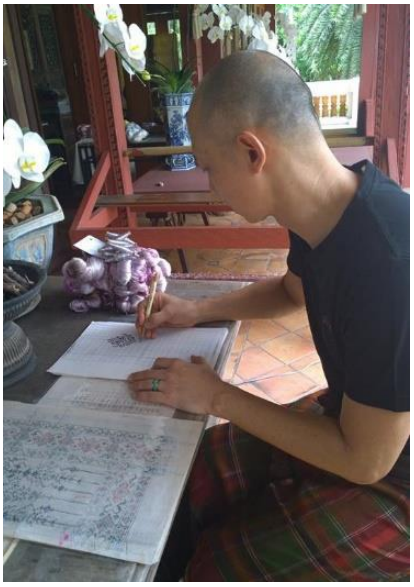
บทที่ ๗

คุณค่างานช่างฝีมือดั้งเดิม และการสืบทอด

การทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

๗.๑ คุณค่างานช่างฝีมือดั้งเดิม

คุณค่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของงานช่างฝีมือดั้งเดิม คือ คุณค่าของการปฏิบัติ การแสดงออกซึ่งความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชนยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน ที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้สมาชิกชุมชนเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องทางวัฒนธรรม สำหรับในกรณีการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” หากพิจารณาคุณค่างานช่างฝีมือดั้งเดิม อาจจำแนกได้ในหลายมุมมองดังนี้

ภาพที่ ๗-๑ ภาพที่ ๗-๒ และภาพที่ ๗-๓ ภูมิปัญญาการสืบทอด “ผ้าเยียรบับลาว” โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน
ที่มาภาพ : มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๗.

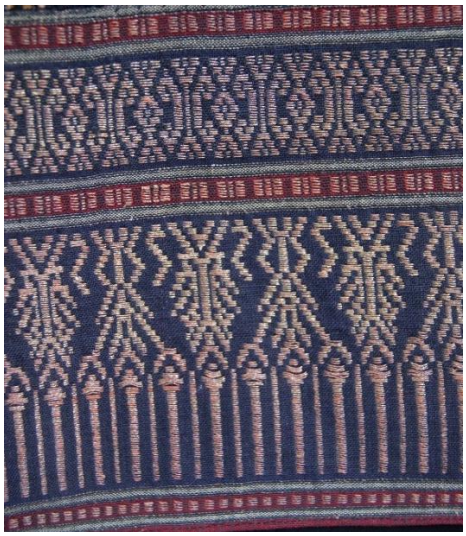
๑) คุณค่าทางทักษะภูมิปัญญาวิธีการทอผ้า การสร้างสรรค์และประยุกต์ออกแบบลวดลายผ้า จากการสัมภาษณ์และการจัดเวทีการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งการวิเคราะห์หลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณของ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” พบว่า ช่างฝีมือมีความสามารถในการประยุกต์ลวดลายและนำมาปรับให้งดงามตามแบบของตนเอง ตัวอย่างเช่น การประยุกต์วิธีการใช้ตะกอขิด การจกไหมสีและมัดหมี่ในการสร้าง “ผ้าเยียรบับลาว” ที่ถอดลายจากผ้าลายอย่างของราชสำนักสยาม จนงดงามตามแบบของตน ซึ่งคุณมีชัย แต้สุจริยา แห่งบ้าน

คำปุน ผู้ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูผ้าทอชนิดนี้ ได้ให้ข้อสังเกตจากการสืบทอดภูมิปัญญาของตนว่า ความสามารถของช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ นั้นเป็นความสามารถในการประยุกต์เทคนิคการทอพื้นถิ่นของตนเอง เพื่อสร้างงานที่งดงามในแบบฉบับของตนเอง เช่น “การเก็บตะกอลายขิดนั้นสามารถเก็บตะกอแบบถอดไม้ค้ำลายทิ้งไปเลย” ก็ยังสามารถจดจำทำใหม่ได้เหมือนเดิม แต่ในปัจจุบันได้ประยุกต์เป็น “การเก็บตะกอแนวดิ่ง” ไว้เพื่อความสะดวกในการทอผ้าได้เรียบร้อยและรวดเร็วขึ้น (สัมภาษณ์ มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๗) ส่วนการ “จกสอดไหมสี” นั้นก็เป็นภูมิปัญญาที่ช่างทอผ้าสืบทอดกันมาจนเป็นทักษะที่ชำนาญ ดังหลักฐานที่ใช้ทักษะเดียวกันนี้ในการทอผ้าอันงดงามอื่นๆ เช่น ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าจกดาว (หัวซิ่น) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในการประยุกต์ออกแบบลวดลาย “ตีนซิ่น” ที่มีเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากถิ่นเดิมที่เป็นวัฒนธรรมล้านช้าง (สปป.ลาว) แต่กลับมีลักษณะลวดลายที่เชื่อมโยงกับราชสำนักสยาม คือตีนซิ่นชื่อ “ตีนตวย” เพื่อแสดงแหล่งที่มาของลวดลายที่ประยุกต์จากลวดลาย “กรวยเชิง” ของราชสำนักสยาม (คำว่า “ตวย” ตรงกับคำว่า “กรวย”) และยังแสดงถึงความสัมพันธ์ของการอภิเษกสมรสของเจ้านายเมืองอุบลฯ กับเจ้านายจากราชสำนักสยาม ซึ่งการผสมผสานศิลปะด้วยภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการถอดรูปแบบ “ลายเขียน” ผ้าลายอย่างของราชสำนักสยาม มาเป็น “ลายทอขิด” ด้วยดิ้นเงิน ดิ้นทองหรือไหมในแบบฉบับของตนเอง ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า เจ้านายเมืองอุบลฯน่าจะใช้ลวดลายผ้าเป็นตัวบ่งชี้ลวดลายสัญลักษณ์แห่งอำนาจบารมีของฐานานุศักดิ์เจ้านายเมืองอุบลฯ

คุณค่าในการออกแบบสีสันผ้าซิ่นที่สืบทอดตามแบบซิ่นไท-ลาว หากแต่นำมาประยุกต์ใหม่ให้สวยงามตามแบบฉบับเมืองอุบลฯ ถือเป็นมรดกสำคัญให้ผู้สืบทอดผ้าทอเมืองอุบลฯ อย่างบ้านคำปุน สามารถคงเอกลักษณ์ในการออกแบบองค์ประกอบสีสันผ้าทออันสวยงามนี้ไว้ได้

ภาพที่ ๗-๔: ภูมิปัญญา “ผ้าตีนตวย” และ “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” เมืองอุบลฯ และภาพที่ ๗-๕:รายละเอียดลวดลาย “ตีนตวย” ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๒) คุณค่าต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ช่วยส่งเสริมมูลค่าผ้าทอและการท่องเที่ยว การศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณและผ้าที่ยังสืบทอดอยู่ในปัจจุบันของเมืองอุบลฯ ทำให้ผู้วิจัยและชุมชนได้เห็นหลักฐานผ้าที่บรรพชนชาวเมืองอุบลฯ ได้วาดไว้ใน “ฮูปแต้ม” วัดทุ่งศรีเมือง และวัดบ้านนาควาย โดยได้พบภาพ “ผ้าซิ่นทิว” บนฝาผนังด้านข้าง เป็นภาพหญิงสาวนุ่งผ้าซิ่นทิวกำลังทำกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น การตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง การผ่าฟืน การนวดแผนโบราณ การรับประทานอาหาร เป็นต้น สีสันของผ้าซิ่นทิวมีองค์ประกอบสีแตกต่างกัน ๒ โทนสี คือ (๑) ซิ่นทิวโทนสีแดง (พบหลักฐานตัวอย่างผ้าเก่าจำนวนมากทั้งในจังหวัดอุบลราชธานี และที่อื่นๆ) และ (๒) ซิ่นทิวโทนสีคราม (ในการสำรวจปัจจุบัน พบหลักฐานตัวอย่างผ้าเก่าเฉพาะที่จังหวัดอุบลราชธานี) นอกจากนี้ยังพบหลักฐานโครงสร้างผ้าซิ่นลวดลายแนวดิ่งตามแบบลวดลาย “ซิ่นหมี่คั่น” ในฮูปแต้ม ซึ่งผ้าซิ่นลายนี้ทอกันอย่างแพร่หลายในจังหวัดอุบลราชธานีที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง โดยช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ และมีเอกลักษณ์ลวดลายผ้ามัดหมี่ของตนเองคือ “ผาสาดเผิ่ง” (ลายปราสาทผึ้ง) โดยเฉพาะบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง ซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชนดั้งเดิมของเมืองอุบลฯ ความเชื่อมโยงของลวดลายผ้ากับหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ช่วยส่งเสริมคุณค่าแก่กันและกัน ทั้งด้านมูลค่าเพิ่มของตัวผ้าทอเองและมูลค่าทางการท่องเที่ยวที่มีเรื่องราวเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวได้ตระหนักในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ”

นอกจากนี้รูปทรงลวดลาย “งานแกะไม้” ในงานตกแต่งสถาปัตยกรรมที่พบในสิมโบราณของวัดแจ้ง อำเภอเมือง และวัดใต้ยางขี้นก อำเภอเขื่องใน ก็มีรูปแบบสัมพันธ์กันกับลวดลายผ้าซิ่นมัดหมี่คั่น “ลายขอนาค” อันเป็นสิ่งแสดงคุณค่าผ้าทอเมืองอุบลฯ ต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมทั้งช่วยส่งเสริมมูลค่าผ้าทอและการท่องเที่ยว

ภาพที่ ๗-๖ และภาพที่ ๗-๗ ภาพบทความในนิตยสารสกุลไทยของผู้วิจัยที่แสดงหลักฐานความสัมพันธ์ของฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมืองกับผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่ช่วยส่งเสริมคุณค่าผ้าทอและการท่องเที่ยว

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๖.

๓) คุณค่าในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับกลุ่มชาวบ้าน ในสมัยก่อนจะมีการใช้ผ้าไหมและผ้าอื่นๆ ส่งส่วยหลวงโดยผ่านเจ้านายเมืองอุบล ซึ่งนับว่าก่อให้เกิดผลทางด้านการเมืองการปกครอง ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด แรงงาน วัสดุ เทคนิควิธีการทอผ้าตลอดจนผลผลิตต่าง ๆ ทำให้มีการยอมรับสภาพของกันและกัน โดยมีกลุ่มเจ้านายเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับราชสำนักในลักษณะของการเผยแพร่ฝีมือการทำผ้าทอ เป็นผลให้มีการพัฒนาลวดลายผ้าทอทั้งในระดับเจ้านายและระดับชาวบ้านทั่วไป กลุ่มเจ้านายก็มีการประยุกต์ลวดลายผ้าทอของชาวบ้านมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน ส่วนชาวบ้านเองที่ชื่นชมการใช้ผ้าทอแบบเจ้านาย ก็สามารถจะทอได้โดยใช้วัสดุอื่นทดแทน เช่น ชาวบ้านจะใช้สีเหลืองแทนไหมคำของกลุ่มเจ้านาย เป็นต้น

๔) คุณค่าการสืบทอดการทอผ้ากับความสัมพันธ์กันในลักษณะชุมชนด้วยกันเอง คุณค่าลักษณะนี้จะเห็นได้จากการทอผ้าเพื่อใช้สอยในครอบครัว โดยมีการทอผ้าพิเศษเพื่อใช้ในงานตามประเพณีหรือพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ใช้ในพิธีขอขมา ญาติผู้ใหญ่ในพิธีแต่งงาน(กินดอง) ซึ่งผ้าที่ใช้ขอขมานี้ฝ่ายเจ้าสาวต้องเป็นฝ่ายจัดเตรียม ทำให้มีการอบรมสั่งสอนทางสังคมในด้านการถ่ายทอดวิชาการทอผ้า ช่วยเหลือกันในด้านภูมิปัญญาความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทอผ้าจากบรรพชนจนมีเอกลักษณ์ของชุมชน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แต่ละชุมชนก็มีฝีมือในการทอผ้าต่างชนิดกัน เช่น บางชุมชนมีชื่อเสียงด้านการทอผ้าขิด บางชุมชนมีความชำนาญในการทอผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น

ภาพที่ ๗-๘ พิพิธภัณฑ์วัดบ้านปะอาว จัดแสดงผ้าทอเมืองอุบลฯ ช่วยส่งเสริมคุณค่าผ้าทอและการท่องเที่ยวของชุมชนและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผ้าทอของชุมชน

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๕) คุณค่าในลักษณะความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ จากการที่ชุมชนในอดีตมีสังคมแบบพึ่งตัวเอง หรือบุคคลในสังคมเดียวกันมีการปลูกข้าวไว้กินเอง ทอผ้าไว้ใช้เอง เลี้ยงสัตว์ไว้ทำประโยชน์ให้กับครอบครัวตนเอง อาจจะมีการแลกเปลี่ยนข้าวของกันบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในชุมชน ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไป การดำรงชีวิตในโลกยุคปัจจุบันการทำงานทุกอย่างอาจจะต้องคิดถึงเรื่องคุณค่าทางเศรษฐกิจ เข้ามาประกอบด้วย ฉะนั้นการทำผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน คือ จะต้องมุ่งในเชิงเศรษฐกิจด้วย จะเห็นได้ว่าในชุมชนต่าง ๆ มักมีการตั้งกลุ่มทอผ้าหรือสหกรณ์ขึ้นเพื่อสนองความเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ในจังหวัดอุบลราชธานีมีกลุ่มสตรีทอผ้าหลายกลุ่ม โดยสตรีเหล่านี้ได้ใช้เวลาว่างจากการทำนาทำไร่มาร่วมกันสร้างผลงานผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ด้วยภูมิปัญญาและความชำนาญของแต่ละคน ทำให้กลุ่มสตรีเหล่านี้มีรายได้เพิ่มขึ้น

นอกจากความสัมพันธ์ดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ผ้าทอ และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าทอยังมีคุณค่าในการช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือสถาบันต่าง ๆ ด้วย เช่น การทูลเกล้าฯ ถวายผ้าไหมแด่องค์พระประมุขและพระราชวงศ์ ตลอดจนผู้นำจากต่างประเทศ การมอบของที่ระลึกในงานบุญต่าง ๆ (เช่น หมอนขิด ผ้าขาวม้า) การแสดงการต้อนรับและชื่นชมผู้มาเยือนชุมชน (เช่น ชาวบ้านนำผ้าขาวม้ามาคาดเอวรัฐมนตรีหรือผู้นำต่างๆ) ตลอดจนการซื้อหาผ้าทอเพื่อเป็นของฝากของกำนัลให้แด่บุคคลที่เคารพนับถือ เป็นต้น

ในปัจจุบันผู้คนหันมาให้ความสำคัญกับงานศิลปหัตถศิลป์ กันมากขึ้น ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่มีประวัติศาสตร์น่าสนใจ และมีลวดลายผ้าที่สวยงาม มีเทคนิคการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ ที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นในภาคอีสาน อีกทั้งเจ้านายผู้หญิงผู้ใช้ผ้าเหล่านี้ในอดีต มียศศักดิ์ที่เรียกว่า “อัญญานาง” ที่เทียบกับ “อัญญาสี่” ของเจ้านายผู้ชาย ทำให้มีกระแสการฟื้นฟูและประชาสัมพันธ์ ผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ให้เป็น “ผ้าของอัญญานาง” หรือนิยมเรียกสั้นๆว่า “ผ้าอัญญานาง” ช่วยเพิ่มมูลค่าให้ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ทำให้มีราคาสูงมากขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเป็นแรงจูงใจให้ช่างทอผ้าในอีสานถิ่นอื่นนำผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ไปทอเลียนแบบ เช่น ช่างทอผ้าอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ช่างทอผ้าจังหวัดศรีสะเกษ ช่างทอผ้า จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

๗.๒ การถ่ายทอดและการสืบทอด วิชาชีพการตำหูกทอผ้า

เนื่องจากการตำหูกทอผ้าเป็นเหมือนวิชาชีพของลูกผู้หญิงที่สังคมกำหนดให้เป็นการเตรียมตัวก่อนทำหน้าที่แม่บ้านต่อไป ฉะนั้นการสืบทอดวิชานี้จึงมีการถ่ายทอดสืบต่อไปยังลูกสาว หรือลูกสะใภ้จนถึงหลานสาวเป็นหลัก ส่วนวิธีการถ่ายทอดจากแม่นั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะการอบรมสั่งสอนทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ อย่างกรณีลูกสาว หลานสาวเห็นแม่ หรือย่า ยาย ทำการตากสมอฝ้าย อิ้วฝ้าย เข็นฝ้าย ย้อมสี และสืบหูก ทอผ้า ก็จะเรียนรู้ไปเรื่อยๆ อาจจะช่วยทำผิดบ้าง ถูกบ้างตามความต้องการ และเท่าที่จะสามารถทำได้ตามวัย จนรับรู้ว่านั่นคือ ค่านิยมของสังคมที่ผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่ตำหูกทอผ้าเพื่อใช้สอยกันในครอบครัวและอื่นๆ

บทบาทของเจ้านายผู้หญิงเมืองอุบลฯ ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกันกับธรรมเนียมของหญิงสาวสามัญ ที่ให้ความสำคัญในการทอผ้าว่า เป็นคุณค่าที่ผู้หญิงทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อทอผ้าไว้ใช้สอยในครอบครัวและในโอกาสพิเศษ ประกอบกับเจ้านายผู้หญิงเมืองอุบลฯ บางท่านก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนโดยตรงอย่างมีจุดมุ่งหมายจากญาติผู้ใหญ่ เพื่อให้รับรู้วัฒนธรรมการตำหูกทอผ้าอันเป็นการเตรียมตัวลูกสาว-หลานสาวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติ ได้รับการยอมรับจากผู้คนในสังคม

ชาวบ้านทั่วไปนั้น เมื่อลูกผู้หญิงเติบโตสู่วัยรุ่นก็อาจได้รับแรงกระตุ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วย เพราะปกติสังคมทั่วๆ ไปมักจะมีเกณฑ์มาตรฐานของความคิดและพฤติกรรมที่จะกลั่นกรองคุณค่าของคนในสังคมในระดับหนึ่ง และเรื่องการตำหูกทอผ้าก็เป็นสิ่งที่สังคมอีสานใช้แสดงสถานภาพของลูกผู้หญิงด้วย จึงเป็นแรงเร้าให้ผู้หญิงคิดแสวงหาวิธีการที่จะตำหูกทอผ้าให้ดีงาม และมีคุณภาพตามทัศนะค่านิยมของสังคม ทั้งในเรื่องเส้นใย ลวดลายสีสันด้วยการเรียนรู้ฝึกฝนจากแม่ ญาติผู้ใหญ่ จากเพื่อนบ้าน จากการสังเกตทั้งที่คนอื่นทำและที่คนอื่นใช้สอยแล้วจดจำนำเอามาทดลอง ทำจากการสอบถามพูดคุย จากการขอยืมตัวอย่างผ้า หรือยืมต้นแบบลวดลายที่บางแห่งทำเป็นลายขิดไว้ที่เรียกว่า “ผ้าแซ่ว” ชาวอีสานใช้ถ่ายทอดลวดลายผ้าและประสบการณ์ในวิชาการตำหูกทอผ้า

การสืบทอดวิชาชีพการทอผ้าฝ้ายที่จะแสดงถึงคุณค่าความสามารถของลูกผู้หญิงอีสานนี้จะเห็นได้ค่อนข้างชัดเจนในการทอผ้าขิดที่ใช้ทำ “หมอนขิด” ทั้งชนิดหมอนเหลี่ยม หมอนช่อง หมอนสามเหลี่ยม และหมอนเก้า ที่มีการเก็บขิดลวดลายต่างๆ และมีการสอดสลับสีสันอย่างซับซ้อนมากพอสมควร เพราะเป็นงานฝีมือที่นอกจากจะใช้สอยทั่วไปแล้ว ยังไปเกี่ยวข้องกับศรัทธาความเชื่อโดยนิยมใช้ถวายพระ ร่วมตั้งกองเม็งทำบุญในงานบุญบวชญาติของตัวเองและเพื่อนบ้าน และใช้เป็นของที่ระลึกกับแขกที่มาเยือนที่เคารพนับถือในโอกาสพิเศษด้วย ที่จะเห็นคุณค่ารองลงไปก็เห็นจะเป็นงานทอผ้า “ขิดตีนซิ่น” ที่ส่วนใหญ่นิยมใช้เส้นฝ้ายย้อมสีทอเป็นลวดลายขนาดเล็กๆ เป็นแผ่นผืนยาวๆ ไม่กว้างมากนัก แต่ก็เป็นงานฝีมือชิ้นหนึ่งที่มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เพราะต้องตัดไปใช้ต่อตีนซิ่นนุ่งในโอกาสใช้ชีวิตประจำวันที่เป็นซิ่นผ้าฝ้ายและใช้งานบุญประเพณีพิธีกรรมที่ต่อตีนซิ่นไหม ส่วน “ขิดหัวซิ่น” นั้นส่วนใหญ่จะนิยมใช้เส้นใยไหมมากกว่า แต่ก็มีอยู่บ้างที่ใช้เส้นใยฝ้าย ซึ่งก็มักจะไม่เด่นชัดนัก เพราะเป็นส่วนที่ถูกซ่อนอยู่พกเอวและถูกเสื้อปิดบัง และพอมองเห็นเพียงเล็กน้อยก็ตรงส่วนชายพกเท่านั้น (ประไพ ทองเชิญ และคณะ. ๒๕๔๖ : ๖-๘)

หลักฐานผ้าโบราณบ่งชี้ว่าเจ้านายฝ่ายหญิงเมืองอุบลฯ นิยมนุ่งซิ่นที่ต่อ “หัวซิ่นจกดาว” ที่เป็นลายเอกลักษณ์เมืองอุบลฯ คือ “ลายดาว” หรือที่เรียกว่า “จกหัวดาว” ซึ่งเจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะอนุญาตให้ชาวบ้านช่างทอผ้าบริวารของตนเองได้ทอผ้าลายนี้และสามารถใช้ลายผ้านี้ร่วมกับตนได้ ส่วน “ลายดอกแก้วทรงเครื่อง” ที่จกลวดลายละเอียดซับซ้อน ไม่พบในผ้าของชาวบ้าน พบแต่ผ้าของเจ้านายเท่านั้น จึงเกิดข้อสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นลายหัวซิ่นที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ทอขึ้นเพื่อใช้แสดงสถานภาพเจ้านายของตนเอง ให้แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป ในปัจจุบันการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มีชุมชนหลักที่สืบทอดคือ

ชุมชนบ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ ที่พยายามฟื้นฟูผ้าทอโบราณคือผ้าเยียรบับลาว ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นตีนตวย ตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ชุมชนบ้านหนองบ่อ และชุมชนบ้านปะอาว อำเภอเมือง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์กลางชุมชนดั้งเดิมของเมืองอุบลฯ ทำให้มีการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองอุบลฯ อาทิ ซิ่นหมี่ลายปราสาทผึ้ง หัวซิ่นจกดาว ผ้าแพรขิด ผ้าแพรไส้ปลาไหล

ชุมชนบ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล เป็นชุมชนที่สืบทอดการทอผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นทิว

ชุมชนบ้านบอน อำเภอสำโรง เป็นชุมชนที่สืบทอดการทอผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะผ้าซิ่นยกดอกเงิน-ดอกคำ ผ้าตีนซิ่นลายตีนตวย ผ้าตีนซิ่นลายกระจับย้อย ผ้าตีนซิ่นลายช่อ

นอกจากนี้มีชุมชนทอผ้าอีกหลายชุมชนที่ยังคงร่วมสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแบบพื้นบ้านไว้ได้

บทที่ ๘
การสงวนรักษา ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

๘.๑ การดำเนินงานของผู้วิจัยกับชุมชน (ทำอย่างไร)

-**กิจกรรมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชน** (ดูเอกสารส่วน การมีส่วนร่วมของชุมชน) ความรู้ที่ชุมชนร่วมแลกเปลี่ยนจะถ่ายทอดโดยตรงสู่สมาชิกชุมชนทำให้แต่ละกลุ่มทราบข้อมูลผ้าทอและคุณค่าของผ้าทอประเภทต่างๆ ทำให้เกิดความภูมิใจในการที่จะสงวนรักษาและสืบทอดภูมิปัญญางานผ้าทอเมืองอุบลฯ ต่อไป

นางประคอง บุญขจร หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง กล่าวว่า “ชาวชุมชนทุกๆ คนอยากให้มีการขึ้นทะเบียนเพื่อปกป้องมรดกภูมิปัญญา ผ้าทอเมืองอุบลฯ มานานแล้ว ยินดีร่วมมือเต็มที่” ขณะที่นางขนิษฐา ลาพรหมมา หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านบอน อำเภอสำโรง กล่าวว่า “ดีใจมากที่จะมีการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาผ้าทออันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ” นางเตือนใจ แก้ววงสา หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านปะอาว อำเภอเมือง กล่าวเสริมว่า “บ้านปะอาวของเราเคยได้ขึ้นทะเบียน งานทองเหลืองไปแล้ว ภูมิใจ ดีใจที่จะมีการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าทอเมืองอุบลฯ” ส่วนอาจารย์สุดสวาท สงปรีดา ซึ่งเป็นผู้ร่วมสังเกตการณ์ ณ บ้านหนองบ่อ ได้ให้ข้อสังเกตว่า แต่ละชุมชนได้สืบทอดงานผ้าทอไว้ในแบบหรือชนิดผ้าต่างๆกัน เป็นการเสริมช่วยเติมเต็มมรดกภูมิปัญญาที่ผ้าบางชนิดในบางชุมชนหายไป แต่สามารถสืบทอดได้ในอีกชุมชนหนึ่ง จึงเป็นการช่วยเติมเต็มความสมบูรณ์ของกันและกันในการสืบทอดผ้าทอเมืองอุบลฯ

ภาพที่ ๘-๑ กิจกรรม การมีส่วนร่วมจากชุมชน ผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-การมีส่วนร่วม กิจกรรม งานนิทรรศการผ้าไหม เปิดบ้านคำปุน ช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งตรงกับเดือนกรกฎาคมของทุกปี บ้านคำปุนถือเป็นแหล่งสืบทอดผ้าทอชั้นสูง ที่ประยุกต์มาจากผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ งานนิทรรศการผ้าชั้นสูงนี้ได้สร้างแรงบันดาลใจให้บรรดาช่างทอผ้าที่มาร่วมกิจกรรม นำกลับไปประยุกต์ใช้พัฒนาฝีมือในการทอผ้าของตนเอง และเป็นการเปิดเวทีให้คนรักผ้าทอเมืองอุบลฯ ได้มีพื้นที่และโอกาสในการนำผ้าทอที่สะสมไว้มานุ่งห่มหรือสวมใส่ในการมาชมนิทรรศการผ้าในครั้งนี้ คุณมีชัย แต้สุจริยา ตัวแทนเจ้าของบ้านคำปุน กล่าวว่า “เราจัดงานทุกๆปี เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่เยาวชน นักศึกษา และคนรักผ้า ได้มาเรียนรู้กระบวนการผลิตผ้าไหมว่ามีความซับซ้อน อย่างไร มีการสาธิตตั้งแต่การสาวเส้นไหม การมัดลวดลายหมี่ การควบเส้นไหม การทอผ้าเอกลักษณ์เมืองอุบลฯ เช่น ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าเยียรบับลาว ฯลฯ ตลอดจนศิลปะการแสดงฟ้อนกลองตุ้ม จากชุมชนบ้านหนองบ่อ อันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ ศิลปะการสร้างหอปราสาทผึ้งของช่างฝีมือรุ่นเยาว์ ศิลปะการจัดดอกไม้ การแสดงดนตรีโดยชมรมดนตรีไทย” สังเกตว่ามีสื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ต่างๆ และกลุ่มFacebookของคนรักผ้า ให้ความสนใจอย่างมาก งานนี้จึงเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้สังคมภายนอกจังหวัดอุบลราชธานี ได้รู้จักผ้าทอของเมืองอุบลฯ อย่างแพร่หลาย

ภาพที่ ๘-๒ และภาพที่ ๘-๓ กิจกรรม งานเปิดบ้านคำปุน อ. วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี มีนักศึกษามาขอความรู้เรื่องการทอผ้าไปจัดทำรายงาน และมีคนรักผ้าจากชมรมอนุรักษ์ผ้าไทยทั่วประเทศมาร่วมงานจำนวนมาก
ที่มาภาพ : Facebook Chai Smanchat, ๒๕๕๘.

ภาพที่ ๘-๔ ภาพที่ ๘-๕ ภาพที่ ๘-๖ ภาพที่ ๘-๗ และภาพที่ ๘-๘ กิจกรรม งานเปิดบ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มีชุมชนบ้านหนองบ่อ มาฟ้อนกลองตุ้ม มีกลุ่มคนรักผ้าไทยมาร่วมงานถ่ายภาพเผยแพร่ผ่าน Facebook ที่มาภาพ : Facebook Chai Smanchat, ๒๕๕๘.

-ร่วมกิจกรรมจัดเสวนา “การสร้างสรรค์คุณค่าผ้าทอเมืองอุบลฯ” และจัดนิทรรศการผ้าตามแบบฉบับศูนย์เรียนรู้ทำกินได้ ด้วยความร่วมมือกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จังหวัดอุบลราชธานี และคณะของ ผศ.ดร.ศักดิ์ชาย สิกขา มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในช่วงเทศกาลแห่เทียนเข้าพรรษา เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๗ (ดูเอกสารส่วน การมีส่วนร่วมของชุมชน) ตัวแทนจากชุมชนทอผ้า จากทุกชุมชนมีความสุขที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ เพราะเนื้อหานิทรรศการ อธิบายขั้นตอนต่างๆ ในการผลิตผ้าทอตลอดจนเอกลักษณ์ผ้าทอของหมู่เจ้านายเมืองอุบลฯ นอกจากความคิดเห็นที่ทุกๆ ท่านตั้งใจมามีส่วนร่วมแล้ว สีหน้าและแววตาที่เปี่ยมสุขช่วยยืนยันว่า โครงการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ นี้มีประโยชน์ต่อชุมชน นางอุษา ศิลาโชติ ตัวแทนช่างทอผ้าอาวุโสย้ำว่า “ปัจจุบันพยายามสืบสานงานผ้าทอให้แก่เยาวชน เน้นทอผ้าเอกลักษณ์ เช่น ผ้ามัดหมี่ลายปราสาทผึ้ง ผ้าหัวซิ่นจกดาว ที่ทอออกขายไม่ทัน แม่ภูมิใจที่คนไกลๆ จากกรุงเทพฯ ขับรถมาตามหาแหล่งทอผ้าเอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองอุบลฯ งานโครงการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ ส่งผลดีมากๆ” เธอพูดด้วยรอยยิ้มและแววตาที่เปี่ยมด้วยความสุขใจ

ภาพที่ ๘-๙ และภาพที่ ๘-๑๐ กิจกรรม เสวนาและนิทรรศการ “คุณค่าผ้าทอ เมืองอุบลฯ” โดยความร่วมมือกับ กศน. จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีตัวแทนชุมชนมาร่วมทั้ง กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มทอผ้าฝ้าย และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-กิจกรรมการนำเสนอ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ในการประชุมวิชาการระดับประเทศ “ท้องถิ่นอีสาน ในบริบทอาเซียน” ที่จัดโดยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ ณ โรงแรมริมปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้ไปนำเสนอผลงานวิชาการ เรื่อง **“ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ มรดกสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียน”** ซึ่งคณะกรรมวิชาการได้มอบรางวัลการนำเสนองานวิชาการดีเด่น ให้แก่ผู้วิจัย (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิชัย สมานชาติ) ด้วยมีการศึกษาเปรียบเทียบ การค้นพบต้นกำเนิดเทคนิคการทอ และวิเคราะห์ลวดลายผ้าที่แสดงความสัมพันธ์ในภูมิภาคอาเซียน นับเป็นการประชาสัมพันธ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ อีกทางหนึ่งเพราะได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิชาการนี้ในวารสารวิชาการของการประชุม

ภาพที่ ๘-๑๑ ภาพที่ ๘-๑๒ ภาพที่ ๘-๑๓ ภาพที่ ๘-๑๔ ภาพที่ ๘-๑๕ และภาพที่ ๘-๑๖ การนำเสนอ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ในการประชุมวิชาการระดับประเทศ เรื่อง “ท้องถิ่นอีสาน ในบริบทอาเซียน” ที่จัดโดยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ ณ โรงแรมริมปาว จังหวัดกาฬสินธุ์
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-ร่วมกิจกรรมการจัดสัมมนา กับทางสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี โดย ดร. กิติรัตน์ สีหบัณฑ์ ได้จัดโครงการสัมมนา เรื่อง **“ผ้าทอเมืองอุบลฯ การอนุรักษ์และพัฒนา”** ณ ห้องบัวทิพย์ โดยได้เชิญผู้วิจัย (ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ) ไปร่วมแบ่งปันความรู้ในการจัดเตรียมข้อมูลและการมีส่วนร่วมของชุมชนใน **“การเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ”** โดยมีคุณมีชัย แต้สุจริยา จากบ้านคำปุน นางอัมรา กุก่อง จากบ้านลาดสมดี ผู้สืบทอดภูมิปัญญาร่วมเสวนาและนำผ้าทอเมืองอุบลฯ มาจำหน่ายให้แก่ผู้เข้าร่วมสัมมนา ในงานนี้มีนักวิชาการ คนรักผ้าทอเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมากอาทิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนา ชินนาค ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุปิยา ทาปทา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุดาพร ตังควนิช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชาย นิลอาทิ อาจารย์บุญชัย ทองเจริญบัวงาม อาจารย์ศรัญญา ภักดีสุวรรณ อาจารย์ทวีพฤทธิ์ ศิริศักดิ์บรรจง ร่วมนำเสนอความรู้เรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ ในมิติต่างๆกัน และได้มีการจัดแสดงการเดินแบบผ้าพื้นเมืองอีสาน โดยนักศึกษา เพื่อปลูกฝังความรักมรดกภูมิปัญญาให้แก่เยาวชน

ภาพที่ ๘-๑๗ ภาพที่ ๘-๑๘ ภาพที่ ๘-๑๙ และภาพที่ ๘-๒๐ กิจกรรมการจัดสัมมนา กับทางสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี โดย ดร.กิติรัตน์ สีหบัณฑ์ ได้จัดโครงการสัมมนา เรื่อง “ผ้าทอเมืองอุบลฯ การอนุรักษ์และพัฒนา”

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๘.

-**กิจกรรมประชาสัมพันธ์ นิทรรศการถาวร ผ้าทอเมืองอุบลฯ** ในพิพิธภัณฑ์วัดบ้านปะอาว ผ่าน Facebook สื่อออนไลน์ ได้รับการตอบรับจากคนรักผ้า ในการที่จะมาเยี่ยมชมนิทรรศการผ้าในชุมชน สร้างเครือข่ายให้ผ้าทอเมืองอุบลฯได้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้ตัวอย่างผ้าทอเมืองอุบลฯแห่งใหม่ที่พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำ ช่วยชุมชนในการเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาด้านต่างๆ โดยมีผ้าทอของเมืองอุบลฯร่วมจัดแสดงด้วย

ภาพที่ ๘-๒๑ หน้าสื่อออนไลน์ Facebook: Chai Smanchat ประชาสัมพันธ์ นิทรรศการถาวร ผ้าทอเมืองอุบลฯ ในพิพิธภัณฑ์วัดบ้านปะอาว
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-**กิจกรรมเผยแพร่ข้อมูล ผ่านสื่อออนไลน์ ทั้ง Facebook และ Line** เรื่องต่างๆที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ และผ้าทอพื้นบ้านเมืองอุบลฯ ผ่าน Facebook กลุ่มที่รักผ้าต่างๆ เช่น “กลุ่มชมรมอนุรักษ์ผ้าไทย” “กลุ่มนุ่งซิ่นอินแทรนด์” “กลุ่มคนนุ่งโสร่ง” “กลุ่มขายผ้าพื้นเมือง” เป็นต้น ตลอดจนกลุ่มของชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้เป็นเวทีให้เยาวชนที่รักในศิลปวัฒนธรรมได้ช่วยกันลงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่และอนุรักษ์ผ้าทอเมืองอุบลฯ

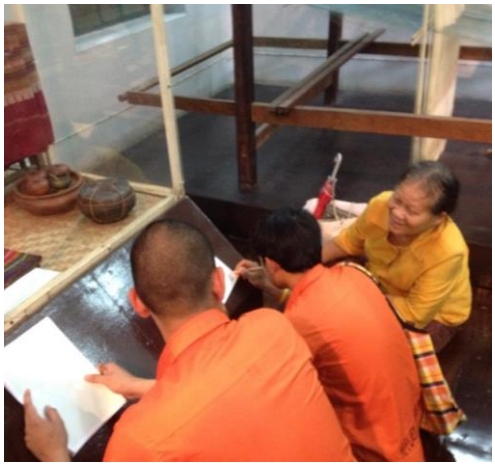

ภาพที่ ๘-๒๒ และภาพที่ ๘-๒๓ เยาวชนชายเผยแพร่การนุ่งโสร่ง คาดผ้าแพรปลาไหล เยาวชนหญิงเผยแพร่การนุ่งซิ่นตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ เบี่ยงผ้าแพรชิด ในสื่อออนไลน์ Facebook

ที่มาภาพ : Facebook คนนุ่งโสร่ง, ๒๕๕๗ และ ๒๕๕๘.

-ร่วมจัดกิจกรรม สืบทอดและพัฒนาความรู้ผ้าทอเมืองอุบลฯ การทำงานร่วมระหว่างช่างทอผ้ารุ่นแม่ กับเยาวชน โดยการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จังหวัดอุบลราชธานี ตัวแทนศูนย์ความรู้กินได้ (OKMD) เชิญตัวแทนช่างทอผ้าจากชุมชนที่สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามาร่วมสร้างสรรค์ผ้าทอกับเยาวชน นักศึกษา โดยจัดให้มีกิจกรรม ศึกษาผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลราชธานี และลอกลายผ้าโบราณเพื่อมาประยุกต์ออกแบบ นำไปทอผ้าจริงเพื่อสืบสานงานทอผ้า โดยทีมวิจัยได้บูรณาการกับนักศึกษาที่เรียนในรายวิชาการออกแบบผลิตภัณฑ์พื้นถิ่น และวิชาสิ่งทออีสานกับเทคโนโลยีพื้นถิ่น มาร่วมกิจกรรมช่วยแม่ๆช่างทอผ้า คัดลอกและออกแบบลวดลายผ้า

ตัวแทนชุมชนช่างทอผ้า นางอุษา ศิลาโชติ จากบ้านหนองบ่อ กล่าวว่า “ดีใจมากที่เด็กๆมาช่วยคัดลอกลายผ้า ที่ไปศึกษาลวดลายผ้าเก่าของเมืองอุบลฯ ที่จัดไว้ที่ห้องจัดแสดงผ้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี” นางอุษา ยิ้มพลางนั่งกำกับเยาวชนนักศึกษาให้ช่วยคัดลอกลายผ้าอย่างมีความสุข กิจกรรมนี้ได้ช่วยเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งการซึมซับความรักในศิลปะผ้าทอเมืองอุบลฯ ให้แก่เยาวชน และช่างทอผ้าได้เรียนรู้การออกแบบลวดลายโดยใช้กราฟช่วยในการกำหนดแบบในการทอผ้า นางเตือนใจ แก้ววงสา หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านปะอาว กล่าวอย่างดีใจว่า “จะนำตัวอย่างวิธีการใช้กราฟช่วยกำหนดลายผ้าไปให้หลานสาวช่วยออกแบบลายผ้าเมื่อกลับไปบ้าน” ชุมชนจะได้มีคนรุ่นใหม่ช่วยสืบทอดงานผ้าทอ ต้องขอกราบขอบพระคุณทุกๆ ฝ่ายในความร่วมมือจัดกิจกรรมดีๆ ในครั้งนี้

ภาพที่ ๘-๒๔ และภาพที่ ๘-๒๕ เยาวชนและช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ ร่วมกันศึกษาผ้าทอโบราณ ณ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติอุบลราชธานี เยาวชนช่วยแม่ๆช่างทอผ้าคัดลอกลายผ้า
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๒๖ เยาวชนและช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ ร่วมกันศึกษาผ้าทอโบราณเพื่อหาแนวทางประยุกต์ออกแบบลวดลายผ้าของตนเอง ณ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๘.๒ แผนงานในการสงวนรักษา (การอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่)

ผ้าทอเมืองอุบลนั้นนับว่าเป็นศิลปหัตถกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง โดยพิสูจน์ได้จากลายพระราชหัตถเลขาของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ที่มีมาถึงสมเด็จพระน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ดังปรากฏแล้ว จากเนื้อความในพระราชหัตถเลขาที่กล่าวชมเชยความงดงามของผ้าเยียรบับลาวของเมืองอุบลฯ นับเป็นสิ่งที่ชาวเมืองอุบลฯ ทุกคนควรสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และควรเอาใจใส่อนุรักษ์ ฟื้นฟู รักษามาตราฐานที่ดีและเผยแพร่ผ้าทอเมืองอุบลฯ ให้เป็นที่รู้จักและนิยมกันทั่วประเทศให้มากขึ้น

๘.๒.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟูและเผยแพร่นั้นควรเป็นกระบวนการที่ต้องนำไปพร้อมๆ กันและต้องทำอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนต้องมีวิธีการที่เหมาะสมด้วย เพื่อทำให้บุคคลได้มองเห็นคุณค่าและความงามของผ้าทอ จนกระทั่งเกิดความภาคภูมิใจ และต้องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและเผยแพร่ผ้าทอเมืองอุบลฯ ด้วยการให้ความรู้ เพราะการให้ความรู้เป็นการวางรากฐานที่มั่นคงในตัวบุคคล ในที่นี้หมายถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผ้าทอเมืองอุบลฯในด้านต่างๆ เช่น ความงดงาม ประโยชน์ใช้สอย ความทนทาน เป็นสิ่งที่แสดงถึงของเอกลักษณ์ของชาวเมืองอุบลฯ ที่ควรภาคภูมิใจ การให้ความรู้ดังกล่าวอาจทำได้หลายทาง ได้แก่

๑) **ครอบครัว** เป็นสถาบันแรกที่มีความสำคัญมากในการทำให้สมาสมาชิกในครอบครัวค่อยๆเกิดความชอบ มองเห็นความงดงามของคุณค่าผ้าทอ โดยที่แม่มีบทบาทให้ความรู้ ตลอดจนพ่อแม่นำผ้าทอมาใช้ในชีวิตประจำวันและโอกาสพิเศษต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมในงานเปิดบ้านคำปุนว่า พ่อแม่นำลูกๆแต่งกายด้วยผ้าไหมหรือผ้าทอเมืองอุบลฯ มาถ่ายรูปกันเป็นหมู่คณะกับญาติๆ และเพื่อนๆ ที่นัดกันแต่งกายด้วยผ้าไทยบางคณะมาจากกรุงเทพฯ ต่างภาคภูมิใจที่ได้แต่งกายด้วยผ้าไทยถ่ายภาพลง Facebook

ภาพที่ ๘-๒๗ ครอบครัวบ้านคำปุน แต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ อันงดงามที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมบ้านคำปุน

ที่มาภาพ : นิตยสาร LIP, ๒๕๕๖.

๒) **โรงเรียนหรือสถานศึกษาทุกระดับ** ครูนับว่าเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีส่วนช่วยสนับสนุนให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจและภาคภูมิใจในศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่นโดยอาจจะสอนสอดแทรกเข้าไปในวิชาที่เกี่ยวกับสังคมศึกษา ศิลปศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่เป็นต้น คณะศิลปประยุกต์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เปิดสอนรายวิชา “สิ่งทออีสานกับเทคโนโลยีพื้นถิ่น โดยเน้นให้มีการทัศนศึกษาแหล่งทอผ้าเมืองอุบลฯ เพื่อปลูกฝังแนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอของเมืองอุบลฯ

ที่ชุมชนบ้านหนองบ่อ ช่างทอผ้าได้จัดกิจกรรมเรียนรู้การทอผ้าเอกลักษณ์เมืองอุบลฯ ที่สืบทอดในชุมชนแก่เยาวชนในช่วงปิดเทอมภาคฤดูร้อน ซึ่งผลงานผ้าทอของนักเรียนสามารถจำหน่ายได้นักเรียนย่อมมีกำลังใจที่จะสืบสานต่อ และส่วนในโรงเรียนในระดับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ในจังหวัดอุบลราชธานี มีวิชาทอผ้าบรรจุในหลักสูตรของโรงเรียนม่วงสามสิบ โดยให้ช่างทอผ้าอาวุโสมาร่วมเป็นครูถ่ายทอดความรู้แก่ให้เยาวชน ซึ่งแม่ๆช่างทอผ้า กล่าวว่าภูมิใจที่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กนักเรียน

ภาพที่ ๘-๒๘ และภาพที่ ๘-๒๙ โรงเรียนม่วงสามสิบ ร่วมกับช่างทออาวุโส จัดหลักสูตรการเรียนทอผ้า แก่นักเรียน

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๓.

๓) **วัดในจังหวัดอุบลราชธานี** ให้การส่งเสริมในการจัดกิจกรรมส่งเสริมผ้าทอเมืองอุบลฯ ตัวอย่างที่สำคัญคือ “งานจุลกฐิน” ของ “วัดไชยมงคล” ที่มีโรงเรียนต่างๆนำโครงงานสีย้อมธรรมชาติมาจัดแสดง และช่างทอผ้าจากชุมชนต่างๆ มาร่วมมือกันจัดงาน รวมทั้งกรมหม่อนไหม ก็มาร่วมจัดนิทรรศการขั้นตอนการเลี้ยงไหม การสาวไหมด้วย นางประคอง บุญขจร และนางอุษา ศิลาโชติ จากบ้านหนองบ่อ กล่าวอย่างภูมิใจและปีติในบุญว่า ได้พาเยาวชนมาร่วมทอผ้าและแสดงฟ้อนกลองตุ้ม ในการจัดงานได้ทั้งบุญได้ทั้งเผยแพร่ความรู้ความรักในผ้าทอให้แก่เยาวชน บรรยากาศในงานจึงเต็มไปด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสของช่างทอผ้า ที่มาพลัดกันทอผ้าเอาบุญในการร่วมงานจุลกฐิน นอกจากนี้ “กลุ่มมูนมัง” โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา กับ “วัดศรีอุบลรัตนาราม” โดยความร่วมมือกับทางจังหวัดอุบลราชธานีได้จัด “ขบวนอัญเชิญและพิธีสรงน้ำพระแก้วบุษราคัม” ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี โดยมีการจัดขบวนแห่ที่ทุกคนพร้อมใจกันแต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ จึงทำให้เกิดภาพประเพณีอันงดงาม

ภาพที่ ๘-๓๐ ภาพที่ ๘-๓๑ ภาพที่ ๘-๓๒ ภาพที่ ๘-๓๓ ภาพที่ ๘-๓๔ และภาพที่ ๘-๓๕ วัดไชยมงคล จัด “งานจุลกฐิน” โดยมีชุมชนช่างทอผ้า บ้านหนองบ่อและอื่นๆ เข้าร่วมกิจกรรม ทอผ้าเอาบุญ สาธิตการสาวไหม รวมทั้งการฟ้อนกลองตุ้มของเยาวชนที่แต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๓๖ ภาพที่ ๘-๓๗ ภาพที่ ๘-๓๘ ภาพที่ ๘-๓๙ ภาพที่ ๘-๔๐ และภาพที่ ๘-๔๑ กลุ่มมูนเมือง โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา ร่วมกับเทศบาลนครอุบลราชธานี จัดขบวนอัญเชิญพระแก้วบุษราคัม ณ วัดศรีอุบลรัตนาราม และจัดพิธี “สรงน้ำพระแก้วบุษราคัม” โดยมีชุมชนบ้านคำปุนและกลุ่มคนรักผ้าทอเมืองอุบลฯ ร่วมแต่งกายผ้าไทยในงาน

ที่มาภาพ : มีชัย แต้สุจริยา, ๒๕๕๘.

๔) **สื่อมวลชน** สื่อมวลชนได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ภาพยนตร์โทรทัศน์ วิทยุ มีอิทธิพลต่อแนวการคิดและการตัดสินใจของประชาชนในปัจจุบันมาก ฉะนั้น สื่อมวลชนสามารถให้ทั้งความรู้ แสดงให้เห็นถึงความงดงามและประโยชน์ของผ้าทอได้เป็นอย่างดี และมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปได้รู้จักผ้าทอเมืองอุบล โดยเฉพาะนิตยสาร “คิดฮอด” ที่ได้นำเสนอบทความพิเศษทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับผ้าทอเมืองอุบลฯ ของบ้านคำปุน ที่แสดงขั้นตอนตั้งแต่การย้อมไหมด้วยสีธรรมชาติ การทอผ้า แนวคิดอุดมการณ์ในการฟื้นฟูและสืบทอดผ้าเยียรบับลาว ของเมืองอุบลฯ โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา ช่วยให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้รู้จักผ้าทอเมืองอุบลฯ อย่างแพร่หลาย สำหรับนิตยสารระดับประเทศ ได้แก่ นิตยสารพลอยแกมเพชร นิตยสาร LIP นิตยสารเพื่อนเดินทาง ได้มาช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ้าทอเมืองอุบลฯ ด้วยเช่นกัน โดยมีการเผยแพร่ความรู้ผ้าทอเมืองอุบลฯ ในบทความเกี่ยวกับผ้าอีสาน นอกจากนี้ในปัจจุบันสื่ออินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะFacebook นั้นเข้าถึงกันง่ายและแพร่หลายมากช่วยในการประชาสัมพันธ์ผ้าทอเมืองอุบลฯ จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

ภาพที่ ๘-๔๒ ภาพที่ ๘-๔๓ และภาพที่ ๘-๔๔ นิตยสารคิดฮอด และหนังสือพิมพ์ไทยโพสท์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การฟื้นฟูผ้าเยียรบับลาว ผ้าทอเมืองอุบลฯ ของคุณมีชัย แต้สุจริยา แห่งบ้านคำปุน

ที่มาภาพ : นิตยสารคิดฮอด และหนังสือพิมพ์ไทยโพสท์, ๒๕๕๗.

๘.๒.๒ การขอความสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ เนื่องจากรัฐบาลมีภารกิจในการบริหารประเทศด้านต่าง ๆ จำนวนมาก ผ้าทอก็นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเอกลักษณ์ประจำชาติหรือท้องถิ่นที่รัฐควรให้ความสนใจ การสนับสนุนจากรัฐอาจทำได้ดังนี้

๑) การจัดประชุมสัมมนา โดยการเชิญผู้รู้ประจำท้องถิ่นหรือวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องผ้าทอมาให้ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จังหวัดอุบลราชธานี และศูนย์ความรู้กินได้ (OKMD) มีการจัดสัมมนาตัวแทนช่างทอผ้า ผู้ผลิตผ้าจากชุมชนต่างๆ มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบ่งปันประสบการณ์

๒) การให้ทุนอุดหนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผ้าทอเมืองอุบลฯ นับว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการศึกษา ค้นคว้า และพัฒนาเรื่องผ้าทออย่างจริงจัง ทางฝ่ายวิจัยเช่น กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้ให้ทุนอุดหนุนแก่ทีมวิจัย และทางฝ่ายสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ก็ได้ให้ทุนวิจัยแก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุปิยา ทาปทา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ในการพัฒนาผ้าทอเมืองอุบลฯ ทำให้เกิดการบูรณาการในการทำกิจกรรมลงพื้นที่งานวิจัย

๓) การประกวดผ้าทอเมืองอุบลฯ นับว่าเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ และถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่เกียรติคุณของผ้าทอเมืองอุบลฯ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งทางกรมหม่อนไหม ได้จัดประกวดผ้าไหมประเภทต่างๆ ทางพัฒนาชุมชนจังหวัดได้จัดการประกวดผลงานผลิตภัณฑ์ผ้าทอ

๔) การรณรงค์การใช้ผ้าทอในหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนในจังหวัดอุบลราชธานี หน่วยงานของรัฐต่าง ๆ เช่น โรงเรียนและสถานที่ราชการบางแห่งอาจจะตกลงกันแต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ สัปดาห์ละ ๑ วัน หรือช่วยกันสนับสนุนการใช้ผ้าทอเนื่องในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ ภาคเอกชน คนรุ่นใหม่มีการรวมตัวกันตั้งกลุ่มการแต่งกายด้วยผ้าทอของท้องถิ่น เยาวชนชายเผยแพร่การแต่งกายแบบชายอีสานในกลุ่ม Facebook คนนุ่งโสร่ง เยาวชนหญิงเผยแพร่การแต่งกายแบบหญิงอีสานนุ่งซิ่นในกลุ่ม Facebook นุ่งซิ่นอินแทรนด์ รวมทั้งเผยแพร่ในFacebook ส่วนบุคคล

ภาพที่ ๘-๔๕ และภาพที่ ๘-๔๕ เผยแพร่ภาพการแต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ ในFacebook ส่วนบุคคล ของคุณอนงค์ ปลูกเจริญ และคุณบังอร สุวรรณลีลา ทั้งสองท่านเป็นผู้ช่วยอุปถัมภ์ผ้าทอของเมืองอุบลฯ มายาวนาน

ที่มาภาพ : Facebook Anong Plookcharoen, ๒๕๕๗.

๕) การขอให้ภาครัฐจัดงบประมาณสนับสนุน การนำผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ไปเผยแพร่ในงานประเพณีสำคัญต่างๆ เช่น งานสักการะท้าวคำผง (๑๐ พฤศจิกายน) งานสักการะหม่อมเจียงคำ (๒๐ ตุลาคม) งานนมัสการพระธาตุพนม (วันขึ้น ๑๐ ค่ำ –แรม๑ค่ำ เดือน ๓) ฯลฯ โดยเฉพาะงานที่ทางจังหวัดใส่ไว้ในแผนงบประมาณ คือ งานสักการะท้าวคำผง ผู้ก่อตั้งเมืองอุบลฯ ในงานกลุ่มทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ ต่างเดินทางกลับมาจากกรุงเทพฯ หน่วยงานการศึกษาต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วิทยาลัยอาชีวะศึกษา หน่วยงานภาครัฐทั้งระดับเทศบาล และระดับจังหวัด รวมทั้งสำนักวัฒนธรรมประจำจังหวัดอุบลราชธานี ต่างร่วมใจกันแต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ ในการมาร่วมถวายสักการะอัญเชิญเครื่องยศเจ้านาย และขันหมากเบ็ง เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่า ผู้นำชุมชนทั้งระดับเทศบาล และระดับจังหวัด การกลับมาใช้ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มากขึ้น ตื่นตัวและภาคภูมิใจในการแต่งกายด้วยผ้าซิ่นตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ฝ่ายหญิงหลายๆ ท่านพยายามแต่งกายย้อนยุคไปใช้เสื้อลูกไม้คู่กับการนุ่งซิ่นตามแบบสมัยในรัชกาลที่ ๕ โดยนำแบบมาจากภาพถ่ายเก่าของเหล่าเจ้านายเมืองอุบลฯ ซึ่งช่วยทำให้เกิดสำนึกรักในมรดกภูมิปัญญาผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ภาพที่ ๘-๔๖ และภาพที่ ๘-๔๗ งานสักการะท้าวคำผง เริ่มจัดขบวนจากวัดหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๔๘ งานสักการะท้าวคำผง ที่ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล (เสื้อพระราชทานสีเหลือง) ได้เป็นผู้ริเริ่มให้ภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันจัดงานขึ้น ที่อนุสาวรีย์ท้าวคำผง บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๒.

ภาพที่ ๘-๔๙ และภาพที่ ๘-๕๐ การถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะท้าวคำผง ณ อนุสาวรีย์ บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๕๑ ผู้วิจัยกับผู้อำนวยการสำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี และคณะฯ มาร่วมถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะท้าวคำผง ณ อนุสาวรีย์ บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๕๒ ผู้วิจัยกับทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ มาร่วมถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะท้าวคำผง ณ อนุสาวรีย์ บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๕๓ ภาพที่ ๘-๕๔ ภาพที่ ๘-๕๕ ภาพที่ ๘-๕๖ ผู้ภาพที่ ๘-๕๗ ภาพที่ ๘-๕๘ กองทุนเครือข่ายแห่งบุญหม่อมเจียงคำอนุสรณ์ ทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ หน่วยราชการ และเอกชน ร่วมถวายขันหมากเบ็ง เพื่อสักการะหม่อมเจียงคำ ณ วัดสุทัศนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : เทศบาลจังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๘-๕๙, ภาพที่ ๘-๖๐ และภาพที่ ๘-๖๑ ขบวนการแต่งกายแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ด้วยการประสานงานของ อ.คำล่า มุสิกา ในงานสักการะพระธาตุพนม จัดขึ้น ณ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
ที่มาภาพ : Facebook คำล่า มุสิกา, ๒๕๕๗.

๘.๒.๓ การขอความสนับสนุนจากฝ่ายเอกชน ฝ่ายเอกชนอาจจะมีส่วนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่เกี่ยวกับผ้าทอได้ เช่น ห้องอาหาร โรงแรมควรตกแต่งด้วยผ้าทอ (ผ้าคลุมเตียง ผ้าม่านโคมไฟฟ้า ฯลฯ) การพิมพ์หรือปาดสี (สกรีน) เป็นลวดลายผ้าทอเล็ก ๆ บนเครื่องใช้ต่าง ๆ นอกจากนี้ภาคเอกชนที่มีอิทธิพลเช่น นักร้อง นักแสดง ที่เป็นลูกหลานคนเมืองอุบลฯ ได้นำผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯไปแต่งกาย ตัวอย่างเช่น ต่าย อรทัย นักร้องดังค่ายแกรมมี่โกลด์ เป็นต้น

ภาพที่ ๘-๖๒ และภาพที่ ๘-๖๓ ต่าย อรทัย น้องร้องค่ายแกรมมี่โกลด์ ได้นำซิ่นหัวจกดาว ต่อตีนตวย เอกลักษณ์ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มานุ่งในการรับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ณ วัดสุปัฏนารามวรวิหาร พ.ศ. ๒๕๕๗

ที่มาภาพ : Facebook Mongkol Suvonnashote, ๒๕๕๗.

๘.๒.๔ ความร่วมมือจากชุมชน ตามปกติชาวอีสานที่เป็นผู้ใหญ่มักจะแต่งกายด้วยผ้าไหมอย่างสวยงามเนื่องในโอกาสพิเศษต่าง ๆ อยู่แล้ว ฉะนั้นจึงอาจมีการชี้ชวนให้ใช้ผ้าไหมทอเมืองอุบลให้มากที่สุดในโอกาสงานบุญหรือประเพณีต่าง ๆ เช่น งานแห่เทียนพรรษาของจังหวัด งานตรุษสงกรานต์ นอกจากนี้ควรมีการออกร้านในงานประจำปีหรือจัดงานวันผ้าทอเมืองอุบลฯ เพื่อให้ชาวไทยและชาวต่างชาติสามารถไปเลือกซื้อและชมได้ นับว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ฟื้นฟู และเผยแพร่สินค้นพื้นเมืองทั่วไป

นอกจากนี้อาจจะมีการเผยแพร่ให้ประชาชนรู้จักผ้าทอเมืองอุบลในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การใช้ของชำร่วยที่ทำด้วยผ้าทอเป็นที่ระลึกในงานต่าง ๆ การทำปฏิทิน หรือสมุดบันทึก (ไดอารี่) ที่มีลวดลายผ้าทอปรากฏอยู่พร้อมกับคำบรรยายพอสังเขป ตลอดจนการขอความร่วมมือในการพิมพ์ลายผ้าทอที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองอุบลลงบนปกสมุดนักเรียนหรือการพิมพ์ลายผ้าทออย่างมีศิลปะลงบนเสื้อยืดหรือทีเชิ้ต เป็นต้น ซึ่งมีร้านค้าสินค้าของที่ระลึกได้ นำผ้าทอและวัสดุงานทองเหลือง ของเมืองอุบลฯ มาผสมผสานออกแบบของที่ระลึกได้อย่างน่าสนใจหลายร้าน เช่น ร้านระหว่างทาง ร้านฝ้ายเข็น เป็นต้น

ภาพที่ ๘-๖๔ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำจังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ผ้าทอเมืองอุบลฯ

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

สิ่งที่ชาวอุบลราชธานีทุกคนจะลืมเสียมิได้อีกประการหนึ่งคือพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชนีนาถ ที่ทรงนำผ้ายกลายดอกพิกุล ที่ชาวเมืองอุบลฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นของขวัญวันราชาภิเษกสมรส ไปตัดเป็นฉลองพระองค์ (เสื้อและซิ่น) ในโอกาสเสด็จเยือนจังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ได้ร่วมกับคณะช่างทอผ้า คัดลอกลาย ทอขึ้นจัดแสดงบนกี่ทอผ้า) นางเตือนใจ แก้ววงศา บ้านปะอาว กล่าวถึงความประทับใจในครั้งนั้นว่า ดีใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการร่วมแสดงความจงรักภักดี ได้ร่วมเก็บตะกอและร่วมทอผ้าผืนที่ย้อนรำลึกประวัติศาสตร์

การสงวนรักษาผ้าทอเมืองอุบลฯ สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากชุมชนผู้สืบทอดและถือครอง มีความเข้มแข็งในการรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รวมถึงความศรัทธา ความภูมิใจในการสืบทอดและความพร้อมใจกันแต่งกายด้วยผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ในทุกกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง จุดที่เข้มแข็งของเมืองอุบลฯ คือ “การเป็นเมืองนักปราชญ์” ที่มีผู้รู้ในชุมชน ให้การส่งเสริมในการอนุรักษ์และสงวนรักษาผ้าทอเมืองอุบลฯ มาอย่างต่อเนื่อง ปลูกฝังความดีทำให้ชาวเมืองอุบลฯ พร้อมใจในการที่จะอยากสงวนรักษา “ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ” หรือ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” เพื่อขึ้นทะเบียน “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” อย่างพร้อมเพรียงกัน

บทที่ ๙
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๙.๑ สรุปผลการวิจัย

“มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (Intangible Cultural Heritage) การทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือเรียกย่อๆว่า “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” มีวัตถุประสงค์เพื่อจะได้มีระบบองค์ความรู้ความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ และเพื่อให้กระบวนการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าและออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นี้ช่วยกระตุ้น “ชุมชน” ชาวเมืองอุบลฯ ให้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาการทอผ้า และให้เกิดจิตสำนึกที่จะมีการสร้างกิจกรรม “สงวนรักษา” ภูมิปัญญาการทอผ้าให้สืบทอดต่อไปในบริบทที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่การเสนอขอให้ภูมิปัญญาการทอผ้าและออกแบบลวดลายแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอเมืองอุบลฯ เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศไทยและของโลก

ภาพที่ ๙-๑ ป้ายไวนิล โครงการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ในการเสนอขอประกาศขึ้นทะเบียนฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๙.๑.๑ สรุปผลด้านข้อมูล

การศึกษา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอเมืองอุบลฯ ได้ลงพื้นที่วิจัยในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าอยู่ในปัจจุบัน หลังจากการสำรวจศึกษาหลักฐานผ้าตัวอย่างผ้าโบราณ จากทั้งแหล่งพิพิธภัณฑ์ คลังสะสมส่วนบุคคล รวมทั้งจากชุมชนแหล่งผลิตผ้าทอมือที่ยังสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้รายการ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่มาจากงานวิจัยผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯจำนวน ๖ ประเภท ซึ่งรวมกับผ้าทอพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อที่จะขอขึ้นทะเบียน รวมทั้งหมดเป็นจำนวน ๑๘ ประเภท ได้แก่ ๑) ผ้าเยียรบับลาว ๒) ผ้าซิ่นยกดอกเงิน-ดอกคำ (ลายสร้อยดอกหมาก ลายสร้อยพร้าว ลาย

ดอกแก้ว) ๓) ผ้าซิ่นมุก/ซิ่นทิวมุก” ๔) ผ้าซิ่นหมี่คั่น/ซิ่นหมี่น้อย (ลายปราสาทผึ้ง ลายนาคน้อย ลายจอนฟอน ลายนาคเอี้ย ลายหมากจับ ลายคองเอี้ย) ๕) ผ้าซิ่นมัดหมี่-หมี่รวด (ลายโคมห้า ลายโคมเจ็ด ลายหมากจับ ลายหมากบก) ๖) ผ้าซิ่นทิว/ซิ่นก่วย/ซิ่นเครือก่วย ๗) ผ้าซิ่นมับไม/ผ้าซิ่นไหมก่อม/ซิ่นไหมเข็นก้อม/ซิ่นสีไพล/ซิ่นตาแหล่ ๘) ผ้าซิ่นหมี่ฝ้าย ๑๐) แพรตุ้ม/แพรขิด ๑๑) แพรไส้ปลาไหล ๑๒) แพรอีโป้ (ผ้าขาวม้าเชิงขิด) ๑๓) ผ้าตาโก้ง (โสร่งไหม) ๑๔) ผ้าขี้งา ๑๕)หมอนขิด ๑๖) ผ้าต่อหัวซิ่น (หัวจกดาว หัวจกดอกแก้วทรงเครื่อง หัวขิดคั่น) ๑๗) ตีนซิ่นแบบเมืองอุบลฯ (ตีนตวย ตีนกระจับย้อย ตีนปราสาทผึ้ง ตีนขิดดอกแก้ว ตีนช่อ) ๑๘) ผ้ากาบบัว (ผ้าประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๒-ปัจจุบัน)

การทอผ้าและการออกแบบลวดลายแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ สามารถวิเคราะห์เอกลักษณ์จากสีสัน วัสดุเส้นใย การย้อมสี เทคนิคการทอผ้า และลวดลายผ้า โดยพบว่าผ้าที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของชาวเมืองอุบลฯ ในอดีต คือ “ผ้าเยียรบับลาว” ซึ่งเป็นผ้ายกไหมหลากสี จกลวดลายสลับสีและทอแทรกดิ้นเงินดิ้นทอง ซึ่งคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุนได้ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูผ้าเยียรบับลาวขึ้นมาใหม่จากผ้าโบราณ โดยวิธีการทอแบบดั้งเดิมนั้นจะทอลายยก โดยเก็บตะกอลวดลายแบบพื้นฐานที่ดึงไม้ตะกอออกทิ้ง เพราะช่างทอมีความเชี่ยวชาญในการเก็บตะกอใหม่ได้ตามลวดลาย ในปัจจุบันใช้วิธีเก็บตะกอแนวดิ่ง เพื่อช่วยประหยัดเวลาในการเก็บลายผ้าไว้ทอซ้ำใหม่ได้ สำหรับการทอผ้าด้วยเทคนิค “มัดหมี่” ของชาวเมืองอุบลฯ จะใช้เทคนิคการ “มัดโอบ” ลำหมี่เพื่อย้อมสีลวดลายมัดหมี่ทั้งสีพื้นของลายหลักและสีอื่นๆของลายประกอบ โดยลวดลายเอกลักษณ์ของ “ผ้าซิ่นหมี่คั่น/ซิ่นหมี่น้อย” ได้แก่ ลายปราสาทผึ้ง ลายจอนฟอน(พังพอน) ลายขอนาค/นาคน้อย ลายหมากจับ ลายคลองเอี้ย เป็นต้น ส่วนลวดลายเอกลักษณ์ของ ผ้ามัดหมี่ (หมี่รวด) ได้แก่ ลายหมี่โคมห้า ลายหมี่โคมเจ็ด ลายหมี่วง หมี่นาค หมี่หมากจับ หมี่หมากบก เป็นต้น สำหรับเอกลักษณ์ “ผ้าซิ่นหมี่ฝ้าย” นั้นนิยมย้อมด้วยสีครามเป็นพื้น มัดเว้นลวดลายเป็นสีขาว อันเป็นมรดกร่วมของชาวไท-ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง สำหรับลวดลายผ้าเอกลักษณ์สำคัญของผ้าทอเมืองอุบลฯ อยู่ที่ “หัวซิ่น” (หัวจกดาว หัวจกดอกแก้วทรงเครื่อง หัวขิดคั่น) และ “ตีนซิ่น” (ตีนกระจับย้อย ตีนตวย ตีนขิดปราสาทผึ้ง ตีนขิดดอกแก้ว ตีนช่อ ตีนขิดคั่น) โดยลวดลายตีนซิ่นโดยเฉพาะ “ลายตีนตวย” ที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจาก “ลายกรวยเชิง” อันเป็นหลักฐานความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักสยาม (กรุงเทพฯ) กับเจ้านายเมืองอุบลฯ สำหรับผ้าซิ่นเอกลักษณ์เด่นของเมืองอุบลฯ คือ“ผ้าซิ่นทิว/ซิ่นก่วย/ซิ่นเครือก่วย” ดังปรากฏหลักฐานภาพบันทึกไว้ฮูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง

นอกจากนี้ผ้าทอเมืองอุบลฯ ยังได้บ่งบอกความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันในลุ่มน้ำโขง ได้แก่ (๑) “ผ้าซิ่นมุก/ซิ่นทิวมุก” ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ น่าจะประยุกต์มาจากผ้าซิ่นมุกของชนเผ่ามะกอง แขวงสะหวันนะเขต สปป. ลาว (๒) “ผ้าซิ่นไหมก่อม/ซิ่นไหมเข็นก้อม/ซิ่นสีไพล/ซิ่นตาแหล่” ที่ชาวเมืองอุบลฯ มีมรดกสิ่งทอร่วมกันกับ “ชาวกูย” ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมในพื้นที่ (๓) “แพรไส้ปลาไหล” “แพรอีโป้” (ผ้าขาวม้าเชิงขิด) “ผ้าตาโก้ง” (โสร่งไหม) ก็เป็นผ้าทอที่ชาวเมืองอุบลฯ ได้มีมรดกสิ่งทอร่วมกันกับคนในพื้นที่อีกกลุ่มคือ “ชาวเขมรถิ่นไทย/เขมรสูง” (๔) “แพรขิด/แพรตุ้ม” “ผ้าขี้งา” และ “หมอนขิด” เป็นมรดกสิ่งทอร่วมกันกับ “ชาวภูไท” และ “ชาวไท-ลาว” ที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันในระหว่างเส้นทางอพยพจากล้านช้าง (สปป. ลาว) ลงมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองอุบลฯ อย่างไรก็ดีผ้าทอที่เป็นมรดกร่วมกันนี้ส่วนใหญ่ช่างทอชาวเมืองอุบลฯ จะมีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบสีสันของลายผ้าทอเพื่อให้ตรงกับรสนิยมเฉพาะตัวของตนเอง ส่วนผ้าที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันคือ “ผ้ากาบบัว” ซึ่งเป็นผ้าประจำจังหวัด ที่คุณมีชัย แต้สุจริยาได้คิดค้นออกแบบ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นผ้าที่ใช้วิธีการทอผ้าผสม ๔ เทคนิคคือ มัดหมี่ ขิด มับไม (ควบเส้น) และเครือทิว ได้มีความนิยมทอกันแพร่หลายทั้งเนื้อผ้าไหมและเนื้อผ้าฝ้าย

ลวดลายผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือผ้าทอเมืองอุบลฯ มีพัฒนาการที่ประยุกต์ออกแบบจนเกิดเป็นความงดงามตามแบบเฉพาะตัว โดยมีทั้งการออกแบบที่เกิดขึ้นใหม่และการประยุกต์มรดกสิ่งทอ อันเป็นสิ่งบ่งบอกความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในพื้นที่ ส่วนเอกลักษณ์ลวดลายผ้ามัดหมี่ดั้งเดิมคือ “ผาสาทเผิ่ง” (ลายปราสาทผึ้ง) ที่สื่อสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเชื่อในการทำบุญไปให้บรรพบุรุษ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา นับเป็นลวดลายมรดกสิ่งทอที่สำคัญของชาวเมืองอุบลฯ รักษาสืบทอดไว้ได้ในขณะที่กลุ่มช่างทอผ้าที่อื่นๆ ในลุ่มน้ำโขงไม่ได้สืบทอดลายผ้านี้แล้ว

ภาพที่ ๙-๒ ภาพการเปรียบเทียบ มัดหมี่คั่น ลายปราสาทผึ้ง ที่ช่างทอประยุกต์มาจากรูปทรง “ปราสาทผึ้ง” ที่ชาวเมืองอุบลฯ กับหลักฐานภาพถ่ายงานบุญนี้
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ในขณะเดียวกันด้วยกระแสความนิยมผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ จึงเกิดอิทธิพลทางศิลปะไปสู่ช่างทอในพื้นที่อื่นๆ เช่น ช่างทอผ้าชาวภูไท อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ช่างทอผ้าจังหวัดขอนแก่น ช่างทอผ้าจังหวัดศรีสะเกษ ก็ได้นำลายผ้าเอกลักษณ์ของเมืองอุบลฯ คือ “ลายหัวซิ่นจกดาว” และ “ลายตีนตวย” จากต้นฉบับเมืองอุบลฯ ไปทอผ้าจำหน่าย แต่ปรับสีสันให้อ่อนหวานเพื่อตอบสนองต่อรสนิยมผู้สวมใส่ในสังคมเมือง

๙.๑.๒ สรุปผลด้านการสร้างจิตสำนึก

การทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ หรือเรียกสั้นๆว่า ผ้าทอเมืองอุบลฯ ผู้ถือครองและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ คือ ทายาทเชื้อสายเจ้านาย ช่างทอผ้า ศิลปินนักออกแบบสิ่งทอ ชาวเมืองอุบลฯ ผู้นำชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับการกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจและจิตสำนึก ในการที่จะอยากปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาของตนเอง จากการจัดเวทีชุมชนในการดำเนินงานวิจัย ชุมชนมีความต้องการที่จะปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาของตนเอง และรู้สึกดีใจที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้ดำเนินการเรื่องนี้ ดังที่นางประคอง บุญขจร ตัวแทนผู้สืบทอดการทอผ้าเมืองอุบลฯ กล่าวว่า “ชุมชนอยากให้มีการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญา ดีใจที่หลายหน่วยงานร่วมมือกัน ทั้ง การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) อุตสาหกรรมจังหวัด และวัฒนธรรมจังหวัด” การดำเนินการวิจัยโดยใช้กระบวนการจัดเวทีชุมชนจึงช่วยสนองตอบต่อความต้องการของชุมชน และได้ช่วยกระตุ้นจิตสำนึกในการรักและหวงแหนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ภาพที่ ๙-๓ ภาพรวมการจัดเวทีชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกของชุมชน กลุ่มช่างทอผ้าชาวเมืองอุบลฯ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีช่างทอผ้าเข้าร่วมกิจกรรมเวทีชุมชน โดยมีตัวแทน กศน. และพัฒนาชุมชนมาร่วมกิจกรรมด้วย
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

๙.๑.๓ สรุปผลด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการจัดเวทีชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้สืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้ผลสรุปอันก่อประโยชน์ต่อชุมชนดังนี้

-ช่างทอผ้ารุ่นใหม่ได้เรียนรู้ข้อมูลจากช่างทอผ้าอาวุโสผ่านการจัดเวทีชุมชน ทั้งเรื่องชื่อของชนิดผ้า ชื่อลวดลายผ้า และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า

-ช่างทอผ้าอาวุโส บ้านหนองบ่อ ได้จัดโครงการอบรมการทอผ้าให้แก่เยาวชน ในระดับประถมศึกษา โรงเรียนบ้านหนองบ่อ ในช่วงหยุดภาคฤดูร้อน นางประคอง บุญขจร และนางอุษา ศิลาโชติ ได้กล่าวอย่างภาคภูมิใจว่า “ดีใจที่ได้สร้างช่างทอผ้ารุ่นใหม่ไว้สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาการทอผ้าให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต โดยมีนักเรียนที่ทอได้ดี ๒ คน สามารถทอหัวจกดาว ตามแบบเอกลักษณ์เมืองอุบลฯ และมีคนรักผ้าทอมาขอซื้อ ทำให้เยาวชนเกิดกำลังใจที่จะสืบสานการทอผ้าต่อไป”

-ปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ภาคภูมิใจ และให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเรื่องประเพณีความเชื่อของการทอผ้า และข้อมูลลวดลายผ้าโบราณเป็นอย่างดี โดยได้รายนาม “ปราชญ์ด้านผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่สำคัญในปัจจุบันคือ นางคำปุน ศรีใสและคุณมีชัย แต้สุจริยา (บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ) นางอัมรา กุก่อง (บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล) นางขนิษฐา ลาพรหมา(บ้านบอน อำเภอสำโรง) นางประคอง บุญขจรและนางอุษา ศิลาโชติ (บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง) นางเตือนใจ แก้ววงศา (บ้านปะอาว อำเภอเมือง)

-เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี ได้ให้ความสนใจไปเข้าร่วมกิจกรรมและเข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้ในการจัดเวทีชุมชน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอสำโรง ได้เอื้อเฟื้อประสานงานในการลงพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้นำ “ผ้าภาพเขียนผะเหวด”ไปมอบให้กับวัดของชุมชนซึ่งก่อให้เกิดมิตรภาพอันแน่นแฟ้นระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน

-การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จังหวัดอุบลราชธานีโดย อาจารย์สุดสวาท สงปรีดา หัวหน้าบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานีร่วมกับผู้วิจัยและเครือข่าย ประสานงานกับตัวแทนช่างทอผ้าและผู้ผลิตผ้าจากชุมชนต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกันจัดกิจกรรมเสวนา“การสร้างสรรค์คุณค่า ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ตัวแทนจากทุกชุมชนเกิดจิตสำนึกในการปกป้อง และตระหนักหวงแหนมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าของตนเอง

ภาพที่ ๙-๔ ภาพรวมกิจกรรมของคณะผู้วิจัย กับตัวแทนช่างทอผ้าและผู้ผลิตผ้าจากชุมชนต่างๆ จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกันเสวนาในกิจกรรม “การสร้างสรรค์คุณค่า ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๕ ภาพรวมกิจกรรมของผู้วิจัยในการร่วมจัดกิจกรรม “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพัฒนาทักษะอาชีพ วัสดุท้องถิ่น และความคิดสร้างสรรค์ เพิ่มคุณค่าผ้าทอเมืองอุบลราชธานี” ที่ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

-ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพัฒนาทักษะอาชีพ วัสดุท้องถิ่น และความคิดสร้างสรรค์เพิ่มคุณค่าผ้าทอเมืองอุบลราชธานี” ที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี โดยตัวแทนช่างทอผ้า นางเตือนใจ แก้ววงศา กล่าวด้วยความปลื้มใจว่า “จะได้นำวิธีการประยุกต์ออกแบบลวดลายผ้าด้วยกราฟไปให้ลูกหลานช่วยในการออกแบบลายผ้า เพื่อนำไปต่อยอดพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอร่วมสมัย”

ดังนั้นกิจกรรมต่างๆที่ชุมชนมีส่วนร่วมได้สร้างประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และการต่อยอดมรดกภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ช่วยให้เกิดความตระหนักในคุณค่าและความภาคภูมิใจในการที่ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” จะได้รับการขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage และปกป้องคุ้มครอง ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติต่อไป

๗.๒ ข้อเสนอแนะ

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ควรบูรณาการเผยแพร่ข้อมูลของโครงการวิจัยลักษณะนี้กับโครงการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาทั้งในระดับขั้นพื้นฐานกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และระดับอุดมศึกษา เป็นส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ ช่วยสร้างองค์ความรู้ในระบบการศึกษาแก่ลูกหลานชาวเมืองอุบลฯ ให้มีความเข้าใจและภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง อันจะเป็นสิ่งที่สร้างความยั่งยืนทางวัฒนธรรมการทอผ้าของชุมชน

ภาพที่ ๙-๖ และภาพที่ ๙-๗ ผู้วิจัยและคณะ ต้อนรับหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม นำคณะสื่อมวลชน มาสำรวจความพร้อมของชุมชนผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

๙.๓ ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

โครงการวิจัยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นี้สามารถนำไปสู่การเสนอขอให้ “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศไทย ตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย โดยมีการจัดงานการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ขึ้น ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ในวันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยความร่วมมือกับวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี และนายกสภากาชาดจังหวัดอุบลราชธานี ในการนำตัวแทนชุมชนผู้สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ คือ คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน

นำคณะช่างทอผ้า ไปสาธิตภูมิปัญญาการทอผ้าและการออกแบบผ้าของเมืองอุบลฯ และเป็นตัวแทนรับมอบใบประกาศการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้จัดส่งใบประกาศขึ้นทะเบียนมาให้แก่ชุมชนที่สืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ่านทางวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้มีการจัดมอบใบประกาศนี้ให้แก่ชุมชนที่สืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ ห้องประชุมของ วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี โดยประธานวัฒนธรรมจังหวัด ได้มอบใบประกาศให้แก่ (๑) คณะตัวแทนชุมชน บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง (๒) คณะตัวแทนชุมชน บ้านบอน อำเภอสำโรง (๓) คณะตัวแทนชุมชน บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา ได้เป็นตัวแทนในการมอบหนังสืองานการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ.๒๕๕๗ แก่ทุกชมชน โดยมีผู้วิจัย (ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ) ท่านผู้มีเกียรติและนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอเมืองอุบลฯ เข้าร่วมแสดงความยินดี เช่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.อ. วราวุธ ผลานันต์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนา ชินนาค ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุปิยา ทาปทา ดร.ทองดี ลำต้น ฯลฯ

นอกจากนี้ผลงานในการวิจัยเพื่อจัดทำเอกสารประกอบการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ ยังสามารถค้นหาเอกลักษณ์สำคัญของการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าทอเมืองอุบลฯ ตลอดจนได้ผลการจัดเก็บรวบรวมองค์ความรู้เรื่องการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียดตามแบบแผนทางวิชาการ ไว้ให้แก่ชุมชน เยาวชน และนักวิชาการได้ใช้ในการศึกษาต่อไปในอนาคต

ภาพที่ ๙-๘ ผู้วิจัย และคุณมีชัย แต้สุจริยา ในงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

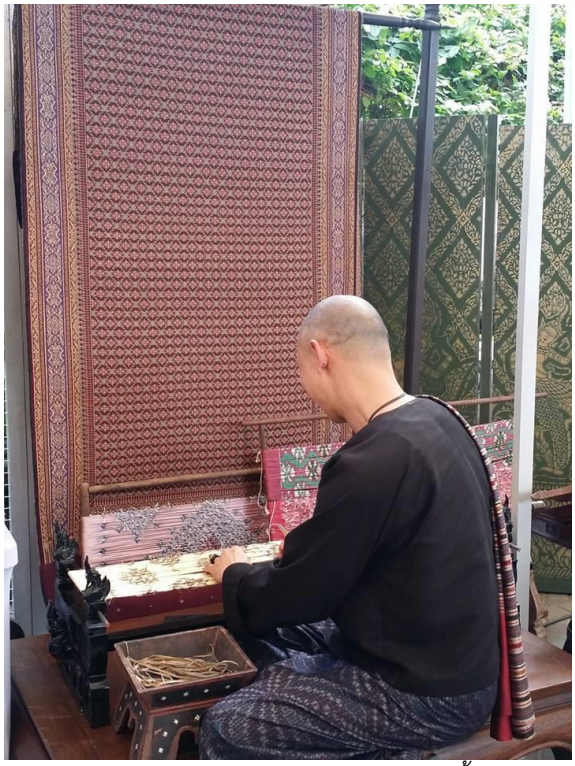
ภาพที่ ๙-๙ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ศาสตราจารย์ ดร. อภินันท์ โปษยานนท์ เยี่ยมชมการสาธิตผ้าทอเมืองอุบลฯ โดยคุณมีชัย แต้สุจริยา ให้การต้อนรับและมอบ “ผ้ากาบบัว” เป็นตัวอย่างผ้าทอเมืองอุบลฯให้แด่ท่านปลัดกระทรวงฯ ในโอกาสงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
ที่มาภาพ : สมชาย สกุลคู, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๑๐ ท่านปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ศาสตราจารย์ ดร. อภินันท์ โปษยานนท์ มอบใบประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าทอเมืองอุบลฯ ให้แก่คุณมีชัย แต้สุจริยา ตัวแทนชุมชน
ที่มาภาพ: มีชัย แต้สุจริยา ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๑๑ คณะตัวแทนชุมชนผ้าทอเมืองอุบลฯ และผู้วิจัย ในงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๑๒ คุณมีชัย แต้สุจริยา สาธิตภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ ในงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๗ ณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๑๓ ตัวแทนชุมชน (นางอมรา กุก่อง นางขนิษฐา ลาพรหมมา นางอุษา ศิลาโชติ) รับมอบใบประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม "ผ้าทอเมืองอุบลฯ" จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ผ่านวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๑๔ ภาพรวมพิธีมอบใบขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ผ่านวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีเครือข่ายคนรักผ้าเมืองอุบลฯ มาร่วมแสดงความยินดี อาทิ คุณมีชัย แต้สุจริยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.อ. วราวุธ ผลานันต์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจนา ชินนาค ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุปิยา ทาปทา พร้อมด้วยชุมชนและผู้วิจัย
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๙.๔ ตัวบ่งชี้ด้านการส่งเสริมและพัฒนาการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ประสบความสำเร็จในการนำผลงานวิจัยเพื่อไปใช้ประโยชน์ในการสนับสนุนขอการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” ในระดับประเทศ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ซึ่งต่อไปก็จะได้เตรียมการเพื่อขอขึ้นทะเบียนในระดับนานาชาติต่อ UNESCO ต่อไป การมีส่วนร่วมของชุมชนชาวเมืองอุบลฯที่มีความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งกลุ่มผู้สืบทอดการทอผ้าเมืองอุบลฯและผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ตลอดจนกลุ่มเครือข่ายคนรักผ้าทอเมืองอุบลฯ ร่วมใจกันดำเนินกระบวนการจัดเวทีชุมชนถือเป็นส่วนช่วยส่งเสริมและสร้างจิตสำนึกในการร่วมกันปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาของตนเองแก่ชุมชน

ภาพที่ ๙-๑๕ คณะผู้วิจัยกับชุมชน บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ และผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ร่วมกันเสนอขอขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๙-๑๖ ผู้วิจัยกับชุมชน บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าทอเมืองอุบลฯ และผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ร่วมกันเสนอขอขึ้นทะเบียน Intangible Cultural Heritage
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

(๑๐) การมีส่วนร่วมของชุมชน
ผลการดำเนินกิจกรรม

๑. การประชุมปฏิบัติการทีมวิจัย (ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

๑.๑ ทีมวิจัย มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์และหลักการของโครงการ

๑.๒ ทีมวิจัย ได้แลกเปลี่ยนความรู้และพัฒนาทักษะในการจัดเก็บข้อมูล เช่น การเตรียมการจัดเวทีชุมชน การเตรียมตั้งคำถามเพื่อสร้างจิตสำนึกหรือเปิดโลกทัศน์ในเชิงบวกเพื่อร่วมกันปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา การศึกษาความรู้พื้นฐานที่สำคัญเกี่ยวกับการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ประวัติที่มาเมืองอุบลฯ จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเลือกเอกสารที่สำคัญคือ (๑) สุนัย ณ อุบล และคณะ “ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท – ลาว สายเมืองอุบล” (๒) เอี่ยมกมล จันทะประเทศ “สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๕-๒๔๗๖” (๓) ระลึก ธานี “อุบลราชธานีในอดีต” โดยวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปใช้สอบทวนกับปราชญ์ในชุมชนและเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์

๑.๓ ได้จัดทำแผนงานที่จะดำเนินกิจกรรมต่อไป และรับทราบบทบาทหน้าที่ของตนเอง

ภาพที่ ๑๐-๑ และ ภาพที่ ๑๐-๒ กิจกรรม การมีส่วนร่วม เปิดเวทีชุมชน การเตรียมขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ อำเภอ เมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับช่างทอผ้า
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗.

๒. การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

๒.๑ กลุ่มชุมชนเจ้าของภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯในจังหวัดอุบลราชธานี ตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาและอยากปกป้องคุ้มครอง และเห็นชอบในแนวทางการดำเนินงานโครงการที่ให้ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมมีส่วนร่วมและเข้ามาร่วมเรียนรู้ โดยได้คัดเลือกเป้าหมายกลุ่มประชากรตัวแทนแบบเจาะจง ด้วยหลักเกณฑ์ที่ชุมชนเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ อยู่ในปัจจุบัน คือ (๑) บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ (๒) บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล (๓) บ้านบอน อำเภอสำโรง (๔) บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง และ (๕) บ้านปะอาว อำเภอเมือง

๒.๒ ได้เครือข่ายงานวิจัย กลุ่มผู้มีความสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุปิยา ทาปทา และผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจนา ชินนาค ที่กำลังทำงานวิจัยผ้าพื้นเมืองอุบลฯ กรณีบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ในการร่วมมือกันช่วยเหลือชุมชนในการสืบทอดและพัฒนาผ้าทอ และนางสาวเชาวนี เหล็กกล้า ภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี กำลังศึกษาผ้าทอเมืองอุบลฯ ด้วยทุนของกรมศิลปากร จึงมีแผนร่วมมือกันในการเก็บข้อมูลภาพผ้าจากคลังสะสมของทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ

๒.๓ ได้เครือข่าย ทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ จากฐานข้อมูลสายเครือญาติเจ้านายเมืองอุบลฯ สกุลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผ้าโบราณของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ได้มอบให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีบุคคลที่ช่วยอนุเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์และประสานงาน ได้แก่ นางปรมาภรณ์ ศรีสินวรากูล (ที่ปรึกษากลุ่มสืบสาน นำฮอย หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา) นางสาวสุมนา ศรีชลาชัย (ประธานกองทุนเครือข่ายแห่งบุญหม่อมเจียงคำอนุสรณ์) นางผลา ณ อุบล นางสาวสุธิดา ณ อุบล นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม เป็นต้น

๒.๔ ได้รายชื่อหัวหน้าช่างทอผ้าหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่องการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ในพื้นที่วิจัยซึ่งจะช่วยประสานงานในพื้นที่ ได้แก่ คุณมีชัย แต้สุจริยา (บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ) นางประคอง บุญขจร (บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง) นางอัมรา กุก่อง (บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล) นางขนิษฐา ลาพรหมมา (บ้านบอน อำเภอสำโรง) และนางเตือนใจ แก้ววงศา (บ้านปะอาว อำเภอเมือง) โดยได้รับรายชื่อช่างทอผ้าในการประสานงานจัดเวทีชุมชนจากทุกท่าน

๒.๕ จากการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยได้รับทราบแผนของหน่วยงาน ที่ให้ความสนใจเกี่ยวข้องกับการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ คือ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) โดยอาจารย์สุดสวาท สงปรีดา หัวหน้าบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานีประสานงานผ่านเครือข่ายนักวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชาย สิกขา ร่วมมือกันจัดทำนิทรรศการผ้า และการจัดเสวนาเรื่อง “การสร้างสรรค์คุณค่า ผ้าทอเมืองอุบลฯ” โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการจัดเสวนาร่วมกับตัวแทนชุมชนต่างๆ

๒.๖ ได้ปรับแผนงานและแบ่งบทบาทหน้าที่ในการดำเนินการในพื้นที่โดยพยายามบูรณาการในการลงพื้นที่ร่วมกับเครือข่ายงานวิจัย เพื่อช่วยเหลือกันและกัน

๓. ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๑ จัดเวทีประชุมกลุ่มย่อย (ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมเวที ตระหนักถึงความเป็นเจ้าของถือครองและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ เจ้าของวัฒนธรรมโดยเฉพาะคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุนและ นางประคอง บุญขจร บ้านหนองบ่อ ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการจัดเวทีชุมชนกลุ่มย่อยจัดกิจกรรมโครงการในการเตรียมข้อมูลเพื่อขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage)

-ได้ข้อมูลความรู้เรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯและได้รายชื่อช่างทอผ้าและปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ อีกทั้งได้เครือข่ายการวิจัยเพิ่มคือ นางอุษา ศิลาโชติ ช่างทอผ้าอาวุโสบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีที่จะช่วยประสานเครือข่ายเยาวชนและผู้ปกครองมาร่วมกิจกรรมการพัฒนาจิตสำนึกในการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ารุ่นใหม่

ภาพที่ ๑๐-๓ นางประคอง บุญขจร ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจนา ชินนาค (ขวา) และนางอุษา ศิลาโชติ (ซ้าย) ยืนข้างผู้วิจัย ในกิจกรรม การประชุมกลุ่มย่อย เวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่บูรณาการกับงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุปิยา ทาปทา
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๗

-ได้ข้อมูลจากเสียงชุมชนคือนางประคอง บุญขจร หัวหน้าชุมชนช่างทอผ้าบ้านหนองบ่อ ที่สืบสานการทอผ้าซิ่นหมี่ปราสาทผึ้งต่อหัวจกดาวว่าต้องการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญา และอยากให้มีการขึ้นทะเบียนอย่างเร่งด่วน เนื่องจากประสบปัญหาว่า “ลวดลายเอกลักษณ์ผ้าซิ่นและหัวซิ่นจกดาวถูกลอกเลียนแบบโดยช่างทอถิ่นอื่นๆ” เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นการละเมิดมรดกทางภูมิปัญญาของผ้าทอเมืองอุบลฯ และห่วงว่าต่อไปในอนาคตอาจตีวงกว้างไปยังต่างประเทศก็อาจจะมีการละเมิดด้วยเช่นกัน จึงคิดว่าเป็นเรื่องเร่งด่วนในการขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ผ้าทอเมืองอุบลฯ” หรือ ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

-เป็นเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมายกับทีมวิจัย โดยประสานงานกับ ผศ.ดร.สุปิยา ทาปทา และ ผศ. กาญจนา ชินนาค ที่กำลังทำงานวิจัยผ้าพื้นเมืองอุบลฯ กรณีบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ในการลงไปช่วยเหลือการเก็บข้อมูลวิจัยร่วมกัน

-ได้แผนงานที่ทางผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่จะไปสัมภาษณ์เจาะลึกกับช่างทอผ้าและปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งได้แนวทางการทำกิจกรรมที่จะสร้างจิตสำนึกในการสืบทอดภูมิปัญญาแก่ช่างทอผ้ารุ่นใหม่ โดยเฉพาะนางอุษา ศิลาโชติ ได้อาสาเป็นครูสอนทอผ้าให้แก่เยาวชนที่บ้านหนองบ่อ

๓.๒ สัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล (ได้ข้อมูลจากช่างทอผ้าและปราชญ์ชาวบ้าน โดยดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-ได้ข้อมูลระดับลึกเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ เช่นชื่อลวดลายผ้า และขั้นตอนกระบวนการทอผ้าอย่างไรบ้าง ชื่อลายผ้าที่ถูกต้องของลวดลายผ้าดั้งเดิม ความเชื่อ ขนบประเพณี ขะลำ จารีต การถ่ายทอดและการสืบทอด

-ปราชญ์ชาวบ้านและช่างทอผ้าอาวุโส ชุมชนมีความมั่นใจมากขึ้นในการที่จะให้ข้อมูลและร่วมกันปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

-ได้ข้อมูลตัวอย่างผ้าโบราณจากทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่อยู่ทั้งในและนอกพื้นที่คือ ดร บำเพ็ญ ณ อุบล (จังหวัดยโสธร ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม (จังหวัดนครปฐม) และ หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล (กรุงเทพฯ) รวมทั้งภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี น.ส.เชาวนี เหล็กกล้า ที่กำลังศึกษาผ้าทอเมืองอุบลฯ อาสาร่วมเก็บข้อมูลผ้าโบราณ ทั้งในคลังของพิพิธภัณฑ์เองและคลังสะสมส่วนบุคคล และคุณมีชัย แต้สุจริยา (บ้านคำปุน) ได้ให้ความอนุเคราะห์ถ่ายภาพศึกษาวิเคราะห์ตัวอย่างผ้าในคลังสะสมของตนเอง รวมทั้งช่วยประสานขอตัวอย่างผ้าจากคลังสะสมส่วนบุคคลมาให้ถ่ายภาพ

ภาพที่ ๑๐-๔ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล ดร. บำเพ็ญ ณ อุบล เรื่องผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ ๒๕๕๒

ภาพที่ ๑๐-๕ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล ทายาทสายหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๖ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล คุณมีชัย แต้สุจริยา ผู้สืบสานผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๗ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบล
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๘ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางผลา ณ อุบล และทายาท สายหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๙ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางขนิษฐา ลาพรหมมา บ้านบอน อำเภอลำโรง
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๑๐ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางอัมรา กุก่อง บ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผล
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๑๑ กิจกรรม สัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล นางเตือนใจ แก้ววงศา บ้านปะอาว
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-มีผลการสัมภาษณ์ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล ซึ่งเก็บรักษามรดกผ้าทอของเจ้านายเมืองอุบลฯที่สำคัญเอาไว้ โดยเฉพาะหีบการทอผ้าของสายสกุล ณ อุบล ซึ่งมีหลักฐานสำคัญคือ ผ้าแม่แบบลายขิดที่เป็นต้นแบบลายเชิงผ้า ซึ่งสามารถเทียบได้กับลายเชิงของผ้าเยียรบับลาวในหีบเดียวกัน ส่วนผ้าโบราณอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นผ้าซิ่นได้แก่ ผ้าซิ่นดอกเงิน-ดอกคำ ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นไหมก่อม เป็นต้น โดยมีผ้าลายอย่างที่เจ้าเมืองอุบลฯได้รับพระราชทานมาเป็นเครื่องยศรวมอยู่ด้วย

-ได้สัมภาษณ์ หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล ผู้ถือครองมรดกผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ของท่านหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช ซึ่งได้เก็บรักษาผ้าไว้ที่บ้านชอยสุขุมวิท ๕๑ หลังอาคารบุญจิราธร ให้ข้อมูลว่า “มรดกผ้าทอโบราณที่ตกทอดจากหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร เก็บรักษาไว้ส่วนใหญ่น่าจะเป็นผลงานการทอผ้าของหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา ผู้เป็นหม่อมมารดา ซึ่งน่าจะทอทั้งจากที่เมืองอุบลฯ และทอที่วังเพชรบูรณ์ (ปัจจุบันคือ บริเวณตึก World Trade ราชดำริ) โดยได้นำผ้าจากในคลังสะสมที่มีการเก็บรักษาในหีบอย่างดี มาเปิดให้ศึกษาและถ่ายภาพ โดยในการถ่ายภาพ นางสาวเชาวนี เหล็กกล้า ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ที่กำลังศึกษาเรื่องผ้าทอเมืองอุบลฯ อาสาไปร่วมช่วยถ่ายภาพ การศึกษาพบว่าตัวอย่างผ้าโบราณส่วนใหญ่เป็นผ้าซิ่น จึงได้วิเคราะห์เทคนิคการทอ และการออกแบบจัดองค์ประกอบลวดลายผ้า ซึ่งในบรรดาผ้าโบราณนี้ มีผ้ายกโบราณของจังหวัดเชียงใหม่ ที่พระวรราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้ประทานมาให้รวมอยู่ด้วย ในการนี้หม่อมหลวงภูมิใจได้อนุเคราะห์ภาพถ่ายของหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร มาประกอบการอ้างอิงด้วย

-จากการสัมภาษณ์ คุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุน ผู้สืบทอดและถือครองมรดกผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯได้ให้ข้อมูลว่า “คุณแม่คำปุน ศรีใส (ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาทัศนศิลป์-ถักทอ พ.ศ.๒๕๓๗) สืบทอดงานทอผ้ามาจากคุณยายน้อย ศรีใส ซึ่งเป็นช่างทอผ้าฝีมือดี ส่วนการฟื้นฟูการทอผ้าเยียรบับลาวของตนเองนั้น ได้เรียนรู้การเก็บตะกอลวดลายจากเจ้าสิริบังอร ณ จำปาสัก ช่างทอผ้าระดับเจ้านายเมืองอุบลฯ และตัวอย่างผ้าโบราณของเมืองอุบลฯ ที่มีผู้มอบไว้ให้เก็บรักษา ซึ่งได้นำหลักฐานผ้าเยียรบับลาวโบราณมาให้ถ่ายภาพไว้เป็นหลักฐาน โดยได้ให้ข้อสังเกตว่ารูปแบบองค์ประกอบลวดลายนั้น มีแบบแผนมาจากผ้าเยียรบับที่ราชสำนักสยามจ้างอินเดียผลิต ส่วนเทคนิคการทอนั้นประยุกต์ใช้การเก็บตะกอยกลายผ้าขิดอีสานแล้วสอดไหมสลับสีเสริมดิ้นเงินดิ้นทอง

เส้นใยที่ทอก็เป็นเส้นไหมขนาดกลางของไหมสายพันธุ์พื้นเมืองอีสานอันเป็นหลักฐานสื่อเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้บ้านคำปุนยังได้ฟื้นฟูผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวที่เป็นผ้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของเจ้านายเมืองอุบลฯ อีกด้วย โดยอนุญาตให้ถ่ายภาพขั้นตอนต่างๆในการทอผ้า”

-จากการเดินทางไปสัมภาษณ์ นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม ผู้ถือครองมรดกผ้าโบราณแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ บ้านพักในจังหวัดนครปฐม ได้ข้อมูลว่า ตนเองได้เก็บรักษามรดกผ้าจากคุณยาย ซึ่งเป็นทายาทสายสกุล สุวรรณกูฏ ด้วยความรักศิลปะอีสานจึงได้เก็บรวบรวมขันหมากไม้แกะอีสาน เครื่องเงิน และผ้าอีสานอื่นๆด้วย โดยนำตัวอย่างผ้าโบราณมาให้ถ่ายภาพบางส่วนเพื่อประกอบงานวิจัย นอกจากนี้ยังได้ให้ข้อสังเกตว่า “ผ้าซิ่นเก่าที่พบจะมีลายแนวดิ่งขนานลำตัวหรือที่เรียกว่าลายล่อง ส่วนตีนซิ่นมีการรับอิทธิพลไปจากลวดลายสยาม เช่น ตีนตวย ตีนกระจับย้อย สำหรับดิ้นเงินดิ้นทองที่ใช้ทอนั้นได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า มีทั้งที่เป็นดิ้นของฝรั่งเศส โดยนำเข้าผ่านทางเครือญาติเจ้านายสายราชสำนักจำปาสัก และดิ้นของอินเดียและจีน ที่นำเข้าผ่านทางราชสำนักสยาม(กรุงเทพฯ) โดยผ้าซิ่นที่ทอด้วยดิ้นเงินดิ้นทองของเจ้านายเมืองอุบลฯนี้ จะเรียกว่า ซิ่นดอกเงิน-ซิ่นดอกคำ ซึ่งผ้าคุณภาพสูงจะใช้แล่งเงิน-แล่งคำ ที่มีน้ำหนักมากมีมูลค่าสูง

-จากการเดินทางไปสัมภาษณ์ นางผลา ณ อุบล และบุตรสาว ทายาทเจ้านายเมืองอุบล สายหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา ได้ให้ข้อมูลว่า ตนเองเป็นผู้ช่วยคุณพ่อคุณแม่ ดูแลหม่อมเจียงคำ ช่วงที่ท่านป่วยจนวาระสุดท้ายของชีวิต ณ โฮงพระวิภาคพจนกิจ (เล็ก สิงหัษฐิต) เลขานุการในพระองค์กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ถนนพิชิตรังสรรค์ สำหรับการทอผ้าของเจ้านายในสมัยก่อน มีข้ารับใช้มาช่วยงานจำนวนมาก แต่หลังจากหม่อมเจียงคำท่านสิ้น ก็หยุดทอและแยกย้ายกันกลับภูมิลำเนาเดิม

-จากการเดินทางไปสัมภาษณ์ นางขนิษฐา ลาพรหมมา บ้านบอน อำเภอสำโรง ประธานกลุ่มช่างทอผ้า ผู้สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะซิ่นดอกเงิน-ดอกคำ ที่มีการทอตีนซิ่นลายต่างๆ ได้แก่ ตีนตวย ตีนกระจับย้อย ตีนช่อดอกก้านของ(ดอกปีบ) โดยสามารถทอลายขิดส่วนตัวซิ่นตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้แก่ ซิ่นลายสร้อยพร้าว ซิ่นลายสร้อยดอกหมาก นางขนิษฐาได้ให้ข้อมูลว่า “ช่างทอผ้าที่ชุมชนมีความเชี่ยวชาญในการเก็บขิดลายผ้า ในปัจจุบันมีคนที่สนใจผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ เข้าไปสั่งทอผ้ากันค่อนข้างมากช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน จึงอยากให้มีการรีบขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อปกป้องคุ้มครอง ด้วยตระหนักว่าช่างทอจังหวัดอื่นๆได้มีการนำลวดลายผ้าเอกลักษณ์เมืองอุบลฯ ไปลอกเลียนแบบ”

-จากการเดินทางไปสัมภาษณ์ นางอัมรา กุก่อง บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล ผู้สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นไหมก่อม/ซิ่นสีไพล ในอดีตที่ชุมชนก็ทอ ผ้าซิ่นทิว ด้วยอย่างแพร่หลายทุกครอบครัว แต่ปัจจุบันทอกันน้อยลงมาก นางอัมรากล่าวอย่างภาคภูมิใจว่า การสืบทอดการทอผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวแบบเจ้านายนี้ ช่วยให้ตนสามารถส่งเสียลูกๆ เรียนจนจบการศึกษาระดับปริญญาตรีดีๆ กันทุกคน โดยให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าครอบครัวของตนในรุ่นคุณแม่นั้นช่วยบ้านคำปุนทอผ้า จึงได้เรียนรู้การทอผ้าที่มีคุณภาพ ตนเองพยายามรักษามาตราฐานการทอผ้า ให้มีความเรียบร้อยสม่ำเสมอ ประณีต แต่คนรุ่นใหม่ในชุมชนยังไม่มีใครสนใจสืบทอดเท่าที่ควร แม้จะยินดีสอนการทอให้เพราะต้องใช้เวลาร่วมเดือนเศษในการทอผ้าเสร็จหนึ่งผืน แต่ตนก็จะมุ่งมั่นสืบสานการทอผ้านี้ต่อไป ภูมิใจที่มีผู้มาสั่งทอผ้าอย่างต่อเนื่อง

-จากการเดินทางไปสัมภาษณ์ นางประคอง บุญขจร ประธานกลุ่มช่างทอผ้าบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง ผู้สืบทอดการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ซิ่นหมี่ลายปราสาทผึ้ง หัวซิ่นลายจกดาว แพรขิด แพรไส้ปลาไหล ผ้าซิ่นทิว ได้ให้ข้อมูลว่า “ปู่ย่าตายายจะมอบมูนมัง/มรดกผ้าโบราณ

๓ ผืนคือ (๑) ซิ่นหมี่ปราสาทผึ้ง (๒) ซิ่นทิว (๓) ซิ่นแล่/ซิ่นไหมก่อม ให้แก่ลูกสาวเพื่อเป็นต้นแบบของการทอผ้า ในปัจจุบันยังสืบทอดซิ่นหมี่ลายปราสาทผึ้ง และหัวซิ่นจกดาว ที่ได้รับความนิยมอย่างมากจนทอไม่ทัน” โดยผู้วิจัยพบว่า นางอุษา ศิลาโชติ เป็นช่างทอผ้าที่เชี่ยวชาญ และมีฝีมือดีกว่าช่างทอผ้าคนอื่นๆ นางอุษา ได้ให้ความรู้เรื่องสีย้อมธรรมชาติ ด้วยเช่นกัน ทางชุมชนได้ยืนยันว่า กลุ่มบรรพชนได้ติดตามพระตา พระวอ เดินทางมาตั้งเมืองอุบลฯ ที่มีศูนย์กลางเดิมที่ดงอู่ผึ้ง ซึ่งเป็นบริเวณใกล้เคียงกับที่ชุมชนอยู่อาศัยในปัจจุบัน อีกทั้งชุมชนยังสืบทอดการฟ้อนกลองตุ้มของเมืองอุบลฯ ที่มีหลักฐานภาพถ่ายในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีข้อสังเกตว่า ชุดการแต่งกายในการฟ้อนกลองตุ้มนั้น ลวดลายดาวของจักสานใบลานที่ทำสร้อยตัว ก็มีลายสัมพันธ์กับลายผ้าหัวซิ่นจกดาว

- จากการเดินทางไปสัมภาษณ์ นางเตือนใจ แก้ววงศา บ้านปะอาว อำเภอเมือง ผู้สืบทอดการทอผ้าเมืองอุบลฯ ซึ่งชุมชนนี้มีงานช่างฝีมือคือ งานทอเหลืองโบราณ ที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาไปแล้ว นางเตือนใจ ได้ให้ข้อมูลว่า “ชุมชนของตนเป็นชุมชนเก่าแก่ วัดบ้านปะอาวได้มีก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ซึ่งส่วนหนึ่งได้มีการจัดนิทรรศการผ้าโบราณของชุมชนซึ่งเป็นมรดกผ้าทอเมืองอุบลฯ จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชน หากจะมีการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ จะดีใจและภูมิใจมากในฐานะช่างทอผ้าที่สืบสานภูมิปัญญานี้ให้คงอยู่” นางเตือนใจได้ให้ข้อมูลเรื่องสีธรรมชาติด้วยแทนนางวิเชียร วิริยะศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสีธรรมชาติที่ได้เสียชีวิตไป นับเป็นการสูญเสียครูภูมิปัญญาของชุมชนคนหนึ่ง

๓.๓ เวทีการพัฒนาแกนนำเยาวชนเพื่อสร้างผู้สืบทอดรุ่นใหม่ และศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ(ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-ได้มีการจัดทำแผนและข้อตกลงความร่วมมือการอบรมการทอผ้าในช่วงหยุดภาคเรียนฤดูร้อนที่บ้านหนองบ่อ โดยอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี นายสุรพล สายพันธ์ ที่มีบ้านเกิดอยู่ที่หมู่บ้านนี้ รับเป็นเจ้าภาพในการหาทุนจัดอบรมการทอผ้าให้แก่เยาวชน นอกจากนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มณฑญพงศ์ ศรีวิรัตน์ อดีตรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องการประสานงานกับภาคเอกชน คือ บริษัทโตโยต้าดีเยี่ยม ในการสนับสนุนโครงการถนนสีเขียวเที่ยวหมู่บ้านวัฒนธรรมขึ้นเพื่อแนะนำเส้นทางมายังบ้านหนองบ่อที่เป็นแหล่งสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าของเมืองอุบลฯ โดยนายกองค์การบริหารตำบลหนองบ่อ นายสมบัติ สรรพสาร รับช่วยประสานงาน

เวทีชุมชนการขยายผลและการสืบทอดการทอผ้า

ภาพที่ ๑๐-๑๒ ภาพที่ ๑๐-๑๓ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ผ้าทอเมืองอุบลฯ โดยอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี และ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล อดีตรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มาร่วมช่วยประสานงาน

ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๑๔ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๑๕ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
และภาพที่ ๑๐-๑๖ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๑๗ กิจกรรม สร้างแกนนำเยาวชน ออกแบบผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-นอกจากนี้ ทีมวิจัย ได้ร่วมมือกับทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) อุบลราชธานี โดยอาจารย์สุดสวาท สงปรีดา หัวหน้าบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานีกับศูนย์ความรู้กินได้ (OKMD) โดยประสานงานผ่านเครือข่ายนักวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชาย สิกขา ทำความร่วมมือในการจัดในการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่ช่างทอผ้า มาร่วมกันทำงานออกแบบลวดลายผ้าร่วมกับเยาวชน โดยได้มีนักศึกษาที่เรียนในรายวิชาเทคโนโลยีสิ่งทออีสาน คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เข้าร่วมกิจกรรม คัดลอกลายผ้าโบราณ จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี และนำมาร่วมกันกับช่างทอผ้าอาวุโสในการฟื้นฟูและพัฒนาผ้าทอเมืองอุบลฯ

นางอุษา ศิลาโชติ ตัวแทนช่างทอผ้าบ้านหนองบ่อได้กล่าวว่า “มีความสุขที่เด็กรุ่นใหม่ให้ความร่วมมือในการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญา” และได้ชื่นชมว่า “การคัดลอกลายผ้าด้วยกราฟ เพื่อออกแบบลายผ้า มีประโยชน์และเหมาะสมกับการออกแบบลวดลายในปัจจุบัน เพราะสะดวกและเห็นภาพลวดลายล่วงหน้าก่อนการทอผ้า ทั้งยังง่ายขึ้นที่ไม่ต้องจดจำทุกสิ่งทุกอย่างทุกขั้นตอนแบบรุ่นสมัยของตนเอง”

นางเตือนใจ แก้ววงศา ตัวแทนช่างทอผ้าบ้านปะอาวได้กล่าวว่า “ชื่นใจที่เด็กรุ่นใหม่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองอุบลฯ และจะบอกลูกหลานให้ช่วยกันออกแบบผ้าทอมือ ด้วยการใช้กราฟแบบที่ได้ร่วมอบรมปฏิบัติการนำไปประยุกต์ใช้ และมีความอบอุ่นใจที่หน่วยงานต่างๆ ร่วมมือกันช่วยฟื้นฟูผ้าทองามๆ ของเมืองอุบลฯ” การจัดกิจกรรมสร้างผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจึงมีประโยชน์ต่อทั้งตัวแทนช่างทอผ้าที่เข้าร่วมกิจกรรมและลูกหลานที่ได้รับการถ่ายทอดต่อ เพื่อให้ผ้าทอเมืองอุบลฯได้กลับมางดงามดังที่เคยรุ่งเรืองในอดีต

๓.๔ จัดเวทีคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน (ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-ชุมชน ได้ตระหนักเห็นถึงความสำคัญของมรดกลวดลายผ้าโบราณ ที่ต้องปกป้องคุ้มครอง

ภาพที่ ๑๐-๑๘ กิจกรรม คืนข้อมูลเวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๑๙ กิจกรรม คืนข้อมูลเวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๒๐ กิจกรรม คืนข้อมูลเวทีชุมชน ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

-ชุมชนมีความภูมิใจในมรดกภูมิปัญญาร่วมกัน โดยนางประคอง บุญขจรได้ให้ข้อสังเกตว่า “ลวดลายผ้าหัวซิ่นลายจกดาวของเมืองอุบลฯ ที่ตนเป็นผู้สืบทอดและถือครอง มีความสัมพันธ์กับลายจักสานใบลานที่ชุมชนทำขึ้นเพื่อใช้แต่งกายเมื่อจะแสดงการฟ้อนกลองตุ้ม และตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนของตนน่าจะใกล้ชิดกับเจ้านายเมืองอุบลฯ มากกว่าชุมชนอื่นๆ เพราะสามารถสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของเมืองอุบลฯไว้ได้ ทั้งที่ตั้งหมู่บ้านก็อยู่ใกล้เคียงกับแหล่งการตั้งบ้านแปลงเมืองดั้งเดิมเมื่อครั้งเจ้านายเมืองอุบลฯ ได้ก่อตั้งเมืองอุบลฯ ขึ้น และปู่ย่าตายายก็เล่าสืบต่อกันมาว่า ได้มาตั้งรกรากที่เมืองนี้ พร้อมๆ กับการอพยพมาขอพระตา พระวอ ต้นตระกูลของเจ้านายเมืองอุบลฯ”

๓.๕ ร่วมสังเกตการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ

ผลที่ได้รับ

-ได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ

-ได้รับข้อมูลรายละเอียดการเตรียมเส้นไหมที่มีภูมิปัญญาในการพัฒนาคุณภาพเส้นไหมที่ทำให้ผ้าไหมเมืองอุบลฯมีคุณภาพดีจาก คุณมีชัย แต้สุจริยา (บ้านคำปุน) และการฟื้นฟูผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่คุณมีชัย ได้ศึกษาวิเคราะห์เทคนิคการทอผ้า จนสามารถฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ได้ เช่น ผ้าซิ่นทิวมุก หรือผ้าซิ่นมุก ที่มีรายละเอียดสูงในการทอผ้าด้วยการ “จก” ลายดาวกระจายแทรกทั่ว

ทั้งผืน ทั้งยังได้ฟื้นฟู “ผ้าเยียรบับลาว” หรือที่ตั้งชื่อใหม่ว่า “ผ้ากาบบัวคำ” ที่ได้แกะลวดลายจากผ้าเยียรบับลาวโบราณของเมืองอุบลฯ และคิดสร้างลายขึ้นใหม่จากลวดลายเดิม โดยพยายามพัฒนาสีสันให้มีทั้งแบบดั้งเดิมและสีสันที่อ่อนหวานเพื่อใช้กับเจ้าสาวที่ต้องการใช้ผ้าชั้นสูง เพื่อนำไปใช้ในงานแต่งงาน และงานพิธีการที่สำคัญ

-นอกจากนี้ช่างทออาวุโส นางอุษา ศิลาโชติ บ้านหนองบ่อและคณะได้อธิบายรายละเอียดขั้นตอนการทอผ้า โดยนำชมตัวอย่างลวดลายผ้าเอกลักษณ์ที่กรมหม่อนไหมมาช่วยจัดทำไว้ให้ ที่โรงทอผ้าของชุมชน โดยได้อธิบายรายละเอียดการใช้งานของอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ตั้งแต่ “จ่อ” ที่ใช้ในขั้นตอนการเลี้ยงไหม “พวงสาว” และหม้อ ที่ใช้ในขั้นตอนการสาวไหม ตลอดจนการทอผ้าในแต่ละขั้นตอน ของเทคนิค “มัดหมี่” และเทคนิคการ “จก”

ภาพที่ ๑๐-๒๑ กิจกรรม สังเกตการทอผ้าและออกแบบลายผ้า ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯกับช่างทอผ้าอาวุโส ณ บ้านหนองบ่อ
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๒๒ กิจกรรม สังเกตการทอผ้าและออกแบบลายผ้า ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ นางอุษา ศิลาโชติ นำชมและสาธิตภูมิปัญญาการทอผ้า
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๓.๖ การติดตามงาน (ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-มีการประชุมร่วมกับทีมผู้ช่วยวิจัย และเครือข่ายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นระยะ อันจะเป็นกระบวนการที่ช่วยให้สร้างการเรียนรู้งานวิจัยร่วมกัน โดยได้มีการติดตามความคืบหน้าของชุมชนร่วมกับ ผศ.ดร.สุปิยา ทาปทา ในการลงพื้นที่จัดเวทีชุมชน เพื่อบูรณาการในการตระตุ้นให้ชุมชนเกิดความภูมิใจและตระหนักในการปกป้องภูมิปัญญาของตน

-ได้รับทราบความก้าวหน้าของการดำเนินการวิจัยตามแผนการวิจัย ที่ได้ปรับเปลี่ยนไว้ให้เป็นการบูรณาการกับงานวิจัยเครือข่าย

-ได้รับการยืนยันจากคุณมีชัย แต้สุจริยา บ้านคำปุนว่า มีความภูมิใจมากขึ้นที่จะบอกใครๆว่าตนเองได้เป็นผู้ฟื้นฟู “ผ้าเยียรบับลาว” จากเดิมที่ไม่ค่อยมั่นใจในการเผยแพร่ข้อมูล งานวิจัยที่ช่วยให้มีส่วนร่วมในการศึกษาหลักฐานผ้าโบราณ ได้เพิ่มความตระหนักในการที่จะปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญา

-ได้ร่วมมือกับฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ในการพาคณะสื่อมวลชนลงพื้นที่ระหว่างการมาติดตามโครงการศิลปินแห่งชาติสัญจรที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยได้ประสานผู้วิจัยในการเข้าไปติดตามการเตรียมความพร้อมของชุมชนใน “การขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ” หรือการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ บ้านคำปุน และบ้านหนองบ่อ ทำให้เกิดความตื่นตัวในชุมชนเป็นอย่าง นอกจากนี้ยังมีการเชิญสื่อมวลชนมาทำข่าวโดย หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ได้ลงข่าวให้ ทำให้ชาวเมืองอุบลฯ และหน่วยงานที่สนใจเรื่องนี้ ติดต่อผู้วิจัยในการมีส่วนร่วมกับชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งข่าวรายการทีวี ยิ่งสร้างกระแสให้ชุมชนเกิดความตระหนักในประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ ๑๐-๒๓ กิจกรรม ติดตามผลงาน ความพร้อมในการขอขึ้นทะเบียนICH ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ โดยมี อาจารย์สุดสวาท สงปรีดา มาร่วมสังเกตการณ์และช่วยต้อนรับสื่อมวลชน
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๒๔ กิจกรรม ติดตามผลงาน ความพร้อมในการขอขึ้นทะเบียนICH ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ณ บ้านคำปุน โดยคุณมีชัย แต้สุจริยาและคณะช่างทอผ้า ได้ช่วยต้อนรับและให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน ข้อมูลการออกแบบผ้าทอและภูมิปัญญาในการทอผ้าที่บ้านคำปุน ได้มาฟื้นฟู ทั้งผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว และผ้าเยียรบับลาว
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๓.๗ จัดเวทีเครือข่าย(ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-ได้เครือข่ายหน่วยงานที่ให้ความสนใจเกี่ยวข้องกับการทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ คือ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) โดยอาจารย์สุดสวาท สงปรีดา หัวหน้าบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานีโดยประสานงานผ่านเครือข่ายนักวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชาย สิกขา ทำความร่วมมือในการจัดนิทรรศการผ้า และการจัดเสวนาเรื่อง “การสร้างสรรค์คุณค่า ผ้าทอเมืองอุบลฯ” โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการจัดเสวนาร่วมกับตัวแทนชุมชนต่างๆ ณ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี โดยตัวแทนแต่ละชุมชนได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันทั้งเรื่องคุณค่าผ้าทอจากลวดลายเอกลักษณ์ นางประคอง บุญขจร ได้นำเสนอ “ซิ่นหมี่ลายปราสาทผึ้ง ลายเอกลักษณ์บ้านหนองบ่อ” นางเตือนใจ แก้ววงศา ได้เสนอ “คุณค่าผ้าทอที่ย้อมสีธรรมชาติ” นางขนิษฐา ลาพรหมมา ได้เสนอ “งานผ้าทอตีนตวย ด้วยเทคนิคขิด งานเอกลักษณ์ ที่สืบทอดของอำเภอสำโรง” โดยมีกลุ่มผู้ประกอบการตัดเย็บเสื้อผ้ากาบบัวจากบ้านคำขว้าง ได้กล่าวถึงประโยชน์ของผ้าทอที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และมีตัวแทนร้านขายของที่ระลึก มาร่วมแสดงความเห็นว่า ได้มีการประยุกต์ใช้ผ้าทอมาเย็บเป็นกระเป๋าเพื่อช่วยขยายตลาดไปยังกลุ่มวัยรุ่นและนักท่องเที่ยว การเสวนาจึงช่วยแบ่งปันมุมมองประสบการณ์ที่แตกต่างและเกิดความตระหนักในคุณค่าผ้าทอเมืองอุบลฯร่วมกัน

ภาพที่ ๑๐-๒๕ กิจกรรม เวทีเครือข่าย ด้วยกิจกรรมสัมมนา "การสร้างสรรค์คุณค่าผ้าทอเมืองอุบลฯ"
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๑๐-๒๖ กิจกรรม เวทีเครือข่าย ด้วยกิจกรรมสัมมนา ผู้วิจัย นางอุษา ศิลาโชติ และนางประคอง บุญขจร
ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๓.๘ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผลที่ได้รับ

-ทำให้รับทราบว่าผลดำเนินการส่วนใดบ้างที่ยังขาด เพื่อทีมวิจัยจะได้ร่วมกันวางแผนจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ส่วนเส้นใยไหม ได้ไปเก็บข้อมูลที่ศูนย์หม่อนไหม จังหวัดอุบลราชธานี เพิ่มเติม ส่วนลวดลายผ้า ได้คุณมีชัย แต้สุจริยา ช่วยตรวจทานข้อมูล

-ได้ช่วยในการปรับแผนการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุผลงานวิจัยตามเป้าประสงค์

-ได้ทราบว่างานวิจัย ได้รับความสนใจจากชุมชนและสื่อมวลชนอย่างกว้างขวาง ทีมนักข่าวจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ หนังสือพิมพ์มติชน รายการโทรทัศน์ modern ๙ ทีวี และสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย ได้มาลงพื้นที่ขอทำข่าวติดตามความก้าวหน้าของการเตรียมความพร้อมของชุมชน โดยได้เยี่ยมชม ภูมิปัญญาการทอผ้า บ้านคำปุน คุณมีชัย แต้สุจริยา ช่วยนำเสนอขั้นตอนและอธิบายเอกลักษณ์ผ้าทอเมืองอุบลฯ และไปเยี่ยมชมชุมชนช่างทอผ้า บ้านหนองบ่อ ซึ่งนางประคอง บุญขจร ได้พาชุมชนแสดงพลังความพร้อมในการขอขึ้นทะเบียนอย่างพร้อมเพรียง นำตัวอย่างผ้าโบราณและผ้าทอที่สืบทอดในปัจจุบันมาจัดแสดง และสาธิตขั้นตอนการทอผ้าให้ แก่สื่อมวลชน นางประคอง บุญขจร ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน กล่าวถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับอย่างภาคภูมิใจ ผู้วิจัยก็ได้ร่วมให้

สัมภาษณ์งานวิจัยเตรียมการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ้าทอเมืองอุบลฯ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

-นางอุษา ศิลาโชติ ช่างทอผ้าคนสำคัญของบ้านหนองบ่อ กล่าวว่า “ดีใจมากที่สื่อมวลชนให้ความสนใจ ดีใจจนน้ำตาไหล มันตื้นตันมากๆ ฝากขอบคุณทุกๆ คนที่มา หลังจากสื่อได้เผยแพร่ข่าวทั้งทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ ทำให้หน่วยงานในพื้นที่ หันมาให้ความสนใจมากขึ้น”

คเฟ้นคัดเด็กร่วม ทปอ.-ชี้ต่างบริบท

ารบดีมหาวิทยา-
ฐานะประธานที่
ชภัฏ(ทปอ.มรภ.)
แห่งประเทศไทย
ละนำผลไปใช้
ชชั้นกลางและ
ภ.โดยเฉพาะใน
ห้คนท้องถิ่นได้
กตามแนวทาง
เก่งก็ถูกทอดทิ้ง
รภ.จึงต้องคอย
อย่างไรก็ตาม
ม่ค่อยเหมาะกับ
ภ.ในกรุงเทพฯ
ใจว่าจะร่วมกับ

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage)
"ผ้าทอเมืองอุบลฯ"

ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ คณะศิลปะประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ร่วมศึกษาผ้าทอเมืองอุบล ของกลุ่มชาวบ้านตำบลหนองบ่อ จ.อุบลราชธานี ซึ่งจะมีการเสนอขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมปี 2557.

ภาพที่ ๑๐-๒๗ ข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ การเตรียมความพร้อมของชุมชนผู้สืบทอด ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่มาภาพ : สิทธิชัย สมานชาติ, ๒๕๕๗.

๓.๙ เขียนรายงาน(ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว)

ผลที่ได้รับ

-สรุปผลวิจัยและเขียนรายงาน เสร็จสมบูรณ์

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ และ รัตติกาล เจนจัด. **การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยด้านการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓.

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. **การพึ่งตนเอง : ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท.** กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๐.

กุลจันทร์ สิงห์สุ. **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบำรุงรักษาสระเก็บน้ำอันเนื่องมาจากโครงการ กสช**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๕.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้.** (เอกสารแปล)

จิรา จงกล. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 5 ศิลปวัตถุกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำว่าสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๓๕.

ณัฏฐภัทร จันทวิช และคณะ. **ผ้าพื้นเมืองอีสาน**.กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐.

ดุษฎี อายุวัฒน์. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์สหกิจศึกษาของเครือข่ายอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓.

เติม วิภาคย์พจนกิจ**. ประวัติศาสตร์อีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๓๐.

ทบวงมหาวิทยาลัย, **ลวดลายบนผืนผ้า สืบสานภูมิปัญญาไทย**.กรุงเทพฯ : หนังสือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยทรงเจริญพระชนพรรษา ครบ ๕ รอบ, ๒๕๔๑.

ทรงคุณ จันทรจร และคณะ. **ผ้าชาวโส้ ศึกษากรณีชาวโส้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร**. กรุงเทพฯ : รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๖.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. **ผ้าไทยลายอีสาน.** กรุงเทพฯ: เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๒๒๖ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๓.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย ซีสแมน. **ผ้าล้านนา ยวน ลื้อ ลาว**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๐.

ธาดา สุทธิธรรม. **รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท**.ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๙.

ธิดา สาระยา. **เขาพระวิหาร.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๖.

ธวัช ปุณโณทก. **อีสาน: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒.

นรินทร์ พัฒนพงศา. **การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**. เชียงใหม่ : ศิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

บรรจง กนะกาศัย. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาป่าชายเลน : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดจันทบุรี**. (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์, ๒๕๔๐.

บังอร ปิยะพันธ์. **ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** (วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะอักษรศาสตร์, ๒๕๒๙.

บำเพ็ญ ณ อุบล. **เล่าเรื่อง เมืองอุบลราชธานี.** อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๗.

บำเพ็ญ ณ อุบล และคนึงนิตย์ จันทรบุตร. **หนังสืออุบลราชธานี ๒๐๐ ปี.** อุบลราชธานี : ศิริธรรม-ออฟเซท, ๒๕๓๕.

ประไพ ทองเชิญ และคณะ. **นี้คือ ผ้าทอพื้นบ้าน :โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การกำหนดมาตรฐานผ้าทอพื้นบ้านเพื่อฯ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖.

ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง. **ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

เพยาว์ อุ่นศิริ และคณะ. **ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่ควรอนุรักษ์ ประเภทสิ่งทอ.** กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์เนื่องในปีหัตถกรรมไทย ๒๕๓๑-๒๕๓๒ คณะอนุกรรมการอนุรักษ์หัตถกรรมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, ๒๕๓๑.

เพียงจิตต์ มาประจง และคณะ. **ผ้าทอลายขิด.** กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, ๒๕๒๙.

ไพรัช เคนวิเศษ. **การเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น**. (วิทยานิพันธ์ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต) มหาวิยาลัยขอนแก่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, ๒๕๓๘.

มณเฑียร ตั้งศิริพัฒน์. **ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน.**นครราชสีมา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๓๗.

มหาบุนมี เทบสีเมือง. **หินดาวเล่านิทานพญาแถน.** กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๕๔.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการ**พัฒนาชุมชน และการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖.

เยาวนิจ ทองพาหุสัจจะและคณะ. **ผ้ามัดหมี่.** กรุงเทพฯ : คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, ๒๕๒๖.

ระลึก ธานี. **อุบลราชธานีในอดีต.** กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๔๒๕.

ระลึก ธานี และคณะ. **อุบลราชธานีเมืองนักปราชญ์.** อุบลราชธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๕๒.

วิถี พานิชพันธุ์. **ผ้าและสิ่งทอไทย.** เชียงใหม่ : Silkworm Books, ๒๕๔๗.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ และคณะ. **ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๐.

วิมลพรรณ ปีตชวัชชัย. **ผ้าอีสาน.** ขอนแก่น : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๑๖.

วิลาวัณย์ วีรานุวัตติ์. **มัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, ๒๕๓๓.

สมบูรณ์ สุวรรณกูฏ และคณะ. **เครือญาติสุวรรณกูฏ.** อุบลราชธานี : อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซท, ๒๕๔๑.

สมชาย นิลอาธิ. **สมบัติชนบทอีสาน เล่ม ๓.** มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครู มหาสารคาม, ๒๕๓๑.

สมทรง บุรุษพัฒน์. **สารานุกรมชนชาติ กูย.** นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

สมศรี ชัยวณิชยา. (2556). “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีตั้งแต่ สมัยลานชางจนถึงสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร.” **ABC สัญจร อุบลราชธานี สรางความรูเปดประตูสูโอกาสใหม**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. “ความเป็นมาของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” **เอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการ** เรื่อง การเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ณ ห้องประชุมชั้น ๑ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔.

สิทธิชัย สมานชาติ. **ผ้าไทย สายใยแห่งภูมิปัญญาสู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย.** กรุงเทพฯ: คุรุสภา ฯ, ๒๕๔๕.

_____. “ผ้าซิ่นล่อง เจ้านายเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี”. **นิตยสาร SILK**. กรุงเทพฯ: Silk Club, ๒๕๔๒.

_____. “ผ้าอีสานที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม..ผ้าซิ่นหมี่คั่น หัวจกดาวในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง”. **นิตยสารสกุลไทย.** กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, ๒๕๕๓.

_____. “ผ้าอีสานที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม..ผ้าซิ่นแหล้ ในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง”. **นิตยสารสกุลไทย.** กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, ๒๕๕๓.

_____. “ผ้าอีสานที่บันทึกไว้ในฮูปแต้ม..ผ้าซิ่นทิว ในฮูปแต้มวัดทุ่งศรีเมือง”. **นิตยสารสกุลไทย.** กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, ๒๕๕๓.

สิทธิชัย สมานชาติและคณะ. “โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” **รายงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม.** อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๓.

สุนัย ณ อุบล และคณะ. **ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท – ลาว สายเมืองอุบล.** กรุงเทพฯ: รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗.

สุนัย ณ อุบล. “อุบลราชธานีแห่งสุนทรี..การสืบสานผ้าเมืองอุบล”. **Kinnaree.** กรุงเทพฯ : Thai Airway, ๒๕๕๑.

_____. “ผ้าซิ่น” (ผ้านุ่ง) .**สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๔.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์. **การศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการจัดการป่าชุมชนในโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน : ศึกษากรณีโครงการป่าชุมชน ที่ริเริ่มโดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น.** ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

โสภณ หมวดทอง. **การเฝ้าระวังมลพิษแหล่งน้ำของเกษตรกรในตำบลบางแม่น้ำ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓.

สุมาลย์ โทมัส. **ผ้าพื้นเมือง.** กรุงเทพฯ: เอกสารวิชาการหมายเลข ๓๔ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

สุรศักดิ์ รอดเพราะบุญ. “วิถีไทยในผ้าทอ”. **ช่างทอ ร้อยใจ เทิดไท้ ๗๒ พรรษา.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

สุรีย์ ตันฑ์ศรีสุโรจน์. **การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ของผู้นำเยาวชนในชุมชนคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑.

สุริยา สมุทคุปติ์ และคณะ. “แม่หญิงต้องตำหูก” **ผ้าไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗.

อรไท ผลดี. “ลวดลายของผ้าไท มรดกร่วมอันเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าไท” **ผ้าไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗.

_____. “ลวดลายดั้งเดิมของผ้ามัดหมี่ไท” **นิตยสาร SILK.** ฉบับที่ ๑๙. กรุงเทพฯ: ซิลค์คลับ, ๒๕๓๗.

อัมวัน ศรีวรมาศและคณะ. **สืบค้นสายตระกูลหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา.** อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๕๒.

เอี่ยมกมล จันทะประเทศ. **สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๕-๒๔๗๖.** (วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม คณะศึกษาศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์, ๒๕๓๘.

อุราลักษณ์ สิถิรบุตร. **มณฑลอีสานและความสำคัญทางประวัติศาสตร์.** (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์, ๒๕๒๖.

Erwin, william. **Participation Management: Concept Theory, and Implementation**. Atlanta : Ga : Georgia State University, ๑๙๗๖.

Richard Kurin. **Safeguarding intangible cultural heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal**. UK: Blackwell publishing, ๒๐๐๔.

บรรณานุกรม สัมภาษณ์

บำเพ็ญ ณ อุบล. (๑๒ มกราคม ๒๕๕๓.). ทายาทและเจ้าของคลังสะสมผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ. สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. ยโสธร.

บุญชัย ทองเจริญบัวงาม (๑๒ มกราคม ๒๕๕๗).เจ้าของคลังสะสมผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ. สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. นครปฐม.

ประคอง บุญจร (๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๗).ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. อุบลราชธานี.

มีชัย แต้สุจริยา (๒ มีนาคม ๒๕๕๗.). ผู้สืบทอดและถือครองผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ บ้านคำปุน สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. อุบลราชธานี.

สาวิตี สุวรรณสถิตย์ (๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗). ผู้เชี่ยวชาญผ้าไทยและที่ปรึกษากระทรวงวัฒนธรรม. สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. กรุงเทพฯ.

สุวิชช คูณผล (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๖). ปราชญ์เมืองอุบลฯ. สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. อุบลราชธานี.

อัมรม กุก่อง (๑๐ มกราคม ๒๕๕๗.). ช่างทอผ้าผู้สืบทอดผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ. สัมภาษณ์โดย สิทธิชัย สมานชาติ. อุบลราชธานี.

อักขราภิธานศัพท์

กรวยเชิง = ลายเชิงผ้าที่ราชสำนักสยามใช้ เป็นลายส่วนเชิงผ้า มีลักษณะเป็นกรวยแหลม

ขิด = การทอเสริมเส้นด้ายพุ่งพิเศษ ตลอดหน้าผ้า คำว่า “ขิด” มาจากกริยา “สะกิด” เส้นด้ายยืนเพื่อเสริมเส้นพุ่งพิเศษ

คลองเอี้ย/คองเอี้ย = ลายผ้ามัดหมี่อีสาน ที่เป็นคลื่นหยักคดไปคดมา คำว่า “เอี้ย” หมายถึง “นาค” ในภาษาอีสานไม่นิยมออกเสียงควบกล้ำ คำว่า “คลอง” จึงออกเสียง “คอง”

เครือก่วย = เส้นด้ายยืนของ “ซิ่นทิว” จะมีขนาดยาวคล้ายเครือไม้ จึงเรียกว่า “เครือ” สำหรับ “ก่วย” เป็นคำที่แสดงถึงลายเครือเส้นยืนที่เป็นริ้วๆ

ตวย = ลายผ้าเมืองอุบลฯ ที่มีลายขิด ที่คล้าย “กรวยเชิง” ของราชสำนักสยาม

ตีนตวย = ลายตีนซิ่น ที่ทอขิด มีลวดลายคล้าย “กรวยเชิง” ของราชสำนักสยาม

ตีนช่อ = ลายตีนซิ่น ที่มีลายเป็นขีดๆ คล้ายช่อดอกไม้

ตีนกระจับย้อย = ลายตีนซิ่นเมืองอุบลฯ ที่นำชื่อมาจากผล “กระจับเขาควาย” น่าจะประยุกต์ลวดลายมาจากลายเชิงผ้าเบี่ยงของชาวภูไท

ตีนขิดคั่น = ลายตีนซิ่น ที่ทอด้วยการขิดคั่นแถบเล็กๆ

จก = การทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษไม่ต่อเนื่อง คำว่า “จก” น่าจะมาจากกิริยาที่คล้ายการ “ฉก”ของงู ที่รวดเร็วแบบกิริยาการทอ

จอนฟอน = ชื่อลายผ้ามัดหมี่ในภาษาถิ่น ที่นำแรงบันดาลใจมาจาก “พังพอน”

ซิ่นก่วย = ผ้านุ่งลายเครือขวางลำตัว หรือ “ซิ่นทิว” ก็เรียก

ซิ่นยกดอกเงินดอกคำ = ผ้านุ่งที่ทอด้วยเส้นด้ายดิ้นเงินดิ้นทอง

ซิ่นทิว = ผ้านุ่งลายเครือขวางลำตัว “ซิ่นก่วย” ก็เรียก

ซิ่นทิวมุก = ผ้านุ่งลายเครือขวางลำตัว แบบซิ่นทิว แต่จะมีการเสริมเส้นยืนพิเศษ หรือ “มุก”

ซิ่นมุก = อีกชื่อหนึ่งของ “ซิ่นทิวมุก”

ซิ่นไหมก่อม = ผ้านุ่ง ที่ทอจากไหมที่ควบเส้น คำว่า “ก่อม/ก้อม” แสดงถึงกริยาควบเส้นไหม

ซิ่นเข็นก้อม = อีกชื่อหนึ่งของ “ซิ่นไหมก่อม”

ซิ่นสีไพล = อีกชื่อหนึ่งของ “ซิ่นไหมก่อม” ที่ทอด้วยสีเขียวไพล

ซิ่นแล้ = อีกชื่อหนึ่งของ “ซิ่นไหมก่อม” ที่ทอด้วยสีมืดๆ หรือ สีแล้ หรือ แหล้

ซิ่นหมี่คั่น = ผ้านุ่งที่ทอด้วยการมัดหมี่ ที่คั่นสลับลายกับแถบริ้ว

ซิ่นหมี่รวด = ผ้านุ่งที่ทอด้วยการมัดหมี่ ที่ลายต่อเนื่องรวดเดียว

ดิ้นเงินดิ้นทอง = เส้นด้ายที่เคลือบโลหะสีเงินหรือสีทอง มีแหล่งผลิตที่ อินเดีย จีน ฝรั่งเศส

ดอกแก้ว = ลายผ้าที่หมายถึงลาย “ดอกพิกุล” ในภาษาภาคกลาง

ตัวซิ่น = ส่วนหลักของผืนผ้านุ่ง

ตีนซิ่น = ส่วนเชิงของผ้านุ่ง

นาค = เป็นสัตว์ในตำนาน ที่เป็นงูใหญ่

ผ้าห่อคัมภีร์ = ผ้าทอที่ใช้ห่อเก็บรักษาคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

ผ้าขาวม้า = ผ้าเอนกประสงค์ ที่ทอเป็นลายตาราง เว้นเชิงไว้ที่ริมทั้งสองด้าน

ผ้าลายอย่าง = ผ้าที่ราชสำนักสยามส่งลวดลายต้นแบบอย่าง (ลายอย่าง) ไปผลิตที่อินเดีย ด้วยเทคนิคการย้อมสีแบบโบราณ ภาษาอังกฤษเรียกเทคนิคนี้ว่าChintz

ผ้าซิ่น = ผ้านุ่ง

ผ้ายก = ผ้าที่ทอด้วยเทคนิคการยกตะกอ ที่สร้างลวดลายผ้า ส่วนใหญ่ทอเพื่อใช้ในราชสำนักด้วยเส้นดิ้นเงินดิ้นทอง

แพรขิด = ผ้าห่มไหล่ ที่ทอด้วยเทคนิคการขิด (เสริมเส้นพุ่งพิเศษ)

แพรไส้ปลาไหล = ผ้าขาวม้าที่มีลายริ้วขนาดเล็กมองดูคล้ายลายท้องของปลาไหล

มัดหมี่ = เทคนิคการมัดย้อมเส้นใย เพื่อกั้นสีให้เกิดลวดลาย เป็นเทคนิคโบราณของอินเดียที่แพร่หลายมาสู่เอเชีย เรียกในภาษาอังกฤษว่า ikat

มัดหมี่ฝ้าย = ผ้าทอด้วยการมัดย้อมเส้นใย ทอจากเส้นฝ้าย

มับไม = การควบเส้นไหม เป็นภาษาถิ่นเมืองอุบลฯ

เยียรบับลาว = หมายถึงผ้ายก ที่คำว่า “เยียรบับ” มาจากภาษาเปอร์เซีย

หางกระรอก = ลายผ้าที่ทอจากการควบเส้นไหมต่างสี ทำให้มองดูคล้ายขนหางของกระรอก

หัวจกดาว = หัวผ้าซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิคการจก เป็นลวดลายดาว เอกลักษณ์เมืองอุบลฯ

หัวซิ่น = ส่วนบนสุดของผ้าซิ่น ที่เวลานุ่งจะอยู่ที่ส่วนเอว

ภาคผนวก

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 331 บ้านคำปุน ถ.ศรีสะเกษ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 045-323452

Address : 331, Ban Khampun, Srisaket Rd., Warinchamrab, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 045-323452

วันที่.10.เดือน.ตุลาคม...ปี.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014.

ลงชื่อผู้แทน: .....

(นายมีชัย แต้สุจริยา)

Signature : .....

(MR. MEECHAI TAESUJARIYA)

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเร่งด่วน ของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วย การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the The Urgent List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 331 บ้านคำปุน ถ.ศรีสะเกษ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 045-323452

Address : 331, Ban Khampun, Srisaket Rd., Warinchamrab, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 045-323452

วันที่.10.**เดือน**.**ตุลาคม**...**ปี**.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014

ลงชื่อผู้แทน: .....

(นายมีชัย แต้สุจริยา)

Signature : .....

(MR. MEECHAI TAESUJARIYA

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเร่งด่วน ของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วย การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the The Urgent List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 154 หมู่ 1 บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 094-2250046

Address : 154, M.1, Ban Nong-Bo, Nong-Bo Sub-District., Muang District, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 094-2250046

วันที่.10.เดือน.ตุลาคม...ปี.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014

ลงชื่อผู้แทน: .....

(นางประคอง บุญขจร)

Signature : .....

( )

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 154 หมู่ 1 บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 094-2250046

Address : 154, M.1, Ban Nong-Bo, Nong-Bo Sub-District., Muang District, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 094-2250046

วันที่.10.เดือน.ตุลาคม...ปี.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014.

ลงชื่อผู้แทน: .....

(นางประคอง บุญขจร)

Signature : .....

( )

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเร่งด่วน ของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วย การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the The Urgent List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 121 หมู่ 3 บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 087-8699536

Address : 121 M.3, Ban Ladsomdee, Kusakorn Sub-District., Trakarnpeutpol District, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 087-8699536

วันที่.10.**เดือน**.ตุลาคม...**ปี**.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014

ลงชื่อผู้แทน: นาง อัมรา กุก่อง

(นางอัมรา กุก่อง)

Signature : .....

( )

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 121 หมู่ 3 บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 087-8699536

Address : 121 M.3, Ban Ladsomdee, Kusakorn Sub-District., Trakarnpeutpol District, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 087-8699536

วันที่.10.เดือน.ตุลาคม...ปี.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014.

ลงชื่อผู้แทน: .....นางอัมรา กุก่อง.....

(นางอัมรา กุก่อง)

Signature : .....

( )

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเร่งด่วน ของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วย การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the The Urgent List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned:

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 126 หมู่ 2 บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 081-0631562

Address : 126 M 2, Ban Bon, Bon Sub-District., Somrong District, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 081-0631562

วันที่.10.เดือน.ตุลาคม...ปี.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014

ลงชื่อผู้แทน: .....

(นางขนิษฐา ลาพรหมมา)

Signature : .....

( )

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : .....ผ้าทอเมืองอุบลฯ .....

Name of element : .....Textiles of Ubonratchathani City.....

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็นรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง : ...ช่างทอผ้า และนักออกแบบลายผ้า จังหวัดอุบลราชธานี.....

Name of community or group concerned :

Weavers and Textile Designers of Ubonratchathani province.....

ที่อยู่ : เลขที่ 126 หมู่ 2 บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 081-0631562

Address : 126 M 2, Ban Bon, Bon Sub-District., Somrong District, Ubon Ratchatani, Thailand, Tel. 081-0631562

วันที่.10.เดือน.ตุลาคม...ปี.2557..

Date : Day...10....Month...October....Year...2014.

ลงชื่อผู้แทน: .....

(นางขนิษฐา ลาพรหมมา)

Signature : .....

( )

แบบบันทึกข้อมูลรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. การระบุอัตลักษณ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.๑ ระบุชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ซึ่งใช้โดยชุมชนหรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง)
-ผ้าทอเมืองอุบลฯ

๑.๒ ระบุชื่อเต็มและชื่อย่อ (รวมทั้งระบุสาขาของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าว)
ชื่อเต็ม: การทอผ้าและลวดลายผ้าแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ
ชื่อย่อ: ผ้าทอเมืองอุบลฯ
สาขา: ช่างฝีมือดั้งเดิม

๑.๓. ระบุชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้งในความหมายพื้นที่ และ กลุ่มผู้ปฏิบัติ
-พื้นที่ชุมชนที่เกี่ยวข้อง: จังหวัดอุบลราชธานี
บ้านคำปุน ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
บ้านบอน ตำบลบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

-กลุ่มผู้ปฏิบัติ: ช่างทอผ้าชาวจังหวัดอุบลราชธานี
-ช่างทอผ้า บ้านคำปุน ตำบลในเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
-ช่างทอผ้า บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
-ช่างทอผ้า บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
-ช่างทอผ้า บ้านบอน ตำบลบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
-ช่างทอผ้า บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔. ระบุที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ (หากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีมากกว่าหนึ่ง โปรดระบุทุกแห่งที่ทราบ)

(๑) บ้านคำปุน ตำบลในเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
(๒) ช่างทอผ้า บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
(๓) ช่างทอผ้า บ้านบอน ตำบลบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
(๔) ช่างทอผ้า บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
(๕) ช่างทอผ้า บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๕ แสดงคุณลักษณะและคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

-วัฒนธรรมการทอผ้า:
ช่างทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบล ในอดีตทั้งเจ้านายฝ่ายผู้หญิงและบริวารผู้หญิง ยึดถือประเพณีที่หญิงสาวจะต้องมีฝีมือในการทอผ้า จึงจะมีคุณสมบัติพร้อมในการที่เป็นแม่เรือนที่ดี หญิงสาวที่เรียนรู้การทอผ้าตั้งแต่เยาว์วัย จนสามารถทอสานลวดลายอันซับซ้อนของผ้าซิ่นมัดหมี่ ผ้าซิ่นทิวมุก ผ้าหัวจกดาว ผ้าเยียรบับลาว ฯลฯ ได้งดงาม จึงจะสามารถมีความภูมิใจคุณสมบัติพร้อมในการเป็นผู้หญิงและสมาชิกเครือญาติลูกหลานเจ้านายเมืองอุบลที่ดีของตนเอง

-คุณลักษณะเด่นของลวดลายผ้าและเทคนิคการทอผ้า:
ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มีเอกลักษณ์สำคัญที่ส่วนเอวซิ่น ที่ทอด้วยเทคนิค “จก” ทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษเป็นลาย “ดาว” หรือ “ดอกแก้ว” ลายดาวนี้น่าจะเป็นสื่อสัญลักษณ์โบราณวัตถุ “หินดาว” ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่อง “การบูชา พญาแถน” ซึ่งทำให้ผ้าหัวซิ่นเมืองอุบลฯ ทอด้วยการจก แตกต่างจากหัวซิ่นอีสานทั่วไปที่ใช้การขิด และมีผ้าซิ่นที่แปลกตาคือ “ซิ่นทิวมุก” ที่มีการจกลายดาวผสมกับลายยกมุก สำหรับการออกแบบลายผ้าตีนซิ่นก็มีเอกลักษณ์ด้วย “ลายตีนตวย” และ “ลายกระจับย้อย” ที่สื่อสัมพันธ์ระหว่างศิลปะสยามกับเมืองอุบลฯ ที่สำคัญผ้าทอที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ “ผ้าเยียรบับลาว” ที่เป็นผ้ายกซึ่งนำลายสยามมาทอด้วยเทคนิคอีสาน โดยมีการฟื้นฟูขึ้นใหม่อย่างสวยงามโดยบ้านคำปุน ใช้การยกตะกอขิด จกไหมสี สอดดิ้นทอง ลวดลายอันวิจิตรที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้สร้างสรรค์ขึ้นนี้ ได้เป็นต้นแบบให้ช่างทอผ้าเมืองอุบลฯ สืบสานภูมิปัญญาอันงดงามถึงทุกวันนี้

-คุณค่าผ้าทอเมืองอุบลฯ :
ผ้าทอมือแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ มีความเด่นที่ ยังคงสืบสานมรดกการออกแบบลายผ้าและเทคนิคการทอผ้าชั้นสูงตามแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ทำให้สามารถรักษาคุณค่า “หัตถศิลป์ชั้นสูง” และยังคงมีคุณค่าข้ามกาลเวลา ช่างฝีมือแต่ละท้องที่ มีความภาคภูมิใจในศิลปะลวดลายผ้าตามแบบของท้องถิ่น รวมทั้งกลุ่มทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ หน่วยงานราชการ เอกชน และกลุ่มมูนมัง ที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาสืบสานวัฒนธรรมอันดีงาม โดยเฉพาะผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ให้ยังคงมีการสืบทอด และพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งผ้าทอได้มีคุณค่าและบทบาทต่อประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะงานสดุดีวีรกรรมเจ้าพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) และงานเชิดชูเกียรติหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา

๒. ลักษณะขององค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๑ ผู้ปฏิบัติ/ ผู้แสดง ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ระบุชื่อ อายุ เพศ กลุ่มอาชีพหรือความชำนาญ ฯลฯ)

(๑) นางคำปุน ศรีใส (อายุ ๘๐ ปี) ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม (การทอผ้า)

(๒) นายมีชัย แต้สุจริยา (อายุ ๕๕ปี) ศิลปินอีสานดีเด่น ผู้ฟื้นฟูผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบล

(๓) ช่างทอผ้า บ้านคำปุน ตำบลในเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

บ้านคำปุน มีความชำนาญในการสืบทอดการทอผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ผ้าเยียรบับลาว ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว ผ้าซิ่นยกดอกเงิน-ดอกคำ

(๔) นางประคอง บุญขจร (อายุ ๖๐ปี) หัวหน้ากลุ่มช่างทอผ้า และนางอุษา ศิลาโชติ (อายุ ๖๕ปี) ปราชญ์ช่างทอผ้าบ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

มีความชำนาญในการสืบทอดการทอผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ซิ่นหมี่คั่นลายปราสาทผึ้ง หัวซิ่นจกดาว ผ้าแพรขิด ผ้าแพรไส้ปลาไหล

(๕) นางขนิษฐา ลาพรหมมา (อายุ ๔๙ปี) หัวหน้ากลุ่มช่างทอผ้า บ้านบอน ตำบลบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

มีความชำนาญในการสืบทอดการทอผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ผ้าซิ่นยกดอกเงิน-ดอกคำ ผ้าซิ่นตีนตวย เป็นต้น

(๖) นางอัมรา กุก่อง (อายุ ๔๖ ปี) ปราชญ์ช่างทอผ้า บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

มีความชำนาญในการสืบทอดการทอผ้าซิ่นแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะ ผ้าซิ่นทิวมุก ผ้าซิ่นทิว

(๗) ช่างทอผ้า บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

มีความชำนาญในการสืบทอดการทอผ้าซิ่นมัดหมี่ ผ้ากาบบัว

๒.๒ บุคคลในชุมชนซึ่งถึงแม้จะเกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยตรงน้อยแต่เอื้อประโยชน์ ต่อการถือปฏิบัติหรือเอื้ออำนวยต่อความสะดวกในการถือปฏิบัติหรือการสืบทอดฯ (เช่น จัดเตรียมเวที เสื้อผ้า ฝึกอบรม และ ควบคุมดูแล)

-คนในชุมชนที่มิใช่กลุ่มช่างทอผ้า

-เทศบาลตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

-พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี

-อดีต ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี นายสุรพล สายพันธ์

-อาจารย์สุดสวาท สงปรีดา หัวหน้าบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุบลราชธานี

๒.๓ ภาษา ทำเนียบภาษา ระดับภาษา ที่เกี่ยวข้อง

-ภาษาไท-ลาว

-ภาษาส่วย/กูย

๒.๔ องค์ประกอบที่จับต้องได้ (เช่น อุปกรณ์เครื่องมือ เสื้อผ้า หรือพื้นที่พิเศษเฉพาะ วัตถุที่ใช้ในพิธีกรรม) (ถ้ามี) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถือปฏิบัติหรือสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-การทอผ้า ได้แก่ หูก/กี่ (เครื่องทอผ้า) ฟืม รอก ตะกอ ไม้ค้ำ ผัง/ธนู แปรงหวีหูก กระสวย เป็นต้น
-การย้อมสี ได้แก่ หม้อย้อมสี เตาถ่าน ครั่ง คราม แก่นไม้เข สีเคมีผง เป็นต้น
-การเลี้ยงไหม ได้แก่ จ่อเลี้ยงไหม พวงสาวไหม ไม้ขืน แปรงฟางข้าว หม้อดิน เตาถ่าน กระด้ง กระบุง เขียง มีด เป็นต้น
-การเตรียมเส้นใย ได้แก่ หลา ไม้เปีย หลอด กวัก อักและหางเห็น เป็นต้น

๒.๕ องค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ (ถ้ามี) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถือปฏิบัติหรือสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-การทอผ้า ได้แก่ ความรู้ในการออกแบบลวดลายผ้า เยียรบับลาว นำความคิดสร้างสรรค์ลวดลายผ้าจากผ้าราชสำนักสยามและการทอยกผสมจก อุปกรณ์ในการทอผ้า การคิดตะกอแนวดิ่งในการยกเส้นยืนเพื่อสร้างลวดลายผ้า การจัดองค์ประกอบสีสันที่ซับซ้อนหลายสี เป็นต้น
-การย้อมสี ได้แก่ ความรู้ในการเลือกวัสดุย้อมสีธรรมชาติ จากครั่ง เข คราม การย้อมครามทับสีเหลืองให้เกิดสีเขียว การย้อมครามทับสีแดงให้เกิดสีม่วง ความรู้ในการใช้สารติดสีธรรมชาติที่มีค่าเป็นกรดและมีค่าเป็นด่าง เป็นต้น
-การเลี้ยงไหม ได้แก่ ความรู้ในการป้องกันมลพิษและแมลงที่เป็นอันตรายต่อหนอนไหม ความรู้ในการย่อยใบหม่อนเป็นอาหารแก่หนอนไหม ความรู้ในการกระจายสัดส่วนหนอนไหมในจ่อเพื่อการสร้างรังไหมที่สมบูรณ์ ความรู้ในการคัดเลือกรังไหมที่สมบูรณ์ เป็นต้น
-พิธีกรรม ได้แก่ ความรู้ในการจัดเครื่องใช้ในพิธีรำลึก เจ้าพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) ความรู้ในเรื่องการแต่งกายแบบดั้งเดิมของเจ้านายเมืองอุบล ความรู้ในการอันเชิญวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นต้น
-ความเชื่อ ได้แก่ ความในเรื่องการห้ามผู้หญิงมีครรภ์เข้าใกล้หรือทำการย้อมสีครั่ง ความเชื่อในการห้ามผู้ชายแตะเนื้อต้องตัวผู้หญิงระหว่างทอผ้า (เสียสมาธิ) เป็นต้น

๒.๖ แนวปฏิบัติตามจารีตในการเข้าถึง การใช้และการมีส่วนร่วมในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ถ้ามี) เช่น หากมีข้อกำหนดบางอย่างที่ห้ามบุคคลบางประเภท เช่น ผู้ชาย ไม่ให้เข้าร่วม หรือถือปฏิบัติควรปฏิบัติตามจารีตดังกล่าวและระบุข้อกำหนดดังกล่าว

-การทอผ้า

ตามจารีตดั้งเดิม จะห้ามไม่ให้ผู้ชายทอผ้า หรือนั่งบนหูก/เครื่องทอผ้า ถือว่าเป็น “ขะลำ” (ผิดจารีต) และในระหว่างที่ผู้หญิงทอผ้าหรือเข็นฝ้าย ฝ่ายผู้ชายจะมาแตะเนื้อต้องตัวไม่ได้ ถือว่าเป็น “ขะลำ” (ผิดจารีต) ต้องมีการปรับสินไหม

-ประเพณี/พิธีกรรม

ประเพณีงานรำลึก “ท้าวคำผง” สักการะวิญญาณบรรพบุรุษ มีข้อกำหนดให้แต่งกายด้วยผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

-การย้อมผ้า

ตามความเชื่อดั้งเดิม นั้นในกรณีการย้อมสีครั่ง จะไม่ให้ผู้หญิงที่มีประจำเดือนเข้าใกล้บริเวณ หรือเป็นผู้ย้อม เพราะสีจะด่างหรือเส้นไหมไม่กินสี/ติดสี ส่วนสีย้อมวัสดุอื่นๆไม่มีข้อห้าม

๒.๗ แนวทางการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สู่คนอื่น ๆ ในชุมชน

-ถ่ายทอดในครอบครัว

ช่างทอผ้ารุ่นปัจจุบันอายุเฉลี่ยประมาณห้าสิบกว่าปี ได้เรียนรู้การทอผ้าจากแม่หรือยายตามแบบปฏิบัติดั้งเดิม

-ถ่ายทอดในชุมชน

ช่างทอผ้ารุ่นอายุประมาณสามสิบกว่าปี ได้เรียนการทอผ้าจากหัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ทำผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือในจังหวัดอุบลราชธานี

-ถ่ายทอดในระบบการศึกษา

เยาวชนได้เรียนรู้การทอผ้าในระบบการศึกษา ด้วยการบูรณาการเรียนรู้กับชุมชน โดยเชิญช่างทอผ้าที่เชี่ยวชาญในชุมชน ช่วยเป็นวิทยากร โดยมีการจัดการเรียนการสอนทอผ้าที่โรงเรียนบ้านหนองบ่อ อำเภอเมืองและโรงเรียนบ้านม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

๒.๘ องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (องค์กรชุมชน, NGOs, ฯลฯ) (ถ้ามี)

-มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

-ศูนย์หม่อนไหม เฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดอุบลราชธานี

-พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี กรมศิลปากร

-การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดอุบลราชธานี

-สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี

-สมาคมชาวเมืองอุบลฯ

-กลุ่มลูกหลานหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา

-กลุ่มลูกหลานหม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา

-กลุ่มทายาทหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช

-กลุ่มเครือญาติ สายสุวรรณกูฏ

-กลุ่มนักศึกษาและเยาวชนที่รักงานวัฒนธรรม

๓. สภาวะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : ความอยู่รอด

๓.๑ ปัจจัยคุกคาม (ถ้ามี) ที่มีผลต่อความอยู่รอดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภายในชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

-ปัจจัยภายใน: ระบบอำนาจการปกครองของเจ้านายเมืองอุบล ลดบทบาทลง ทำให้ฐานะทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เจ้านายเมืองอุบลที่เคยทอผ้าลดบทบาทลงเช่นกัน

-ครอบครัวช่างทอผ้าที่เคยทอผ้าในโฮงหลวง (คุ้มเจ้านาย) ทั้งที่อยู่ที่เมืองอุบล และเจ้านายที่มาพำนักในกรุงเทพฯ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมาชิกบริวารในครอบครัวลดลง

-ค่านิยมในการทอผ้าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิงที่ดีงามเปลี่ยนแปลงไป ผู้ชายดูผู้หญิงที่คุณสมบัติอื่นแทน

-ปัจจัยภายนอก: ระบบสังคมที่เป็นแบบทุนนิยม ทำให้ผู้คนต้องย้ายถิ่นฐานทำกิน ขาดแคลนแรงงาน การทอผ้าลดบทบาทในการที่จะเป็นผ้าทอเพื่อชีวิต เป็นผ้าทอเพื่อเศรษฐกิจรายได้

๓.๒. ปัจจัยคุกคาม (ถ้ามี) ที่มีผลต่อการสืบทอดของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภายในชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

-สิ่งอำนวยสะดวก และกระแสทุนนิยม ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบทอดการทอผ้าแบบประเพณีดั้งเดิม เพราะสามารถซื้อผ้าโรงงานใช้แทนผ้าทอมือ

๓.๓ ปัจจัยคุกคามที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเข้าถึง การใช้ทรัพยากรและองค์ประกอบที่จับต้องได้ (ถ้ามี) ซึ่งเกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-การละเลยคุณค่า ผ้าที่ทอเพื่อความดีแทนคุณค่าของผู้หญิงและความหมายแห่งศรัทธาทางจิตใจ ได้ถูกปรับเปลี่ยนค่านิยมใหม่ตามแบบสังคมเมือง ผ้าทอมือได้ปรับปรุงพัฒนาเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างรายได้ให้ช่างทอ

๓.๔. ความอยู่รอดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ (ถ้ามี) เกี่ยวพันกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

-ประเพณีการแต่งกายแบบเจ้านายเมืองอุบลในช่วงเทศกาลแห่เทียนพรรษา ณ บ้านคำปุน

-งานไหว้พระธาตุพนม ที่เครือข่ายชาวเมืองอุบล ใช้การแต่งกายแบบเจ้านายเมืองอุบล

-งานแต่งงาน ที่ผู้มีฐานะใช้การแต่งกายด้วยผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบล

-การจัดขบวนแห่ วันท้าวคำผง ที่ใช้ผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบล ช่วยสร้างรายได้ให้ช่างทอผ้า

-งานเชิดชูเกียรติหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา มีการมอบรางวัลผู้แต่งกายด้วยผ้าทอเมืองอุบลฯ

๓.๕ การปกป้องคุ้มครองหรือมาตรการอื่น ๆ ที่มีอยู่ (ถ้ามี) ซึ่งให้ความใส่ใจแก้ปัญหาปัจจัยคุกคามเหล่านี้ และส่งเสริมให้มีการถือปฏิบัติหรือการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในอนาคต

-ชุมชนต้องการแก้ปัญหาการถูกลอกเลียนแบบลวดลายผ้า โดยเฉพาะ หัวซิ่น/เอวซิ่นลายจกดาว ชุมชนอยากให้มีมาตราการปกป้องคุ้มครอง

-กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ดำเนินการขึ้นทะเบียนฯ เพื่อปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-สำนักงานการปฐมศึกษา ส่งเสริมให้โรงเรียนในชุมชน จัดการเรียนทอผ้าเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า

๔. ข้อจำกัดและการอนุญาตเกี่ยวกับการใช้ข้อมูล

๔.๑ การยินยอมจากชุมชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

ชุมชนภาคภูมิใจและตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญา ยินยอม ร่วมมืออย่างดีในการจัดเก็บข้อมูล

๔.๒ ข้อจำกัด (ถ้ามี) ในการใช้หรือการเข้าถึงข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม

-ความไว้วางใจ ในคณะผู้วิจัย สามารถแก้ปัญหาโดยการมีอาสาสมัครผู้ร่วมวิจัยเป็นลูกหลานที่มีเชื้อสายเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่เป็นบุคคลที่ชุมชนเชื่อถือไว้ใจ และใช้ภาษาอีสานในการสื่อสาร

-ข้อมูลบางส่วน ไม่อาจจัดเก็บ เนื่องจากไม่ตรงช่วงเวลาของพิธีกรรม หรือกิจกรรม

๔.๓ บุคคลที่ให้ข้อมูล : ชื่อ และสถานภาพ หรือ ความเกี่ยวพัน

รายชื่อ กลุ่มคนช่างทอผ้าและผู้เกี่ยวข้องกับผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ให้ข้อมูล ในพื้นที่วิจัย มีดังนี้

(๑) หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล (ทายาทมรดกหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช
(๒) นางผลา ณ อุบล (เครือญาติหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา)
(๓) นางสาวสุมนา ศรีชลาชัย (ประธานกองทุนเครือข่ายแห่งบุญหม่อมเจียงคำอนุสรณ์)
(๔) นางปรมาภรณ์ ศรีสินวรากูล (ที่ปรึกษากลุ่มสืบสาน นำฮอย หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา)
(๕) นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม (เครือญาติสาย สุวรรณกูฏ)
(๖) นางสาวสุธิดา ณ อุบล (เครือญาติหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา)
(๗) นางคำปุน ศรีใส ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี (ปราชญ์ช่างทอผ้า)
(๘) นายมีชัย แต้สุจริยา ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี (ปราชญ์ศิลปินผ้าทอ)
(๙) ช่างทอผ้า บ้านคำปุน ตำบลวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
-นางสาวจีรนันท์ สัมพันธ์เพ็ง ๘๒ หมู่ ๑๑ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางบุญสี มะยม ๑๕ หมู่ ๑๑ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางอรทัย จำปารัตน์ ๑๔ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางจุฬาวรรณ สัมพันธ์เพ็ง ๑๐๒๑ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางวันทอง ศรีพันบุญ ๓๙ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางสาววราภรณ์ ศรีพันบุญ ๓๙ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางเดือนเพ็ญ ไกรยะวงศ์ ๑๒๐ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางดรุณี โสโภชน์ ๒๐ หมู่ ๔ บ้านนาสะแบง ต.หนองกินเพล อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางสุรินทร์ เค้าโคตร ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางสุทธินา คำมงคล ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางรัตนาภรณ์ จันทรโคตร ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธา
-นางจุฑารัตน์ สัมพันธ์เพ็ง ๑๑๕ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางกองแพง วงศ์ชมภู ๓๓ หมู่ ๕ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางลำใย สีทาบุตร ๑๐๗ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางปราศรัย แสนเริง ๔๒ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางสมรักษ์ ก้อนทรัพย์ ๑๐๑๙ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางเด่นดวง ดาวทวี บ้านเลขที่ ๙๘ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ. อุบลราชธานี
-นางมลิวรรณ แหล่งเหล้า ๖๗ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางเดือนเพ็ญ ผาละพรม ๑๐๐๒ หมู่ ๑๑ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
-นางละมูล ปัญญายงค์ ๕๓ หมู่ ๑๐ บ้านโนนสมบูรณ์ ต.ธาตุ อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
-นางเยาวรัตน์ ศรีศรี ๔๓ หมู่ ๔ ต.คำน้ำแซบ อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
-นางอำพร พามุง ๑๒๒ ต.หนองกินเพล บ้านนาสะแบง อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
-นางปรีดา ยาณพันธุ์ ๑๒๗ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

(๑๐) ช่างทอผ้า บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
-นางประคอง บุญขจร ๑๕๔ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสำราญ ทิมา ๖๒ หมู่ ๑๓ บ้านท่าสนามชัย ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

-นางอุษา ศิลาโชติ ๑๑๙ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมใจ สรรพสาร ๔ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางวิลัย สรรพสาร ๖๓ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางเบ็ญจาค์ โพธิ์พรม ๔๗ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสำราญ จันทร์พวง ๒๐ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางวรรณ์งาม กองสาร์ ๑๙ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอุไร ส่งเสริม ๓๙ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอรุณ วรรณสถิตย์ ๕๐ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสาวจันทร์เพ็ญ สรรพสาร ๖๘ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมหมาย ทิมา ๖๕ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบุญล้อม ทิมา ๖๗ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสกล จันพวง ๓๖ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางนารี แกนไธสง ๔๐ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางวันเพ็ญ จันทร์พวง ๒๐ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางนาง สรรพสาร ๕๗ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบุญมี บัวทอง ๕๓ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอรทัย ส่งเสริม ๗๘ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางลมัย ส่งเสริม ๖ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางวิลารักษ์ อินธิแสน ๒๕ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอัมพร จันทร์พวง ๒๙ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบังอร ไชยวิชา ๑๙ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางหนูผ่อน ส่งเสริม ๖๖ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมใจ ช้างสาร ๔๘ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบัวแก้ว จันทร์พวง ๓๘ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสาวไข่ษร ส่งเสริม ๓๓ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางพิสมัย ส่งเสริม ๗๑ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมวงษ์ จันทร์พวง ๑๗๔ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสาวจำนอง ส่งเสริม ๓๘ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

(๑๑) ช่างทอผ้า บ้านลาดสมดี ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
-นางอัมรา กุก่อง บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางสำราญ เจริญท้าว บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางทองมี ยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางฉวีวรรณ อินทร์โสม บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางขนิษฐา ไหมน้อย บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางวาณี สุยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางพิกุล เจริญรอย บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางบัวลาน หลงชิน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางวงเดือน หลงชิน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางบุญชู สาสุพรรณ บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

-นางจารณา ท้าวหล่อน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางบัวศร สุรีวง บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางอรวรรณ พรรณท้าว บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางประงา วริสาร บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
-นางทองพูน สุยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

(๑๒) ช่างทอผ้า บ้านบอน ตำบลบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
-นางขนิษฐา ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางบัด ปัดดาพิมพ์ บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางนิตยา บุสดี บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางเสงี่ยม ปัดดาพิมพ์ บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางคำปลิว ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางเพ็ญศรี ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางสุพิศ บุญมาทน บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางดวงตา ดวงโสดา บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางสาวชลธิชา ลาพรหมมา บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางหน่าน พุดอุดม บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางบุญยานุช บรรมณี บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางผา เลขะสันญ์ บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
-นางบานเย็น ปัดดาพิมพ์ บ้านบอน ต. บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี

(๑๓) ช่างทอผ้า บ้านปะอาว ตำบลโนนสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
-นางเตือนใจ แก้ววงสา ๑๔๔หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางทอง จิตรงาม หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสุดายุ จิตรงาม หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางเพียร สุทสวาทดิ์ หมู่ ๔บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอุดม สรชาติ หมู่ ๔บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบุษบา โพธิศิริ หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางวิไล ทองล้วน หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมหมาย ล้อมวงศ์ หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางมาเรียม แก้วขวาน้อย หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางพัชนี กัลปพฤกษ์ หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางผมทอง เดชผล หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางลักษณ์ กัลปพฤกษ์ หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางแจ่น ล้อมวงศ์ หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางราตรี วงสุข หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางหลอด โพธิ์ศิริ หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบุญหลาย เยาวบุญ หมู่ ๔บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางปราณี เยาวบุตร หมู่ ๔บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางราตรี ประทุมมาศ หมู่ ๔บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

-นางทุมมา ซื่อสัตย์ หมู่ ๔บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางประออน แนวจำปา หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางราตี พาชอบ หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสำเนียง โพธิศิริ หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอุบล ทองล้วน หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางยืน เข็มเพชร หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางบุบผา สีตะวัน หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางเสวย ทองล้วน หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางดวงมาลา เดชผล หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมบูรณ์ ทองล้วน หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางเวิน แนวจำปา หมู่ ๓บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางสมบูรณ์ เยาวบุญ หมู่ ๖บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางมณีวรรณ สุขสาย หมู่ ๖บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางอำนาจ พานเงิน หมู่ ๖บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางแดง พันธ์วัตร หมู่ ๖บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางแก่น พาชอบ หมู่ ๖บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางวิชิต ปลุกใจ หมู่ ๖บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
-นางถนอมศรี บุญประชม หมู่ ๕บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

(๗) วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ซึ่งถือครองมรดกศิลปวัตถุที่สำคัญมากคือ พระพุทธสัพพัญญูเจ้า พระพุทธบาทจำลอง และฮูปแต้มอีสานที่แสดงหลักฐานลวดลายผ้าทอเมืองอุบลฯ

(๘) วัดสุปัฏนารามวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๙๔ มีความเกี่ยวข้องกับเจ้านายเมืองอุบลฯ เพราะเป็นสถานที่จัดพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งทางวัดได้ถือครองมรดกศิลปวัตถุที่สำคัญคือ พระพุทธสัพพัญญูเจ้า และพระแก้วขาวเพชรน้ำค้าง

(๙) วัดหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ข้าง “โฮงหลวง” ของเจ้าเมืองอุบลฯ เป็นวัดแรกที่สร้างเมื่อพระปทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) สร้างเมืองอุบลฯเสร็จ ซึ่งทางวัดถือครองมรดกศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่สำคัญมากคือ พระเจ้าใหญ่องค์หลวง และพระแก้วไพฑูรย์

(๑๐) วัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งถือครองมรดก ผ้าห่อคัมภีร์ ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ทอถวายไว้ ที่สมบูรณ์ที่สุดที่สามารถพบหลักฐานได้ ณ เวลานี้ ในวัดยังมีศิลปวัตถุที่สำคัญมากคือ ธรรมาสน์โบราณ และพระแก้วบุษราคัม ที่เจ้านายเมืองอุบลฯถวายวัด

๔.๔ วันและสถานที่ที่จัดเก็บรวบรวมข้อมูล
เดือนธันวาคม ๒๕๕๖ -พฤศจิกายน ๒๕๕๗
พื้นที่: จังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย

๕. การอ้างอิงเกี่ยวกับรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ถ้ามี)

๕.๑ เอกสารประกอบต่าง ๆ (ถ้ามี)เช่นรายงานวิจัยและ สิ่งพิมพ์
-หนังสือ “Thai Life: Thai Textiles” สำนักงานสร้างเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

-หนังสือ “ผ้าพื้นเมืองอีสาน” กรมศิลปากร
-หนังสือ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๔ เล่ม ๖ เล่ม ๑๐” มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
-หนังสือ “๒๐๐ ปี อุบลราชธานี” มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
-หนังสือ “มรดกสิ่งทออีสาน” มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
-วิทยานิพนธ์ “สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๒๕-๒๔๗๖” มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๕.๒ สื่อวีดิทัศน์ แถบบันทึกเสียง/ภาพต่างๆ ที่อยู่ในหอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์ หรือ ของสะสมส่วนบุคคล (ถ้ามี)
-สื่อวีดิทัศน์ในพิพิธภัณฑ์ผ้าของศูนย์ศิลปาชีพระหว่างประเทศ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
-สื่อวีดิทัศน์ในรายการโทรทัศน์ ออนไลน์
-ภาพถ่ายเก่า ของหอจดหมายเหตุ กรุงเทพฯ
-ภาพถ่ายผ้า ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี

๕.๓ เอกสารบันทึก และวัตถุสิ่งของ ที่อยู่ในหอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์ หรือ ของสะสมส่วนบุคคล (ถ้ามี)
-ตัวอย่างผ้า ในพิพิธภัณฑ์บ้านคำปุน อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
-ตัวอย่างผ้า ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
-ตัวอย่างผ้า ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
-ตัวอย่างผ้า ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ
-ตัวอย่างผ้า ในคลังสะสมของ มล.ภูมิใจ ชุมพล (ผ้ามรดกหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช) กรุงเทพฯ
-ตัวอย่างผ้า ในคลังสะสมของ นายบุญชัย ทองเจริญบัวงาม จังหวัดนครปฐม
-ตัวอย่างผ้า ในสำนักพิพิธภัณฑ์และวัฒนธรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ

๖. ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูล

๖.๑ ผู้เก็บข้อมูล
-ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ

๖.๒ ผู้บันทึกข้อมูล
-ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ
-อาจารย์จุฑาทิพย์ นามวงษ์
-นายปราโมทย์ จรุงทวีเวย์

๖.๓ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (ระบุประเภท และระดับที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่นการเห็นความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การให้ความยินยอม การร่วมเก็บข้อมูล) -ชุมชนพร้อมใจยินยอมให้ขึ้นมรดกภูมิปัญญาและให้ความร่วมมือในการดำเนินการในทุกๆด้าน ดังปรากฏในเอกสารรายงานวิจัย
๖.๔ หลักฐานการยินยอมของชุมชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ (ก) การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ข) ข้อมูลสารสนเทศที่ให้จัดเก็บรวบรวมและบันทึก -ดูรายละเอียดในเอกสารแนบและวัสดุที่ส่งมาด้วย
๖.๕ วัน เวลา ในการบันทึกข้อมูลเข้าสู่บัญชีรายการ -ธันวาคม ๒๕๕๖ -พฤศจิกายน ๒๕๕๗
๗. ข้อเสนอแนะในการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
๗.๑ การสงวนรักษาโดยชุมชน -ชุมชนพยามสืบทอดไว้ในระบบเครือญาติ จากรุ่นสู่รุ่น -ชุมชนรักษาทักษะการทอผ้า ที่ช่วยสร้างรายได้เสริม และอนุรักษ์ลวดลายดั้งเดิม โดยเฉพาะที่บ้านหนองบ่อ -บ้านคำปุน จัดงาน “นิทรรศการผ้าโบราณและสาธิตการทอผ้า แบบเจ้านายเมืองอุบลฯ” ช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี ในช่วงเทศกาลงานแห่เทียนเข้าพรรษา -งานสักการะท้าวคำผง (๑๐ พฤศจิกายน) ของทุกปี ที่ทายาทเจ้านายเมืองอุบลฯ หน่วยงานราชการและเอกชนร่วมใจกันแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมือง เพื่อรำลึกและสักการะเจ้าเมืองผู้ก่อตั้งเมืองอุบลฯ
๗.๒ การปกป้องคุ้มครองโดยหน่วยงานภาครัฐ -กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม จัดขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา -มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ จัดการอบรมพัฒนาทักษะการทอผ้า -ศูนย์หม่อนไหม เฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดอุบลราชธานี จัดอบรมพัฒนาทักษะช่างทอผ้าไหม -สำนักพัฒนาชุมชนจังหวัด กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย จัดการพัฒนาทักษะและคุณภาพผ้า -องค์การบริหารจังหวัด จังหวัดอุบลราชธานี -โรงเรียนบ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง และโรงเรียนม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี จัดโครงการสืบสานการทอผ้า ในการเรียนการสอน

ชุมชน กลุ่มคน ที่เกี่ยวข้อง กับการขอขึ้นทะเบียน ICH ผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

ผู้ให้ข้อมูล

ผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ

๔.๕.๑ บ้านคำปุน

ชุมชนทอผ้า บ้านคำปุน อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑) นางคำปุน ศรีใส ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๒) นายมีชัย แต้สุจริยา ๓๓๑ ถ.ศรีสะเกษ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๓) นางสมใจ หาวิชา ๓๕ หมู่ ๒ บ้านโพธิ์มูล ต.คำน้ำแซบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๔) นางสาวจีรนันท์ สัมพันธ์เพ็ง ๘๒ หมู่ ๑๑ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๕) นางบุญสี มะยม ๑๕ หมู่ ๑๑ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๖) นางอรทัย จำปารัตน์ ๑๔ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๗) นางจุฬาวรรณ สัมพันธ์เพ็ง ๑๐๒๑ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๘) นางวันทอง ศรีพันบุญ ๓๙ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๙) นางสาววราภรณ์ ศรีพันบุญ ๓๙ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๐) นางเดือนเพ็ญ ไกรยะวงศ์ ๑๒๐ หมู่ ๒ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๑) นางดรุณี โสโภชน์ ๒๐ หมู่ ๔ บ้านนาสะแบง ต.หนองกินเพล อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๒) นางสุรินทร์ เค้าโคตร ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๓) นางสุทธินา คำมงคล ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก ต.น้ำแซบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๔) นางรัตนาภรณ์ จันทรโคตร ๓๓๑ หมู่ ๑ บ้านท่าช้องเหล็ก อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๕) นางจุฑารัตน์ สัมพันธ์เพ็ง ๑๑๕ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๖) นางกองแพง วงศ์ชมภู ๓๓ หมู่ ๕ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๗) นางลำใย สีทาบุตร ๑๐๗ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๘) นางปราศรัย แสนเริง ๔๒ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๑๙) นางสมรักษ์ ก้อนทรัพย์ ๑๐๑๙ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๒๐) นางเด่นดวง ดาวทวี บ้านเลขที่ ๙๘ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ. อุบลราชธานี

๒๑) นางมลิวรรณ แหล่งเหล้า ๖๗ หมู่ ๒ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๒๒) นางเดือนเพ็ญ ผาละพรม ๑๐๐๒ หมู่ ๑๑ ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

๒๓) นางละมูล ปัญญายงค์ ๕๓ หมู่ ๑๐ บ้านโนนสมบูรณ์ ต.ธาตุ อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๒๔) นางเยาวรัตน์ ศรีศรี ๔๓ หมู่ ๔ ต.คำน้ำแซบ อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๒๕) นางอำพร พามุง ๑๒๒ ต.หนองกินเพล บ้านนาสะแบง อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๒๖) นางปรีดา ยาณพันธุ์ ๑๒๗ บ้านจั่น ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕.๒ บ้านหนองบ่อ

ชุมชนทอผ้าบ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

๑). นางประคอง บุญขจร ๑๕๔ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

๒) นางสำราญ ทิมา ๖๒ หมู่ ๑๓ บ้านท่าสนามชัย ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

๓) นางอุษา ศิลาโชติ ๑๑๙ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๔) นางสมใจ สรรพสาร ๔ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๕) นางวิลัย สรรพสาร ๖๓ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๖) นางเบ็ญจาค์ โพธิ์พรม ๔๗ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๗) นางสำราญ จันทร์พวง ๒๐ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๘) นางวรรณ์งาม กองสาร์ ๑๙ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๙) นางอุไร ส่งเสริม ๓๙ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๐) นางอรุณ วรรณสถิตย์ ๕๐ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๑) นางสาวจันทร์เพ็ญ สรรพสาร ๖๘ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๒) นางสมหมาย ทิมา ๖๕ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๓) นางบุญล้อม ทิมา ๖๗ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๔) นางสกล จันพวง ๓๖ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๕) นางนารี แกนไธสง ๔๐ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๖) นางวันเพ็ญ จันทร์พวง ๒๐ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๗) นางนาง สรรพสาร ๕๗ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๘) นางบุญมี บัวทอง ๕๓ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๙) นางอรทัย ส่งเสริม ๗๘ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๐) นางลมัย ส่งเสริม ๖ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๑) นางวิลารักษ์ อินธิแสน ๒๕ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๒) นางอัมพร จันทร์พวง ๒๙ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๓) นางบังอร ไชยวิชา ๑๙ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๔) นางหนูผ่อน ส่งเสริม ๖๖ หมู่ ๑๒ บ้านสำลาก ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๕) นางสมใจ ช้างสาร ๔๘ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๖) นางบัวแก้ว จันทร์พวง ๓๘ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๗) นางสาวไข่ษร ส่งเสริม ๓๓ หมู่ ๒ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๘) นางพิสมัย ส่งเสริม ๗๑ หมู่ ๑ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๙) นางสมวงษ์ จันทร์พวง ๑๗๔ หมู่ ๓ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๐) นางสาวจำนอง ส่งเสริม ๓๘ หมู่ ๔ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

๔.๕.๓ บ้านลาดสมดี

ชุมชนทอผ้าบ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
๑) นางอัมรา กุก่อง บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
๒)นางสำราญ เจริญท้าว บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๓) นางทองมี ยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๔) นางฉวีวรรณ อินทร์โสม บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๕) นางขนิษฐา ไหมน้อย บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๖) นางวาณี สุยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๗) นางพิกุล เจริญรอย บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี

๘) นางบัวลาน หลงชิน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๙) นางวงเดือน หลงชิน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๑๐) นางบุญชู สาสุพรรณ บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๑๑) นางจารณา ท้าวหล่อน บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๑๒) นางบัวศร สุรีวง บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๑๓) นางอรวรรณ พรรณท้าว บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๑๔) นางประงา วริสาร บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี
๑๕) นางทองพูน สุยะลา บ้านลาดสมดี ต.กุศกร อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธษานี

๔.๕.๔ บ้านบอน

ชุมชนทอผ้าบ้านบอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๑) นางขนิษฐา ลาพรหมมา บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๒) นางบัด ปัดถาพิมพ์ บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๓) นางนิตยา บุสดี บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๔) นางเสงี่ยม ปัดถาพิมพ์ บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๕) นางคำปลิว ลาพรหมมา บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๖) นางเพ็ญศรี ลาพรหมมา บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๗) นางสุพิศ บุญมาทน บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๘) นางดวงตา ดวงโสดา บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๙) นางสาวชลธิชา ลาพรหมมา บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๑๐) นางหน่าน พุดอุดม บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๑๑) นางบุญยานุช บรรมณี บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๑๒) นางผา เลขะสันข์ บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี
๑๓) นางบานเย็น ปัดถาพิมพ์ บ้านบอน ต.บอน อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี

๔.๕.๕ **บ้านปะอาว**

ชุมชนทอผ้าบ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑) นางเตือนใจ แก้ววงสา ๑๔๔ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒) นางทอง จิตรงาม หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓) นางสุดายุ จิตรงาม หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๔) นางเพียร สุทสวาทดิ์ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๕) นางอุดม สรชาติ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๖) นางบุษบา โพธิศิริ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๗) นางวิไล ทองล้วน หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๘) นางสมหมาย ล้อมวงศ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๙) นางมาเรียม แก้วขวาน้อย หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๐) นางพัชนี กัลปพฤกษ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๑) นางผมทอง เดชผล หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

๑๒) นางลักษณ์ กัลปพฤกษ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๓) นางแจ่น ล้อมวงศ์ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๔) นางราตรี วงสุข หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๕) นางหลอด โพธิ์ศิริ หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๖) นางบุญหลาย เยาวบุญ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๗) นางปราณี เยาวบุตร หมู่ ๔ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๘) นางราตรี ประทุมมาศ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๑๙) นางทุมมา ซื่อสัตย์ หมู่ ๔ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๐) นางประออน แนวจำปา หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๑) นางราตี พาชอบ หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๒) นางสำเนียง โพธิศิริ หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๓) นางอุบล ทองล้วน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๔) นางยืน เข็มเพชร หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๕) นางบุบผา สีตะวัน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๖) นางเสวย ทองล้วน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๗) นางดวงมาลา เดชผล หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๘) นางสมบูรณ์ ทองล้วน หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๒๙) นางเวิน แนวจำปา หมู่ ๓ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๐) นางสมบูรณ์ เยาวบุญ หมู่ ๖ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๑) นางมณีวรรณ สุขสาย หมู่ ๖ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๒) นางอำนาจ พานเงิน หมู่ ๖ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๓) นางแดง พันธ์วัตร หมู่ ๖ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๔) นางแก่น พาชอบ หมู่ ๖ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๕) นางวิชิต ปลุกใจ หมู่ ๖ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓๖) นางถนอมศรี บุญประชม หมู่ ๕ บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ประวัติผู้วิจัย

<u>หัวหน้าโครงการ</u>

ชื่อ-นามสกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สิทธิชัย สมานชาติ

คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

กรรมการมูลนิธิภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และศิลปะเอเชีย

A-WECA (Asian Wisdom, Environment, Culture and Art Foundation)

๘๖๔ หมู่ ๑๒ ถ บ้านโนนม่วง ตำบลศิลา อ เมือง จ ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

ที่อยู่ที่บ้าน ๑ หมู่๔ ต.จักราช อ.จักราช

จ.นครราชสีมา ๓๐๒๓๐

โทร. ๐๘๖-๐๐๑๖๘๖๘ , ๐๙๕-๖๐๙๘๑๖๕

E-mail: thaitextile.chai@gmail.com

Facebook : Chai Smanchat

๒. คุณวุฒิ (เรียงตามลำดับ)

ระดับปริญญาการศึกษา	สาขาวิชา	ปีที่สำเร็จ	สถาบันที่สำเร็จ
ปริญญาตรี	ค.บ.(ศิลปศึกษา) ๒๕๓๒		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปริญญาโท	M.F.A.(Design)	๒๕๔๕	Visva Bharati University
ปริญญาเอก	Ph.D.	๒๕๕๐	Visva Bharati University

๓. ผลงานทางวิชาการ

<u>-หนังสือ</u>

- <u>ผ้าไทย..สายใยแห่งภูมิปัญญาสู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย</u> สำนักงานคณะกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติและคุรุสภาฯ, ๒๕๔๓.

- <u>ผ้าตีนจก..สิ่งทอศิลป์แผ่นดินไทย (ไท-ยวน ไท-พวน ไท-ครั่ง)</u> สถาบันพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ (Thailand Textile Institute/ THTI) E-Book, ๒๕๔๔.

- หนังสือ “มรดกสิ่งทออีสาน” (Isan Textile Heritage), Khonken, Thailand, ๒๕๕๔

<u>-วารสารวิชาการ</u>

- <u>Thai Ikat (Mudmee)</u>, Journal of Asian Ikat Conference ๒๐๐๐, Okinawa, JAPAN.

- <u>Indian Painted and Block Printed Textiles for The Thailand (Siam) Market, and A Revival of The Art</u>, Journal of World Eco-Fashion & Textile (W.E.F.T.) Forum ๒๐๐๓, Kuching, Sarawak, MALAYSIA.

- **<u>งานวิจัย</u>**

- สิ่งทอในพระพุทธศาสนา กลุ่มวัฒนธรรมลาวครั่ง สนับสนุนทุนโดยสำนักงานคณะกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๑. (๒๐๐,๐๐๐B)
- Kalamkari: A Case Study of Machilipatnam, Andra Pradesh (INDIA) สนับสนุนทุนโดย ICCR [Indian Council for Cultural Relationship], ๒๐๐๐-๒๐๐๑. (๑๒๐,๐๐๐B)
- Shamuro-Zome [Siamese Chintz in Japan], สนับสนุนทุนโดย The Japan Foundation, ๒๐๐๔. (๑,๐๐๐,๐๐๐B)
- The Design Origin of 'Suea Senakut': Indian Dyed Cotton Clothing for Soldiers in Siam, ๒๐๐๗. (๒๐,๐๐๐B)
-'Bird of Paradise: The Mythical 'Kinnaree' to Contemporary Feathery Fashion', ๘th Academic Forum, Urban Culture Research Center, ๒๐๐๙ Chulalongkorn University and Osaka City University (๒๐,๐๐๐B)
-"Naga Motif Depicted on Thai Silk in the Northeastern Thailand" ASEAN Sericulture ๒๐๐๙ (๒๕,๐๐๐B)
-"Thai Alphabets on Thai Silk for Her Majesty the Queen" ASEAN Sericulture ๒๐๑๐ (๒๕,๐๐๐B)
-"Lac Dye of the Lao Khrang, Thailand: Natural Science and Belief" World Eco-Fashion and Textile (WEFT) Forum ๒๐๑๐, Kuching, Malaysia (๖๐,๐๐๐B)
- "Local Wisdom for Handicraft Development: Theories, Best Practices and Sustainable Design Development in Northeast Thailand" (Co-researcher) International Conference and Exhibition ๒๐๑๑: Arts and Design-Integration of the East and the West , Ubonratchathani University (๑๒,๐๐๐B)
- 'Investigate 'Shamu-Sarasa' in Japanese Collections and Textile Evidences in Thailand' Visiting Researcher, June ๒๐๑๑-Mar ๒๐๑๒ Research Institute of Okinawa Prefectural University of Arts, Japan (๖๐๐,๐๐๐B)

- **<u>บทความ</u> ศิลปวัฒนธรรม**

- ผ้าแพรวา นิตยสาร SILK, ๒๕๔๒
- ผู้ไทย ชนผู้สร้างสรรค์ศิลป์บนผืนไหมและใยฝ้าย นิตยสาร SILK, ๒๕๔๒
- เปิดกรุผ้าโบราณ สืบสานภูมิปัญญาไทย นิตยสารสกุลไทย, ๒๕๔๓
    - ตอน "ผ้าซิ่นหมี่รวด กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นหมี่ตา กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นหมี่ตา แดงสลับคราม กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นหมี่น้อยตีนแดง และความลับของสีแดง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นสิบชิ่ว กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นดอก กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นหมี่สะเภา กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นจกลายขอเคียง กลุ่มไท-ครั่ง"
    - ตอน "ผ้าซิ่นก่าน ลายม้า กลุ่มไท-ครั่ง"

ตอน “ผ้าห่มลายและหมอนเท้า กลุ่มไท-ครั่ง”
ตอน “ผ้าล้อ ลีลา ลวดลาย ความหมายที่ฝากไว้จดจำ”
ตอน “คลี่ผืนผ้าแห่งศรัทธา..ผ้าม่านติดธรรมาสน์”

- เปิดกรุผ้าโบราณ สืบสานภูมิปัญญาไทย นิตยสารสกุลไทย, ๒๕๔๔

ตอน “ยอดผ้าชิ่นตีนจกงาม แห่งเมืองเชียงแสน”
ตอน “ผ้าชิ่นตีนจก ลายโคมเชียงแสน กลุ่มไท-ยวน”
ตอน “ผ้าชิ่นตีนจก ไท-ยวน จังหวัดอุตรดิตถ์”
ตอน “ผ้าชิ่นตีนจก ไท-ยวน จังหวัดราชบุรี”
ตอน “ผ้าชิ่นตีนจก ไท-ยวน จังหวัดเชียงใหม่”
ตอน “ผ้าชิ่นตีนจก ไท-ยวน จังหวัดอุตรดิตถ์”
ตอน “มรดกผ้าชิ่น ไท-ยวน จังหวัดสระบุรี”
ตอน “ผ้าชิ่นตาตอบ ไท-ยวน จังหวัดแพร่”
ตอน “พญานาคในลวดลายผ้าชิ่นตีนจก กลุ่มไท-ยวน”
ตอน “หนอนไหมในลวดลายผ้าชิ่น กลุ่มไท-ยวน”
ตอน “หมายชิ่น กลุ่มไท-ยวน”
ตอน “ผ้าชิ่นตีนจก ลายโคม-ช่อน้อย-ตุงชัย กลุ่มไท-ยวน”
ตอน “ไออุ่น หมวกงาม นาม..ว้อม”
ตอน “ผ้าชิ่นคำเคิบ จังหวัดน่าน”

- คลี่ปมภูมิปัญญา ที่ทอสานฝากไว้ในผืนผ้าไทย วารสารวัฒนธรรมไทย กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐
- Caring for Art Collection/ ห่วงใยงานศิลป์ในคลังสะสม วารสารศิลปกรรม คณะศิลปกรรมศาสาตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐
- ชุดอภิเษกสมรส เจ้าหญิงแห่งรัฐฉาน วารสารวัฒนธรรมไทย กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๑
- หมอนเท้า ไม่ใช่ หมอนท้าว วารสารวัฒนธรรมไทย กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๑

๔. เกียรติประวัติ

๒๕๓๕ รางวัลชนะเลิศ นักออกแบบแฟชั่นไทย กรมส่งเสริมการส่งออก
เป็นตัวแทนเข้าร่วมงานแฟชั่นอาเซียน ที่ประเทศสิงคโปร์
(ใช้ผ้าไหมไทยและแนวคิดจากศิลปะงานใบตองบายศรีของภาคอีสาน)

๒๕๔๓ โล่เกียรติคุณ ผู้ส่งเสริมและอนุรักษ์ผ้าไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

๒๕๕๐ เข็มพระปรมาภิไธยย่อ สก พระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถฯ ในฐานะอาจารย์พิเศษแก่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริวัณณวรีนารีรัตน์

๕.ผลงานด้านการบริหาร/การสอนในอดีต (ถ้ามี)

๕.๑ ด้านการบริหาร

๒๕๕๒-๒๕๕๔ คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๒๕๕๓ ผู้ช่วยคณบดี ฝ่ายบัณฑิตศึกษาและวิเทศสัมพันธ์ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๒๕๕๔ ผู้ช่วยคณบดี ฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๒๕๕๓-๒๕๕๔ คณะกรรมการ ดำเนินการจัดการประชุมนานาชาติ เรื่อง Arts and Design: Integration of the East and West ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๕.๒ ด้านการเป็นที่ปรึกษา กรรมการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ในราชการที่สำคัญ

๒๕๔๑-ปัจจุบัน คณะอนุกรรมการ ด้านวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

๒๕๔๑-ปัจจุบัน ที่ปรึกษาด้านงานหัตถกรรม กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม

๒๕๔๓ คณะกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตร กลุ่มวิชาอุตสาหกรรมสิ่งทอ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตชุมพรเขตอุดมศักดิ์

๒๕๕๓ คณะกรรมการพิจารณาวิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

๒๕๕๔-ปัจจุบัน คณะอนุกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก หออัครศิลปินฯ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๕๕๔ คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก พิจารณากลั่นกรองบทความวิชาการ เผยแพร่ตีพิมพ์ในงานสัมมนาวิชาการ “ศิลปากร” มหาวิทยาลัยศิลปากร

๒๕๕๔-ปัจจุบัน อุปนายก APHADA, UNESCO

๕.๓ ด้านการสอน

๑. อาจารย์พิเศษ บัณฑิตศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒. Guest Lecturer, National Institute of Design (NID), Ahmedabad, INDIA

๓. Guest Lecturer for Graduated students (Textile), Okinawa Prefectural University of Arts, JAPAN

๔. อาจารย์ประจำ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๕.๔ บริการวิชาการ

๑. อบรมเชิงปฏิบัติการ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ แก่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาค ๗ แก่กลุ่มOTOP จังหวัดยโสธร

๒. อบรมเชิงปฏิบัติการ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้าย แก่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาค ๗ แก่กลุ่ม OTOP จังหวัดอุบลราชธานี

๓. อบรมเชิงปฏิบัติการ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ไหมย้อมสีธรรมชาติ แก่กรมหม่อนไหม กลุ่ม OTOP จังหวัดอุบลราชธานี

๔. อบรมเชิงปฏิบัติการ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้า แก่กลุ่มSME

๕.๕ งานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

๑. โครงการ สำรวจหลักฐานผ้าและเครื่องแต่งกายโบราณของชาวอีสานจากฮูปแต้มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เพื่อเป็นฐานข้อมูลการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา

๒. โครงการสำรวจผ้าซิ่นหมี่หัวจกดาว เอกลักษณ์เมืองอุบล เพื่อสืบสานและเป็นฐานข้อมูลในการจัดการเรียนการสอนฯ

๓. โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท (ผู้ไทย) จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย และชาวภูไท-มะกอง แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

๒.๒ ผู้ร่วมงานวิจัย (ระบุชื่อผู้ร่วมงานวิจัย หน่วยงาน พร้อมทั้งสถานที่ติดต่อ หมายเลขโทรศัพท์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ โทรสาร และ E-mail และอธิบายถึงลักษณะ และสัดส่วนของงานที่แต่ละคนรับผิดชอบ)

๒.๒.๑. ชื่อ – นามสกุล อาจารย์จุฑาทิพย์ นามวงษ์
สัดส่วนความรับผิดชอบในโครงการ ๕ % ช่วยประสานงานโครงการ จดบันทึกในการจัดเวทีเก็บข้อมูลภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม และในการจัดทำประชามติ
ตำแหน่ง ผู้ช่วยวิจัย คุณวุฒิ ปริญญาโท
สถานที่ติดต่อ ๗๕ หมู่ ๙ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ๓๔๑๙๐
โทร. ๐๘๕-๓๑๒๘๓๒๗ E-mail: juor๐๐๑@hotmail.co.th

๒.๒.๒. ผู้ช่วยวิจัย
ชื่อ – นามสกุล นายปราโมทย์ จรุงทวีเวทย์
สัดส่วนความรับผิดชอบในโครงการ ๕ % ช่วยจดบันทึกในการจัดเวทีเก็บข้อมูลภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม และในการจัดทำประชามติ
ตำแหน่ง ผู้ช่วยวิจัย คุณวุฒิ ปริญญาโท
สถานที่ติดต่อ ๗๕ หมู่๙ ต.บ้านทุ่ม อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทร. ๐๘๖-๗๐๓๖๙๖๔ E-mail: mote_ch@hotmail.com